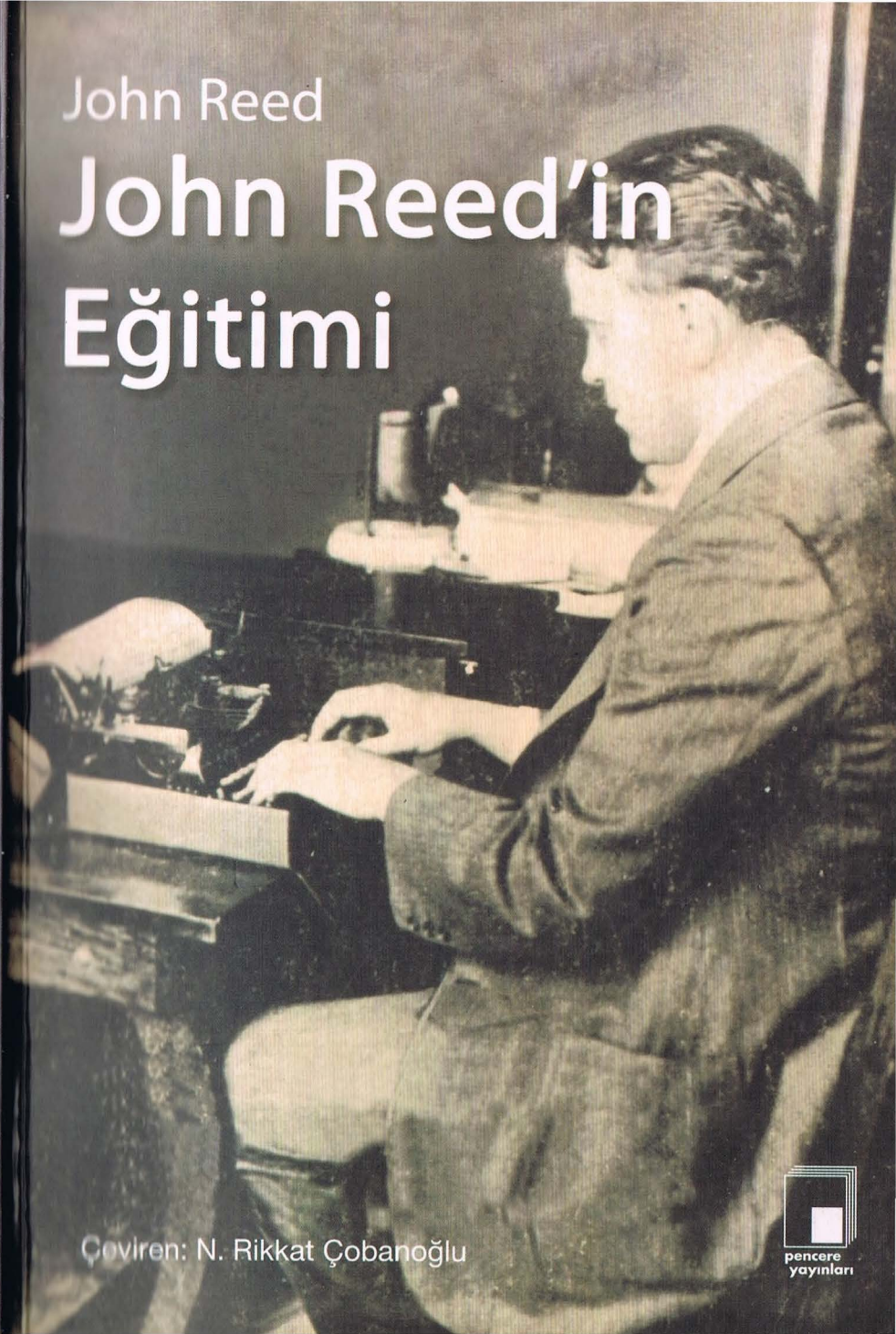
John Reed

John Reed'in Eğitimi

Çeviren: N. Rikkat Çobanoğlu

pencere yayınları

John Reed John Reed'in Eğitimi

Pencere 239

John Reed
John Reed'in Eğitimi

Bu kitabın Yayın hakları
Pencere Yayınlarına aittir
New York İnternational Publishers 1982 baskısından çevrilmiştir
Birinci Baskı: Mayıs 2008
Kapak: Hüseyin Yoldaş
Baskı: Kilim Matbacılık
Maltepe mah. Litros Yolu Fatih San. Sit. No: 12/204
Zeytinburnu-İstanbul Tel: (0212) 612 95 59

Yayın Yönetmeni: Muzaffer Erdoğdu

ISBN 975-4049-17-2

PENCERE YAYINLARI: 239
pencereyayinlari@hotmail.com

Osmanağa Mah. Pavlonya Sok. Nuhoğlu İşhanı No. 10/6
Kadıköy / İSTANBUL TEL: (0216) 414 64 41

John Reed

John Reed'in Eğitimi

Çeviren: N. Rikkat Çobanoğlu

İÇİNDEKİLER

Yayıncının Notu	7
John Reed'in Eğitimi	8
Paterson'da Savaş	50
Meksika'da İsyan	61
Tüccarların savaşı	95
Müttefiklerle Birlikte	100
Colorado Savaşı	114
Cesur Kaptan ve Aşçı	157
Balkanlarda Savaş	180
111. Ölüler Ülkesi	188
Roosevelt Onları Sattı	213
Pis Savaş	223
Toplumsal Devrim Mahkemede	235
4 Temmuzda Gene Debs İle Birlikte	249
Akıl Almaz Bir Barış	256
Dünyayı Sarsan On Gün	271
Şiirler	286

YAYINCININ NOTU

John Reed, Harvard Üniversitesinden mezun olmasından, 1920 yılındaki zamansız ölümüne kadar geçen süre içinde ciltler dolusu kitap, deneme ve şiir yazmıştır. Bu kadar verimli bir yazar olmasının bir nedeni de, savaşa (Birinci Dünya Savaşı) karşı duyduğu nefret ve bu savaşı doğuran kötülükleri lanetlemesiydi. Aynı zamanda, söyledikleri barışçı bir geleceğe ve barışın boy vermesine eyverişli, yeni bir toplumsal düzene duyduğu özlemi dile getiriyordu.

Bu kitabı oluşturan yazıları seçerken, bu esası göz önünde bulundurduk. Seçilen eserler, Reed'in gazeteci, savaş muhabiri, deneme, tiyatro, öykü yazarı ve şair olarak edebi değerini ortaya koymaktadır. Gazeteci olarak, Meksika'da Pancho Villa ile birlikteydi, Amerika Birleşik Devletleri'nde grev yapan işçilerleydi, Birinci Dünya Savaşı'nda,Avrupa'da ateş hattında ve devrim sırasında Rusya'daydı. Ayrı bir grup halinde sunulan şiirlerinin dışındaki yazılar kronolojik bir sıra izlemektedir. *Dünyayı Sarsan On Gün* bir çok kez yayınlanmış ve tekrar tekrar yayınlanmakta olduğundan, Reed'in bu en tanınmış eserinden kısa bir alıntıyla yetindik.

John Stuart tarafından, Reed'in ideolojik gelişimi ve hayatının anlamı üzerine yazılan önsözün, kitapta derlenen yazıları izlemekte yararlı bir kaynak oluşturacağına inanıyoruz.

Yayınevimiz şimdiye kadar *Viva Meksika, Balkanlarda Savaş* ve elinizde olan *John Reed'in Eğitimi* kitaplarının dışında *Bohem Yaşam* ve *Biyografi*sini de yayınlayacaktır.

John Reed'in Yaşamöyküsü

John Stuart

John Reed'in hayatı roman gibidir. Dünyada çok az insan, John Reed kadar içinden geldiği gibi hareket ederek, gerçekten istediğini yaparak, neşeli yaşamıştır. John Reed, birçok tarihi olaya tanık oldu ve bunların eksiksiz kayıtlarını insanlığa miras bıraktı. Ama onun hikayesini anlatan, yazdığı kitaplar, mektuplar yada şiirler değildir. Kişiliğini yansıtan şiirleri, belirli bir olayı yada ruh halini yansıtan mektupları, görüp geçirdiklerinin tanıklık ifadesi olan ve aynı zamanda görüşlerini yansıtan makaleleri var elimizin altında. Yine de bunlar, onu tam olarak anlatamaz; 1920 yılındaki ölümünden yıllar sonra bile, ilerici Amerikan bilincini nasıl etkilediğini, yeni bir toplum görüşünün nasıl sözcülüğünü yaptığını, eylem adamlığıyla yazarlığı, tarihin gözlemciliğiyle tarih yapıcılığını nasıl birleştirdiğini açıklayamaz.

John Reed'in hayatında eriştiği bazı değerler vardır. Edebiyat bunlardan biridir. O bir şair ve büyük bir gazeteciydi. Onun yaşadığı çağda, kendisinden daha üstün röportajcı yoktu. Ayrıca, eriştiği karakter değerleri de vardı. Ge-

riciliğin en ağır baskıları karşısında bile, kişiliği dağılmazdı. Kısacık gençlik çağını, adaletsizliğe karşı hep isyan halinde yaşadı. Bu körü körüne ve kişisel bir başkaldırı değildi. Bu tür isyanlarda, isyancı zafere ulaşmaktan çok ezilmeye mahkumdur. Hayata böyle başlamış, ancak başkalarıyla dayanışma halinde, kuvvetinin en büyük etkililiğe ulaşacağını, onu ruhunun derinliklerindeki umutlara götürecek bir araca dönüşeceğini öğrenmişti. Reed, kendisini emekçi sınıflara götürecek yolu bulmuş ve bu zor yolculukta kendini yalanlardan, o çevredeki bazılarının düştüğü tehlikeli hayallerden korumuştu. Geleceğe bakarken, temelden değişmek ihtiyacı duymuş, sosyalizme yönelmişti. Bir Amerikalı olarak yaşadığı deneyimin mantığı ve o yıllarda yaşanan kargaşalar, onu yeni bir toplum uğruna savaşan bir militan yapmıştı.

John Reed, büyükbabası ve büyükannesinin Oregon'da, Portland'daki evinde, 20 Ekim 1887 tarihinde doğdu. Hatırında kaldığına göre, bu ev bir Fransız şatosunun benzeri olarak inşa edilmiş, geniş bir parkın ortasında, çiçek bahçeleri, çimenlikleri olan, ağaçlar arasında geyiklerin dolaştığı muhteşem bir binaydı. Büyükbabası, Henry Green, yelkenli bir gemiyle doğudan gelmiş, yaşlılığında Portland'da yerleşmişti. Burası Oregon'un vahşi bölgelerinin dışında kalan, bakımlı bir yerdi. Yaşlı adam, burada para kazandı ve bolluk içinde yaşadı. Green'ler o bölgede seçkinler arasındaydı, konumlarından emin kişilerin mutlu hayatlarını yaşıyorlardı, sağlık bakımından da ayrıcalıklıydılar. Charles Reed, girişken bir iş adamıydı, New York'tan çiftlik malzemeleri satmak için göç etmiş ve Portland'a yerleştikten kısa bir süre sonra, Margaret Green ile evlenmişti.

Jack [John Reed] ve küçük erkek kardeşinin çocukluğu refah içinde geçiyordu. Fanteziyi seven, hayal dolu bir çocuğun romantik merakları sonucu, kafasında yarattığı cadı-

lar, devler ve canavarlarla komşu çocuklarını korkutur, bazen kendisi de korkardı. Annesi ona kitap okumayı öğretti ve küçük Jack kitaplar alemine daldı. Edwin Arnold'un yazdığı *Asya'nın Işığı*'ndan başlayarak, Marie Corelli, Scott, Stevenson ve Sir Thomas Malory'nin kitaplarını okudu. "Tarih, benim için bir tutkuydu," diye anlatırdı. "Kasıla kasıla yürüyen krallar, turnuvalarda, izleyicilerin alkışları arasında sıkışık saflar halinde birbirine doğru ilerleyen silahlı şövalyeler beni büyülerdi. Ama Mark Twain'i, Bill Nye'yi ve Blackmore'un *Lorna Doone* adlı eserini, Webster Sözlüğünü, *Arap Geceleri*'ni ve *Yuvarlak Masa Öyküleri*'ni de seviyordum. Okuduklarımda, anlayamadığım yerler olursa, hayal gücüm bunları tamamlıyordu. Dokuz yaşındayken, Bill Nye gibi, ben de bir Komik Birleşik Devletler Tarihi yazmaya giriştim. İşte tam o sırada, yazar olmayı aklıma koymuştum."*

Okuldaki derslerine karşı ilgisizdi, ancak bazı öğretmenler yada bazı ders konuları onu gayrete getirip devler, cüceler alemine kanat açmasını sağlıyordu. Üstelik, okul dışında yapacak çok işi vardı. Reed kardeşler, evlerinin tavan arasında tiyatro sahnesi kurmuş, kendi yazdıkları piyesleri oynuyorlardı. Kentin dışında, ormanların içinde odundan yapılmış kulübeleri vardı, buraya, Willamette Nehri kıyısına kamp kurmaya gidiyorlardı. Jack, macera ve sağlıklı yaşama için bazı planlar yapmıştı. Bir keresinde, evden okula kadar bir millik bir tünel kazmaya girişti. İki koyun çalıp bunları tünele sakladı, bunlar çoğalıp bir sürü oluşturduğunda götürüp sattılar.

Yıllar sonra, "Bütün bunlarla birlikte, çocukluğumda çok da mutlu sayılmazdım," diye yazıyordu. "Sık sık hastalanıyordum. Birkaç arkadaşın dışında, çevremde pek sevil-

[*. John Reed'in ilk kez 15-26 Nisan 1936 tarihinde, *New Republic*'te yayınlanan otobiyografik denemesinden.]

diğimi de söyleyemem. Atletik sporlarda başarılı olabilecek kadar güçlü kuvvetli değildim – ancak her zaman sevdiğim yüzme sporunda iyiydim, yoksa fiziksel çaba gerektiren işler beni ürkütüyordu. Beni bekleyen yada beni beklediklerini sandığım çocuklardan kaçmak için, evin arkasındaki çitten atlayıp uzaklaşırdım. Ama tuhaf şey, kavgaya tutuştuğumda, dayak yemenin düşündüğümün yüzde biri kadar bile kötü olmadığını görüyordum."

Baba-oğul arasında sıcak ve sürekli bir sevgi bağı vardı. Baba Reed, alaycı bir adamdı, yeni bir yüzyıla girerken, orta sınıf içinde, reformcuların olgunlaşmasına yardım ettiği yeni toplumsal bilinci yansıtan inançlarıyla, bağımsız düşünceli bir siyasetçiydi. Theodore Roosevelt tarafından atanan bir Birleşik Devletler mareşali olarak, Oregon'un sahtekârlık çemberini kırmaya katkıda bulunmuş, sonra Kongre seçimlerine katılmış fakat az bir farkla kaybetmişti.

Genç oğlu, babasının mücadeleciliğine hayrandı, ama kendisi, kentin ileri gelenleriyle ilişkilerinde babasından daha başarılı olamıyor, bu da canını sıkıyordu. Babası öldükten sonra, Reed bazı gerçeklerin farkına vardı: "Zengin insanlar olarak yaşayabileceğimiz hayatı reddediyordum. Babam ve annem her zaman bize istediğimizden fazlasını veriyorlardı. Maddi nesnelerden başka, özgürlüğe ve anlayışa da fazlasıyla sahiptik. Erkek kardeşim koleji bitirdiği gün, babam sürdürdüğü ağır çaba yüzünden hastalanıp yatağa düştü ve birkaç hafta sonra öldü. Babamın, benim kazandığım küçük başarıları göremeden ölmesi, bana her zaman acı gelmiştir."

New Jersey'de, Morristown'da son moda bir hazırlık okulu vardı. Jack'ın entelektüel yetenekleri orada gelişmeye başladı. Sağlığı iyiydi ve kendi taşıdığı değerden dolayı, öteki çocukların arasına kabul edilmişti. Okuldaki düzenli hayat, ananeler ve töreler onu etkilemişti, bunlar onun vah-

şi batıda gördüklerinden çok farklıydı. Futbol oynadı, bir iki kavgaya karıştı, okul gazetesine şiir ve hikayeler yazdı. Geceleri okuldan kaçıp dans etmek, kızlarla gezmeye gitmek gibi maceralara girişti. Fazla zorlukla karşılaşmadan, kendine güvenini kazandı.

1906'da Harvard Üniversitesine girdi. İlk yıl, çok yalnızdı. Yeni gelenlerle kaynaşmak ve kendini tanıtmak için ne kadar çabalarsa çabalasın, yine topluluğun dışında kalıyordu. Sonradan, yalnızlığı azaldı. Kolejde yayınlanan iki gazetenin editörlüğünü, müzik kulübünün yöneticiliğini yapıyordu; sutopu takımının kaptanıydı ve öğrencilerin pek çok etkinliğine katılıyordu. Okul korosunun da şefiydi, "Büyük futbol maçlarında, iki bin sesi büyük bir koro halinde birleştirmek son derece heyecan verici," diyordu.

Harvard'da şen şakrak ve esprili bir öğrenci olarak tanındı. Yazarlığa hevesi vardı. *Lampoon* ve *Monthly* adlı dergilere yazdığı yazılar, Harvard öğrencilerinin yazdıkları içinde pek göze çarpmıyordu. Şiirleri, doğal bir şiir yazma yeteneğine sahip olduğunu kanıtlamakla birlikte, orijinal ve etkileyici değildi. Bir genç olarak sahip olduğu yeteneği, başarılı Victoria çağı yazarlarını taklit etmekle harcıyordu. Ama yazdıkları, Reed için önemliydi. Yazılarında, Harvard'ın aristokratlarına karşı beslediği acı duygular hissediliyordu. Kendisi de bir aristokrattı –ama Oregon'un iç bölgelerinden gelen bir soyluydu o. Harvard'ın yüksek tabakası, Reed'in aşırı heveskârlığına, katı standartlara uymada gösterdiği uzlaşmaz tutuma değer yeriyordu. Ama onların soğukluğu, zalimliği ve budalalığı, gösterişli hayatlarının sığlığı kendisine itici geliyordu. Reed, onlarla alay eden satirik şiirler yazıyor, makalelerinde böyle kişileri yerin dibine batırıyor, zayıflıklarıyla dalga geçiyordu.

Reed, Harvard'daki öğrenci topluluğunun isyankâr geleneğini hisseti ve ikinci yılında öğrenciler, aristokratları topluluğun dışına attığında bunu kendi gözleriyle gördü. Öğ-

renciler, fakülteyi kendilerini eğitmemekle suçladı, spor kurumlarına saldırdı, kutsal sayılan özel kulüplere sızdılar. Reed'in gözünde bu başkaldırı, New England tarihinin bıraktığı mirasa uygundu. Öğrenci grupları arasında "modernlik ruhunun belirmesi" de onu etkiliyordu. Modernlik yanlıları, topluluklarının saflarını seyrelten çatlakları açıkça görüyorlardı. Ekonomi ve politikayı, dünyada etkin olan canlı bir güç sayıp bunları okuyor ve tartışıyorlardı. İçlerinden birkaçı, Sosyalistler Kulübü kurup Walter Lippmann'ı başkan seçtiler.

Reed hiçbir zaman bu kulübün üyesi olmadı, ama onların yaptıklarından ve üyelerin yeni fikirlerinden, cesaretlerinden etkilenmişti. Sosyalistler Kulübü yerel seçimlere katıldı. Massachusetts yönetiminde görev alıp üniversiteyi, çalıştırdığı işçilere yeterli ücret ödememekle suçladılar. Fakültede sosyalizm dersleri verilmesini istediler ve ülkenin ileri gelen radikalleri, gündemdeki konuları tartışmak için Cambridge'e davet edildi. Bu etkinlikler; Kadınların Oy Kullanma Hakkı Yanlısı Harvard Erkek Öğrenci Birliği ve Tek Vergi Kulübü gibi kampus gruplarına da yayıldı. Öğrenci hareketi, kolejin basınını da etkisi altına aldı ve radikalleri müzik, resim, şiir ve tiyatro gibi konularda ilerici konumlara itti.

Harvard'daki yıllarını hatırladığında, Reed, "Bütün bunlar Harvard topluluğunun bakış açısında pek bir farklılık yaratmadı, belki de bizi dünyaya tanıtan kulüpçülerin ve atletlerin, bunlardan haberi bile yoktu," der. "Fakat beni ve benim gibi birçok başkalarını yetiştiren bu akımdı. Can sıkıcı dış dünyada bir şeylerin olup bittiğini, bunların kolej etkinliklerinden daha heyecan verici olduğunu anlamıştık. Dikkatimizi H. G. Wells ve Graham Wallas gibi yazarların yazdıklarına çevirdik. Kuşaklar boyu, edebiyatla ilgilenen öğrencileri etkisi altına alan Oscar Wilde merakından kendimizi kurtarmıştık."

Reed, kendi hali vakti yerinde grubunun ötesinde, züppelik kurbanlarına sempati duymaya başlamıştı. Üniversitenin Kozmopolit Kulübünün başkanı olarak, birçok başka ulustan öğrenciyle temasları, görüşünü genişletmiş, yerel isyancılara duyduğu yakınlık, entelektüel algılama yetisini geliştirmişti. Geleceğini düşündüğünde, isyancılarla ve aristokratlarla olan ilişkilerindeki duruşunun ne olduğuna karar veremiyordu. Tavrı ciddilikten yanaydı ve kendisiyle isyancılar arasında rahat bir bağ kurulduğunu görüyordu. Ama, Cambridge'deki toplumsal konumunun ona sağladıklarından vazgeçemiyordu, bunlar yabana atılmayacak kadar yararlı ilişkilerdi. Herkes tarafından tanınmak istiyordu. Bu arayış içinde, bitmez tükenmez enerjisini kolej ofislerinde harcıyor, edebiyat çalışmaları yapıyor, atletizmle uğraşıyordu. Genç öğrenci, gelecekteki hayatını yüksek sınıftan olan çevresinin gerektirdiği biçimde planlıyordu. Dünyada iz bırakmak için en üst tabakanın övgü ve hayranlığına ihtiyaç duyan genç, duyarlı Amerikalıların hayatındaki çelişkileri, kendine özgü bir tarzda yaşıyordu; ayrıca, buradan elde edecekleri için ödeyecekleri bedel, bu gençleri isyan ettiriyordu. Bu ikilem, 1910'da Harvard'dan mezun olduktan sonra, bir süre daha Reed'in zihnini meşgul etti.

Reed, zamanının gençlik kuşağı ve bunların akademik parçası olan Harvard radikalleri, bir hoşnutsuzluk çağında yetişmiş insanlardı. Amerika'daki gelişimin görünüşte esrikli yıllarında canlanan mitoslar şimdi yok olmuş, çürümüşlük ortalığı sarmış, geçmişte güçlü reform ve protesto hareketlerini doğuran doktrinler hayal kırıklığı yaratmıştı.

Harvard'ın Sosyalistler Kulübü, kendi düzeyinde, tröst yöneticilerinin yurtdışında yeni fethedilen alanlar konusundaki görüşlerini belirlediği çağa verilen bir cevaptı. Hızla gelişen emperyalizmin gelişi, Manila Koyunda topların gürlemesiyle ilan edilmişti. Toprakların genişletilmesi, im-

paratorluğa dönüşmeyi görünür kılıyor; öteki hükümranlıklar finans oyunları yada doğrudan müdahaleyle kontrol altına alınıyordu. Bütün dindarca zırvalarına karşın, emperyalistler insafsızlıklarını, her türlü ahlak kuralını hiçe saydıklarını gizleyemiyorlardı. Kaba bir şovenizmi öve öve göklere çıkarma eğilimi, basına, kiliseye ve okullara bulaşmıştı. Şovenizm, paralı azınlığın kendini korumada yararlandığı mitosları doğuruyordu. Peder Josiah Strong adlı bir din adamı vaazlarında, Alfred Mahan'ın güç ve devlet teorisiyle tamı tamına uyuşan mistik bir ırkçı doktrinden söz ediyordu. Bütün bunlardan çıkan sonuç, Birleşik Devletlerin güvenliğinin ve gelişmesinin eğitimsiz, barbar halkları uygarlığın ışığıyla aydınlatmasına bağlı olduğu şeklindeki yalancı sofu saçmasıydı. Söz konusu uygarlık ise, Yale üniversitesinde William Sumner tarafından, bu bilim adamına yakışmayacak şekilde, "kökleş, yala yut yada öl" kuralına göre yönetilen bir dünya, yada 'sırığı en uzun olanın en çok meyveyi kucağına düşürdüğü' bir dünya olarak tanımlanıyordu.

Başkaldıran yazar ve sanatçılar New York'u yurt edinmiş, bunların bayrağı altında Hudson nehrinin batısından gelenler toplanmıştı. Bunlar birçok farklı ideolojiyi temsil eden insanlardı, aralarında sendikalizm, kübizm, anarşizm ve feminizm yanlıları vardı. Niteliği belirsiz, yeni bir özgürlükten söz etmek, sorunlarla kafası bulanmış gençliği büyülüyordu. Bu gençlerden bazıları, IWW (işçi örgütü) yada Sosyalist Parti ile ilgileniyordu. Ama başkaldıranların çoğu, Reed de içinde olmak üzere, Greenwich Kasabasının yollarını kabilelerinin arazisi haline getirmişlerdi. Bunlar, bireysellikleri yüzünden disiplini reddeden romantiklerdi ve salt eğlence olsun diye, konformistlerle gırtlak gırtlağa gelirlerdi. Bir yandan da, eski umut dolu Amerika'ya geri dönüş hayallerini suya düşürenin ne olduğunu anlamaya çalışıyorlardı. Sanatkârane memleket manzaralarını inkâr

edilmeyecek şekilde güzelleştirmişler, ama tekellerin kültürel yaşamı yozlaştırmasından kurtuluşun yolunu gösteremişlerdi. Emperyalizm ve pragmatizm felsefesinin, tarihi hor görmesiyle ve bütün gerçeklerin, her bireysel deneyimle yenilendiği inancıyla, onlar üzerinde etkisi büyüktü. Zamanla, tiyatroda, şiirde, resimde ve yazıda yenilik merakı, kendi başına bir amaç haline geldi.

Bazı muhaliflerin hitap ettiği Amerikan işçileri, onların estetiğini önemsemediği yada anlayamadığı zaman, bunlar hayal kırıklığına uğruyor; sözüm ona karşı çıktıkları ve direndikleri toplumsal numaralar, yapıtlarında yeniden su yüzüne çıkıyordu. Gerçekçilik çabaları, sonunda sürrealizme dönüşüyor, bilinçlilikleri benmerkezciliğe varıyordu. Bu, onların işçi sınıfı siyasetinden uzaklıklarını ve emekçi sınıfın yaşamını anlayamadıklarını gösteriyordu. Eğitimlilik, entelektüel kısırlığa yol açıyor, sürekli kolay para kazanma çareleri düşünme eğilimi, birçok isyancıyı verimsiz isyan yollarından geri döndürüyordu.

Bu oluşumun girdabında, John Reed'in eğitim süreci kolay değildi. Romantik güdüleri, ona şimdiye kadar birçok kez oyun oynamıştı. İlk yazıları, özellikle şiirleri, tatsız bir geçmişten hayatın canlılığını çıkarmak için nasıl çabaladığını gösterir. Ama Harvard'dan sonra gelip yerleştiği New York'ta ve Avrupa'da birkaç ay gelişigüzel gezip dolaşmasının ardından, yaşadığı hayat ona daha da zor geldi. Daha önce hiç görmediği gerçekleri fark ediyordu: Kent sınıflara ayrılmıştı; sınıfların içinde de toplumsal kumaş, ayrı ayrı halk tabakaları ve kültürler halinde dokunmuştu. Kent yaşamının içine daldı, sıcaklığını ve soğukluğunu hissediyor, alaycı zıtlıklar üzerinde derin derin düşünüyor, sonu gelmez bir drama tanıklık ediyordu. Yeni bulduğu sevdasından kaynaklanan çılgınca bir sevinçle, kenti bağrına basmak istiyordu.

"Sokaklarda dolaştım," diye yazıyordu. "Banliyödeki

yüksek kulelerden başlayarak East River rıhtımına kadar gittim, baharat kokusunu duydum, geçen gemilere baktım, East Side'da –kentler içindeki yabancı kentte- gösterişsiz sokaklar, miller boyu uzanan arabaların dumanlı ışığında parlaklık kazanıyordu. Birdenbire gürültülü Pazar yerlerine vardım. Meşale ışığında, damlayan kanları ve ayıklanan balık kılçıklarını gördüm. Trafik uğultusuyla gümbürdeyen büyük köprülerin altında, kadınlar bağıra çağıra mallarını satmaya çalıyorlardı. İşe giden ve eve dönen insan gelgitinin, batıda ve doğuda, güneyde ve kuzeyde sokaklara yayılmasına ve geri çekilmesine tanık oldum. Chinatown, Little Italy, Suriyeliler mahallesi, kukla tiyatrosu, Sharkey ve McSorley meyhaneleri, Bowery'de kiralık evler ve serserilerin toplandığı alanlar; Haymarket, German Village, Tenderloin'in bütün batakhaneleri... Bir yaz gecesini, Williamburg köprüsünün payandalarından birinin üstünde geçirdim. Bir başka gece, Fulton pazarında, mürekkepbalığı sepetinde sabahladım; gürültüyle yanan arkların ışığında kırmızı, yeşil ve altın renkli deniz ürünleri ışıldıyordu. Sokaklarda yürüyen kızlar arkadaşlarımdı; dünyanın öbür ucundan gelen sarhoş denizciler, West Street'teki İspanyol asıllı liman işçileri dostlarımdı.

Parkları, palasların, tiyatroların, otellerin olduğu sokakları bilirdim. Büyüyen kent, hastalık gibi çirkin bir biçimde yayılıyordu. Hayatın canlılığını yitirdiği yıpranmış bölgelerde, kenar mahallelerin gürültü patırtısı, büyük meydan ve sokaklardaki eski, güzel ve lüks hayatı boğuyordu. Washington Meydanını gördüm, artistleri ve yazarları, hemen hemen bohem bir hayat yaşayanları ve radikalleri tanıdım. Tammany Hall'da gangsterlerin balolarına gittim, Tim Sullivan Derneğinin gezilerine katıldım, sıcak yaz gecelerini Coney Island'da geçirdim... Oturduğum evin bir apartman bloğu ötesinde, dünyanın bütün maceraları bulunuyordu, bir mil uzaklıkta da, bütün yabancı ülkelere ulaşılabiliyordu.

New York'ta ilk sevdiğim, ilk gördüğüm şeylerle ilgili yazılarımı yaratıcılığın ateşli sevinciyle yazdım – sonunda, yazı yazabildiğimi fark etmiştim. Çağdaş yaşamla ilgili ilk izlenimlerimi edindim. Kent ve halkı benim için açık bir kitap gibiydi, her şeyin dramatik, ironi dolu trajik ve müthiş mizahi bir öyküsü vardı. İlk kez gerçeğin, ortaçağdan kalma güç beğenirliğin eseri, bütün ince şiirsel buluşları aştığını gördüm."

Bu pragmatist öğrenme süreci, Reed'in ruhunu pek fazla incitmemişti; toplumsal keşifleri içinde, öteki acemilerin düştüğü benlik bunalımının da kurbanı olmadı. Teorinin değerini pek önemsemezdi, "değişimin eteklerine asılan" küçük doktrincilere de soğuk bakardı. Karşılaştığı fikirler, ancak onları deneyim kataloguna ekleyebiliyorsa, üzerinde bir etki yapardı. "Tek tek ele alınan fikirler benim için fazla bir şey ifade etmiyordu," diye yazmıştı. "Yaşayıp görmem lazımdı. Kentte dolaşırken, yoksulluğun çirkinliği gözümden kaçmadı, bunun insanları kötülüğe sürüklediğini gördüm. Birçok otomobili olan zenginlerle, karnı doymayan yoksullar arasındaki acımasız uçurumun farkındaydım. Dünyanın bütün zenginliklerini emekçilerin yarattığı, bu zenginliklerden, onları kazanmış olanların değil, üzerinde hiçbir hakkı olmayanların yararlandığı gerçeğini kitaplarda okumadım, bunları tecrübelerimden biliyordum."

New York, Reed'i siyasette sola itiyordu, ama bir yandan da hayatını kazanmak ve annesine bakmak zorundaydı. Edebi başarıların getireceği zenginlik ve ünü elde etmeye can attığı da gerçekti. Ama yayınevlerinin son modaya göre düşenmiş, lüks yazıhanelerinde kazanılacak başarının onu törpüleyeceği, yeteneğini mahvedeceği korkusu, bu hevesini kırıyordu. Semirtici edebiyat gıdasıyla şişen popüler yazarların başına neler geldiğini öğrendikten sonra, aynı şeyi kendisinin de yaşayacağından korkmaya, bir ikilem içinde, kuşku duymaya başlamıştı. Bunun yarattığı bunalı-

mı, geçerli edebiyat diyetini belirleyenleri alaya alarak hafifletmeye çalıştı. 1912'de, Dutch Treat Club müzikali için yazdığı dizelerde, kulübün yazarlarını, sanatçılarını ve çalıştıkları büyük dergileri iyi niyetle iğneliyordu. *Cosmopolitan* için şu dizeleri yazmıştı:

Her ay tuzlu biberliyim,
Yaramaz Robert Chambers değerlendirir bunu.
Biraz iç çamaşırı, birkaç çorap.
Çenem durmaz ama, şok etmem kimseyi.
Gibson'un gizli güzellikler için önerileri,
Aşıkların ganimetleri, şekerlemeler.
Bir kerecik okuyun beni, iddia ederim ki,
Yorgun iş adamlarını dinlendirebilirim.

Outlook'un liberalizm iddiasına karşı:

Ben ılımlı bir reformcuyum
Çünkü reform da bir şeydir.
Pratik bir dine inanırım
Şapkamın etrafında da şerit var.
Elimden geldiğince yükselmeden yanayım
Cezaevi de hiç çıkmaz aklımdan.

Magazin endüstrisinin sözüm ona basın özgürlüğüne karşı:

Zenginlik peşinde olduğumuz
Sonucunu çıkarmamalısınız.
Bu saçma sapan söylentiyi
Kibirli bir gülümsemeyle selamlıyoruz.
Yaramazlıktan vazgeçirilen
Suçlular ve ağır işçiler,
Matbu kelimelere saygı duyar.

Bunlar kibarca yazılmış alaylardı ve yazarın kapitalistler, kentin gece hayatı, arkadaşları arasındaki züppeler hakkında yazdığı birçok kısa hikayesinde ve skeçlerinde de yer alıyordu. Bunlarda ironi yüksek perdedendi, eğlenceli yazılardı fakat sayısı fazla değildi. Genellikle taşlamalar, orta sınıfın değerleri ve duygusallığıyla ilgiliydi. Zenginlerin kutsal ahlak kurallarıyla da dalga geçerdi, ama alay etme ve meydan okumanın dışında, başka bir amacı yok gibiydi. Düşüncesi, yıpratıcıları küçümseme ve yıprananlara karşı direnç düzeyine yükselmişti. Ne türden olursa olsun, yenilik ve değişim güdüleriyle hareket eden isyancıların önünü kesen uzun sakallı cesetleri bir kenara itmek niyetindeydi. Bu temizlik hareketi onu uğraştırırken, böylesi bir enerji birikiminin ne anlama geldiğini anlamasını sağlayamıyordu. Bazı saygıdeğer arkadaşları, onun bile bile küstahlaştığını düşünmeye başlamışlardı. Onun uzlaşmacılarla böyle canla başla uğraşmaktan vazgeçeceğini umuyorlardı.

Reed, *The Masses* adındaki derginin yeniden yayınlanmaya başladığını ve zenginler sınıfını eleştireceğini öğrendiğinde, hemen hizmetini sundu. Birkaç yıl önce, bazı New Yorklu sosyalistler, *The Comrade* adında bir yayın organı kurmuşlardı. Amaçlarının, "sosyalist felsefeyi yansıtan edebi ve sanatsal ürünler yayınlamak ve sosyalist harekete estetik güdüsü kazandırmak" olduğunu yazıyorlardı. *The Comrade*, gelişemeden körelen, kısa ömürlü bir maceraydı, ama proletarya sanatı ve Marksist eleştiri düşüncelerine hizmet etmişti. *The Masses,* sosyalist haftalık dergi *Appeal to Reason* yarım milyon kadar aboneye sahip olduğu ve bazı özel sayıları bir milyondan fazla okuyucu bulduğu sırada, gelecekte onun yerini tutacak yayın organıydı. *The Masses*, yaygaracı heveskârları kapı dışarı etti, sanatta yeni bir özgürlüğün peşinde olan isteklilere ve Marksizmin sadık izleyicilerine sayfalarını açtı. Reed için bu girişim, editör ve katkıda bulunucu olarak bir bağlantının başlangıcıy-

dı, burada düşünce düzeyi yükseldi, başka yerlerde yayınlattığı ve iyi para aldığı makalelere karşı çıkan, çok başarılı yazılar yazdı. *The Masses*, onun kendini özgür hissetmesini ve kafasına göre yazı yazmasını sağlamıştı.

Reed, sınıflar arasındaki savaşta olsun, devletler arasındaki savaşta olsun, her şeyi çok çabuk öğreniyordu. En iyi yazılarını, savaşta, silah sesleri arasında yazmış ve tuttuğu tarafın davasını sonuna kadar savunmuştu. Hiçbir zaman nötr değildi, her zaman partizandı ve kendini bütün yeteneğini bu uğurda kullanmak zorunda hissederdi.

1913'te, New Jersey'de, Paterson ipekli dokuma fabrikası işçilerinin grevi sırasında, aktif mücadele içindeki çalışmasının ilk denemesini yaptı. IWW grev liderleri, radikal entelektüelleri New York'a getirtmişti, Reed de bunlar arasındaydı. Grev, sanki onun için bir eğlenceydi, ama polisin terörünü görünce işçilere karşı derin bir sempati duydu. 2.300'den fazla işçi hapse atılmıştı. Massashusetts'de, Lawrence'ta bir yıl önce yapılan grevdeki gibi, Paterson grevi de ülkeyi sarstı, çünkü işyeri sahiplerinin verdiği ücretlerle işçilerin aç kaldığı ortaya çıkmıştı. Birkaç hafta boyunca, Paterson Reed'in hayatının merkezi oldu. Dokumacıların dövülmesine öfkeleniyordu ve Fifth Avenue'deki salonlarda yapılan konuşmalar onun gözünde farklı ve derin bir anlam kazanmıştı.

Reed, grevi izlediği sırada tutuklandı ve dört gün cezaevinde kaldı. Grevcilerin çoğu, ülkeye yeni gelmiş göçmenlerdi, İngilizceleri zayıf olmakla birlikte, ona korkularını ve umutlarını anlatmayı başardılar. Reed onlara elinden geldiği kadar yardım etmeye hazırdı. Cesaretleri ve yaratıcılıkları onu hayran ediyordu. Şirket sahipleri, Paterson'u bayraklarla süslemişti ve sancaklarda şunlar yazılıydı: "Bu bayrağın altında yaşıyoruz, bu bayrak için savaşıyoruz, bu bayrağın uğruna öleceğiz." Buna karşılık grev gözcüleri şöyle bir pan-

kart asmıştı: "Bayrağı dokuyan biziz, boyayan biziz; bu bayrak altında grev kırıcılığına izin vermeyeceğiz."

IWW lideri Bill Haywood, Reed'i bir grev mitingine götürdü. Sonradan Haywood şunları anlatmıştı: "Reed, grevcilere bir şarkı öğretti ve bunu 25 000 kişi hep bir ağızdan söyledi. Bunu anlatmak olanaksız, nasıl bir izlenim bıraktığını anlamak için işitmek gerekli... 'Yuh-yuh-yuh' diye bağıran 25 000 kişinin sesi, Jeriko'unun duvarlarını titreten Gabriel'in borusu gibi uğulduyordu."

Reed, *American Magazine*'deki editör yardımcılığı görevinden ayrıldı ve grev için New York'ta, Madison Square Garden'de bir kutlama töreni düzenlenmesinde yardımcı oldu. Paterson'dan binden fazla kadın ve erkek işçi, gösteri yürüyüşü yaptı. Manhattan Nehri boyunca toplanmış on iki bin kişilik heyecanlı bir kalabalığa, içinde yaşadıkları şartların kötülüğünü ve işverenlere karşı yürüttükleri zor mücadeleyi temsil ettiler. Gösteri, Greenwich Kasabası'dan gelen ve bunu tiyatro oyunlarında bir yenilik kabul eden kalabalık bir izleyici topluluğu tarafından da alkışlandı.

Paterson olayı, Reed'i sarsmıştı. Bu mücadele sırasında, kitapların ve konuşmaların öğretemeyeceği bazı şeyleri kendi kendine öğrenmişti. Olayı gözleriyle görmüştü, Paterson fabrikasından acı sahneler sık sık gözlerinin önünde canlanıyordu. Egemenlerin işçileri nasıl ezdiğine tanık olmuştu, geri döndüğünde yanında getirdiklerini somut terimlerle şöyle açıklıyordu: "Emekçilerin ürettiklerinden, patronların ellerinden geldiği kadar fazla kâr edinmeye çalıştıkları, mümkün olduğu kadar az ücret ödedikleri, büyük, sefil işsiz kitlelerinin varoluşunun, ücretleri düşük tutmak bakımından işverenlerin işine geldiği; devlet güçlerinin yoksullara karşı, varlıklıların yanında yer aldığı gibi zor kavranılan gerçekler."

Paterson olayı Reed'i sarsmıştı, ama grev olayının ötesinde, işçi hareketi konusunda kalıcı bir hüküm vermesine

yetecek kadar etkilememişti. Annesi onun yaptıklarına şaşırdığında, şu açıklamayı yapmıştı: "Sosyalistliğim gelgeç bir heves değil. Benim işim hayatı yaşamak ve yorumlamaktır. Nerede bulunursam bulunayım, ister işçi hareketi içinde olsun, ister başka bir yerde olsun, gördüklerimi ve yaşadıklarımı yazmalıyım." Paterson'da, yeni rolüne dört elle sarılmış ve bu yepyeni deneyim onu mutlu etmişti. Yaşadığı heyecan dolu hayatta, bu da onu coşturan olaylardan biriydi. Ama aktif sorumluluğu, kendisi bittiğine karar verdiğinde bitti ve genç adam dinlenmek için Avrupa'ya gitti.

New York'a geri döndüğünde, Meksika'da borcunu ödeyemediği için köle gibi çalıştırılan köylülerin yeni diktatörlerine karşı isyanını izleme ve bununla ilgili yazılar yazma teklifi aldı. Bu öneriyi yapan, *Metropolitan* dergisiydi. Bu çok okunan bir dergiydi ve editörlerin amacı, isyanla ilgili haberleri kârlı bir iş haline getirmekti. Sosyalist bir lider olan Morris Hillquit, bu dergide yazı yazardı. George Bernard Shaw, Lincoln Steffens ve daha başka ünlü kişiler de çalışırdı dergide; bunlar, entelektüel huzur ortamını bulandıran yazarlardı. Reed için, Meksika'ya *New York World* gazetesinden bir yazarla birlikte gitmek önemli bir işti, daha önce hiç böylesi bir görev almamıştı. Yirmi altı yaşındaydı ve kendini kanıtlamaya hevesliydi; bu görev için seçilmekten gurur duymuştu.

Reed sınırı aştığında, ilk önce ölüm korkusu, parça parça edilme korkusu bütün benliğini sardı, yabancı bir ülkedeydi, konuşulan dili ve halkın düşünce yapısını bilmiyordu. Savaşın ateşleri içinde, kurşunların pek de o kadar dehşet verici olmadığını öğrendi; korkusu kaybolmuştu. Meksika'dan yazıp gönderdiği yazılar çok beğenilmişti. Ülkeyi, şaşırtıcı bir betimleme gücüyle anlatıyor, insanları lirik ve canlı bir biçimde resmediyordu. Gerilla ruhunu kavramıştı, savaşçıların nasıl yaşadığını, nasıl zorluklar çektiklerini biliyordu. Onlarla birlikte şarkı söylüyor, şiirlerini kopya edi-

yor, İngilizceye çeviriyordu. Gerillalar, onun kendilerine karşı duyduğu saygıyı anladılar, kendileri de bu yazarı saygıyla karşıladılar. Bu tuhaf yabancı, onlarla aynı tehlikelere atılıyor, aynı açlığı, susuzluğu, korkuları paylaşıyordu; oysa çölde bu sıkıntılara katlanmadan, evinde rahatça yaşayabilirdi. Sonraları, daha da büyük bir maceraya atılmadan önce, anılarında şöyle yazmıştı: "Bu dört ayda, cayır cayır yanan çölde yüz millerce yol aldım, köylülerle birlikte yerde yattım, bütün gün at üzerinde dolaştıktan sonra, geceleri yağmalanmış kulübelerde dans edip şarkı söyledim, eğlencede olsun, savaşta olsun yerel halkla hep iç içeydim. Bu belki de benim hayatımın en mutlu zamanıydı. Bu sert savaşçılarla iyi geçindim, kendimle de barışıktım. Onları da, yaşadıkları hayatı da çok sevdim."

Baştan, mücadelenin neden yapıldığını ve karmakarışık tarihçesini ayrıntılarıyla incelememişti; pek de umurunda değildi zaten. Gerillalar ezilen insanlardı, toprak talep ediyorlardı: geçici liberal devlet başkanı Madero'yu öldüren egemenlerden kurtulmak istiyorlardı. Bu da, Reed'in onları savunması için yeterli bir nedendi. Üstelik Meksikalılar, onun kafa dengi insanlardı, bunu hissediyordu; onlar da, kendisinin çok değer verdiği kişisel özgürlüğü yücelten insanlardı. Uzmanların, Panço Villa hakkında ne dediğine hiç önem vermiyordu; Panço Villa onun gözünde, birlikte dolaştığı savaşçı birliklerin lideriydi. Amerikan basını, Villa'ya durmadan kara çalıyordu, oysa Reed için o köylülerin cesur dostuydu, onların toprağı ve çocuklarını okutacakları okulları olmasını istiyordu. Reed, kuzeyde, emperyalist ajanlardan duyduklarını hatırladı. Bunlar, Paterson fabrikasının sahiplerinden farklı konuşmaz, gerillalardan ve bütün Meksikalılardan, bunlar düşük ücretle güçleri tükeninceye kadar çalıştırılmaya mahkum yük hayvanlarıymış gibi söz ederlerdi.

Reed, ilk kez başka türlü bir baskıyla ve başka türlü bir

özgürlük mücadelesiyle karşılaşıyordu. Grev mücadelesi bunun yanında basit sayılırdı, oysa toprak uğruna yapılan devrimci savaş, hem içteki tiranlara, hem de dış ülkelerdeki emperyalistlere karşı sürdürülüyordu. Reed, Meksika'da bulunduğu sıralarda edindiği deneyimi, bunun daha geniş çaplı, bütün yarımküreyi, hatta bütün dünyayı kapsayacak ve çürüyen Amerikan kapitalizminin de kaçınılmaz biçimde içine düşeceği derin bir ekonomik krizle ilişkilendirmiyordu. Reed'in zihni, açlık çeken köylülerin ülkesiyle meşguldü. Çağdaş hayatın şiddetli çalkantıları, yazarın resmettiği şekliyle, Meksika'nın hâlâ içinde yaşadığı Ortaçağın dar kıyı şeritlerini dövüyordu ve gelecekteki değişimlerin önüne geçebilecek hiçbir güç mevcut değildi.

Memleketine döndüğünde, isyanı savundu ve Amerika Birleşik Devletlerinin müdahalesinin bu devrime verdiği zararı gözler önüne serdi. Müdahaleyi övmek için patırtı koparanlara konuşmalarıyla ve yazılarıyla karşı çıktı. Bu kez, Paterson olayından hemen sonraki tavrına benzemeyen bir biçimde, sorumluluğunun artık süreklilik kazandığını görüyordu. *Metropolitan*'da, Meksika'daki savaşın ancak gözyaşı ve felaketle bitebileceğini yazmıştı. "Amerikan askerleri, Meksika ordusunun isyanı bastırmasından bir şey umamaz. Köleleştirilmiş köylüler ve onların karıları sokaklarda ve evlerinin eşiğinde savaşıyor. Amerikan askerlerinin karşılaşacağı, savaşan güçler bunlar," diye yazıyordu. Amerikan askeri birlikleri Meksika'yı terk ettikten sonra ne değişmişti? Hiçbir şey. "Büyük toprak parçalarının alım satımı kaldığı yerden devam etmiş, daha da kârlı hale gelmiş, yabancı yatırımlar eskisine göre fazlalaşmıştı. Çünkü biz, bunu destekledik ve Meksika devrimi belirsiz bir geleceğe ertelendi." Bu gerçeği, daha kesin bir dille, Başkan Wilson'a da anlattı. Bu konuşma Beyaz Saray'da olmuş, randevuyu Devlet Bakanı Jennings Bryan düzenlemişti. Başkan, sempatik davranmış, kendisine ait Meksika'ya müda-

hale etmeme politikasını savunmuştu. Reed, başkanın tavırlarından, sözlerinden ve kazandığı liberal ününden etkilenmişti, Amerikan askeri birlikleri Vera Cruz'a vardığı halde, o bütün Amerikan halkıyla birlikte Wilson'a inanmamak için hiçbir sebep göremiyordu.

Nisan 1914'te, Meksika'dan dönüşünde, Wall Street tiranlığına daha yakından tanık oldu. Colorado'daki Ludlow madeninde, devlet milis güçlerinin yardımıyla, maden muhafızları evlerinden tahliye edilen grevcilerin bez çadırlarını yakmıştı. Bu grev, Colorado'da yaşanan birçok şiddetli çatışmadan biriydi ve bazı zamanlarda iç savaş boyutlarına ulaşıyordu. Ludlow olayı, Reed'in tanık olduğu Paterson grevinden daha büyüktü. Bu olay, Rockefeller klanının egemenliğindeki ılımlı adamlar yada onların sözcülüğünü eden gazeteler tarafından bulandırılamazdı. Reed, büyük güçlüklerle, şerifler, valiler, şirket-kent memurları ve maden sahiplerinin kurduğu entrika ağını ortaya çıkardı. Devlet aygıtı ve büyük sanayi arasında da bağlar ve işleyen çarklar vardı. İki uzlaşmaz sınıf arasındaki aşılmaz uçurum, onun gözünde şimdi daha da netleşmişti. Grev hakkındaki haberleri, ayrıntılara titizlikle önem vererek yazdı. Bu hem bir inceleme yazısı, hem de renkli bir haberdi. Göze çarpmayan gerçekleri yakalamaya çalışmıştı ve bu çabası, onun sınıf-bilinçli bir yazar olarak gelişimini tamamladığının kanıtıydı. Artık, izlenimlerini olduğu gibi aktarmakla yetinmiyor, tanıklık ettiği olayların arkasındaki güçlerin oynadığı oyunları ortaya koymak için derin araştırmalar yapıyordu.

Şimdi, Reed'in emekçiler ve onların mücadelesiyle ilişkisi kuşku götürmez bir ölçüye varmıştı. Kurduğu bağlar apaçıktı ve kendisi de nereye ait olduğunu, nerede kendini rahat hissettiğini ve daha etkin mücadele verebileceğini çok iyi biliyordu. Seçtiği yoldan giderek sapması, birçok il-

gisini merkezi bir amaca bağlamamış bir adamın tipik davranışıydı. Harvard'daki bazı arkadaşları, onu şimdiden yoldan çıkmış lanetliler arasında sınıflandırıyorlardı. Zaman ilerledikçe ve Reed'in köktenciliğinin hiç de zayıf ve gevşek olmadığı net bir biçimde ortaya çıktıkça, öteki Cambridge'li arkadaşları onun kesinlikle tehlikeli olduğuna karar verdiler. Onların gözünde, Reed'in hayatı tuhaf bir çizgi izliyordu. Tabii alışılmamış bazı inançlar beslemeye hakkı vardı ama üniversite arkadaşlarının gözünde, eyleme geçmek ve başkalarını da kendisiyle birlikte eylem yapmaya teşvik etmek kamuya zarar veren bir davranıştı. Üstelik, kendilerinin "yüce yıkanmamışlar" diye horladıklarıyla onun sıkı fıkı oluşu, sosyal yaşamdaki yerini yitirmesi anlamına geliyordu. Yine de, tuhaf bir şekilde, ona karşı duydukları düşmanlığa rağmen, çoğu kez Reed mizah anlayışı, muzipliği ve neşesi nedeniyle eski arkadaşlarına çekici geliyordu. Güler yüzlü bir insandı, zekiydi ve çabuk kavrayışlıydı; şakadan ve eğlenceden hoşlanması, bu herkese tepeden bakan arkadaşlarını bile mıknatıs gibi çekiyordu.

Eski sınıf arkadaşları arasında, entelektüel züppeler de vardı. Örneğin Walter Lippmann o zamanlarda yirmili yaşların ortasındaydı ve New York'ta liberalizmin önde gelenlerinden biriydi. Reed, Lippmann'ın yeteneklerinin farkındaydı ama aynı zamanda, onun dünyadaki havayı koklayış biçiminden, insanlar hakkındaki yorumlarından ve biraz da yapmacık mantığından kuşku duyuyordu. Reed'in Meksika'dan dönüşünden sonra, muhabir olarak parlak bir ün kazanması üzerine, Lippmann *The New Republic*'de, 'Efsanevi John Reed" başlıklı bir tiyatro parçası yazmıştı. Reed'e karşı olan entelektüel züppeler, Lippmann'a prestij kazandırdılar. Lippmann Reed'e gülüyor, alay ediyordu; oysa yazdığı tiyatro piyesi, dikkatlice kotarılmış sözüm ona bir övgü yazısıydı. Walter Lippmann'ın gözünde Reed, ciddi siyasi konularda, bir acemi çaylaktan başka bir şey değildi.

Reed'i güya överken, Lippmann eğlence peşinde koşan bir delikanlı mitosu yaratmış; onu kural tanımaz, maceracı fakat yetenekli bir kolej mezunu olduğu halde, maddiyata düşkün bir iş adamı rolüne soyunan biri olarak tanıtmıştı.

Reed, işçi sınıfı teorisi hakkındaki bilgisinin henüz ham olduğunu kısa zamanda anladı. Ama başkalarından yardım gördü ve deneyimin inişli çıkışlı yolundan giderek Marksizme ulaştı. Lippmann bile onun sosyalist düşüncelerine "denemeler" diyordu. Reed bunun utancını hissetti. Reed'in içgüdülerine sahip olmayan daha zayıf bir kişi Lippmann'ın darbeleriyle sarsılırdı. Ama o, Lippmannvari dünya görüşünü reddetmişti; çünkü, yazarın, akıl yürütme tarzlarından etkilenmezliği karşısında çok bilmişçesine kafa sallayan arkadaşları için ürün vermeyeceğini biliyordu.

Reed, bu kurnazca baskıya karşı koydu. 1914'te Avrupa'nın girdiği emperyalist savaşın haklılığını savunanların kendisini aşağılamasının derecesi başka hiçbir şeyle ölçülemezdi. Ne pahasına olursa olsun, bazı arkadaşlarıyla ilişkisini kesmesi zorunluydu ve bu da onun için bir kayıptı. Ayrıca, ekonomik baskılar da vardı. Daha önce kendisi için açık olan kapılar, şimdi yüzüne kapatılıyordu. Ama ne yönden darbe alırsa alsın, direnişi ve ödün vermezliği de o ölçüde canlı ve güçlü oluyordu.

1914 yazında, Reed Avrupa'ya gitmek üzere Amerika Birleşik Devletleri'nden ayrıldığında, batı cephesindeki savaşta Metropolitan için savaş muhabirliği yapmak üzere okyanusu geçmişti.

Yolculuğu sırasında, Amerikan yönetici çevrelerinde ilk hafif, fakat uğursuz tarafgirlik belirtilerini yakaladığını düşünüyordu. Bunun tüccarlar arasında bir savaş olduğunu biliyor ve söylüyordu. İngiltere'de, Fransa'da ve Almanya'da nereye gitse, bu düşüncesini doğrulayan kanıtlara rastladı. Burada, Meksika devrimi sırasında onu etkileyen kendiliğindenlik ve idealizmden eser yoktu. Her şey dur-

muştu, yalnızca yok etme makineleri çalışıyordu. Kendi memleketlerindeki büroları için savaşı betimleyen muhabirlerin çabası dışında, Paris kasvetli ve hastalıklı bir şehirdi. Her zamanki gibi, gününü gün eden zenginlerin yanı sıra, sosyalist liderlerin çoğu, hükümetin Fransız gençliğini ıstırap ve katliamın ortasına göndermesine yardımcı oluyorlardı. Zengin sınıfların erkeklik taslayan ikiyüzlülükleri ve imparatorluğun yayılmacılık düşüncesi hakkında yapılan daha canavarca konuşmalar dışında, Londra da bundan farksızdı. Berlin de aynıydı. Yapmacık militarist konuşmalar, pis bir koku gibi her yeri sarmıştı. Ona çarpıcı gelen, cephe gerisinde, Fransız, İngiliz ve Alman halkları arasında böyle düşmanca duyguların pek az olmasıydı. Bu korkunç katliama nasıl karıştıklarını, bunun nereden geldiğini ve anlamını bu insanlara açıklamak zordu.

Kurbanlar bir yana, Reed savaşan yanların herhangi biriyle kendisini özdeşleştirecek hiçbir şey göremiyordu. Bütün bu lanet olası savaş sinirini bozuyor ve onu iğrendiriyordu. Savaştan nefret ettiği için *Metropolitan*'ın istediği renkli, zafer naralarıyla dolu, heyecan verici yazıları yazması olanaksızdı. Ne görüyorsa aynen yazıp gönderdi, yazdıkları da güzel şeyler değildi. Tarafsızlığın dışında, okuyucuları etkileyecek hiçbir şey eklemiyordu anlattıklarına.

1915'te yaptığı Doğu Avrupa turu da en azından Batı Avrupa turu kadar sıkıcı ve üzücüydü. Ancak, Balkanlardaki katliam daha bile korkunç, salgın hastalık ve ölümlerin neden olduğu yas daha da ağırdı. Sırbistan'a bağlı Gutçevo'da, dağlarda dolaşırken, umutsuzca giriştikleri çarpışmada ölen öyle çok Avusturyalı ve Sırplının cesedine rastlamıştı ki, ayakları adım başında çürümüş ceset ve dağılmış kemik yığınlarına gömülüyordu. Ama onu hasta eden yalnızca katliam değildi. Demokrasinin sürdürülmesi uğruna –İngiltere'nin kanlı Lord Kitchener'ının, Fransa'nın Poincare'sinin ve Rusya Çarı Nikola'nın demokrasisinin sür-

dürülmesi uğruna- bu ölümlerin zorunlu bir fedakarlık olduğu iddiası Reed'de isyan uyandırıyordu. Rusya sınırından iki yüz mil içerde, Yahudilere yapılan mezalimi gördü. Her yerde resmi makamları işgal edenler, ceplerini aldıkları rüşvetlerle dolduruyordu. Yunanistan'da, Romanya'da, Rusya'da ve Osmanlı İmparatorluğunda egemen yöneticiler kokuşmuşluğa batmışlardı. Rüşvetçilerin sırtından yaşadığı halkı ilgilendirense, kazanılacak zaferler değil, ekmek parasıydı.

Doğu Avrupa'da da, *Metropolitan*'ın merakla beklediği haberleri yazmak Reed'e zor geliyordu. Savaş muhabirliği yapmak yerine, savaşın stresi içinde yaşayan insanların dramından edindiği izlenimleri aynen aktarıyordu. Bu izlenimlerden, savaşın muazzam bir emperyalist tuzak olduğu ve ABD'nin bu tuzağa düşmemesi gerektiği sonucu çıkıyordu. Bu şekilde yazmakta haklıydı. Bir yıl önce ülkesinde gözüne çarpan ılımlı tarafgirlik, şimdi ateşli bir savaş yandaşlığına dönüşmüştü. Tarafsızlık, İngiliz ve Fransız emperyalistlerle varılan anlaşmayı gizlemeye yarayan bir kamuflaj aracıydı yalnızca. Artık bu kamuflaj bile resmen kaldırılmıştı, çünkü resmi çevreler, Wall Street'te Morgan'larla işbirliğine girmiş, Antant Devletlerine ek krediler verilmesi kararlaştırılmıştı; bu tedbirler alınmaksızın ABD ve müttefikleri için, savaş giderlerini karşılamak olanaksızdı. Savaş, Amerika Birleşik Devletlerini ağır bir ekonomik durgunluktan kurtarmıştı, ama Londra ve Paris başıboş bırakılırsa, ekonomik çöküntünün yeniden patlak vermesi kaçınılmazdı. Müdahale eylemi, bu nedenle, Amerikan bankerlerinin ellerinde tuttuğu devasa müttefik ipoteklerini harekete geçirdi ve pazarlarla hammaddeler uğruna mücadelede, dünya üzerinde ABD'nin konumunu sağlamlaştırdı. Amerika'nın savaşa katılmasını haklı çıkarmaya yarayacak, kurnazca bir plan hayata geçirilmek üzereydi.

Küçük bir azınlığın dışında, liberaller yeteneklerini para

karşılığında satmışlar, katliamı överek göklere çıkarıyorlardı. Zarif yazılarında, mantık yerine halkı kandırıcı uydurma kanıtlar kullanarak, başarılı bir emperyalist savaşı haklı çıkaracak nedenleri sıralıyor; bunları aynı zamanda, ülke içindeki yönetici sınıfların saldırganlıklarını maskelemek için de kullanıyorlardı. Ama Reed gibi, bu ihanetin anlamını kavrayan bir yazar daha vardı. Randolph Bourne savaş arifesinde Avrupa'ya gitmişti. Savaşın etkileri Amerika Birleşik Devletleri'ne ulaştığında, onun çıkardığı sonuçlar, Reed'inkilerle uyuşuyordu. İkisi de kendi tarzlarında –Reed bir sosyalist olarak, Bourne ise hayal kırıklığına uğramış bir pragmatist olarak- savaş karşıtı mücadeleyi başlattılar. Bourne ödlekler hakkında, azarlayıcı makaleler yazıyordu. "Aydınlar," diyordu, "kendilerini Amerikan hayatındaki demokratik güçlerin pek azıyla özdeşleştiriyorlar. Savaş için, Amerikan demokrasisinin çok eski zamanlardan beri mücadele ettiği sınıfların liderliğini üstlendiler." Bourne ısrarla şunları yazıyordu: "Savaş mı, yoksa Amerikan rüyasını gerçekleştirmek mi, bunlar arasında seçim yapmak gerekir. İnsan bunların ikisinden birden çıkar sağlayamaz. Çünkü savaşın etkisi, Amerikan rüyasını yoksullaştıracak, geleceğimiz için hiçbir avantaj sağlamayacaktır."

Reed, cesur seçiminden dolayı mutluluk duyabilirdi, ama kendisine benzeyen çok fazla insan olmaması onu umutsuzluğa düşürüyordu. Bir süre, savaşın sevdiği her şeyi altüst edeceği korkusuyla yaşadı. Reed ve başka birçok liberal, 1916'da başkan adayı iken Woodrow Wilson'u desteklemişti; barışın korunması konusunda ona güveniyorlardı. Çünkü, "Wall Street başkana karşı tavır alıyordu". Fakat, 1917'de Wilson sözünden döndü. Wilson'un hiç de Wall Street'e karşı olmadığı ortaya çıkmıştı; onların da kendisine karşı tavır almadığı kesindi. Reed, büyük bir hata yaptığını pek çabuk anladı, bu onun ruhunda ağır basan şeylerden biriydi ve savaşın neden olduğu bunalımını arttı-

rıyordu. Hastalığı ve Louise Bryant ile evliliğindeki geçici uyumsuzluk da melankolisini arttıran sebeplerdi. Annesi ve erkek kardeşi, savaş karşıtı tutumu yüzünden, ona iğneleyici mektuplar gönderiyorlardı. Artık kimse ona yazar gözüyle bakmıyordu, oysa daha iki üç yıl önce, büyük bir gazeteci olarak alkışlanmakta, *Metropolitan* tarafından, Stephen Crane ve Richard Harding Davis ile kıyaslanmaktaydı. Rudyard Kipling onu övmüş, Walter Lippmann ondan "dahi" diye söz etmişti. Başarı dalgasını sürdürmek ve şan şöhret yolunu kapamadığı sürece, radikalizmi savunmak kolaydı. Ama şimdi, her şey onun için bambaşkaydı. Artık mimlenmiş biriydi, çok ileri gitmiş ve büyük akıntıya kapılıp sürüklenmeyi reddetmiş bir asiydi.

Eğer düşündüğü gibi sevdiği insanlar, işçiler kendilerini kanıtlasalar ve kurbanı oldukları histeri kriziyle mücadele etseydiler, içinde duyduğu endişeye katlanması daha kolay olacaktı. Ama onlar sanki bölünmüştü, iyi yönetilmiyorlardı, birbirine düşman ve kendi sınıf çıkarlarına yabancıydılar. Paterson ve Ludlow'dan onları hatırlıyordu, ama o zamandan beri onlara ne olduğunu merak ediyordu. Zihni kuşkuyla doluydu. Kendi romantik tarzında, onları gerçekte olduklarından daha mı yüksekte hayal etmişti? Karşılaştığı ilk engelin üzerinden atlamış ve kapitalist toplumda sınıf farklılıkları hakkında en derin bir inanç beslemeye devam etmişti. Şimdi bir engel daha vardı: Acaba inandığı sınıf, var gücüyle savaş çılgınlığına karşı koyabilecek miydi? Bundan kuşku duyuyordu.

Reed'in savaşa tek yanlı olarak baktığı ve kapıldığı melankolinin görüşünü bulandırdığı doğrudur. Kesinlikle, savaş herkesi etkisi altına aldığı ve ilk cümbüşlü günlerin ardından, siyasi idealizmi boğazladığı halde, her şeyin günün birinde değişeceğine inancı tamdı. "Gelecek günlerin parlak ve müthiş olanaklarını hayal etmeden duramıyorum," diyordu. Karanlıkta böyle toz pembe hayaller kurmak, yine

de korkularını dağıtmaya yetmiyordu. Avrupa'daki sosyalistlerin niçin savaşı durdurmayı başaramadığını, niçin içlerinden çoğunun savaşı desteklediğini anlamaya çalıştı. Avrupa sosyalizmi tarihini inceledi ve liderliğin siyasi bakımdan iflasının, İkinci Enternasyonalin disiplinsiz tutumuna bağlı olduğu sonucuna vardı. ABD'deki sosyalistler, 1916'daki başkan adaylarının artık değiştiğini, şimdi savaş taraftarı olduğunu hatırladılar. Bir yıl sonra, St. Louis'deki parti konvansiyonu, kesin savaş karşıtı kararları kabul etti.

Ülkedeki emekçi mücadelelerinin sayıca arttığını da hesaba katmıyordu. Bunlar özünde, savaşta yaşam standartlarının düşüşüne karşı protesto niteliğindeydi; ama çoğu kez, güçlü bir savaş karşıtı duygu da yaratıyorlardı. Üstelik, barış güçleri Wall Street'in ülkeyi savaşa sürüklemesini önleyemediği halde, yurt içindeki baskılar ve cephede ölenlerin listeleri, halk arasında acı ve savaşa karşı nefret uyandırıyor, bir an önce barışa kavuşmak için güçlü bir özlem yaratıyordu. En önemlisi, Reed, o an için Avrupa yaşamının yüzeyi altında gizlenen uluslararası gelişmeleri tam anlamıyla değerlendiremiyordu. 1915'te, İsviçre'de, Zimmerwald'da, savaş karşıtı sol sosyalist hareket başlamıştı. 1916'da, Kienthal adındaki İsviçre kasabasında toplanan bir başka konferansla, bu hareket daha büyük boyutlara ulaştı. Lenin'in önderliğinde yapılan toplantı, savaşı destekleyen liderlerle, savaşa karşı çıkan liderler arasındaki uçurumu derinleştirdi. Kienthal konferansı, Avrupa'daki kitlelerin sola kaydığını göstermekteydi.

Reed'in gözleri önündeki sahneden ayrılmıyor ve bu yüzden, savaş içinde yapılan bu konferansların anlamını tam olarak kavrayamıyordu. Kuşkuları, belirli bir sınıfa bağlanan bir insan için tipikti, ama gerçekte, sanki karanlıkta, el yordamıyla yol alıyordu. Sabırsızlığının kökeni, kendisinin yüksek derecede öznel romantizmiydi. Olumlu düşünceleri, kalbini ve zihnini yeni itkilere, yeniliklere, de-

neyimlere, yaşama sevincine ve hayallere açık tutuyordu. Olumsuz yanları ise, onu harekete geçiren etkenlerin işçileri ırgalamaması yada kitlelerin çok yavaş kıpırdamaları yüzündendi ve yazarın hüzne kapılmasına yol açıyordu. Hâlâ işçi sınıfıyla daha iyi kaynaşarak bilincini yeniden biçimlendirmek kaygısında ve bu problemi çözmek zorundaydı. Toplumsal kaynaşmanın niçin kompleks bir süreç olduğunu, birbirine benzemeyen sonuçlar doğurduğunu, bunların niçin çoğu kez bireylerin en derin isteklerinin tam tersi olduğunu çözmek durumundaydı.

Morali bozuk olduğu halde, Reed, "adli zorbalığa, bürokratik baskıya ve sanayi barbarlığına" karşı mücadeleyi sürdürüyordu. Çevresindeki trajediye karşı ilgisiz kalamaz ve toplumu saran büyük acıya kendini kapayamazdı. En çok sıkıntıda olduğu bir zamanda, "Bütün bildiğim," demişti, "mutluluğumun başkalarının acıları üzerine inşa edildiğidir. Yiyip içiyorsam, bunun nedeni başkalarının aç olduğudur, giyiniyorsam bunu başkalarının kış günü buz gibi havada hemen hemen çıplak dolaşmasına borçluyum. Bu gerçek beni zehirliyor, huzurumu kaçırıyor." Aynı rahatsız edici duygulara kapılan kimi insanlar, bu tür gerçeklere karşı ilgisiz kalabilir, ideallerden yoksun bir çağın geldiğinden söz edebilir, birdenbire insanın aslında kötü olduğuna karar verip kötümserlik kültü güdebilirlerdi; hatta emperyalizmin gücünün büyüklüğünden dolayı kimsenin onu yenemeyeceğine inanabilirlerdi. Böylesi bir tutuma teslim olanları, Reed hor görüyordu. Bu, onun sürekli biçimde mücadele ettiği bir ihanetti, çünkü doğal muhalefetin yıkılması ve halk kitlelerinin trajik biçimde kaderlerine terk edilmesi anlamına geliyordu. Mücadeleden vazgeçmek, emperyalistlere hizmet etmenin bir başka biçimiydi. Reed'in böyle bir şeye niyeti yoktu.

Aylar geçtikçe, Avrupa'da savaş karşıtı muhalefetin kı-

zıştığına dair haberler gelmeye başladı. Karl Liebknecht adı ve onun savaşa karşı sürdürdüğü eylemler basında yer alıyordu. Reed'in sevinci sonsuzdu, çünkü bu haberleri, Avrupa emekçilerinin boyun eğmişliğinin son bulduğuna ilişkin belirtiler sayıyordu. 1917'de, hemen hemen otuz yaşındayken, yazdığı bir araştırma yazısında umut ettiği yeni aşamanın başladığından söz ediyordu. Geleceğe bir göz atarak, umutsuzluğunu hafifletmeye çalışmıştı yazdığı bu makalede. Artık, nice zamandır görmeyi umduğu değişim gerçekleşmek üzereydi. Rusya'dan gelen haberler, onu çok heyecanlandırdı. 1915'te Rusya'dayken ülkenin toplumsal bakımdan hareketliliği ve büyüklüğü ona çarpıcı gelmişti. Çarlık yönetimi, hiç sevilmiyor, sayılmıyordu. "Rus halkına empoze edilmiş ayrı bir ulusun yönetimi bu sanki," diye yazıyordu Reed. Ülkenin için için kaynadığını hissetmiş, ama kendi sorusuna cevap bulamamıştı: "Rusya'nın iç kısımlarında güçlü ve yakıcı bir ateş var mı, yoksa sönmüş mü bu alev şimdiden?"

Çar devrildiğinde bile, Reed meydana gelen büyük değişime inanmıyordu. Köklü bir değişme gerçekleşmişti kuşkusuz, onun düşüncesine göre, ama şu an için yalnızca, Rus kapitalizminin savaşın ağır yükünden kurtulduğu görülüyordu. Kısa bir zaman sonra, Rusya'daki öfkeli halk hareketi, devrim fırtınasına dönüştü ve o zaman Reed, hayallerinin gerçekleştiğine inandı. "Gerçekleşen şey," diyordu, "Rusya'daki kitlelerin, uzun süre engellenen ayaklanması... ve bunun amacı dünyada yeni bir toplum biçiminin yaratılması." Bu olayı gözleriyle görmek için Rusya'ya gitti.

Petrograd, yazarın ruhunu yeniden heyecanla doldurdu. 1917 Eylülünde kente varmıştı. Bu sıralarda, general Kornilov'un karşı devrimci komplosu başarısızlığa uğratılmıştı. Kornilov'un hükümet darbesinin hezimeti, ülkede güçler dengesini ortaya koydu. Merşevikler, Sosyal Devrimciler ve Anayasacı Demokratlar, karşı devrimci cephedeydi. Re-

ed, onların etkisinin artık azaldığını anlamıştı. Bunların ve kalleş geçici hükümetin karşısında Bolşevikler ve onların lideri olarak, İsviçre'deki sürgününden yeni dönen Lenin yer alıyordu.

Onlar olmasaydı, Kornilov Petrograd'ı alabilirdi. Bolşevikler, işçileri ve askerleri kentin savunulması amacıyla seferber etti. Reed şu gerçeği açıkça görüyordu: "Birbiri ardına patlak veren olayların fırtınasında... Bolşeviklerin yıldızı parladı. Kornilov'un bozguna uğramasından beri müthiş bir güç kazanan İşçi ve Asker Sovyetleri, yeniden Rusya'nın gerçek hükümeti olarak işbaşına geçti. Sovyetlerde, Bolşeviklerin iktidarı giderek büyüyor ve güçleniyor."

Reed, kenti dolaştı, işçilerin konuşmalarını dinledi, eski rejime bağlı, korkmuş insanların söylediklerine de kulak verdi. "Eski kent baştanbaşa değişmiş," diye yazıyordu bir arkadaşına. "Eskiden neşeyle yaşanılan yerlerde şimdi üzüntü var, eskiden üzüntülü olanlar ise şimdi sevinçli. Bizse tam bunların ortasındayız ve inan ki heyecan içindeyiz. Bunları yazmak bile öylesine dramatik ki, söze nereden başlayacağımı bilemiyorum. Renklilik, eylemlilik ve büyüklük bakımından, bu olay Meksika devrimini gölgede bıraktı." Devrimcilerin karargahı olan Smolni'de, karşılaştığı herkese sorular soruyor, olayların anlamını yakalamaya çalışıyor, durmaksızın not alıyordu. Tanıklık ettiği her şey tarihin dönüm noktası olan yüce bir olayın tam merkezinde bulunduğuna ilişkin inancını pekiştirdi. Bu çağ, Lenin'in deyişiyle, "bu dünyada yaşayanlardan, ilk yüz milyon kişinin emperyalist savaşın ve emperyalizmin pençesinden kurtarılışını" temsil eden sosyalizmin kuruluşu dönemiydi. Reed nereye gitse, cephede, toplantılarda, Petrograd sokaklarında geçmişin köleliğinden kurtuluşun büyük sevincini ve getirdiği canlılığı hissediyordu. Halk umutsuzluk çukurundan çıkmış, nasıl bir yaratıcı deha sahibi olduğunu ve kendisini yönetmesine yetecek gücü içinde barındırdığını

gösteriyordu. Petrograd'a uzun süre baktıktan sonra kendisine dönüp "Petrogradım, benimsin artık!" diye haykıran işçinin esrikliğini anlayabiliyordu.

8 Kasım 1917 günü, Lenin Smolni'de, Sovyetlerin İkinci Kongresinde konuştuğunda, şu heyecan verici sözleri sakince söylemişti: "Artık, sosyalist düzeni kurmaya başlayabiliriz!" Reed, bütün dinleyenlerle birlikte ayağa kalkmış, coşkuyla bağıranlara, alkışlayanlara katılmıştı. Sonradan şöyle yazıyordu: "Birdenbire, herkes ayağa fırladı, hep bir ağızdan, sesimiz gittikçe yükselerek Enternasyonal'i söylemeye başladık. Kır saçlı, yaşlı bir asker, çocuk gibi hıçkıra hıçkıra ağlıyordu... Coşkulu sesler salonda yankılandı, pencereleri ve duvarları aşıp sakin gökyüzüne doğru yükseldi... Bu bittiğinde, ne yapacağımıza karar veremeden, susmuş bekliyorduk ki, arkadan birinin: 'Yoldaşlar! Özgürlük uğruna ölenleri unutmayalım!' diye bağırdığı işitildi. O zaman, ağıtlar söylenmeye başlandı, bunlar ağır, hüzünlü ama yine de zafer nağmeleriyle dolu marşlar, Ruslara özgü, dokunaklı ezgilerdi... Halkın mutluluğu için canını veren bu kahramanlar, şimdi, savaş alanlarında, silah arkadaşlarının yanı başında, soğuk mezarlarında yatıyordu; çünkü bu binlerce, on binlerce insan, hapishanelerde, sürgünde, Sibirya madenlerinde ölmüştü..."

Devrim sırasında, Reed yüreğini kemirenin ne olduğunu buldu. Artık, zihninde işçilerle ilgili hiçbir soru işareti kalmamıştı. Bir kez ayaklandıktan sonra, Rus işçi sınıfı amansız bir mücadeleye girişmiş, müttefiki yoksul köylülüğün yedek gücünü kendisininkiyle birleştirmişti. Ötekiler atılacak ikinci adımdan kaçarken, işçiler siperleri terk etmemiş, ne liberalizmin numaraları, ne de geçici yenilgiler onları kurtuluşlarının tamamına ermesine götüren yoldan geri çevirememişti.

Devrim, John Reed'in çabuk öğrenen öğrencisi olduğu bir tür okuldu. İnandırıcı bir biçimde öğrendikleri şunlardı:

"Son analizde, mülk sahibi sınıflar hiçbir zaman emekçi sınıfla uzlaşmaz, işçi kitleleri hem büyük hayaller kurmaya yeterli hem de bu düşleri gerçekleştirecek güce sahiptirler." Bu kaygılar, her zaman onun iç çatışmalarının çekirdeği olmuştu, fakat artık yüreğine hançer gibi batmıyordu. Paterson, Meksika, Ludlow ve savaşın kendisi, onu devrime hazırlamıştı; Petrograd ve Moskova'da, neyi arayacağını ve nasıl arayacağını biliyordu. Bu çabaları, semeresini vermiş, geçmiş yılların gevşek ipliklerini bir araya toplayıp örmüştü. Reed'in harcadığı çaba, zor ama sürekli bir büyümeyi beraberinde getirmişti.

Artık, yazdıkları ne denli şiirsel olursa olsun, izlenimlerini yalnızca haber olarak iletmek ona yetmiyordu. Her zamankinden fazla, şeyler arasındaki karşılıklı bağlılığın farkındaydı, sürekli yükselme ve değişim sürecini görüyordu. İlk yazdıklarının çoğu ile devrim sırasında yazdıkları arasındaki fark, bir sempatizanla devrime katılan birinin farkıydı. Meksika'da gerillaların hayatını paylaşması, deneyim kazanmak için girdiği bir arayışın sonucuydu ve yazdığı yazılara dramatik renkler kazandırıyordu. Devrim çalışmalarıyla ve ayaklanmanın niteliğiyle kendini özdeşleştirmesi sınırlıydı. Ama Rusya'da, devrimle özdeşleşmesi tamdı ve sürekliydi, çünkü yalnızca militan emekçi hareketinin hayatının temel direği olduğunu hissetmekle kalmamış, bütün ezilenlere yeni bir gelecek sağlayan devrimin Rusya Devrimi olduğunu da anlamıştı. Yazıları duygu yüklüydü ve ritmik biçimde cümleler kurmanın, kelimeleri ustaca kullanmanın ötesinde, entelektüel bir boyut kazanmıştı. *Dünyayı Sarsan On Gün*'de, Rusya Devrimi hakkında yazdıklarında, zafere nasıl erişildiği konusunu işlerken, anlamlı ayrıntıları olağanüstü bir doku halinde birleştirmesi, Reed'in başardığı büyük atılımın ölçütüdür.

Dünyayı Sarsan On Gün, devrimin uluslararası etkisinin, Amerika'da ilk kez büyük çapta ortaya konmasıdır.

Reed, devrimin dayandığı geniş temeli ustalıkla açıklamıştı, oysa 1917'nin başlarında, devrimi karakterize eden karmaşık siyasi olayları pek de yakından bilmiyordu. Örneğin, Temmuz sonlarında yapılan Altıncı Bolşevik Parti Kongresinde nelerin tartışıldığından habersizdi; çünkü bu kongrede konuşulanlar, Geçici Hükümetin kongrecilere karşı estirdiği terör havası nedeniyle gizli tutulmuştu. Ancak, kongre büyük bir önem taşıyor ve Bolşeviklerin, Kerenski'ye ve Kerenski'nin temsil ettiği savaş delisi burjuvaziye karşı son mücadeleye sevk edilmesinde başı çekiyordu. Polisin fellik fellik aradığı Lenin saklanmak zorundaydı, Stalin ise Lenin'in yokluğunda, Lenin yerine Kongrede konuşmuş ve Bolşevik Partisinin Merkez Komitesine başkanlık etmişti. Stalin, Kongre'ye ülkedeki siyasi durum ve Bolşeviklerin taktikleri hakkında iki önemli rapor sunmuştu. Bu Kongre, teslimiyet yanlısı parti üyelerine karşı mücadele başlatmış ve partinin sosyalist devrim yolundan saptırılması girişimini engellemişti.

Reed'in bilmediği bazı kritik olaylar vardı ve dolayısıyla Stalin'in oynadığı rolün ve Lenin'le nasıl bir işbirliği içinde çalıştığının farkında değildi. Reed, Bolşevik liderliğin tartışma ve kararlarına ilişkin bilgi toplamak bakımından, başkalarına bağımlıydı. Merkez Komitenin toplantılarına dair haber yazarken, hatalar yapıyordu, özellikle iktidar mücadelesinin son aşamasını başlatan Ekim kararları zamanında. Yine de, bütün bu tersliklere karşın, *Dünyayı Sarsan On Gün* eşsiz ve benzersiz bir belgedir. Başkalarının da Reed gibi sosyalizm yoluna koyulmalarında güçlü bir etken olmuş ve sosyalizm için bir güç oluşturmuştur. Düşman emperyalist dünyanın Rusya'nın sınırlarına çepeçevre sardırdığı sansür çemberini kırmış, birçok okuyucunun, zamanın büyük tarihi olayı üzerinde derin derin düşünmesini sağlamıştı.

1918 Nisanında, Reed Amerika Birleşik Devletlerine

döndü. *The Mass* editörlerinin mahkemesinde hazır bulunmak için dönüşünü çabuklaştırmıştı. Bu sanıklarla birlikte kendisi de, erlerin savaşa gönderilmek üzere askere alınmasına müdahale etmek, silahlı kuvvetlere karşı itaatsızlık telkin etmek ve bu amaçla "komplo kurmakla" suçlanıyordu. Ama hükümetin açtığı dava güçsüz kanıtlara dayanıyor ve jüri bir türlü karara varamıyordu. Reed'in New York'a varmasından bir gün önce, suçlamalardan bir kısmı geçersiz sayılmış, iddiaların yalnızca birinci kısmı karara kalmıştı.

Ülke savaş isterisine kapılmıştı, yetkililer Reed'e rahat bir nefes aldırmıyordu. Karaya ayak basar basmaz, bütün belgelerine el konuldu. Büyük dergilerde ve günlük gazetelerde yazı yazması artık olanaksızdı, bunların kapıları ona kapanmıştı. Tarihin en büyük olaylarından birine tanıklık eden bu çok bilgili, ünlü Amerikalı gazeteciye, dar kapsamlı, radikal bazı yayın organları haricinde, basında bir satırlık bile yer yoktu. Moskova'da gördüklerini bir yana bırakıp bazı klişe sözlerle yetinse, gazetelerin ilk sayfalarında boy gösterebilirdi ama milyonların okuyabileceği sütunlarda böyle hikayeler anlatarak, halkın Rusya Devrimiyle ilgili sağlıklı merakını yok edecek değildi. Mitler yaratmak için komplolar kurmak, cahilliğin ve anlamsız bir nefretin sürüp gitmesinden çıkar sağlamak revaçtaydı ve Reed bir yazar olarak, bu dümenleri çevirenlerin öldürücü elini ensesinde ilk hissedenlerden biriydi.

Buna rağmen, Amerika'nın Doğu ve Orta Batı bölgelerini dolaşıp mitinglerde konuşmalar yaptı. Nereye gittiyse, salonlar meraklı dinleyicilerde doluyordu, tabii polis de eksik değildi. Brooklyn'de bir miting sırasında, yüz polis etrafını sardı, Philadelphia'da bir polis şefi ona saldırdı ve ayaklanma başlatmak suçundan tutukladı; Bronx'ta yaptığı konuşmanın ertesi günü yakalandı ve kışkırtıcılık suçlamasıyla aleyhine dava açıldı. Yorucu bir işti yaptığı, ama Reed hiç yorgun gö-

rünmüyordu ve dinleyicileri onun neşesini ve coşkusunu hemen fark ediyorlardı. Onlara, Rusya hakkında okudukları haberlerin aslında ustaca bir araya getirilmiş saçma sapan laflardan ibaret olduğunu gösteriyordu. Sovyetlerin nasıl çalıştığını geniş biçimde açıklıyordu. Müdahalecilerin saldırılarını anlatıyor, dinleyicilere tekrar tekrar bir düşmanlık halkasıyla çevrili olduğu halde, Rusya'daki iktidarı hiçbir gücün yıkamayacağını hatırlatıyordu.

Reed, korkunun egemen olduğu bir ülkede, bu kelimelerin belirleyici bir fark yaratacağı hayaline kapılmış değildi. Ama, amansız baskı ortamına rağmen, kendisinin sesi de artık tek kalmıyordu. Muhalefeti yıkmak için alınan, yeni ve sert önlemler, bu muhalefetin büyüdüğünün kanıtıydı. Sol kanattan sosyalistlerin ve IWW'nin hâlâ sürdürdüğü mücadele, onu mutlu ediyordu. Bunlar, emek hareketi içinde yer alan başka güçlerle birleşmişlerdi. Saldırılar, dayaklar, sıcak katran ve tüy işkencesi, sanki yurtiçindeki savaşın niteliğini değiştiriyor ve daha da Amerikanlaştırıyordu ve Reed eğer savaşın gerçek yüzünü ortaya koyma görevini üstlenmişse, ne pahasına olursa olsun, bu görevi yerine getirmek üzere çalışmalarına devam edecekti. Kendisine küfürler, lanetler yağdırılıyor, tehditler savruluyor, bir gazete hemen linç edilmesi için çığırtkanlık yapıyordu. Ama öte yandan, insan hakları mücadelesi sırasında hapse düşmüş yüzlerce erkek ve kadından, mitinglerden onun konuşmasını dinlemiş yada yazılarını okumuş olanlardan mektuplar alıyordu – verdiği mücadele için hepsi ona minnettardı. Gene Debs'ten de bir mektup almıştı. "Senin yazıların herkesinkinden farklı," diyordu büyük siyasetçi, "ve en çok senin stilin hoşuma gidiyor. Bütün söylediklerinde sanki nefes alıp veren, kalp gibi çarpan bir şeyler var." Bu Reed'in en çok değer verdiği mektuplardan biriydi ve emperyalist savaşa karşı mücadelede asla bir adım bile geri atmayan Gene Debs de onun en çok sevdiği insanlar arasındaydı.

Reed, Amerika Birleşik Devletleri'nde en iyi tanınan solcu tiplerinden biriydi artık. Kazandığı ün, düşmanlarını umutsuzluğa düşürüyordu; çünkü yazar olarak sahip olduğu yetenek ortada olduğu gibi, kendisinin köklü bir Amerikan ailesinden gelmesi ve eski bir Harvard öğrencisi oluşu da Reed'in lehine bir koz yaratıyordu. Ruslarla dostluk kuran herkesin kesinlikle yabancı uyruklu olması gerektiği şeklindeki miti yıkmıştı. Onun bu kadar kendinden emin ve soğukkanlı oluşu, Harvard kulübü üyesi tanıdıklarının da canını sıkıyordu. Dıştan bakıldığında, değişmemiş olarak kalmasına ve neşeli görünmesine rağmen, katılaşmıştı ve eskisinden daha disiplinliydi. Mahkemede, ikinci *Masse* duruşmasında, Avrupa'da savaş muhabiri iken tanık olduğu korkunç sahneleri anlattı; New York'ta sosyete sütunlarında, festival gibi şenlikli savaş partileri haberleri arasında, nasıl kendisi hakkında nefret ve tiksinti dolu yazılar yazıldığından söz etti. Hakim ona bağırıp çağırıyor, savaşa niçin karşı olduğunu açıklamasına izin vermiyordu. Mahkemede, ancak kendisini hapse göndermeye yarayacak kelimeleri telaffuz etmesine göz yumuluyordu. Jüriden yine sanıkların suçluluğuna ilişkin bir karar çıkmadı.

Bütün bu kargaşa sırasında, Reed için özellikle üzüntü verici bir hal söz konusuydu; artık şiir yazmak için zaman bulamıyordu. Hep kendisinin bir şair olduğuna inanmıştı, şiirinin zengin ritmi, imgeleminin gücü onun şiir yazma yeteneğinden kaynaklanıyordu. Şimdiyse, bunlara ayıracak bir saniyesi bile yoktu. Siyasi sorumlulukları onu bağlıyor, ama gelecekte yeniden şiire döneceği umudunu da hiç yitirmiyordu. Şiirlerinin çoğunu ilk gençlik çağında, geleneksel biçimlerin etkisi altında ve bunlara uygun geleneksel konularda yazmıştı. Kuşkusuz, tekrar şiir yazmaya zaman bulduğunda, artık yazdıkları yeni kazandığı bilinci yansıtacaktı. Eski şiirleri, dahice bir şiirsel duyumu, inkâr edile-

mez müzik ve teknik yatkınlığı yansıtıyordu. Yine de, şiirleri tümüyle duygusallığa dayanıyor, tüm nesrindense hayat fışkırıyordu; çünkü eskiden şiiri her şeyden ayrı, bambaşka bir dünya olarak düşünmüştü. Bu nedenle, mısraları çoğunlukla mistikliğe ve basmakalıpçılığa kaçardı. Ama St. Petersbourg'de başladığı ve New York'ta bitirdiği "Amerika, 1918" adlı uzun şiirinde yepyeni bir yaklaşım sergiliyordu. Bu şiiri özyaşamöyküsü tarzındaydı ve amacı da duygularını, izlenimlerini düzene koymak, bunları yeniden kalıba sokmaktı. Amerika'nın batısında geçen çocukluğundan şöyle söz ediyordu:

Dalgaları kıyılara vuran Mavi Pasifik'ten,
Günbatımının insanı sarıp sarmalamasından,
Ücra kumsallardan, kamp ateşlerinden,
Avlanan dağ aslanlarının kükremelerinden,
Dağ tepelerinden ve güneşin kavurduğu çöllerden,
Chinook'ta yayılan sarı buğday tarlalarından,
Enginlere uzanan, cömert meyve bahçelerinden,
Onurlu ve mağrur, genç ve kaygısız,
Çölün ortasında bitiveren cesur kentlerden,
Tanırım seni, Amerika'm benim.

Şiire, Harvard'da öğrenci iken öğrendiği bir şarkıyla devam ediyor ve New York'un coşkusunu, macera ruhunu dile getiriyordu:

Kaynaşan Matterhorns'uyla mağrur New York,
Başların üstünde masmavi gök ve batı esintisi,
Güneşte parlayan sivri kulelerin dalgalanan pusu,
İnsan seline çalkalanarak akan derin sokaklar-

Dayanılmaz Manhattan, gemilerle çevreli,
Dünyadaki bütün büyük kentlerin en genci,

Cepkeninde pek çok parlak pırlanta ve inci,
Başı taçlarla imparatorca taçlı...
Seni bir kere gören ömrünce yanmaz da n'eyler,
İnsan sana kavuşana kadar her yerde sürgün.
Senin iradene boyun eğmek için geri döner bir gün.
Hepsi senin uğruna, ey insan gelgitinin haşin ayı!

Ve daha aşağıda:

Sevgili, bildik, her dem taze kentim benim,
Sevgilimin bedeni gibi tanıdık...
Bütün sesler–
Havai hattın tangırtısı, metronun gümbürtüsü,
Gece yarısı, kaldırımlara polis coplarının vuruşu,
Hüzünlü, tekdüze laternalar, otomobil kornaları,
Havalı kompresörün makineli tüfek takırtısı,
Yeraltının ta dibinden yükselen boğuk sesler,
Gazete satıcılarının bağırışları, ambulans sirenleri,
Akşam limanda, sinirli ve boğuk vapur düdükleri,
Yığınların ayak seslerinin derinden gelen patırtısı...

Woolworth bayrak direğinin tepesinde iki yana sallanan adam,
Fakirleri aşağılamak için, sıkı pazarlıklarla yoksullara yardım toplayanlar,
Yıpranmış, kaba vatmanlar, ödül peşinde duygusal insanlar,
Uğuldayan trafik, yol ağızlarında inip kalkan beyaz kanatlar, ağzı dolu kamyon şoförleri,
Dağ gibi yükleri sırtlamış dok hamalları, boş bakışlı ipek dokumacıları,
Kızgın çivileri yüksekteki örümceksi kirişlere çakan, iri yapılı çelik yapı işçileri,

North River'ın dibinden hortumla kum çekenler, Metroları temizleyen terli işçiler,
Broadway'in altındaki sert kayaları patlatanlar,
İktidar uğruna gizemli yeraltı savaşları planlayan, puroları havaya dikili kodamanlar...

Şiir böylece devam edip gidiyordu. Reed, bu şiirini pek başarılı bulmazdı. Bütünüyle şiir, mücadeleci bir ruhtan yoksundu. Birkaç dizesi, bilinçsizce şoven bir hava taşıyordu ve ozanın bütün iyi niyetine karşın, 1918 Amerika'sını yansıtmıyordu. Söylemek istediklerine gelince, geçmişin eski ustalarını izlemesi tam anlamıyla yararlı olmamıştı. Whitman geleneğinin yöntemini, gücünü ve ruhunu ödünç alma ihtiyacı duymuştu. Ama bu konuda pratiği olmadığı için, şiir aşırı bir kataloglaştırmaya uğramıştı. Çünkü çalışması, otuz küsur yıllık didişmeyle geçen yaşamını mercek altına almaktan, anılarını üst üste yığmaktan ibaret kalmıştı. Bütün yazılanlardan çıkan sonuç, Reed'in yurdunu derin bir sevgiyle sevdiği, henüz sözü edilmemiş olanaklara bir gün kavuşulacağına güven beslediğiydi. Yeni şiirsel terimlerle, kazanımları üzerine tekrar düşünmeye başlıyor, boş zaman bulduğunda, inançlarını, yazdığı nesir yazılarındaki kadar canlı biçimde birleştirip aktarmayı başarıyordu.

Hayal gücünü ve tüm enerjisini esir alan büyük düş, sosyalizmdi. Reed, Rusya'dan döndükten sonra birçok kez, yabancı ülkelere hizmet eden bir ajan olmakla suçlandı. Bu suçlamanın ne kadar boş olduğunu, en iyi kendisi biliyordu. Rusya Devrimi ve sosyalizm onun gözünde, ideallerin gerçekleştirilmesi ve 1917 Kasımından çok önce, sayısız Amerikalının ortak hayallerinin hayata geçirilmesi anlamına geliyordu. Kendisi asla sınır konulamayacak, hiçbir ülkeye yada halka ait olmayıp ancak dünyanın ezilmişlerine ait olan, yenilmez bir düşüncenin savunucusuydu.

Fakat bu düşünceyle onun gerçekleşmesi arasında geniş bir uçurum vardı ve Reed bu uçurumun nasıl kapanacağını öğrenmek zorundaydı. Onunla ilgili olarak, düşmanlarını en çok korkutan da buydu. Düşmanları, yalnızca karşıt sınıfın adamları değildi, Amerikan Sosyalist Partisinin egemen liderliğinde de hasımları vardı. Savaş sırasında ve savaştan sonra, Avrupa'da sosyalist liderlerin çoğunluğunun politikası, devrim dalgası birçok ülkeyi silip süpürdükten sonra nasıl başarısızlığa uğradıysa, bu partinin politikası da, aynı şekilde iflas etmişti. Amerika'daki sol siyasi liderlik, şimdi bürokrasiye kayıyordu; Marksizm sulandırılmış, çarpıtılmış ve tanınmaz hale getirilmişti.

Reed, yeni parti liderliğinin, partinin sol kanadı etrafında kurulmasını istiyordu. Sol kanat, geçmiş yıllarda, içindeki oportünistleri tasfiye etmeyi denemiş fakat başarısız olmuştu. Ayrıca, kendisi ve ötekiler, sınıf bilinçli işçilere ve Marksizme sağlam biçimde dayalı bir parti istiyorlardı. Partiyle olan savaşı kızıştığında, partinin gevşek önderliğinden kurtarılabileceğini ve militan bir güce dönüştürülebileceğini umut etmeye başladı. Bunun olanaksız olduğu ortaya çıktı ve Reed bu partinin Amerika Birleşik Devletleri Komünist partisine dönüşecek olan bir siyasi kuruma dönüşmesi için yapılan çalışmalara yardımcı oldu.

Bu çalışma, derin Marksizm bilgisi gerektiriyordu, bütün başka etkinliklerinin arasında, Reed bu çabayı da üstlendi. Yazdığı makalelerde, Amerikan Emek Federasyonunun kuruluş nedenlerini ve içinde geliştiği özel koşulları anlattı. Amerikan Sosyalist hareketinin tarihini inceledi, niçin bir parti olarak militanlığını yitirdiğini açıkladı. En sonunda, Amerikan işçi sınıfıyla partinin ilişkilerini analiz etme girişiminde bulundu.

Yazdığı makaleler ve diğer teorik yazılar, kuramda tecrübesizliğini ortaya koyduğu için hamdı, henüz kimliğini tam olarak bulamamış ve Marksist olmayan etkilerin güçlü

olarak hissedildiği bir hareketin tarihçesiydi bunlar. Ancak, yazılarına damgasını basan, Amerikan tarihinin ve Amerikan işçi hareketinin bu özelliklerini gün ışığına çıkarmasıydı. Sosyalist parti, Amerikan işçi sınıfının gerçek Marksist partisi olamamıştı. Bu incelemelere başladığı zamana kadar –bir yönden tecrübeli olmakla birlikte- siyasi bilgisi ampirik ve kaotikti. İçinde yaşadığı anarşik toplum ve istedikleriyle gerçekleştiğini gördükleri arasındaki çelişki tarafından azaltılamayan bir coşkunlukla çalışıyordu. Geçmişi araştırırken, şimdiki anı da odak noktasında bulunduruyor, kargaşalıktan kendini uzak tutuyordu. Amerikan hayatının bu unsurlarının, yeni militan partiyi vücuda getirdiği sırada yaşanan deneyimin, kafasını karıştırmasına izin vermiyordu. Son zamanlarda kazandığı tecrübenin kendisine çok yararı oldu, eğer bu bilgisi olmasaydı konunun özünden uzaklaşır ve Marksizmden ciddi biçimde yararlanamazdı. Bu alanda, tam anlamıyla bir öncüydü. Amerikan hayatının beklentilerinin nasıl gerçekleştirileceği gibi bir sorun üzerinde takılıp kalmaktan kurtulmayı başarmıştı.

Reed 1919 sonbaharında, Rusya'ya geri döndüğünde, Moskova'da gördükleri, Rusların kahramanlığı hakkında düşündüklerinin doğruluğunu kanıtladı. İki yıllık yokluğu sırasında, iç savaş patlak vermiş ve yabancı müdahalesi en korkunç bir yıkıma neden olmuştu. Yine de herkesin moral yüksekti ve insanlar umut doluydular. Sovyetler olanaklar elverdiğince hızla kuruluyordu. İlerleme her yerde göze çarpıyordu. Açılan yeni okullar, toplumsal refahın yükselmesi, sanayi işçilerinin gösterdiği inisiyatif bunun örneğiydi. Reed kentte bir oda kiraladı, yemeğini kendisi pişiriyor, fabrikaları ve kırsal bölgeleri gezmeye çıkıyordu. Zaman zaman Lenin ile görüşmeye de gidiyor, onun dehasına, akılcı mantığına, parlak görüşlerine ve bir entelektüel olarak sahip olduğu büyük cesarete hayran oluyordu.

O uzaklardayken, Başkan Wilson'un Başsavcısı A. Mitchell Palmer, toplantı salonlarına ve Komünistlerle Sosyalistlerin bürolarına saldırılar düzenlemişti. Beş bin kişi tutuklanmış ve komünist bir lider olan Reed, Chicago'da gıyaben itham edilmişti. Hemen yurda dönmeye karar verdi. Anti-Sovyet blokajını aşmak için yaptığı ikinci girişimde, Finlandiya polisi tarafından tutuklandı. Washington, salıverilmesini ve New York'a dönmesini sağlamak amacıyla müdahale etmeyi reddetti. "Buradaki Amerikan elçisinden," diye yazıyordu eşine Abo'daki hücresinden, "yurda dönmek için bir pasaport istedim. Cevap olarak, benimle hiçbir ilişkiye giremeyeceğini bildirdi. Bir Finli hükümet yetkilisine bana hiçbir zaman pasaport vermeyeceğini söylediğini öğrendim." Böylece basın, onun mahkemeden kaçtığı şeklindeki yalan haberlerini yaymaya devam edebilecekti. Sonunda Fin yetkili çevreleri tarafından serbest bırakıldı, artık Moskova'ya dönmekten başka alternatifi kalmamıştı.

Tek başına hücrede on bir hafta geçirmişti, sağlığı bozulmuştu ve bir daha da düzelemedi. Komünist Enternasyonalin İkinci Kongresi için hazırlık yapıyordu. Kongre 1920'nin Temmuz ayında başladı. Reed Enternasyonal Kongresinin yürütme komitesinde üyeydi. Bu heyecanlı günlerde, Reed kendini pek iyi hissetmiyordu. Yine de yorulmaz gibi görünüyordu ve yürekten neşesi, canlılığı ve mizah gücü, artık tükendiğini ve hastalandığını gizliyordu. Yine de, kendisinin ve öteki kongre katılımcılarının Baku'deki Doğu Halkları Kongresine katılmaları için gelen talebe itiraz etmedi.

Moskova'ya döndüğünde, karısıyla buluştu. Birlikte birkaç gün geçirdiler, Lenin'i ve diğer Sovyet yöneticilerini ziyaret ettiler. Sanat galerilerinde geziyor, bale gösterilerini izliyorlardı. Reed, yeni bir kitap yazmaktan söz ediyordu, mahkeme için yurda dönmek istiyordu, gelecekte Amerikan Komünist Partisi için çalışacaktı. Ama hasta düştü.

Önce herkes grip olduğunu sandı, sonradan doktorlar tifüs teşhisi koydu. Doktorlar hastanın hayatını kurtarmak için çok çalıştılar, ama ambargo altındaki ülkede gerekli ilaçlar bulunamıyordu. 1920 yılının 17 Ocağında, bir pazar günü, otuz üçüncü doğum yıldönümünden birkaç gün önce, John Reed öldü.

Naşı, Kızıl Ordu subaylarının gözetiminde, bir hafta Moskova İşçi Federasyonu Merkezinde katafalka kondu. Binlerce Rus, mücadelelerini o kadar iyi anlayan bu Amerikalıya saygılar sunmaya geldiler. Yurdunda, terör ve baskının hüküm sürdüğü bir dönemde, kendisini bağrına basan işçi sınıfı için o kadar mükemmel ve görkemli bir mücadele veren genç lider için yürekten gelen, derin bir yas ve gözyaşı vardı. Yaşayan Reed'e zehir saçan gazeteler bile, şimdi onu övüyordu. Aslan ölmüştü, çakallar artık rahatladıklarını ulumalarıyla belirtebilirlerdi.

Hayatı boyunca, John Reed, dünyayı barışta ve savaşta izlemişti. Sınırı aşıp sosyalizme ulaşanlar arasında, en önde gelenlerden biriydi. Bu sınırı bir kez aştıktan sonra, olgunlaşmış, partizanlaşmış ve davası geri dönülmezleşmişti. Savaşın ve yoksulluğun olmayacağı bir geleceğe olan tutkulu inancı içinde, insanın erdemini tam anlamıyla kavramış, sosyalizmde özgürlüğe giden yolu bulmuştu. Bu yolu bulmak kolay değildi, hele bu yolda yolculuk yapmak çok zordu. Mücadele onu çelikleştirmiş, emperyalizmin amansız bir düşmanı haline getirmişti.

Biyografisi ölümüyle bitmez. Ölümünden beri geçen yıllar, öncü çalışmasının değerini gözler önüne serdi; Amerikan ve Sovyet halklarını yakınlaştırmak için gösterdiği çaba, kurduğu kardeşlik ve karşılıklı anlayış bağlarının kalıcılığı daha iyi anlaşıldı. John Reed barışın ve yurtseverliğin ışıltılı bir timsali olarak yaşadı, insanlık tarihinde oynadığı kusursuz ve ilerici rolüyle, ardında onurlu bir örnek bıraktı.

PATERSON'DA ŞAVAŞ

New Jersey'de, Paterson'da savaş var. Ama, acayip bir savaş bu. Bütün şiddet tek bir yandan geliyor – fabrika sahiplerinden. Onların hizmetkârları olan polisler, savunmasız erkek ve kadınları sopalarla dövüyor, atlı polisler, binek hayvanlarını yasaları çiğneyecek bir harekette bulanmayan kalabalığın üzerine sürüyor. Bunların parayla tuttukları silahlı dedektifler, masum insanların üzerine ateş açıyor, işçileri öldürüyor. Yayın organları olan gazeteler, Paterson *Press* ve Paterson *Call,* grevin liderlerine karşı şiddeti örgütlemek için, kışkırtıcı çağrılar yayınlıyor. Aletleri olan mahkemeler, polisin toplayıp getirdiği barışçı grev gözcülerine ağır cezalar yağdırıyor. Bu işverenler, polisi, basını ve mahkemeleri kesinlikle kontrolleri altında tutuyorlar.

Bunların karşısında, otuz beş bin ipek dokumacısı işçi yer alıyor. Bu işçilerden on bin kadarı aktif ve silahları da grev gözcülerinin çadırları. İzin verirseniz, Paterson'da neler gördüğümü size anlatayım ve siz de hangi tarafın "anarşist" ve "Amerikan ideallerine aykırı" olduğuna karar verin.

Sabahın altısında hafif bir yağmur yağmaya başladı. Paterson'un arduaz grisi sokakları soğuk ve bomboştu. Ama hemen akabinde, polisler geldi –yirmi kadardılar- copları koltuklarının altına sıkıştırmış, dolaşıyorlardı. Onların önü sıra fabrikanın bulunduğu mahalleye doğru gittik. Şimdi

yan yönde yürüyen işçileri görebiliyorduk, ceketlerinin yakalarını kaldırmışlardı, elleri ceplerindeydi. Uzun bir sokağa girdik, bir yanında ipekli dokuma fabrikasının binası vardı, öteki yanda ise ucuz kiraya verilen ahşap evler diziliydi. Kapılarda, pencerelerde insanlar birikmiş bekleşiyordu; bunlar aralarında konuşuyor, gülüşüyorlardı, sanki bir tatil günü, kahvaltı sonrası sohbet eder gibiydiler. Bir beklentilerin yoktu sanki, gergin ve korku içinde de değildiler. Kaldırımlar hemen hemen boştu, yalnızca fabrikanın karşısında birkaç çift –elli kişi kadar vardılar- yavaş yavaş bir aşağı bir yukarı geziniyorlardı. Üstlerinden başlarından yağmur suları damlıyordu bu işçilerin. Kimisi tek başına bir erkek, kimisi karı kocaydı, iki gencin de yan yana yürüdüğü görülebiliyordu. Hava aydınlandığında, evlerinden çıkan insanlar kaldırımlarda birikti, bazıları sokağı adımlamaya başladılar, köşelerde kümeleniyorlardı. Elleriyle hızlı hızlı hareketler yapıyor, aralarında alçak sesle konuşuyor; sık sık yan sokakların köşelerine şöyle bir göz atıyorlardı.

Birdenbire bir polis ortaya çıktı, sopasını sallayıp duruyordu. Kalabalıktan yavaşça "Ah-h-h!" diye bir ses çıktı.

Altı adam yağmurdan kaçıp bir meyhanenin tentesi altına sığınmışlardı. Polis onlara doğru yürüyerek, "Haydi bakalım, çıkın oradan!" diye bağırdı. Adamlar sessizce polisin dediğini yaptılar. "Boşaltın bu sokağı! Evlerinize gidin! Durmayın sokak ortasında!" diye bağırmaya devam ediyordu polis. Memurun önünde, herkes sessizce iki yana çekildi, o oradan uzaklaşınca yeniden bir araya toplandılar. Başka polisler de çıkageldi, insanları itip kakıyor, küfür ediyor, herkese kaba davranıyorlardı, ama pek bir sonuç aldıkları yoktu. Bu polisler, gözleri uykusuzluktan kıpkırmızı, sakalları bir karış uzamış ve sinirliydiler; dokuz haftadır süren grevde görevli olmaları onları yıpratmıştı.

Sokağın fabrika tarafındaki kaldırımında, grev gözcüleri dizilmişti, bunlar dört yüz kişi kadar vardı. Bunların arasın-

da da birçok polis dolaşıyor, bela çıkarmaya çalışıyordu. Elinde tenekeden bir kova tutan bir işçi göründü, yanında iki dedektif vardı. Kalabalıktan birkaç ses, "Yuh, yuh!" diye bağırdı. İki İtalyan delikanlı, fabrikanın önündeki parmaklığın üzerinden eğilmiş, neşeyle bağrışıyorlardı. Aslında söyledikleri, İrlanda dilinde tehditkâr bir sözdü: "Grev kırıcılar! Grev kırıcılar! Hele buraya bir gelin de, kafanızı kıralım sizin!" Bir polis delikanlıları omuzlarından yakaladı, "Cehennem olup gidin buradan!" diye haykırdı onlara. Çocukları köşeye doğru itip sıkıştırdı, orada tekmeyle dövmeye başladı. Kalabalıktan hiç ses çıkmadı, kimse yerinden kıpırdamadı.

Sokakta, biraz uzakta, şemsiyeli genç bir kadın gördük, grev gözcülüğü yapıyordu, birdenbire karışına bir polis dikildi: "Ne halt ediyorsun burada?" diye kükredi adam. "Lanet olası karı, evine gitsene!" Sopasını kadının ağzına bastırdı. Kadın, "Hiçbir yere gitmeyeceğim, kaba herif sen de!" diye bağırdı, gözleri öfke saçıyordu.

Sessizce ama düzen içinde ve giderek artan bir hızla, grev gözcülerinin savunduğu hat kalabalıklaştı. Grevciler, gruplar halinde yada çifter çifter kaldırımda devriye geziyorlardı. Artık kimse gülmüyordu. Etraflarına, nefret dolu gözlerle bakıyorlardı. Bunlar ateşli İtalyanlardı. Biraz önce onları döven kaba, haydut polislerle, dokuz haftadır karşı karşıya idiler, onların hakaretlerini dinliyorlardı. Daha ne kadar süre katlanabileceklerini merak ettim.

Bardaktan boşanırcasına yağmur yağmaya başladı. Bir evin kapısı önündeki sundurmanın altında beklemek için bir adamdan izin istedim. Karşıda durup bekleyen bir polis vardı. Sonradan öğrendiğime göre, adı McCormack imiş. Basamakları tırmanmak için onun etrafını dolaşmam gerekiyordu.

Polis birdenbire dönüp ev sahibine bağırdı: "Bütün bu

adamlar bu evde mi oturuyor?" Adam eliyle üç grevciyi gösterdi ve başıyla beni işaret etti.

"Öyleyse, bunu uzaklaştır buradan!" dedi polis, copunun ucuyla beni gösteriyordu.

"Ben burada durmak için ev sahibinden izin aldım," dedim.

"Olsun, sen benim dediğimi yap! Git buradan, çabuk uzaklaş!"

"Benim öyle bir şey yapmaya niyetim yok."

Bunun üzerine polis basamakları tırmandı, kolumdan yakaladı, kaba bir hareketle kaldırıma doğru itti. Bir başka polis de öteki kolumu tuttu ve beni itip kakmaya başladılar.

"Defol git bu sokaktan!" diye bağırdı Komiser MacCormack.

"Buradan da, başka bir sokaktan da sizin emrinizle gitmem. Eğer yasalara aykırı bir hareket yapıyorsam, beni gözaltına alırsınız."

Bu cevabım Komiser McCormack'ı fena halde kızdırmıştı. Beni gözaltına almak istemediğini kaba bir şekilde söyledi.

"Numaranızı aldım," dedim tatlı bir sesle, "Şimdi de adınızı söyler misiniz?"

"Evet," dedi, "ben de senin numaranı aldım. Seni tutukluyorum." Beni kolumdan yakaladı ve sokağın öteki ucuna doğru götürdü.

Beni tutukladığı için üzgündü. Beni suçlayabileceği bir şey yapmamıştım. Bana yasalara aykırı bir şeyler söyletmek zorunda olduğunu hissediyordu. Bu nedenle, durmadan lanetler savuruyor, küfürler ediyor, ana avrat sövüyordu. Copunu göstererek beni tehdit ediyor, "Ah, seni hergele- sana bununla bir sopa çekebilsem," diyordu.

Tehditlerine havalı karşılıklar verdim.

Başka polisler komiserin imdadına yetişti, ikisi birden gelip bana yeni sıfatlar yakıştırdılar. Ama durmadan aynı

lafları yinelemeye başlayınca, onlara kendilerini tekrarlamaktan başka bir şey yapmadıklarını söyledim. "Polislere komplo kurmak için, Paterson'a kadar uzun bir yoldan geldim," dedim onlara. Sonunda beni suçlayacak bir şey bulmuşlardı. Daha sonra, mahkemede de bana karşı aynı suçlamayı tekrarladılar.

Devriye arabasına kadar götürüldüm. Aralarından geçerken, insanlar polislere "Yuh!" diye bağırıyorlar, alaycı seslerle haykırıyor, bana el sallıyorlardı. Polis merkezinde, sorguya çekildim ve nezarethaneye konuldum. Hücrem dört ayak genişliğinde, yedi ayak uzunluğundaydı. Ayakta durduğumda başım nerdeyse tavana değiyordu. Duvarda demirden bir halka mıhlıydı ve üzerinden bir zincir sarkıyordu. Bir köşede pis, iğrenç bir tuvalet vardı. Grevcilerden birçoğu üç gün içinde bu hücrelere tıkılmıştı; her bir hücreye, sekiz-dokuz kişi konuluyordu. İnsanı burada yirmi iki saat aç susuz tutuyorlardı. On yedi yaşında bir genç kız, grevcileri polisin burnunun dibine kadar götürmüş ve gözaltına alınırken onlara meydan okumuştu. Korkunç rahatsızlığa, yorgunluğa ve susuzluğa karşın, gözaltına alınanlar gece-gündüz neşelenmekten ve şarkı söylemekten geri kalmıyorlardı.

Bir saat sonra, dış kapı gürültüyle açıldı, kırk kadar grevci şakalaşarak, gülüşerek içeri girdi. Bunlar da itile kakıla hücrelere tıkıldılar, her hücreye iki kişi konuluyordu. İşte o anda, kargaşalık patlak verdi. Hep birden demir somyaları kaldırıp kaldırıp madeni duvarlara çarpıyorlardı. Sanki bir top bataryası ateş açmıştı.

"Yaşasın I.W.W.!" diye bağırıyordu birisi. Hep bir ağızdan buna "Yaşasın!" diye cevap verdiler.

"Yaşasın Polis Şefi Bimson!"

Kırk kişi, hep bir ağızdan: "Yuuuh!" diye bağırdı.

Yankılanarak gümbürdeyen bu haykırış kadar nefret dolu bir ses duymamıştım hiç.

"Kahrolsun Vali McBride!"

"Yuuuh!" Bu kez demir kafeslerde yankılanan tehdit dolu seslerle bağırıştılar.

"Yaşasın Haywood! Yaşasın büyük Sendika! Yaşasın grevimiz! Polislere yuh! Yuuuh! Yaşasın!"

"Müzik! Müzik!" diye bağırıştı İtalyanlar. Bir ses gitar gibi "Zımbır zımbır! Zımbır zımbır!" diye sesler çıkardı. Birisi tenor sesiyle, grevlerde söylenmek üzere bestelenmiş bir İtalyan-İngiliz şarkısının ilk dizesini söyledi. Koro da bu sese katılıyordu:

"Miss Flynn'i sever misiniz?"

(Koro) *"Evet! Evet! Evet! Evet!"*

"Vali McBride'ı sever misiniz?"

(Koro) *"Hayır! Hayır! Hayır! Hayır!"*

"Yaşasın I.W.W.!"

"Yaşasın! Yaşasın! Yaşasın!"

"Tekrar! Tekrar!" diye bağırdı herkes. El çırpıyor, somyaları yerlere vuruyorlardı. Bir komiser gelip onları susturmaya çalıştı. Ama yuhalanmaktan başka bir şey elde edemedi. Birisi su istedi. Polis, teneke bir maşrapayı suyla doldurup hücrenin kapısına getirdi. O anda bir el uzanıp maşrapadaki suyu polisin üzerine deviriverdi. "Grev kırıcı! Katil!" diye bağrışıyorlardı. Polis çekilip gittikten sonra da gürültü devam etti.

Mahkeme saati yaklaşıyordu. Hapishanede başka yer kalmadığı duyulmuş olmalıydı ki, birdenbire bir polis gelip hücre kapılarını açmaya başladı. Grevciler, çılgınca bir neşe içinde kapatıldıkları yerden dışarı çıktılar. Dışarıda kendilerini karşılayanlarla birlikte, yine grev gözcülerinin beklediği yere döndüler.

Sonra, mahkemeye götürüldüm. Yargıç Carroll'un yüzü, gözaltı işlerine bakan bütün hakimlerinki gibi zeki, fakat sert ve acımasızdı. Yargıçların en müthişiydi o. Dilenciler, onun sorularına cevap vermeye bile fırsat kalmadan, kendi-

lerini altı ay hapis cezasıyla kodeste bulurlardı. Küçük çocukları da gönderirdi cezaevine; orada bu çocuklar, uyuşturucu bağımlılarıyla, serserilerle, vücutları yara bere içindeki adamlarla haşır neşir olurlardı. Hapishanede hücreler havasızdı, yiyecekler kurtluydu; orada yetişkin insanların bile delirmesi işten değildi.

Yargıç Carroll yüzüme karşı suçlamaları okudu; Savunma yapmama da izin verdi. Komiser McCormack yalan dolu bir ifade verdi, bu lafları da kendisinin bulduğuna inanmamıştım. "John Reed," dedi yargıç, "Yirmi gün." Hepsi bu kadar.

İşte böylece hapishaneyi boyladım. Hapishaneye geldiğimde, yeniden sorgulandım, üstüm başım arandı, üzerimdeki parayı ve değerli eşyayı aldılar. Sonra, büyük parmaklıklı kapı açıldı, birkaç basamak indim, üst üste üç kat kafes şeklinde hücrelerin yer aldığı, geniş bir maltaya alındım. Seksen kadar mahpus, ortalıkta geziniyor, konuşuyor, sigara içiyor, dışarıdan kendilerine gönderilen yiyecekleri yiyorlardı. Bu seksen kişinin en az yarısı grevcilerdi. Sivil elbiseleri içindeydiler, 500 dolarlık kefalet ücreti talebiyle hapishanede tutuluyor, büyük jürinin karşısına çıkacakları günü bekliyorlardı. Bill Haywood, kendisi gibi kömürden yüzleri kararmış adamların arasında, dev gibi cüssesiyle tam ortada duruyor; el kol hareketleri yaparak, adamlara bir şey açıklamaya çalışıyordu. Geniş ve kaba çizgili yüzü, yara izleri, dikiş yerleriyle doluydu; ama onda heybetli bir dağ gibi, sakin ve ışıltılı bir güç seziliyordu. Emekçilerin savaşlarında, ön hatlarda dövüşen öncü birliklerinin askerleri olan bu grevciler, Bill Haywood'un görünümünden ve sesinden güç kuvvet kazanıyorlardı; bu nedenle sevgiyle bakıyorlardı ona. Güneş görmeyen madenlerde, tekdüze çalışmalarla donuklaşmış asık suratlarına, şimdi umut ve liderleriyle anlaşma nedeniyle bir parıltı gelmişti. Polis coplarıyla yaralanan ve moraran yüzler, greve geri dönme dü-

şüncesiyle gülümsüyordu. Başka yüzler de vardı –dokuz haftalık yoksulluğun neden olduğu açlıkla çöken buruşuk yüzler- bu kadar çok acı çekildiğini görmek ve polisin acımasız davranışlarına tanık olmak yüzünden gölgeliydi. Ama hiçbirinde cesaretsizlik görülmüyordu, bocalama yada korkudan eser yoktu. Gözleri pırıl pırıl parlayan bir İtalyan bana şöyle dedi: "Hepimiz büyük Sendikanın, I.W.W.'nin üyesiyiz." Bu kelime halkın yüreğine işlemişti.

Etrafımıza toplananlar, yumuşak, coşkulu sesleriyle:

"Evet! Evet! Doğru! I.W.W.! Büyük Sendika!" diye mırıldanıyorlardı.

Haywood ile el sıkıştım.

"Çocuklar," dedi Haywood beni göstererek, "bu adam her şeyi bilmek istiyor. Olan biteni ona anlatın."

Adamlar etrafımda toplandı; elimi sıkıyor, gülümsüyor, "Hoş geldin!" diyorlardı. "Ne yazık ki hapse düşmüşsün," diye üzülüyorlardı, sempati gösteriyorlardı. "Sana her şeyi anlatacağız. Sen sor, biz de söyleyelim. Evet, evet. İyi birisin sen."

Dedikleri gibi yaptılar. Bazıları hâlâ çok güçsüzdü; gözaltına alınmadan önceki korkunç gecede tükenmiştiler adeta. Bazıları fabrika duvarının dibinde tek sıra halinde dizilmiş, ileri geri gidip gelmişlerdi. Bunları "izinsiz toplanma" suçundan hapse atmışlardı. Kimisi de grev gözcülüğü görevleri bittikten sonra, eve gitmek üzere tren beklerken "isyan çıkarma" ile suçlanarak, cop darbeleriyle devriye arabasına sokulmuştu.

Haywood ve Gurley Flynn'ı suçlayan büyük jürili mahkemede yargılanmak üzere bekletiliyorlardı. *Jüri üyelerinden dördü ipek dokuma fabrikatörleriydi, bir başkası yerel Edison şirketinin müdürüydü –Haywood burada da grev örgütlemeyi denemişti. Jüride hiçbir işçi yoktu.*

"Kefalet filan ödemeyiz," dedi bir başkası, hayır anlamında başına sallayarak. "Burada kalıp bu kahrolası mah-

pushaneyi dolduracağız. Az sonra yer kalmaz burada. Artık daha fazla grevciyi tutuklayamazlar."

Hapishanenin ziyaretçi günüydü. Bir arkadaşımla konuşmak için kapıya gittim. Dışarıda, ziyaretçi kabul odası kadınlarla, çocuklarla doluydu; ellerinde sevgiyle hazırlanmış yiyecekler ve içerdekilerin rahatını sağlayacak eşyayla dolu paketler, mukavva kutular, fileler vardı. Aç ve yırtık pırtık giysiler içindeki bu kadınlar ve bebekleri için kim bilir nelere mal olmuştu bu hazırlıklar. Odada ağlamalar, sızlamalar işitiliyordu. Gözyaşları ağır işlerden çökmüş yüzlerinden aşağı akıyor, çocuklar babalarının parmaklıkların arkasındaki sakalları uzamış yüzlerine bakıyor, onlara dokunmak için ellerini uzatıyorlardı.

Gardiyan benim "suçlu odasına" gitmemi emretti. Burada banyoya sokuldum ve mahpushane elbiseleri giydirildim. Bu odada gördüğüm korkunç manzarayı anlatmaya kalkışacak değilim. Kırk kadar adam uzun bir koridorda sıra olmuşlardı. Koridorun bir duvarı boyunca hücreler diziliydi. Tavandaki bir pencereden ışık ve hava geliyordu. Bir adamın bacakları frengi yüzünden yara içindeydi, doktor ona "sinirlilik" teşhisiyle şekerli tabletler verdi. Hapis cezası almamış olan, on yedi yaşındaki bir genç, dokuz ay boyunca güneş yüzü görmeden bu koridorda tutulmuştu. Kokain bağımlısı biri, günlük dozunu içerden temin ediyordu. Bütün bunların fon müziği olarak da, bu cehennemde aklını kaçıran ve aramızda elini kolunu sallayarak dolaşan birinin tekdüze ve korkunç çığlıkları işitiliyordu.

"Suçlu" odasında, on dört kadar grevci vardı. İtalyanlar, Lituanyalılar, Polonyalılar, Yahudiler, Fransızlar ve bir İngiliz! Harikaydı bu İngiliz. Liderlerin dışında, hapisteki tek İngiliz idi – belki de greve katılan tek İngiliz oydu. Ona kaldırımdan uzaklaşmasını emreden bir fabrikatöre hakaret etmekten ceza almıştı. "Hele bir çıkayım buradan," diyor-

du, "Bu İngilizce konuşan kahrolası işçiler greve devam etmezlerse, Cromwell'in lanetiyle lanetleyeceğim onları."

Bir Polonyalı vardı – aristokrat, duygusal biriydi. Yerel grev komitesi üyesiydi, doğuştan mücadeleciydi. Bob Ingersoll'un derslerini okuyor, bunları öteki işçiler için tercüme ediyordu. Kitabı sevgiyle okşayarak gülümsedi: "Artık burada bir yıl kalsam da gam yemem..."

Grevciler, Paterson kenti kiliseler birliğinin, vaazlarla işçileri iş başına dönmeye ikna etmeye çalıştığını gülerek anlattılar. Ücretli köleliğe geri dönecekler, fabrikatörler de din adamlarına minnettar kalacaklardı. Kiliseler birliğinin hain temsilcileriyle grev komitesi arasında yapılan küçük düşürücü ve gülünç pazarlıklardan söz ettiler. Presbiteryen Kilisesinde, Başpapaz William A. Littell tarafından önceki gün verilen vaazı gazetelerde okumasaydım, inanmam zordu anlatılanlara. Başpapaz, vaazında ihtiyatsız davranıp laflarıyla grevin önderlerinin diri diri derilerini yüzmeye kalkışmış, emekçilere işverenlere karşı saygılı ve itaatkâr olmayı öğütlemişti. Tutmuş, işçilere meyhanelerin mutsuzluklarının kaynağı olduğundan dem vurmuş, işi bırakanların ahlaksızlaşacağını söylemiş, daha birçok zırva laf etmiş durmuştu. Üstelik bunları, insanlar ölüm kalım mücadelesi verirken, insanlığın kardeşliği üzerine şarkılar söylerken söylemişti başpapaz.

Bir de grev kırıcı vardı. Şişman bir adamdı bu, sarkık yanakları vardı. Yargıç yanlışlıkla göndermişti bu adamı hapse. İşçiler bu adamı yapayalnız bırakmıştı hapishanede. Yanlarına geldiği zaman kalkıp gidiyorlardı, onunla konuşmuyor, yok sayıyorlardı. Acınası bir terk edilmişlik durumdaydı adam.

"Dersimi aldım," diyordu. "Asla grev kırıcılığı yapmam artık."

Genç bir İtalyan, elinde bir gazeteyle, yanıma geldi. Gazetede yayınlanmış üç makaleyi gösterdi bana. Birisi

"Amerikan İşçi Federasyonu gelecek hafta grevi kırmayı umuyor" başlıklıydı. Bir diğerinin manşetinde, "Victor Berger, 'Ben L.'nin A.F. üyesiyim. Paterson'da I.W.W.'yi sevmem' diyor" yazılıydı. Üçüncüsünde ise, "Newark sosyalistleri Paterson grevine yardımı reddediyor" diye manşet atılmıştı.

"Anlamıyorum," dedi, tatlı bir bakışla yüzüme bakarak. "Siz söyleyin bana. Ben sosyalistim, sendika üyesiyim, I.W.W.'nin grevine katılıyorum. Sosyalistler, 'Bütün dünya işçileri birleşin!' diyor. Bütün bu örgütler, 'Biz işçiden yanayız,' diyorlar. Peki, ben de işçi sınıfındanım. Sendikalıyım ve grev yapıyorum. O zaman da 'Hayır, grev yapamazsın,' diyorlar. Bu ne demek? Ben anlayamıyorum. Siz bana açıklayın."

Ama açıklayamadım. Ancak, Sosyalist Partinin ve Amerikan İşçi Federasyonu üyelerinden birçoğunun sınıf mücadelesini unuttuğunu, kapitalist düzene uyduklarını, oy avcılığı oyununa kendilerini kaptırdıklarını söyleyebildim.

Hapisten çıkma günüm geldiğinde, bu kibar, kendilerini aşan büyük bir idealle soylulaşmış, bilinçli ve mert insanlara veda ettim. Onlar, Bill Haywood değil, Gurley Flynn değil, *grevdiler*. Bütün önderlerini yitirseler bile, saflarının arasından başka önderler çıkacak ve grev devam edecekti. Bir düşünün! On iki yıldır grevlerde yenilgiye uğruyorlar. On iki uzun yıl, düş kırıklığıyla, hadsiz hesapsız acılarla geçiyor. Artık yenilmemeliler! Artık daha fazlasını kaybedemezler!

Dış kapıdan çıkacağım zaman, etrafımı çevirdiler, dostça, sıcak kanlılıkla ve güvenle ceketimin koluna ve elime dokunuyorlardı. Haywood'un kefaleti ödenmiş, cezaevinden çıkmıştı.

"Çıkıyorsun," dedi biri, yumuşak bir sesle. "Ne iyi. Ne mutlu sana. Yakında biz de çıkacağız. Ve dosdoğru grevin yapıldığı yere gideceğiz tabii..."

Yermo'da, büyük bölümü miskin çalılarla, bodur kaktüslerle kaplı, batıda sivri ve pürüzlü sarımtırak kahverengi dağlara, doğuda düzlüğün titrek ufuk çizgisine yayılan kilometrelerce kumlu çölden başka bir şey yoktu. İçi pek az pis alkali suyla dolu, durmadan faşur fuşur eden bir su tankı, iki yıl önce Orozco'nun toplarıyla yerle bir olmuş bir tren istasyonu – ve kasabayı geçen bir ray izi. Kırk milden beri, ilaç için su yoktu. Ve ne de hayvanlar için ot. Üç aylık bahar süresince acımasızca esen kavurucu rüzgar, hepsinin üzerini sapsarı bir tozla örtmüştü.

Çölün ortasından geçen tek demiryolunda, geceleri ateşten sütunlar, gündüzleri kara dumanlar salan on heybetli tren, gözün erişebildiği uzaklıkta kuzeye doğru yol oluyordu. Trenlerin çevresinde, çalıların arasında, barınaksız, her biri atını *–serape*sini [battaniye] ve kırmızı, kurutulmuş et dizilerini astığı- yanındaki çalıya bağlamış, tam dokuz bin adam kamp kurmuştu. Elli vagondan atlar ve katırlar boşaltılıyordu. Ter ve tozla kaplı, pejmürde bir süvari, uçuşan toynaklar arasında, sırtına atladığı atı mahmuzlarıyla acımasızca dürterek ve haykırarak davar vagonuna sıçradı. Sonra ürkmüş hayvanların patırtıları geldi ve bir at şiddetle açık kapıdan dışarı fırladı, sırtüstü düştü; vagon uçuşan at ve katır yığınının ağırlığıyla yana meyletti. Kendini topar-

layan hayvanlar, açık havada iri burun deliklerinden soluk alıp vererek dehşet içinde kaçışmaya başladılar. Derken, enli halkalı kementleriyle *vaquero*'dan [sığırtmaç] dönme süvariler soluk tıkayıcı toz boyunca geniş, dikkatli bir daire çevirdiler, koşturan havyanlar, bir panik duygusuyla birbirlerinin üzerine anafora kapılmış gibi yığılmaya başladılar. Subaylar, emir erleri, maiyetleriyle generaller, yular takımlarıyla askerler, atlarına binerek tanımlanmaz bir karışıklık içinde dörtnala geçtiler. Çifte atıp duran katırlar, cephane arabalarına bağlandı. Son trenle gelen süvariler, tugaylarını arayarak dolanıp duruyorlardı. Önden giden birkaç adam, bir tavşanı vurdu. Arabaların ve vagonların üzerine yüzlercesi tünemiş *Soldadera*'lar [asker] ve onların yarı çıplak çocuklarından keskin çığlıklar yükseliyor ve herkes birbirine Juan Moneros ya da Jesus Hernandez'i veya yakını kimse onun adını söyleyip görüp görmediğini soruyordu... Bir adam, tüfeğini sürükleyerek, iki gündür aç olduğunu ve kendisine *tortilla* yapacak kadınını bulamadığını avaz avaz haykırarak dolanıyordu. Fikrime göre kadın onu terk edip bir başkasıyla –bir başka tugaya- gitmişti... Arabaların tepesindeki kadınlar, "*Valgame Dios*" [Hey Tanrım] dediler ve omuzlarını siktiler, sonra ona üç günlük bayat *tortilla*'ları attılar ve ondan Meryem aşkı için bir sigara istediler. Gürültülü, pis bir kalabalık, su için bağrışarak bizim lokomotife hücum etti. Makinist onları bir revolverle geri püskürtürken, su vagonundaki suyun tamamen bittiğini bildirdi. Adamlar amaçsızca dağılırken, yerlerini yeni bir güruh aldı... On iki büyük su vagonunun etrafında itişip kakışan bir insan ve havyan yığını, durmadan akan küçük musluklarda bir yer kapmak için savaşıyordu. Yedi mil uzunluğunda ve bir mil genişliğinde güçlü bir toz bulutunun üzerinde, elli mil uzaklıktaki Mapimi'nin gerisindeki dağlarda bulunan Federallerin ileri karakollarında dehşet yaratan loko-

motifin kapkara dumanlarının karıştığı ağır, sıcak hava yükseliyordu.

Villa, Torreon'a doğru Chihuahua'dan ayrılırken, kuzeye giden telgraf tellerini kapattırdı, Juarez'e yapılan tren seferlerini durdurdu; kendisiyle ilgili haberleri Birleşik Devletler'e taşıyan ya da gönderen kişilere ölüm cezası verileceği açıkladı. Amacı, Federaller arasında şaşkınlık yaratmaktı ve bunu da çok iyi başardı. Hiç kimse, hatta Villa'nın yakınları bile, Villa'nın Chihuahua'dan ne zaman ayrılacağını bilmiyorlardı; ordu orada öyle uzun bir süre kaldı ki, hepimiz bu gecikmenin iki hafta daha süreceğine inanmaya başladık. Ve derken cumartesi sabahı telgraf hattının, demiryolunun ve Brigada Gonzales-Ortega'nın tugayını taşımakta olan üç lenduha gibi trenin devre dışı bırakıldığını öğrendik. Zaragosa, ertesi gün; Villa'nın kendi süvarileri de devrisi gün ayrıldı. Yapısına uygun acelecilikle hareket eden Villa, sonraki günlerde tüm ordusunu, Federaller onun, Chiahuahua'dan ayrıldığını bilmeksizin, Yermo'da topladı.

Tahrip olmuş istasyonda gizlice kurulmuş geçici sahra telgrafının etrafına bir kalabalık birikmişti. İçeride alet şakırdayıp duruyordu. Askerler ve subaylar fark gözetmeden pencerelere ve kapılara yapışmışlar, İspanyolca bağıran telgraf memurunun her söylediğine kahkahayı basıyorlardı. Telgraf, Federallerce tahrip edilmemiş, -Mapimi'den Torreon'a giden bir Federal askeri hattına bağlı- bir hattan yanlışlıkla geliyordu.

"Dinleyin!" diye bağırdı telgraf memuru. "Mapimi'deki *cabesillos* [çarpık düşünceli] *Colorado*'ların komutanı olan Albay Argumendo, Torreo'daki General Velasco'ya bir telgraf çekiyor. Diyor ki, kuzeye doğru, duman ve büyük bir toz bulutu görmüş ve asi süvarilerin Escalon'dan güneye hareket ettiklerini düşünüyormuş!"

Bulutlu bir gökyüzü ve toz kaldıran bir rüzgarla çöktü

gece. Millerce uzanan trenler ve yük vagonlarının tepelerinde *soldadera*'ların [asker] yaktıkları ateşler boyunca. Çölün içlerine doğru uzaklaştıkça yakılan sayısız ateş, toplu iğne başı kadar kaldı ve hem gür çalılıklar, hem de esen rüzgarın kaldırdığı toz, bunları gözlerden gizledi. Fırtına bizi tam anlamıyla Federal gözcülerden saklıyordu. "Tanrı bile," dedi Binbaşı Leyva, "Tanrı bile Francisco Villa'nın tarafında!"

Toz kaldıran fırtınayı atlattıktan sonra, hemen önümüzdeki kapalı bir vagonun tepesine, ateşin etrafına toplanıp başlarını kadınların kucağına koymuş birkaç asker, Juarez ve Chihuahua'nın Mercado ve Orozco'dan geri alınmasından sonra Anayasacıların neler yaptıklarını hicivli mısralarla anlatan "Hamamböceği" şarkısına başladılar. Fırtınanın arasında, askerlerin dalga dalga yayılan küskün mırıltılarını, bir nöbetçinin ara sıra meydan okurcasına kükreyişini duyabiliyordunuz: "*Quien vive?*" [Kim var orada?] ve yanıt: "*Chipas!*" "*Que gente?*" [Kimin adamı?] "*Chao!*" [Selam!]... Gecenin içinde fasılalarla birbirlerine gönderdikleri ileri geri işaretleriyle tüyler ürpertici sesleri yankılanıyordu.

Ertesi sabah şafakta, General Toribio Ortega, askerlerin "onurlu ve en yürekli" diye tanımladıkları zayıf, esmer bir Meksikalı, kahvaltı etmek için vagona geldi. Meksika'daki en iyi yürekli, en çıkarını gözetmeyen askerdi. Tutuklularını asla öldürmezdi. Kıt kanaat geçindiği aylığı dışında Devrimden tek kuruş almayı reddetmişti. Villa onu sayar ve belki de tüm generallerinden fazla güvenirdi. Ortega yoksul bir adam, bir sığır çobanıydı. Masaya dirseklerini dayayarak oturmuş, kahvaltısını unutmuş, gözleri ışıl ışık, kibar, iğreti gülümsemesiyle bize neden savaştığını anlatıyordu.

"Ben okumuş bir adam değilim," dedi. "Ama savaşmanın bir insanın yapacağı son şey olduğunu biliyorum. Yal-

nızca bir şeyler çok kötü gittiği zaman, hı? Ve eğer biz kardeşlerinizi öldürüyorsak, bunun sonucunda güzel bir şeylere ulaşılmalı, hı? Siz Birleşik Devletlerdekiler, bizim, biz Meksikalıların neler gördüğümüzü bilmezsiniz! Halkımızın, yoksul, basit halkımızın, yirmi beş yıldır soyuluşuna tanık olduk, hı? *Rurale*'lerin ve Porfuria Diaz'ın askerlerinin kardeşlerimizi ve babalarımızı öldürüşüne ve adaletten kaçışlarına seyirci kaldık. Küçük tarlalarımızın elimizden alındığını, hepimizin köleleştirildiğini yaşadık, hı? Tümümüz evlerimizin, bize eğitim verecek okulların özlemini çektik; onlar ne yapıtlar? Yalnızca güldüler. Tek istediğimiz özürce yaşamak ve ülkemizin kalkınmasına katkıda bulunmaktı -ve şimdi yorgunuz- aldatılmaktan yorgun ve hasta..."

Yürüyen bulutlarla kaplı bir gökyüzü altında anaforlaşan toz bulutunun dışında, karanlıkta önlerinden giden subaylarının tüfeklerini ve fişekliklerini yakından seçmeye çalışarak onları izleyen, at sırtındaki askerler dizisi uzanıyordu.

Çölde batıya doğru uzanan dağlarda, tek sıralar halinde süvari kolları cepheye gidiyordu. Öncülerdi bunlar. On farklı yoldan, bin kadarı gitti, tekerlek parmaklığı gibi, bir merkezden etrafa doğru yayılıyorlardı. Mahmuzları şakırdıyor, kırmızı-beyaz-yeşil bayrakları dalgalanıyordu, tüfekleri eyerlerin üzerine çaprazlama konulmuştu, ağır, yüksek *sombrero*ları [geniş kenarlı şapka] ve rengarenk battaniyeleri göz alıcıydı. Her birliğin arkasında çıplak ayaklı on-on iki kadar kadın, güçlükle yürüyor, başları üzerinde yada sırtlarında kap kaçak ve benzeri eşya taşıyorlardı. Bazen mısır çuvallarıyla yüklü bir katır da geliyordu peşleri sıra. Vagonlarının yanından geçerlerken, trendeki arkadaşlarına sesleniyorlardı...

Villa'nın kendisi, elleri ceplerinde, bir vagona dayanmış duruyordu. Eğri büğrü bir şapka, yakasız pis bir gömlek,

fena halde aşınmış ve parlamış kahverengi bir elbise giymişti. Önündeki tozlu araziyi kaplayan adamlar ve atlar sihirli gibi sıçrıyorlardı. Eyerlerden ve yulardan oluşan korkunç bir karmaşa vardı – bir de incecik borazanlardan çıkan çatlar sesler. Brigada Zaragosa, kampı terk etmeye hazırlanıyordu. Tlahualilo ve Sacramento'ya saldırmak için güneydoğuya akan, iki bin asker. Villa görünüşe bakılırsa, Yermo'ya henüz ulaşmıştı. Pazartesi gecesi bir *compadre*'nin [arkadaş] düğününe katılmak için Camargo'da mola vermişti. Yüzünde yorgunluk izleri vardı.

"*Carramba!*" [Vay canına!] dedi sırıtarak. "Pazartesi gecesi dansa başladık, tüm gece dans ettik, tüm ertesi gün ve son gece de! Ne *baile*ydi [danslı eğlenti] ama! Ve ne *muchachas*! [Kızlar] Camargo ve Santa Rosalia'nın kızları Meksika'nın en güzel kızları! Yoruldum –*rendido*! [Boyun eğen, uysal] Yirmi savaştan daha yorucuydu..."

Sonra atından atlayan bir subayın raporunu dinledi, hiç duraklamadan kesin bir emir verdi, subay yeniden atına atlayıp gitti. Demiryolları Genel Müdürü Senor Calzado'ya trenlerin ne zaman güneye hareket edeceklerini anlattı. Genel levazım subayı Senor Uro'ya, süvari trenlerine nelerin yükleneceğini bildirdi. Telgraf yöneticisi Senor Munoz'a, bir hafta önce Urbina'nın adamlarınca La Cadena tepelerinde kıstırılıp tüm adamlarıyla birlikte öldürülen bir Federal komutanın adını verdi ve Federal telgraf hattını kapatıp, Torreon'daki General Valesco'ya, Conejos'dan, bu komutan ağzından, emirlerini soran bir telgraf çekmesini emretti. Her şeyi biliyor ve emirler yağdırıyordu.

Topçu sınıfı açıktaki silahları ve ortada toplanmış katırları ile büyük bir daire şeklinde harekete hazır bekliyordu. Komutanları olan Albay Servin, beş ayak yüksekliğinden daha fazla olmayan gülünç kalıbıyla bir doru atın üzerine tünemişti. Elini sallıyor ve uzun boylu, zayıf, kel kafalı, üzerinde kahverengi bir süveter, omuzunda asılı bir Meksi-

ka savaş haritasıyla küçük bir merkebe binmiş Carranza'nın Savaş Bakanı General Angeles'i bağırarak selamlıyordu. Kalın bir toz bulutu içinde kan tere batmış adamlar didiniyorlardı. Beş Amerikan topçu askeri, bir topun altına çömelmiş sigaralarını tüttürüyorlardı. Bağırarak selamladılar beni:

"Söylesene evlat! Bu pisliğe ne diye geldik? Dün geceden beri ağzımıza lokma girmedi –on iki saat çalışma- söyle, resimlerimizi çek, olmaz mı?"

Akşamüstü Brigada Zaragosa, çöl üzerinden güneydoğuya ilerliyordu – ve bir başka gece bastırdı.

Karanlığın içinde sürekli esen rüzgarla birlikte, hava da giderek soğudu. Gökyüzüne bakınca, cilalanmış gibi parıldayan yıldızların bulutlarla örtülü olduğunu gördüm – ve uğuldayarak kalkan toz bulutu boyunca güneye doğru uzaklaşan ateşlerden binlerce ince çizgi halinde kıvılcımları. Lokomotiflerin ocaklarından, trenlerin gittiği yol boyunca ani parıltılar saçılıyordu. Önce uzaktan büyük topların seslerini duyduğumuzu düşündük. Ama sonra, umulmadık bir biçimde gökyüzü bir baştan bir başa gündüz gibi aydınlandı ve şiddetli gök gürültüleriyle birlikte bardaktan boşanırcasına bir sağanak başladı. Uğultu halinde yükselen konuşmalar bir an için kesildi. Tüm ateşler bir anda gözden kayboldu. Ve derken dışarıdan, yolculuk edenlerin kızgınlık dolu haykırışları ve kahkahalarının yanı sıra, kadınların o güne kadar duyduğum en acı sesle çıkarttıkları feryatları geldi. Bu iki ses yalnız bir dakika sürdü. Adamlar *serape*lerine sarınıp karaçalıların altına sığındılar ve yüzlerce kadınla çocuk, açık yük vagonlarında ve vagonların tepelerinde soğuğa ve yağmura karşı savunmasız, sessizce ve yerlilerin tipik stoacılığına uygun bir biçimde şafağı beklemeye koyuldular...

Önce su treni çıktı istasyondan. İki kadın ve beş çocuk tarafından sürekli mesken olarak işgal edilmiş lokomotif

mahmuzuna bindim. Dar demir platformda ince çalı çırpıdan ufak bir ateş yakmışlar, *tortilla* pişiriyorlardı; başlarının üzerinde, kazanların korkunç uğultusuna karşı, uçuşan buhardan ince bir nem şeridi oluşmuştu.

Parlak bir gündü, yakıcı güneş ışınları büyük beyaz bulutlarla yer değiştiriyordu. Trenin her iki yanında geniş bir dizi halinde, ordu güneye doğru ilerliyordu. Gözün erişebildiği uzaklıkta, üstlerinde uçuşan kalın toz bulutunun gerisinde, ara sıra koca bir Meksika bayrağıyla at koşturan dağınık gruplar görünüyordu. Yavaş giden trenlerin arasında, düzenli aralıklarla lokomotiflerinden çıkan siyah duman sütunları giderek ufalıp kuzey ufkunda yalnızca kirli bir sis görünümü aldı.

Su içmek için kompartımana girdiğimde, yatağa uzanmış, İncil okuyan kondüktörle karşılaştım. Öylesine dalmıştı ki, bir süre beni fark etmedi. Fark ettiği zaman da hoşnutlukla bağırdı: "*Oiga*, [dinle] Samson adlı *muy hombre* [iyi insan] bir adamın ve kadının öyküsünü buldum, burada. Adama oynadığı oyunlardan, kadının bir İspanyol olduğunu sanıyorum. Adam tam iyi bir Devrimci, bir *Maderista* olmaya başlamışken kadın onu bir *pelon* haline getirmiş.

Pelon, harfi harfine, "kırpılmış kafa" anlamına geliyor, Federal ordu büyük ölçüde cezaevlerinden devşirme olduğundan, Federal askerler için kullanılan argo bir deyimdi.

Öncü kolumuz bu telgraf operatörüyle, bir gece önce Conejos'a gitmişti - ve büyük bir heyecanla treni karşılamışlardı. Seferin ilk kanı dökülmüştü; Bermejillo'dan kuzeye doğru keşfe çıkmış birkaç *Colorado* [kırmızı], doğuya yaslanmış ulu dağların tam gerisinde pusuya düşürülmüş ve öldürülmüştü. Telgrafçının da yeni haberleri vardı. Yeniden Federal telgraf hatlarına girmiş; Toreon'daki Federal komutana –ölen yüzbaşının adını kullanarak– kuzeyden büyük çaplı bir isyancı gücün yaklaştığını bildirerek emirlerini sormuştu. General Valesco, Yüzbaşıya Conejos'u tut-

masını ve ileri karakolları kuzeye taşımasını, gelen isyancıların sayılarını öğrenmeye çalışmasını bildirdi. Bu arada telgrafçı, Mapimi Komutanı Argumendo'dan gelen ve Meksika'nın tüm kuzeyinin gringo ordusuyla birlikte Torreon'a indiğini belirten bir habere de tanık oldu!

Conejos, su tankı olmaması dışında tıpkı Yermo'ya benziyordu. Beyaz sakallı yaşlı general Rosalio Hernandez önderliğinde bin adam hemen hemen aynı anda çıktılar ve onarım treni, birkaç ay önce Federallerin yaktığı iki demiryolu köprüsünün bulunduğu yere birkaç mil kalaya kadar onları izledi. Çevremizde dağılmış kalabalık ordunun açıkta kurduğu son küçük ordugahın ötesinde, çöl, sıcak dalgaları içinde sessizce uyuyordu. Rüzgar yoktu. Adamlar kadınlarıyla birlikte vagonlara çekilmişler, gitar çalıyorlardı ve tüm gece trenlerden yüzlerce ağızdan çıkan şarkı sesleri işitildi.

Ertesi sabah, Villa'yı özel vagonunda görmeye gittim. Bu, pencereleri perdeli, Villa'nın Juarez düştüğünden beri tüm yolculuklarında kullandığı ünlü vagondu. Duvarlar iki bölmeye ayrılmıştı – mutfak ve General'in yatak odası. Bu yirmiye onluk küçük oda, Anayasacı Ordunun yüreğiydi. Savaş Kurulu hep burada toplanırdı ve oda on beş generali güç bela alacak genişlikteydi. Bu kurulda, seferle ilgili yaşamsal sorunlar tartışılır, generaller neler yapılacağını kararlaştırırlardı – ve sonra Villa kendince doğru olan emirleri verirdi. Burası pis bir griye boyanmıştı. Duvarlara artistik pozlarda kadın fotoğrafları, Cananza'nın büyük bir resmi, Fierro'nun ve Villa'nın kendi resimleri iliştirilmişti. Çift kişilik iki tahta yatak, duvara doğru katlanıyordu. Bunlardan birinde Villa ve General Angeles, diğerlerinde ise, Jose Rodrigez ve Villa'nın özel hekimi Dr. Raschabaum uyuyordu. Hepsi buydu işte...

"*Que desea, amigo*? Ne istiyorsun?" dedi, mavi iç göm-

leğiyle yatağın kenarında oturan Villa. Etrafında yayılmış oturan süvariler geçmem için tembelce yol verdiler bana.

"Bir at istiyorum, *mi* General."

"*Car-r-ai-i*, [Vay, vay, vay] dostumuz bir at istiyormuş!" diye alayla sırıttı Villa, diğerlerinden gelen bir kahkaha tufanı arasında. "Demek siz muhabirler, daha sonra bir de otomobil isteyeceksiniz! *Oiga*, senor gazeteci, orduda bine yakın adamın atı olmadığını biliyor musun acaba? İşte tren. Atı ne diye istiyorsun?"

"İleriye gidebilmek için."

"Hayır," diye gülümsedi. "İleride pek çok *balasso* – pek çok mermi uçuşuyor..."

Konuşurken aceleyle giyindi ve hemen yanındaki pis fincanda duran kahveyi yudumladı. Biri altın saplı kılıcını uzattı.

"Hayır," dedi alaylı bir biçimde. "Bu bir savaş, bir tören değil! Tüfeğimi verin!"

Bir an vagonun kapısında durdu, düşünceli düşünceli çapraz fişeklikleri ve çeşitli donanımlarıyla at binmiş adamların oluşturduğu uzun diziyi izledi. Sonra birkaç acele emir verdi ve büyük aygırına atladı.

"*Vamonos!*" [Gidelim!] diye haykırdı Villa. Borazanlar gürledi, arabaların tekerlekleri dönerken gümüş mahmuzlar şakırdadı ve tozun içinde güney yürüyüşü başladı...

Sonunda ordu gözden kayboldu. Gün boyunca, güney batıdan –Urbina'nın dağlardan inip Mapimi'ye saldıracağı bildirilen yerden- top sesleri duyacağımızı düşündük. Ve akşamüstü Bermejillo'nun ele geçirildiği haberi geldi, Benavides'ten gelen bir haberci de onun Tlahualilo'yu aldığını söyledi.

Hepimiz tanımsız bir sabırsızlık içinde girmiştik. Gün batarken Senor Calzado onarım treninin bir saat içinde yola çıkacağını bildirince bir battaniye kaptım ve trenler boyunca bir mil yürüdüm.

Onarım treninin ilk vagonu, gerisinde gülle dolu açık bir cephane vagonu takılı, üzerine Anayasacıların ünlü topu "*El Nino*"nun yerleştirildiği çelik kasalı bir vagondu. Cephane vagonunun da gerisinde asker dolu zırhlı bir vagon, sonra çelik ray yüklü bir vagon daha ve demiryolu bağlantılarıyla yüklü dört vagon daha. Lokomotif geldi, makinist ve ateşçi, fişeklikleri ve tüfekleriyle göründüler. Derken iki vagon dolusu asker ve kadınları sökün etti. Bu tehlikeli bir işti. Federal güçlerin büyük bölümünün Mapimi'de olduğu biliniyordu. Bölge onların ileri karakollarıyla kaynıyordu. Bizim ordu, Conejos'taki trenleri bekleyen beş yüz adam dışında, zaten ilerlemekteydi. Eğer düşman, onarım trenini ele geçirir ya da tahrip ederse, ordu susuz, yiyeceksiz ve cephanesiz kalırdı. Karanlıkta hareket ettik. "*El Nino*"nun kuyruğuna tünemiş, topçu komutanı Yüzbaşı Diaz'la, o sevgili topunun kuyruk kilidini yağlarken ve arada bir bıyığını burarken, gevezelik ediyorduk. Silahın gerisinde, Yüzbaşının uyuduğu zırhlı hücreden grip hışırtılar geldiğini duydum.

"Bu da ne?"

"Hı?" diye bağırdı sinirlenerek. "Oh, hiçbir şey, hiçbir şey!"

Tam o sırada, elinde bir şişeyle genç bir yerli kız ortaya çıktı. Yaşı on yediden fazla değildi ve çok sevimliydi. Yüzbaşı bana bir bakış atıp, aniden olduğu yerde döndü.

"Burada ne arıyorsun?" diye öfkeyle bağırdı kızcağıza. "Neden buraya çıktın?"

"Bir içki istediğini söylediğini sandım," diye başladı kız.

Orada kalabalık ettiğimi düşünüp kendi kendime bir bahane uydurdum. Beni ancak o zaman fark ettiler. Ama vagonun gerisine tırmanırken durup onları dinlemekten kendimi alamadım. Hücrenin arka kısmına geçmişlerdi ve kız ağlıyordu.

"Ben sana söylemedim mi," diye gürledi Yüzbaşı, "bu-

rada bir yabancı varken kendini gösterme demedim mi? Meksika'daki her erkeğin seni görmesine dayanamam..."

İz süren bir av köpeği örneği yavaşça yol alırken sallanan çelik vagonun tepesine oturdum. Tüm ön platformda yan bellerine kadar, ellerinde fenerlerle sakmış iki adam "altımızda yerleştirilmiş mayınlar var" anlamına gelen tel izlerini araştırıyordu. Ayaklarımın altında kadınlar ve erkekler, döşemede yaktıkları ateşlerin başında akşam yemeklerini yiyorlardı. Her yerden kahkaha sesleri geliyor, dumanlar yükseliyordu... Vagonların tepesine üstleri başları dökülen, yüzleri kararmış insanların çevresine çöktükleri başka ateşler de vardı. Gökyüzü bulutsuz, yıldız doluydu. Hava soğuktu. Bir saat gittikten sonra kırılmış bir ray parçasına geldik. Tren gıcırdayarak durdu, lokomotif ıslık çaldı, bir dizi meşale ve fener sallanarak geçti. Adamlar koşturuyorlardı. Önden gidenler hasarı araştırırlarken, alevler bir araya toplandı. Çalıların içinden bir ateş fışkırdı, derken bir tane daha. Tren gözcüsü askerler, tüfeklerini sürüyerek dağıldılar, ateşlerin çevresine girilmez duvarlar oluşturdular. Demir aletler çınladı; adamların, rayları vagondan indirirken çıkardıkları "Haydi hop!" sesleri duyuldu. Omuzlarında bir rayı taşıyan işçilerden bir Çinli ejderha –onun arkasından, bağlantıları taşıyan bir tanesi daha- geçti. Kırık ray parçasının başına üşüşmüş, dört yüz adam, yeni rayların takıldığını ve kızakların yerleştirildiğini bildiren çığlıklar atana kadar sürekli bir uğultu yaratarak, olağanüstü bir güç ve inatla çalıştı. Bu, yaklaşık bir yıl önce, aynı Anayasacı güçlerin Mercado'nun Federal ordusuyla yüz yüze gelmek için kuzeye çekildikleri sırada yapılmış eski bir tahribattı –onu bir saat içinde bağlamıştık. Ve bu böylece sürdü. Kimi yanmış bir köprü, kimi yüz yarda boyunca bir zincir ve bir destek lokomotifle kütüklere yerleştirilen kıvrıntılı bir ray. Yavaş yavaş ilerliyorduk. Onarılması iki saat süren büyük bir köprüde, biraz ısınmak için ufak bir ateş yaktım.

Calzado gelip seslendi. "Öteye bir *drezin* çektik. Onunla aşağıya ineceğiz ve ölüleri göreceğiz. Gelmek ister misin?"

"Bu sabah, Bermejillo'dan kuzeye, seksen *rurales*ten oluşan bir keşif kolu gönderilmiş. Bunu telgraf hattından öğrendik ve sol kanattaki Benavides'e bildirdik. O da arkalarından bir süvari birliği göndermiş ve dövüşe dövüşe onları on beş mil kuzeye sürmüşler, ta ki ana gücümüzle karşılaşana kadar; bir tek canlı kalmamış. Vuruldukları yerde düşüp kalmışlar."

Bir anda drezine doluşup, güneye doğru hızla yola çıktık. Sağımızda ve solumuzda atlarının tepesinde, kollarının altında hazır tüfekleriyle nöbetçi süvariler, gölge gibi sessizce ilerliyorlardı. Çok geçmeden, trenden çıkan alevler ve ateşler, sol gerimizde kaldı; çölün derin sessizliğiyle kuşatılıp tutsak edildik.

"Evet," dedi Calzado, "*rurale*ler yüreklidir. Onlar *muy humbre*dir. *Rurale*ler Diaz ve Huerta'nın sahip olduğu en iyi dövüşçülerdir. Devrimi asla terk etmediler. Kurulan hükümete hep sadık kaldılar. Çünkü onlar polis gücüdür."

Acı bir soğuk vardı. Hiçbirimiz fazla konuşmadık.

"Gece, trenin önünde gideriz," dedi solumdaki asker. "Böylece, eğer hattın altına dinamit yerleştirilmişse-"

"Onları bulup çıkarır, yerine su doldururuz, *carramba!*" diye tamamladı bir diğeri alayla. Herkes güldü. Bu olasılığı düşünmeye başlayınca her yanımı bir titreme sardı. Çöldeki ölüm sessizliği tam umulduğu gibiydi. Hiç kimse rayların on adım ötesini göremiyordu.

"*Oiga!*" diye bağırdı atlılardan biri. "Tam şurada biri uzanmış yatıyor." Birden fren yapınca, hepimiz cumburlop topraktan oluşmuş bir setin üzerine yuvarlandık, fenerlerimiz öteye fırladı. Bir şey, bir telgraf direğinin dibine yığılmıştı – son derece ufak, eski püskü, bir elbise yığını gibi bir şey. *Rurale*, kalçaları titremelerle sarsılarak sırtüstü

devrilmişti. Değerli her şeyi, mal kıymeti bilen asilerce alınmıştı – ayakkabı, şapka, iç çamaşırları. Onu üzerinde yedi kurşun deliği olan kararmış, gümüş şeritli yırtık pırtık ceketiyle ve kandan sırılsıklam olmuş pantolonuyla bırakmışlardı. Canlıyken daha iriyarı olduğu belliydi, ölünce böyle ufalmıştı. Korkunç bir dövüş ve yorucu yolculuğun sonucunda kir ve terden oluşan uzun çizgileri fark etmeden önce, ilk bakışta kaba kırmızı sakalının, yüzüne sanki uyuyormuş gibi sakin ve hafifçe açılmış ağzına bir solgunluk verdiğini görebilirdiniz. Beyni dağılmıştı.

"*Carrai*!" dedi nöbetçilerden biri. "Şu pis keçi için iyi bir nişancı varmış demek! Tam kafasından hem de!" Diğerleri güldüler. "Ne yani, onun dövüş sırasında vurulduğunu düşünmüyor musun, *pendeco*?" diye bağırdı arkadaşı. "Hayır, bunlar *daima* çevreyi dolanıp emin olmak-"

"Çabuk gelin! Öbürünü de buldum," diye bağırdı karanlıktan bir ses.

Bu adamın son çabasına katkıda bulunabilirdik. Atından yuvarlanmıştı, yaralıydı –çünkü yerde kan vardı- küçük kuru bir dereciğe düşmüştü. Kovalayanlar yerli çığlıkları atarak geldiğinde ve ardından başlarında Şeytan Pancho Villa ile yüzlerce kana susamış atlı kuzeyden sökün ettiğinde, onun telaşlı ellerle mavzerine kurşun yerleştirip ateş etmeyi sürdürdüğü sırada, atının yanı başında dikilip durduğunu bile görebiliyorduk. Yanan meşalelerle etrafını sarıncaya kadar dövüşmüş olmalıydı- çünkü yüzlerce boş kovan bulmuştuk. Ve derken, son kurşun atıldığı sırada, her adımda vurularak doğuya doğru bir hamle yapmış; bir an küçük demiryolu köprüsünün altına gizlenmiş ve çölün açıklığına doğru koşup orada düşmüş olmalıydı. Bedeninde yirmi kurşun deliği vardı. Bunlar iç çamaşırı gibi sarmıştı onu. Umutsuzca yere serilmiş, adaleleri gerilmiş, bir elini sıkıp yumruk atar gibi havaya sallamış, yüzünde çok sevinçli bir sırıtış belirmişti herhalde. Biri yaklaşıp da ölümün yaşamı

yendiği o kolayca fark edilmez acıyı fark edinceye kadar güçlü ve yırtıcı bir görünümdeydi –her şeyi bastıran zarif bir şuursuzluk ifadesi. Başına üç kez ateş ettiler -amma da sabırlarını tüketmiş ha!

Soğuk gecede, bir kez daha güneye süründük... Birkaç mil ve sonra dinamitlenmiş bir köprü, ya da tahrip edilmiş bir demiryolu izi. Mola, oynaşan meşaleler, çölden yansıyan koca koca şenlik ateşleri ve işlerini başarmak için zembereğinden boşanmış gibi çıkan dört yüz çılgın adam... Villa çabuk olmaları emrini vermişti...

Öğleden önce Bermejillo'yu almıştık –ordu, tozu dumana katarak kasabanın beş kilometre kuzeyine gelmiş, son hızla içine girerek hazırlıksız garnizonu büyük bir hezimete uğratarak güneye sürmüştü- Santa Clara *Haciendas*ında [Çiftlik] olduğu gibi, beş mil süren müthiş bir çarpışma –ve yüz altı *colorado* öldürülmüştü. Birkaç saat içinde Urbina, Mapimi üzerinden gözüktü; oradaki sekiz yüz *colorado*ya, Anayasacı Ordu'nun onları sağ taraftan çembere aldığı ve korkunç bir hızla Torreon'a ilerlediği yolunda şaşırtıcı haberler geldi. Tüm bölgede şaşkınlıktan serseme dönmüş Federaller, kente doğru, panik içinde geri çekilmeye başladılar.

Öğle sonunun geç saatlerinde, Mapimi yönünden gelen bodur, ufak bir tren, dekovil hattından geçti ve oradan başlayarak, Süvari Alayı'yla birlikte *baile*lerde sık sık dinlemeye alıştığım "Durango'nun *Recuerdo*su" [Durango'nun Anısı] parçasını çalan on kişilik bir telli çalgılar grubundan yükselen nağmeler duyuldu. Trenin tepesi, kapıları ve camları, şarkı söyleyip topukları üzerinde tepinen ve tüfeklerini ateşleyerek kasabaya girişlerini kutlayan Meksikalılarla doluydu. Bu ilgi çekici ekip istasyona ulaştı ve durdu – şuradaki, sık sık yanında yolculuk ettiğim, dans ettiğim, General Urbina'nın dövüşken araba sürücüsü Fidencio'dan başka kim olabilirdi! Bağırarak kucakladı beni: "Juanito! Juanito burada *mi General*!" Bir dakika içinde birbirimize bir

milyon soru sorup yanıtladık. Çektiğim fotoğrafları yanımda mıydı? Torreon savaşına katılmış mıydım? Don Petronilo'nun nerede olduğunu biliyor muydum? Ya Pablo Seares'in? Ve Rafaelito'nun? Ve tam bunların ortasında biri bağırdı, "Viva Urbina!" ve yaşlı Generalin kendisi, basamakların tepesinde belirdi – Durango'nun aslan yürekli kahramanı. Elinde bir tüfek tutuyordu ve beline çift sıra fişeklik kuşanmıştı. Yüzü tam anlamıyla ifadesiz, insanın içine işleyen ufak sert bakışlı gözleriyle bir an orada kaldı. Birden gürleyiveren haşin sesini duymadan önce beni fark etmediğini sanmıştım: "Kameran yok demek! Başka bir tane bulamadın mı?"

Tam yanıt verecekken lafı ağzıma tıkadı: "Biliyorum. Onu La Cadena'da arkanda bıraktın. Hızlı koşabildin mi bari?"

"Evet, *mi General*."

"Ve yine koşmak için Torreon'a geldin?"

"Ben La Cadena'dan kaçmaya başladığımda," diye öfkeyle girdim söze, "Don Petronilo ve süvarileri bir mil öteye ulaşmışlardı bile." Yanıt vermedi, ama askerlerden bir kahkaha tufanı boşaldığı sırada, duraklayarak basamakları indi. Yanıma gelip elini omuzuma koydu ve hafifçe sırtımı sıvazladı. "Seni gördüğüme sevindim, *companero* [arkadaş],"dedi...

Tlahualilo savaşında yaralananlar, çöl boyunca, trenler dizisinin önünde yer alan hastane trenini dağınık biçimde doldurmaya başlamışlardı. Çıplak, düz arazide, görebildiğim kadarıyla üç yaşam belirtisi vardı: Kafası kanlı bir bezeye sarılmış, şapkasız, topallayan bir adam, sendeleyen atının aynı sıra sendeleyen bir başkası ve onların bir hayli gerisinde bir katıra binmiş, sargılı iki şekil. Bir de, hâlâ sıcak gecede vagonumuzdan duyulan iniltiler ve haykırışlar...

Pazar sabahının geç saatlerinde yeniden, ağır ağır, ordu-

nun yanı sıra ilerleyen onarım treninin başındaki "El Nino"daydık. Açık vagonlardan birine yerleştirilen bir başka top "El Chavalito", onun ardından iki zırhlı vagon ve işçi vagonları geliyordu. Bu kez kadınlar yoktu. İki yanımızda uzanan yılankavi dönemeçler boyunca yol alan ordu, farklı bir hava içindeydi – pek az kahkaha ve şamata vardı. Çok yakınlaşmıştık – Gomez Placio'ya yalnızca on sekiz mil- ve kimse Federallerin neler planladığını bilmiyordu. Bizi durduracak hiçbir şey yapmadan bu kadar yaklaşmamıza seyirci kalmaları inanılmaz gibi görünüyordu. Bermejillo'nun güneyinde birden yeni bir araziye girdik. Çöle karşın, sulama hendekleriyle çevrili, geniş bir alanı kaplayan yeşil *alamo* ağaçlarının fışkırdığı, kupkuru bir ıssızlığın adından buram buram yükselen bu canlılığın tam ortasından geçtik. Burada, toplanmamış ve sapları üzerinde çürümüş beyaz püsküllerden oluşan pamuk tarlaları vardı; mısırların seyrek yeşil ince yaprakları görünüyordu. Büyük hendekler boyunca, bölgedeki derin su, telaşla akıyordu. Kuşlar şakıyor, batının çıplak dağları biz güneye indikçe düzenli biçimde bize yaklaşıyordu. Yazdı –s ıcak nemli bir yaz, sanki evdeymişiz gibi. Solumuzda, terk edilmiş bir pamuk tarlası, güneşe doğru yıkılmış yüzlerce balya ve aylar önce işçilerin yığdığı gibi bırakılan, parıltılı pamuk tohumu kümeleri...

Santa Clara'da düzensiz gruplar halinde ilerleyen ordu durakladı –sağa ve sola- ikiye ayrıldı. İnce çizgiler halindeki süvariler, sağa; altı bin adam, çölden dağların eteklerine uzanan işlenmiş son tarlaların ötesine sola, düz manzaranın kıvrımlarına varana dek uzun bir tek sıra halinde yayıldı. Borular yakından cılızca öttü; ordu, tüm bölgeyi baştan başa kesen güçlü bir çizgi halinde ileriye doğru hareket etti. Üzerlerinde, beş mil genişliğinde altından bir toz halesi asılıydı. Bayraklar dalgalandı. Ortada, onlarla aynı düzeyde, top vagonu geliyordu – ve yanında kurmaylarıyla birlikte Villa. Yol boyunca küçük köylerde, kocaman şapkalı,

beyaz gömlekli *pacifico*lar [uzlaşmacı], meraklı bir sessizlikle duruyorlar; bu garip konukların geçişini izliyorlardı. Yaşlı bir adam, keçilerini ağıllarına doğru sürdü. Köpüklü dalgaları andıran bir süvari grubu, muzırlık olsun diye sürünün ortasından geçti ve tüm keçiler ayrı ayrı yönlere kaçışmaya başladı. Kahkahalar çınladı – binlerce toynaktan kalkan toz havalandı ve sonunda askerler geçtiler. Brittingham köyünde, büyük çizgi, Villa ve kurmayları, kendilerini küçük kulübeciklerinden seyreden köylülere doğru at sürerken, durakladı.

"*Oyez!*" dedi Villa. "Yakınlarda buradan hiç süvari birliği geçti mi?"

"*Si, senor!*" diye yanıtladı birkaç adam bir ağızdan. "Don Carlo Argumendo'nun *gente*si [adamları] dün büyük bir hızla geçti." Villa, "Hım," dedi ve düşünceye daldı. "Şu anda Pancho Villa haydudunu bu havalide gördünüz mü?"

"Hayır, senor," dediler koro halinde.

"Ben o adamı arıyorum. Eğer o *diablo*yu [şeytanı] bir yakalarsam, elimden çekeceği var!"

"Başarmanızı dileriz!" diye bağırdı *pacifico*lar, terbiyeli bir tavırla.

"Onu hiç görmediniz değil mi?"

"Hayır, Tanrı korusun!" diye atıldılar telaşla.

"Güzel!" diye sırıttı Villa. "Gelecekte, insanlar size onu tanıyıp tanımadığınızı sorarlarsa, utanç verici gerçeği kabullenmek zorunda kalacaksınız! Ben Pancho Villa'yım!" Ve atını mahmuzladı, ardından tüm ordu onu izledi...

Federallerin şaşkınlığı da böyle olmuştu ve böylesi bir telaş içinde millerce uzunluktaki bozulmamış demiryolundan kaçmaya başlamışlardı. Ama öğle sonuna doğru dumanı hâlâ tüten yakılmış küçük köprüler ve bir baltayla acemice ve aceleyle kesildiğinden onarımı kolay olan telgraf direkleri bulduk. Ancak ordu, akşam üzerine kadar Gomez

Palacio'ya yaklaşık sekiz mil yaklaşmıştı ve biz sekiz mil boyunca parça parça olmuş rayların başladığı noktaya ulaşmıştık. Trenimizde yiyecek yoktu. Her birimize yalnızca bir battaniye düşüyordu ve hava çok soğuktu. Meşalelerin ve ateşlerin alevlerinde, onarım ekibi görev başı yaptı. Haykırışlar ve çekiçlenen çelik; boğuk bir sesle düşen bağlantı parçaları... Tek tük yıldızları donuk donuk parlayan, kara bir geceydi. Bir ateşin etrafına çöreklenmiş, konuşup uyukluyorduk ki, birden havaya yepyeni bir ses yükseldi – çekiçlerden daha ağır, rüzgardan daha şiddetli. Geldiği gibi kayboldu. Sonra uzaktan gelen trampet sesleri gibi düzenli bir gürültü halini aldı ve adından şok! Şok! Çekiçler düştü, sesler kesildi, hepimiz donduk kaldık. Ötelerde bir yerde, görüş açımız dışında, karanlıkta Villa ve ordusu, Gomez Palacio'ya saldırmış ve savaşı başlatmıştı –hava her tür sesi taşıyordu. Bu, toplar birbiri ardına patlayıp, tüfekler çelik yağmuru gibi çağlamaya başlayana kadar, düzenli aralıklarla ve ağır ağır derinleşti.

"*Andale*!" [Haydi!] diye haykırdı, top vagonunun tepesinden boğuk bir ses. "Ne yapıyorsunuz? Takın şu rayı! Pancho Villa trenleri bekliyor!"

Ve bir çığlıkla, dört yüz kudurmuş çılgın, kendilerini kırık rayın üzerine attı...

Komutanımız olan Albaya cepheye gitmemize izin vermesi için nasıl yalvardığımızı anımsıyorum. Veremezdi. Hiç kimsenin trenden ayrılmaması ile ilgili verilen emir kesindi. Ona rica ettik, para önerdik, neredeyse önünde diz çöktük. Sonunda biraz yumuşadı.

"Saat üçte," dedi , "size işareti ve parolayı söyleyerek, gitmenize izin vereceğim."

Biraz uyuyabilmek, en azından biraz ısınabilmek için küçük ateşimizin başına kıvrıldık perişanca. Çevremizde ve ötede alevler ve adamlar dans ediyordu. Tahrip edilmiş ray parçası boyunca ve hemen hemen her saat, tren yüz ayak

kadar kayıp sonra yeniden duruyordu. Onarım zor değildi – raylar pek bozulmamıştı. Bir kurtarıcı, yatağından çıkıp parçalanmış bir sağ kanat rayını ve sallanan bağlantısını çekeliyordu. Ötedeki karanlıktan, sürekli çarpışmanın tekdüze ve rahatsız edici sesi süzülüp geliyordu. Bu ses öylesine yorucu ve usandırıcıydı ki uyuyamıyordum...

Gece yarısına yakın, bir ileri karakol grubunuz, trenlerin gerisinde dörtnala at sürerek kuzeyden gelen ve Mapimi'den Urbina'nın *gente*si olduklarını söyleyen çok sayıda atlıyla karşılaştıklarını bildirdi. Albay, gecenin bu saatinde geçecek bir süvari birliğinden haberli değildi. Bir dakika içinde her şey çılgınca bir hazırlığa büründü. Yirmi beş silahlı ve at binmiş adam, Albayın emirleriyle, yeni gelenleri, Anayasacı Ordu'dansa on beş dakika, değilse olabildiğince uzun bir süre durdurmak üzere, deliler gibi arka tarafa doğru fırladı. İşçiler, trene dönmeleri ve tüfeklerinin verilmesi için acele ediyorlardı. Ateşler söndürüldü, on kadarı dışında, tüm ışık saçan alevler bastırıldı. İki yüz kişilik koruma gücümüz, giderlerken tüfeklerini de yüklenerek, sessizce gür çalıların arasına kaydılar. Demiryolunun her iki yanında Albay ve adamları silahsız, başları üzerinde meşalelerle görevlerini sürdürüyorlardı. Ve derken, karanlık çalıların dışında, dizinin başı göründü. Bunlar, Villa'nın iyi giyimli, iyi donanımlı, iyi beslenen askerlerinden farklıydılar. Bunlar pejmürde, gıdasızlıktan kurumuş, rengi atarak paçavraya dönmüş *serape*lerine sarınmış, yalınayak, kafalarında taşraya ait resimsel ağır *sombrero*lar olan insanlardı. Eyerlerine kement ipleri asılmıştı. Durango dağlarının yarı yabanıl, güçlü ve zayıf atlarına binmişlerdi. Asık yüzlerinde hepimizi küçümseyen bir ifadeyle geldiler. Ve at sürerken, tüm sıralar –Kuzeyin geniş yaylalarında, geceleri davarlarını kollarken köylülerin kendi kendilerine besteleyip söyledikleri- tekdüze, doğaçlama şarkılar söylüyorlardı.

Ve birden, alevlerden oluşan çizginin başına dururken

kalçalarını çıkararak ileri atılan bir atın tepesindeki binicinin tanıdık sesini duydum: "Hey! Meester!" Sarmalandığı *serape* havaya fırlatıldı, adam attan indi ve bir anda kendimi Isidro Amaya'nın kollarında buldum. Onun gerisinde bir koro şakımaya başladı: "*Que tal*! Meester! [Ne var, ne yok, bayım!] Oo, Juannito, seni görmek ne güzel! Nerelerdeydin? Senin La Cadena'da öldürüldüğünü söylediler! *Coloradolar*dan iyi kaçabildin mi? *Mucha susto*, hı?" [Çok mu korkunçtu?] Kendilerini yere attılar ve elli adam bir anda bana ulaşıp sırtımı patpatladı; Meksika'daki en sevgili tüm dostlarım –Süvari Birliği'nin ve Cadena'nın *companero*ları!

Karanlığın içinde kilitlenmiş uzun diziden bir koro yükseldi; "Kımıldayın! *Vamonos*! [Gidelim] Neler oluyor? Acele edin! Tüm gece burada kalamayız!" Ve diğerleri çığlık çığlığa yanıtladılar: "Meester burada! La Zarca'daki *jota*da [dans] nasıl dans ettiğini size anlattığımız gringo burada! La Cadena'daki!" Ve ardından diğerleri de üşüştüler.

Hepsi bin ikiyüz kişiydi. Sessiz, somurtkan, hevesli, ötedeki çarpışmanın kokusunu içlerine çekerek, çift sıra halindeki meşalelerin arasından geçtiler. Her on adamdan birini tanıyordum. Geçerlerken Albay bağırdı: "Parola nedir? Şapkalarınızı öne kaldırın! Parolayı bilmiyor musunuz?" Sinirli, boğuk bir sesle onlara haykırdı. Onlar ise sakince ve küstahça atlarını sürdüler, ona metelik bile vermediler. "Parolanın canı cehenneme!" diye baykuş gibi öttüler, Albaya gülerek. "Hiçbir parolaya gereksinmemiz yok. Dövüşmeye başladığımız zaman hangi taraftan olduğumuzu pek güzel anlayacaklar!"...

Çarpışmanın sabit sesi tüm geceyi doldurdu. Öteki meşaleler oynaşıyor, raylar şakırdıyor, kızaklar yerleştiriliyor, onarımı gerçekleştiren adamlar yorgunluklarının cinnetiyle haykırıp duruyorlardı. Gece yarısını geçmişti. Trenler, tahrip edilmiş ray parçasına ulaşmaya başladıklarından bu yana yarım mil yapmıştık. Ara sıra asıl gruptan ayrılan biri,

omuzuna vurduğu ağır mavzeriyle ayaklarını sürüyerek, trenler dizisinden iniyor, Gomez Palacio yönünden gelen ayartıcı seslere doğru bitkince karanlığa dalıyordu. Açık alandaki küçük ateşlerin başına çökmüş bizim takımın askerleri gerginlik dolu bekleyişi geçiştirmeye çalışıyorlardı; bunlardan üçü sözleri şöyle başlayan kısa bir marş söylüyordu:

Ben bir Porfirista olmak istemiyorum,
Ben bir Orozquist olmak istemiyorum,
Ama Maderista Ordusu'nda ben
Bir gönüllü olmak istiyorum!

Merak ve heyecanla hızlı hızlı trenlere binip çıkıyor, insanlara ne bildiklerini, ne düşündüklerini soruyorduk. Daha önce gerçek bir savaş çığlığı duymamıştım, bu da beni korkunç bir merak ve gerginlikle dolduruyordu. Dışarıda bir köpek dövüşü sürerken, avluya kapatılmış köpekler gibiydik. Sonunda büyü bozuldu ve kendimi çaresizce yorgun hissettim. Tren yüz ayak kadar ilerlediğinde, haykırışlar ve eşek şakalarıyla birbirinin üzerine yığılan adamların olduğu yerde, topun kenarının altındaki küçük çıkıntıda ölü gibi uykuya daldım.

Şafak öncesi ayazında Albayın omuzuma dokunan eliyle uyandım.

"Artık gidebilirsiniz," dedi. "İşaret 'Zaragosa', parola '*Guerrero*' [savaşçı]. Askerlerinizi, önlerine bağlanmış şapkalarından tanınacaklar."

Acı bir soğuk vardı. *Serape* modasına uyarak battaniyelerimize sarındık ve titrek alevlerin altında işlerini sürdürmeye çalışan onarımcıların ve karanlığın sınırında ateşlerinin başında yayılıp oturmuş beş silahlı adamın yanından güçlükle yürüyerek geçtik.

"Savaşa mı gidiyorsunuz, companerolar? diye bağırdı

biri. "Mermilere dikkat edin!" Bu sözlere hepsi güldü. Nöbetçi haykırdı. "*Adios*! [Allaha ısmarladık] Hepsini öldürmeyin! Bizim için de birkaç *pelone* bırakın!" Son meşalenin ötesinde, yol yatağı yakınında demiryolundan sökülerek altüst edilmiş harap ray parçasının olduğu yerde, gölgemsi bir şekil bizi bekliyordu.

"*Vamonos*, birlikte," dedi bize seslenerek. "Karanlıkta üç kişi bir ordudur." Kırık ray üzerinde, onu gözlerimizle iyice seçinceye kadar tökezleyerek yürüdük. Göğsüne geçirilmiş yarı yarıya baş fişekliği ve tüfeğiyle kısa boylu, tıknaz bir askerdi. Cepheden hastane trenine yeni bir yaralı getirdiğini ve geri döndüğünü söyledi.

"Şuna bakın," diye kolunu uzattı. Sırılsıklam olmuştu. Hiçbir şey göremiyorduk.

"Kan," diye sürdürdü duygudan yoksun bir sesle, "onun kanı. Brigada Gonzalez-Ortega'da benim *compadre*mdi. Bu gece orada gittik, pek çoğumuz –yarımız döküldük."

İlk kez, yaralı adamlarla ilgili bir şey duymuş ya da düşünmüştük. Aniden çarpışmayı işittik. Düzenli bir biçimde sürüyordu aslında, ama sesin ne korkunç ne tekdüze olduğunu unutmuştuk. Tüfekler kalın bir çadır bezini yırtarcasına cayırdıyor, toplar ateş ederken sarsılıyordu. Artık altı milimiz kalmıştı.

Karanlığın dışına taşan dört kişi, bir battaniyeye sıkıştırıp aralarına aldıkları ağır bir şeyi taşıyorlardı. Rehberimiz tüfeğini fırlatıp bağırdı –ve battaniyeden gelen bir öğürtüyle yanıtını aldı.

"*Oiga, compadre*!" diye peltekçe, boğuk bir sesle konuştu taşıyıcılardan biri. "Meryem aşkına, hastane treni nerede?"

"Beş kilometre kadar-"

"*Valgame Dios*! Biz nasıl..."

"Su! Hiç suyunuz var mı?"

Aralarında sıkıca tuttukları battaniyeyle durdular, içinden bir şey tıp-tıp-tıp damlayarak bağlantıların üzerine aktı.

O korkunç ses bir kez daha haykırdı: "Su!" - ve tüyler ürpertici bir inlemeye dönüştü. Mataralarımızı taşıyıcılara uzattık –sessizce, havyanca hepsini içip tükettiler. Yaralıyı unutmuşlardı. Sonra, somurtup rasgele fırlattılar.

Tek tek ya da küçük gruplar halinde diğerleri de göründü: Gecenin içinde tökezleyen bulanık şekillerdi yalnızca, ayyaşlar gibi, inanılmaz derecede bitkin insanlar gibi. İki yürüyenin arasında biri sürükleniyordu, kollarını omuzlarına atmış. Tek bir çocuk, sırtlandığı babasının külçeleşmiş bedeniyle birlikte sendeliyordu. Eyere çöküvermiş iki kişiyi taşıyan, başı öne sarkmış bir at geçti –ve arkasından, kıç üstü oturmuş atına acı bir sesle lanetler savurarak yürüyen bir adam.

Artık savaşa çok yaklaşmıştık. Doğuda, geniş düz arazide, cılız gri bir ışık göründü. Hendekler boyunca batıya doğru gür bir çizgi halinde heybetle yükselen soylu alamo ağaçları kuş cıvıltılarıyla yüklüydü. Hava ılınıyordu, toprakla otların ve büyüyen mısırların yatıştırıcı kokusu geliyordu - sakin bir yaz şafağıydı. Bütün bunların arasında savaşın sesi delice bir şey gibi patlıyordu. Tüfeklerin isterik çatırtıları çığlık çığlığa fısıltılara benziyordu - bittiğini düşündüğünüz zaman bile. Sinir dolu, ölümcül ateş-ateş-ateş -makinalı tüfeklerin ateşi koca bir ağaçkakanın çıkardığı sesler gibiydi. Top patlamaları, dev çanların çalışını andırıyordu. Buum! Piyuuu! Ve tüm bu savaşa özgü seslerin en korkunca şarapnel patlamalarıydı. Kraş- Vi-yuuuu!

Kocaman sıcak güneş, verimli araziden yükselen hafif bir sis perdesi boyunca doğudan arz-ı endam etti, çorak bölümlerin üzerinde ısı dalgaları kıpırdaşmaya başladı. Işınlar perçemlerini sağımızdaki demiryoluna paralel uzanan hendeklere sarkıtmış kibirli alamo ağaçlarının yeşil tepelerini ürküterek yakaladı. Ağaçlar burada bitiyordu; ötede, kırmı-

zıya dönen, birbiri üzerine yığılmış çıplak dağlardan bir kale. Yeniden, tozlu çalılarla yoğun biçimde kaplanmış kavurucu çöldeydik. Doğudan batıya düzensizce sıralanmış, kente yakın bir diğer alamo ağacı dizisinden başka, sağ tarafa doğru yayılmış iki üç ağaç dışında, tüm düzlükte hiç ağaç yoktu. Öylesine yakındık ki Gomez Palacio'ya, yalnızca iki mil kalmıştı ve kasabanın sağ tarafından geçen tahrip edilmiş demiryolu hattını, yuvarlak siyah su tankını, lokomotiflere mahsus yuvarlak binanın arkasını ve ikisinin yanı sıra Brittingham Ağılı'nın alçak kerpiç duvarlarını görebiliyorduk. Fabrika bacaları, binalar ve La Esperanza sabun fabrikası, ufak bir kent gibi belirgin biçimde sol tarafta yükseliyordu. Demiryolunun hemen hemen dosdoğru sağında Cerro de La Pila'nın, onu taçlandırırcasına dikine oturtulmuş taş yığınından oluşan kayalık zirvesi batıya doğru bir dizi daha küçük zirve, bir mil uzunluğunda dikenli bir bayır -Gomez'in büyük bölümü Cerro'nun dirseğinin gerisinde uzanıyordu, onun batı ucunda Lerdo'nun villaları ve bahçeleri, çölde canlı yeşil bir leke oluşturuyorlardı. Batıdaki büyük kahverengi dağlar, iki kentin geri çevresinde güçlü bir kavis yaptıktan sonra -kasvetli ıssızlıkta kıvrım kıvrım üstüne- yeniden güneye iniyorlardı. Ve bu silsilenin etekleri boyunca, Gomez'in hemen güneyinde, kuzey Meksika'nın en zengin kenti Torreon uzanıyordu.

Patırtılar hiç durmamıştı ama gerçek dışı ve karmakarışık bir dünyada küçücük bir yere boyun eğdirmiş görünüyordu. Rayların üzerinde, sıcak sabah aydınlığında, darmadağın olmuş, kanlar içinde, çürümüş kanlı sargılara sarılmış, akıl almaz bitkinlikte bir yaralılar seli uzanıyordu. Yanımızdan geçtiler, içlerinden biri düştü, kumların içinde hareketsiz kaldı -ve hiçbirimiz oralı olmadık. Gözleri yere boş boş bakan, tere batmış, baruttan kapkara olmuş, mermileri tükenmiş askerler, tüfeklerini sürükleyerek dikenli

çalıların arasında amaçsızca dolaşıyorlar ve yeniden demiryolunun diğer yanındaki kara çalıların arasına dalıyorlardı.

İnce, kurnaz toz, her adımda tembelce bulut haline geliyor ve orada, kuruyup kavrulan boğazlarda, gözlerde asılı kalıyordu. Küçük bir atlı grubu, çalıların arasından çıktı ve kasabaya doğru bakarak rayların üzerinde durdu. Adamlardan biri atından inip yanımıza çöktü.

"Korkunçtu," dedi birden. *"Carramba!* Dün gece yürüyerek girdik oraya. Tüfekleri için demirde açtıkları deliklerle su tankının içindeydiler. Biz ise yürümek, silahlarımızı o deliklerden içeri sokmak zorundaydık, ve hepsini öldürdük -bir ölüm tuzağı! Sonra Ağıl! İki duvar kovuğuna sahiptiler; biri, adamların diz çökmeleri, diğeri ayakta durmaları içindi. Orada üçbin *rurale* vardı -ve yolu taramak için beş makinalı tüfek. Ve dışında üç sıra hendekle, sürünerek geçtikleri ve geriye doğru ateş ettikleri gizli geçitleri olan lokomotif evi... Bizim bombalar işlemiyordu, tüfeklerle ne yapabilirdik? *Madre de Dios!*

"Ama biz çok hızlıydık -onları şaşırtarak avladık. Lokomotif evini ve su deposunu ele geçirdik. Ve derken, bu sabah binlercesi geldi -binlercesi- Torreon'dan yeni kuvvetler -ve onların topçuları- bizi gerisingeri sürdüler. Su tankına yürüyüp, tüfeklerini deliklere geçirdiler ve çoğumuzu öldürdüler –iblisin oğulları!"

Söz ettiği yeri görebiliyor, cehennem gürültülerini ve çığlıkları duyabiliyorduk -ve hâlâ ne bir kıpırtı, ne de bir silah sesi vardı; hatta, bir şarapnel, bir mil ötedeki ilk ağaçlar dizisinde çığlık çığlığa patladığında beyaz bir toz kusması dışında, bir duman bile yoktu. Tüfek ateşinin şakırtısı, kesik ve kuvvetli makinalı tüfek sesleri ve hatta saldırgan top, kendilerini hiçbir şekilde açığa vurmuyorlardı. Düz, tozlu arazi, ağaçlar ve Gomez'in bacaları, kayalık tepe, sıcak altında sessizce uzanıyorlardı. Alamolardan yana, kuşların kaygısız şarkıları geliyordu. Kişi, duygularının yanıl-

dığı izlenimine kaplıyordu. Tozun içinde hayalet gibi süzülen yaralıların tuhaf kafilesiyle inanılmaz bir düştü bu...

Tahrip edilmiş demiryolunu kesen, çalılıklar içindeki esintili patika boyunca geri döndük ve güneybatıya doğru uzanan tozlu düzlüğe vurduk. Demiryolu hizasında ardıma baktığımda, duman ve millerce gerideki ilk trenin lokomotifini görebiliyordum; ve onun önünde dalgalı bir aynanın içinde görünen nesneler benzeri yolun sağına taşmış küçük noktalar halinde kümeler göze çarpıyordu... İnce tozdan hafif sis boyunca ilerledik. Dev çalılıklar yavaş yavaş, dizimize gelene kadar kısaldı. Sağa doğru, yüksek tepe ve kasabanın bacaları sıcak güneşte sakince yüzüyordu; tüfek ateşi hemen hemen kesilmişti; görülen, yalnızca dağ silsileleri boyunca ara sıra bizim mermilerin patlamasından yükselen kalın beyaz dumandı.

İlk sıra alamo ağaçları boyunca, düşmanın sürekli düşen şarapnellerinin araştırıcı parmaklarının bulunduğu yerde, yayılmış, renksiz toplarımızın sarsıldığını görebiliyorduk. Çöl üzerinde atlıların küçük bedenleri oraya buraya hareket ediyordu ve geri kalan, tüfeklerini peşlerinden sürükleyerek yaya gidiyordu.

Yaşlılıktan iki büklüm olmuş, yırtık pırtık giysili bir köylü, alçak çalılıkların dibine çökmüş, çalı çırpı topluyordu.

"Söylesene arkadaş," diye sorduk ona, "Savaşı daha yakından görebilmenin bir yolu var mı?"

Kafasını kaldırıp, bize baktı.

"Eğer burada benim kadar uzun kalmış olsaydınız," dedi, "savaşı görüp görmemekle pek ilgilenmezdiniz. *Cavmmba!* Üç yılda yedi kez alınan Torreon çarpışmalarında gördüm onları. Bazan Gomez Palacio'dan, bazan dağlardan saldırırlar. Ama hep aynı -savaş. "Belki içinde gençlere ilginç gelen bir şeyler vardır, ama biz yaşlılar bundan

bıktık." Duraladı ve gözlerini düzlüğe dikti. "Şu kuru hendeği görüyor musunuz? İşte onun içine inip ilerlerseniz, sizi kasabaya götürür." Ve sonra, birden aklına gelmiş gibi, aldırmazca ekledi: "Hangi gruba aitsiniz?"

"Anayasacılar."

"Demek öyle. Once Maderista'lar, sonra Orozquista'lar ve şimdi de -ne diyorsunuz onlara? Ben çok yaşlıyım ve pek fazla ömrüm kalmadı; ama bu savaş -bana kalırsa bizi büsbütün açlığa tutsak edecek. Tanrı sizinle olsun, senorlar." Ve yeniden eğilip, geri kalmış işine döndü, biz ise kurumuş hendeğe iniyorduk aynı anda. Batıdan hafifçe güneye sapmış, kullanılmayan bir su hendeğiydi bu. Dibi kumlu yabanıl otlarla kaplıydı ve sonu suyla parıldayan bir tür serap gibi gözlerden ırak uzanıp gidiyordu. Dışardan görünmemek için biraz öne doğru eğildik. Hendeğin çatlak dibi ve kumlu kenarları, yürüdüğümüz saatler boyunca bizi bayıltana kadar ısı üretti. Bir keresinde bir atlılar grubu sağımıza çok yakın geçti; büyük demir mahmuzları şakırdıyordu; onlar geçinceye kadar çömeldik, çünkü işimizi şansa bırakmak istemiyorduk. Hendeğin içinde topçu ateşi pek cılız ve uzaktan duyuluyordu; ama bir kez başımı dikkatle dışarı uzatınca, ilk ağaç dizisine çok yakın oldu; hattâ topumuzun ağzından hafif bir dumanla çıkan geğirtiyi görebiliyor, ateşlendiği zaman bir alev gibi beni yalayan ses dalgalarını hissedebiliyordum. Bizim topçuların çeyrek mil kadar önündeydik -ve kasabanın en kıyısındaki su tankına doğru yollandığımız belliydi. Yeniden eğildiğimizde, mermiler, kafamızın üzerinde keskince zırıldayarak geçti ve gökyüzü kavisi boyunca içe dönük bir boof! sesiyle patladı. Ötede, kurumuş su yolunu kesen ana demiryolu köprüsünün bulunduğu yerde, küçük bir vücut yığını göze çarpıyordu -ilk saldırıdan geriye kalanlardı kuşkusuz. Her yanda kan vardı; kafaları ve kalpleri, çelik mavzer kurşunlarının açtığı ince, temiz deliklerle delinmişti. Yüzlerinde ölümün

getirdiği sakin, sarkık bir ifadeyle gevşekçe yere serilmişlerdi. Biri, belki de kendi tutumlu *conpanerolarından* biri, onların silahlarını, ayakkabılarını, şapkalarını ve üniformalarını soymuştu. Tüfeği dizlerine dayalı, yığının kenarına çökmüş uyuyan bir asker derin derin horluyordu. Üzerine sinekler üşümüştü, ölümcül vızıltıyla. Ama güneş onları hâlâ etkileyemiyordu. Hendeğin kasabaya bakan kıyısına doğru uzanıp, ayaklarını bir cesede dayayarak dinlendiren bir başka asker, uzakta gördüğü bir şeye düzenli olarak ateş ediyordu.

Demiryolu köprüsünün gölgesi altında kâğıt oynayan dört adam oturmuştu. Hiç konuşmaksızın, uykusuzluktan kızarmış gözlerle kayıtsızca oynuyorlardı. Isı, korkutucu boyutlardaydı. Ara sıra bir serseri kurşun çığlıklar atarak, "Nerede... sii.. niiz?" diye geliyordu. Bu garip topluluk bizi çok ciddiye aldı doğallıkla. Menzil dışındaki keskin nişancı iki büklüm olup, dikkatle tüfeğine yeni bir fişek demeti sürdü.

"Şu matarada bir damla bile su yok, öyle değil mi?" diye sordu. *"Adio!* dünden beri aç susuzuz!" Onlar da susamış olabilirler diye, sinsice, kâğıt oyuncularını gözleyerek suyu dikti. "Topçular bizi destekleyecek pozisyona girdiklerinde su tankına ve Ağıl'a saldıracağımızı söylüyorlar. Chi-huahua *hombre!* ama gece *duroydu!* [zordu] Orada caddelerde boğazladılar bizi..." Elinin tersiyle ağzını sildi ve yeniden ateş etmeye başladı. Onun arkasına uzanıp etrafı kolaçan ettik. Müthiş su tankından yaklaşık ikiyüz yarda uzaklıktaydık. Rayların uzantısında ve geniş caddenin ötesinde uzanan kahverengi çamurdan duvarlarıyla Brittingham Ağılı, şu anda yalnızca iki nokta halinde görünen çift sıra mazgallarıyla masum masum bize bakıyordu.

"Makinalı tüfekler var," dedi dostumuz. "Kenarları gözleyen şu ince namluları görebiliyor musunuz?" Onları seçememiştik. Su tankı. Ağıl ve kasaba, sıcak altında uyuklu-

yorlardı. Toz, hafif bir sis yaratarak havada asılı kalmıştı. Yaklaşık elli yarda önümüzde, bizim tarafımıza yığılmış pislikten bir Federal siperi olduğu anlaşılan hendeğin alçak kısmı uzanıyordu. Şu anda ikiyüz kadar, perişan, toz toprak içinde asker, kasabayla yüz yüze, bunun içine uzanmışlardı -Anayasacı piyadeler. Acının her türlüsünü simgeliyorlardı: kimi yüzü güneşe dönük sırt üstü uyuyor; kimi bitkince, kepçemsi elleriyle üzerindeki kir pası temizlemeye çalışıyordu. Önlerine taş parçalarından düzensiz bir küme yığmışlardı.

Birdenbire gerimizdeki toplar hep birlikte gürlemeye başladı; ve kafamızın üzerinde bir düzine mermi ıslık çalarak Cerro'ya doğru uçtu.

"Bu bir işaret," dedi bizim taraftaki adam. Sürünerek hendeğe indi ve uyuyan adamı tekmeledi. "Haydi," diye çığlığı bastı, "uyan. *Pelonelere* saldırıyoruz." Horlayan, homurdanarak gözlerini yavaşça açtı, esnedi ve tek kelime etmeksizin tüfeğini aldı. Kâğıt oynayanlar, kazanma konusunda bir ağız dalaşına başlamışlardı. Derken bu kâğıtların sahibine yönelik şiddetli bir tartışmaya dönüştü. Homurtuları ve şikâyetlerini sürdürerek kalktılar ve hendeğin kenarında dikilen keskin nişancıyı izlediler.

Ötedeki siperler boyunca tüfek sesleri çınlıyordu. Uyuyanlar, küçük sığınaklarının gerisinde midelerinin üzerine devrildiler -dirsekleri hiç durmadan silahlarının tetiğini çekmekle meşguldü. İçi boş çelik su tankı, gümbürdeyen mermiler çarptıkça yankı yapıyordu; kerpiç parçaları Ağıl'ın duvarlarından havalanıyordu. Birden duvar, parlayan namlularla kaplandı ve şiddetli, kötücül bir ateşle iki kışkırtıcı çatırtı duyuldu. Mermiler ıslık çalarak gökyüzünü kaplamıştı. Evlerden ve tanktan çıkan duman, kasırga gibi dönen bulutumsu sarı bir toz perdesi gibi, bizi sarıp sarmalayıncaya kadar yükselmesini sürdürdü. Yere iyice yakın koşan arkadaşımızı, eğilme gereği duymadan gözlerini hâlâ

ovuşturarak onu izleyen uykucuyu görebiliyorduk. Arkada, ağız dalaşını hâlâ sürdüren kumarbazlar dizilmişti. Geride bir yerlerde bir boru çalındı. Öne doğru koşan keskin nişancı birden durdu, sanki sert bir duvara toslamış gibi sallandı. Sol bacağı altına doğru kıvrıldı ve bir çığlıkla tüfeğini sallayarak bir dizinin üzerine yere çöktü.

"Pis maymunlar!" diye haykırıp, tüfeğini toz bulutunun içine doğru ateşledi. "Ben göstereceğim o-! Kırpılmış kafalar! Hapishane kaçkınları!" Kulağı kopmuş bir köpek gibi, başını şiddetle salladı. Kafasından kan damlıyordu. Korkunç bir öfkeyle böğürerek tetiği çekti ve ardından yere düşüp bir dakika kadar kendini oradan oraya attı. Diğerleri ona yalnızca bakıp geçtiler. Şimdi siper, bir kütüğü ters çevirdiğinizde ortaya çıkan solucanlar gibi, tırmanan adamlarla kaynıyordu. Tüfek ateşi keskin sesle takırdadı. Arkamızdan koşuşan ayak sesleri -ve ayağında sandaletler, omuzlarında battaniyelerle gelip hendeğe yuvarlanan; karşı kıyıya tırmanan yüzlerce adam geliyordu...

Önümüzde hemen hemen kaybolmuş gibiydiler, ama toz boyunca ve koşan ayaklar arasında, kırılan dalgalar benzeri, bankadan atlayarak siperlere giden askerleri görebiliyorduk. Ve derken, zifiri bir toz indi ve makinalı tüfeklerin kızgın namluları seslerden güçlü bir karmaşa yaratmayı başardı. Ani, sıcak bir esintiyle açılan toz bulutunun arasından, sarhoşlar gibi bir arada yalpalayarak yürüyen ilk kahverengi adamlar dizisini ve güneş ışınları altında donuk kırmızıya dönen duvarı şiddetle döven makinalı tüfekleri görebiliyorduk. Sonra bunun arkasından bir adam koşarak çıktı. Yüzünden terler akıyordu, silahsızdı. Düşe kalka koştu, bizim hendeğe yuvarlandı ve öte tarafta doğruldu. Diğer bulanık biçimler, tozun ötesinde, bir hayal gibi belirdiler.

"Bu da ne? Neler oluyor?" diye haykırdım.

Adam yanıt vermeden koşmasına devam etti. Aniden ve korkunç bir şekilde ötedeki karışıklıktan müthiş bir çatırtı

ve şarapnel patlamaları duyuldu. Düşman topçuları! Mekanik olarak bizim topların sesini bekledim. Tek tük *bum!* sesleri dışında sessizdiler. Bizim el yapması mermiler yine bir işe yaramıyordu. İki şarapnel daha. Toz bulutunun dışında adamlar gerisingeri koşuyorlardı -tek tek, ikişer ikişer, gruplar halinde, panik içinde bir güruh. Üzerimize, etrafımıza düşerek, bizi, haykıran bir insan seline boğdular. "Alamo ağaçlarına! Trenlere! Federasyon geliyor!" Onların arasına karışıp demiryolu hattına doğru koşmaya başladık. Ardımızda tozun içini araştırarak kükreyen mermiler ve çığlık çığlığa tüfek ateşi. Ve derken, ötedeki geniş yolu -keskin yerli çığlıkları atarak, tüfeklerini sallayan- bir atlı grubunun kapladığını fark ettik -ana kuvvetler! Fırtına gibi geçerlerken bir kenara çekildik. Beşyüz kadardılar, eyerlerinde kaykılmış, ateşe başlamışlardı. Atlarının toynaklarının gümbürtüsü gök gürültüsü gibiydi.

"Oraya gitmeseniz daha iyi! Çok sıcak!" diye haykırdı piyadelerden biri sırıtarak.

"İyi, bahse girerim, ben daha sıcağım," yanıtını verdi bir atlı ve hepimiz kahkahayı bastık. Gerimizdeki ateş sürekli fırtına estirirken, biz sakince demiryolu hattı boyunca geri döndük. Köylülerden -*pacificolar*- bir grup, yüksek *sombrero*ları, battaniyeleri ve beyaz pamuklu gömlekleriyle burada kollarını kavuşturarak dikilmişler, kasabaya doğru bakıyorlardı.

"Buraya bak, arkadaş," diye takıldı askerlerden biri. "Orada durma. Vurulacaksın."

Köylüler birbirlerine bakıp isteksizce sırıttılar.

"Ama, senor," dedi biri, "bir çarpışma olduğunda biz hep burada dururuz."

Biraz ileride bir subayla -bir Alman- karşılaştım. Atın yularından çekerek amaçsızca dolaşıyordu. "Bir daha hiç binemeyeceğim," dedi ciddiyetle. "Son derece yorgun. Korkarım, uyumazsa ölecek." At, kocaman kestane rengi bir aygır;

yürürken tökezledi ve iki yana sendeledi. İri iri gözyaşları, yarı kapalı gözlerinden, burnuna yuvarlanıyordu...

Ölümüne yorgundum; uykusuzluktan, açlıktan ve güneşin kavurucu sıcaklığından sendeleyip duruyordum. Yarım mil kadar sonra geri dönüp baktım ve düşman şarapnellerinin ağaç sıralarına daha sık saplandığını gördüm. Tüm menzili boydan boya sahiplenmiş gibiydiler. Ve tam o sırada, katırlarına koşum takımları geçirilmiş, geriye doğru dört ya da beş ayrı yönde sürüklenen gri toplar dizisi gözüme çarptı. Bizim topçular yerlerini değiştiriyorlardı.... Kendimi dev bir çalılığın dibine attım.

Birden ateş seslerinde bir değişme oldu, sanki yarı yarıya azalmıştı. Aynı anda yirmi boru birden ciyakladı. Demiryolu hattı boyunca bağırarak ilerleyen atlıları fark ettim. Kasabaya giden yolun üzerindeki ağaçların ötesinden geçen demiryolunun olduğu yerde dört nala gidiyorlardı. Süvariler geri püskürtülmüşlerdi. Tüm düzlük, bir anda, geriye doğru tüm güçleriyle kaçan ata binmiş ya da yürüyen adamlarla kıpır kıpır olmuştu. Biri battaniyesini fırlattı, bir diğeri tüfeğini. Her yan onlarla doluncaya kadar kumda izlerini bırakarak kızgın çölde bir çığ gibi büyüdüler. Benim tam önümde, bir adam bağırarak çalıların arasından fırladı. "Federaller geliyor! Trenlere! Tam arkamızdalar!" Tüm Anayasacı Ordu bozguna uğramıştı! Battaniyemi kapıp topuklarıma sardım. Biraz ileride, çölde, terk edilmiş bir topa rastladım; bağlar kesilmiş, katırlar gitmişti. Ayaklarımızın dibinde silahlar, fişeklikler ve düzinelerle *serape* vardı. Bu bir bozgundu. Açık bir alana gelince, ötede silahsız kaçan askerler kalabalığını gördüm. Birden, atların sırtında üç adam, bunların önüne çıktı ve kollarını sallayıp haykırmaya başladı. "Geri dönün! Gelemiyorlar! Tanrı aşkına geri dönün!" İkisini tanıyamadım. Biri Villa'ydı...

Bir mil kadar geride kaçış durdu. Bilinmeyen bir tehli-

keden korkan ve birden ondan kurtularak rahatlayan insanlarda görülen bir ifadeyle geri gelen askerlerle karşılaştım. Bu Villa'nın gücüydü -alelade insanlardan oluşan kitlelere, onların hemen anlayabilecekleri bir biçimde açıklama yapmasını biliyordu. Federaller, her zaman olduğu gibi, Anayasacıları bozguna uğratarak cezalandırma fırsatını bu kez de kaçırmışlardı. Belki de, Villa'nın bir keresinde Mapila'da, Chihuahua'daki ilk saldırıdan sonra ordusunun peşine düşmek için aniden baskın yapan yengi kazanmış Federallerin ağır bir bozguna uğratıldığı sırada kurduğuna benzer bir tuzaktan korkmuşlardı. Hiçbir şekilde görünmediler. Adamlar dağınıkça, çalıların arasında silahlarını, battaniyelerini ve diğerlerinin silah ve battaniyelerini avlayarak geri döndüler. Tüm düzlük boyunca bağırtıları ve şakaları çınlıyordu. *"Oiga!* Bu tüfekle nereye gidiyorsun? O benim su çantam! *Serapemi* tam şuraya, şu çalının kenarına koymuştum, yok olmuş!"

"Hey Juan," diye bağırdı adamlardan biri ötekine. "Koşuda seni geçeceğimi her zaman söylemişimdir!"

"Ama geçemedin, *compadre*. Ben, tıpkı bir top güllesi gibi havada uçarak, senden yüz metre ilerdeydim..."

"Gerçek şu ki, bir gün önceki oniki saatlik yolculuktan sonra, tüm gece ve tüm sabah aç, susuz, uykusuz, yakıcı güneşin altında ve makineli tüfeklerle topların karşısında korkulu bir gerilim yaşayan ordunun sinirleri birden yatışmıştı. Ama kaçış sonrası dönüşte, kesin sonuç, kuşkuya yer bırakmaz biçimdeydi. Psikolojik kriz geçmişti...

1914

Avusturya-Macaristan çarpışması önemsizdi, ama bütün Avrupa uygarlığı sürüklendi bu savaşın içine.

Gerçek savaş çok önce başlamıştı; birden artan ölümler ve yıkımlar, bunun bir tür açığa vuruluşundan ibaretti. On yıldır sürüyordu savaş, ama çatışmaların pek sözü edilmiyor, bunlar bilinmiyordu. Bu, tüccarların kapışmasıydı.

Almanya İmparatorluğunun bir iş anlaşmasıyla kurulduğunu hatırlamak yerinde olur. Bismarck'ın ilk zaferi *Zollverein* idi ve bu, küçük Alman prenslikleri arasında bir gümrük vergisi anlaşmasıydı. Bu ticari anlaşma, askeri zaferlerle kuvvet kazanıp güçlü bir devletin ortaya çıkmasını sağladı. Alman iş adamlarının, ticaretteki başarılarının güce bağlı olduğuna inanmasında şaşılacak bir şey yoktur.

"Ohne Armee, kein Deutschland" ["Ordusuz Almanya olmaz"] sadece Kayzer'in ve askeri kastın sloganı değildi. Donanma Birliğinin militarist propagandasının ve böyle durmadan şişinen kurumların başarısı, on Almanın dokuzunun tarihi böyle okuyup anlamasından kaynaklanır.

1870'teki Fransa-Prusya savaşından sonra, *"gründerzeit"* ["kuruluş zamanı"] geldi. Alman olan her şey, müthiş bir büyüme itkisiyle ileri doğru atıldı.

Alman ticaret filosunun dünya denizlerinden çekilmesi, bize onların taşıma hizmetlerinin önemini hatırlattı. Okya-

nustaki bu büyük Alman yolcu ve yük gemisi filoları, 1870'ten beri vardı. Çelik üretiminde ve dokumacılıkta, madencilikte ve ticarette, modern endüstride ve halk nüfusunun artışında, Almanya'daki gelişim şaşırtıcı boyutlardaydı.

Ama coğrafi bakımdan, bütün gelişmeye açık alanlar kapalıydı.

Ordunun ve birleşmiş Almanya'nın olmadığı günlerde, İngilizler ve Fransızlar bütün toprakları ele geçirmişti.

İngiltere ve Fransa, Almanya'daki gelişimi, güvensizlik ve sahte bir barışçı hava içinde karşıladı. "Artık daha fazla toprak istemiyoruz. Avrupa barışı, statükonun korunmasını gerektiriyor," diyorlardı.

Bu kelimeler, dudaklarından soğuk bir şekilde dökülüyordu. İngiltere, Güney Afrika'yı aldı. Bitmez tükenmez bir şaşkınlık ve üzüntüyle, Almanların bu pazarın kapanmasını alkışlamadığını öne sürdüler.

1909'da, Kral Edward –büyük barışçı- uzun süren gizli görüşmelerden sonra *Entente Cordiale*'i ilan etti. Fransa, İngiltere'nin Mısır'ı soğurmasını desteklemeyi vaat ediyor ve İngiltere de Fas macerasında Fransızlardan yana olacağına söz veriyordu.

Bu "centilmenlik anlaşması" ile ilgili haberleri fırtına kopardı. Kayzer, öfkeden köpürerek "Benim rızam alınmadan, Avrupa'da hiçbir şey yapılamaz," diye haykırıyordu.

Londralı ve Parisli barışseverler, bu savaş tehdidinin çok kaba olduğuna karar verdiler. Onlar istediklerini ellerini kana bulamadan elde ediyorlardı zaten, bu nedenle, Algeciras'da bir Diplomatik Konferans yapılmasını kabul ettiler. Fransa, Fas'ı ilhak etmeyeceğine söz verdi; her şeyden önce de serbest pazar diplomasisine devam edeceğini bildirdi. Ticarette, herkes eşit şansa sahip olmalıydı. Bunun üzerine, fırtına patlak verdi...

Fransızların Fas'ta serbest ticaret siyasetini nasıl devam

ettireceklerinin bin bir örneğinden biri, Fas ordusu askerlerine üniforma giydirmek için kumaş satın alma yöntemiydi.

"Alegeciras Anlaşması" gereğince, bütün ilgili tarafların, uluslararası pazarda açık arttırmaya katılması söz konusuydu. Sultanın, askerlere üniforma diktirmek için büyük bir haki renkli kumaş siparişi verdiği açıklandı. "Şartlar" belirli bir günde açıklanacaktı –yasa uyarınca- dünyanın bütün kumaş üreticileri açık arttırmaya davet edildi.

Açıklanan "şartlar", kumaşların üç ayda teslim edilmesini gerektiriyordu. Belirli bir ende olmalıydı kumaşlar, hatırladığıma göre üç yardaydı bu genişlik. "İyi ama," diye itiraz etti Alman şirketinin temsilcileri, "Dünyada bu kadar geniş kumaş dokuyacak dokuma tezgahı yok ki. Böyle bir tezgahı kurmak da aylar sürer." İleri görüşlü –yada şartları önceden haber almış olan- Lionlu bir imalatçı, birkaç ay önce böyle bir tezgah yaptırmış, gereken makineleri satın almıştı. Kontratı o imzaladı.

Tanca'daki elçi, bazı memurlarını Berlin'e gönderip Alman tüccarların, Fransa'nın serbest ticaret siyasetinin dayattığı olanaksızlıklardan şikayetlerini iletti.

Bütün bunlar arasında en çok can sıkıcı olanı, Bağdat Demiryolu üzerine koparılan gürültü patırtıydı. Bir grup Alman kapitalisti, Anadolu'dan geçecek demiryolunun Bağdat'a ulaşması ve İran Körfeziyle bağlantı sağlaması için ayrıcalık elde ettiler. Az gelişmiş ülkeler, onlara ihtiyaç duydukları ticari çıkış noktasını sağlıyorlardı. Bu plan, böyle bir demiryolunun Kayzer tarafından, ordusunu dünyanın uzak bölgelerine göndermek ve Hindistan'ı soyup soğana çevirmek amacıyla kullanılacağı bahanesiyle, İngiltere tarafından durduruldu.

Ama Almanlar, İngiliz tüccarların ve armatörlerin, ellerinde bulundurdukları Hindistan tekelini kaybetme tehlikesini göze alamadıklarını çok iyi anlamışlardı.

Bu büyük ticari başarıyı kazandıktan –Bağdat Demiryo-

lu inşaatını durdurduktan- sonra bile İngiliz diplomatları barışseverlikleri ve statükoyu korumak için yürekten duydukları istek nedeniyle protestoda bulundular. Bu konjonktürde, Reichstag şöyle bir açıklama yapmıştı: "Statüko bir saldırıdır."

Kimse militarizmden benden fazla nefret edemez. Bu yüzyılda, bu utancın yeryüzünden silinmesini kimse benim kadar arzu edemez. "Günümüzde büyük sorunlar parlamenter nutuklar yada oy çokluğuyla çözümlenemez, ancak kan ve demirlerin çarpışması –*"durch Eisen und Blut"* - gereklidir kesin bir çözüme ulaşmak için." Bu söz, Bismarck muhalefetinin sloganıdır. Demokratik ilerlemenin yolu böylece tıkanmıştır.

Kayzer'in "halkına" hitaben yaptığı konuşmada bu büyük kriz nedeniyle, kendisine muhalefet eden herkesi, kendi özgür iradesiyle affettiğini bildirmesi kadar aptalca söz işitmemiştim hayatımda. Günümüzde, uygar bir ülkede böylesine çağdışı, budalaca laflar edilmesi beni utandırdı.

Fakat Kayzer'in "kişisel hükümetinden" daha beteri, desteklediği acımasız ideallerden bile daha beteri, silahlı düşmanlarının çiğ ikiyüzlülüğü, açgözlülüklerinin olanaksız kıldığı barış uğruna bağrışıp çığrışmalarıydı.

Kayzer'in çatlak-kafalı, tumturaklı söylevlerinden daha mide bulandırıcı olan, gazete editörlerinin koro halinde, modern demokrasinin beyaz atlı, korkusuz şövalyelerinin, Ortaçağ militarizminin korkunç zalim canavarı üzerine yürüdüğüne güya inandıklarını öne sürmeleriydi.

Çar Nikola ile ittifak yapmanın demokrasi ile ne ilgisi var? Papaz Gapon'un* Petersburg'undan ve Odesa soykı-

[(*) Çarlık Rusya'sında polis hesabına ajanlık yapan bir papaz. 22 Ocak 1905 günü, işçileri St. Petersburg'da Kışlık Sarayda, çara dilekçe vermeye götürmüştü. Bu olay, askeri birliklerin işçilerin üzerine ateş açmasıyla ve gösteriye katılanların birçoğunun ölmesiyle sonuçlandı.]

rımlarından yola çıkarak yürüyen, liberalizm midir? Başyazarlarımız buna inanacak kadar saf mıdırlar?

Hayır. Ticari rakipler arasında bir zıtlaşma, bir anlaşmazlık vardı. Bir yanda, diplomasinin kibar şekilciliği gözlemleniyor ve "barış" konusunda konuşmalar işitiliyordu, Büyük Britanya'nın muazzam Pasifik donanmasına ve Fransız ordusuna güven duyuluyor; Çarın bütün Rusya'dan devşirdiği milyonlarca yarı-kölenin savaş gücüne bel bağlanıyordu. Öteki yanda ise, kaba kuvvet, iğrenç Kan ve Demir ilkesi hakimdi.

Biz sosyalistler, kan dökümünün yarattığı dehşet ve korkunç yıkımın, toplumsal değişimi beraberinde getirmesini ve hedefimiz olan, insanlar arasındaki barışa doğru atılmış büyük bir adım olmasını umut etmeli ve beklemeliyiz.

Ama gazete başyazarlarının ağızlarında gevelediği, liberalizmin insanlığı, tiranlığa karşı kutsal savaşa götüreceği masalına inanmamalıyız.

Bu bizim savaşımız değil.

1914

Avrupa'da savaşın gemi azıya aldığı bu günlerde, batı uygarlığını saran afet ortalığı kasıp kavururken, Kızıl Haçın beşiği olan, refahın uygarlaşması için toplanan insancıl kongrelere ev sahipliği yapan Cenevre, Monte Carlo'la benzer biçimde, mevsimin en parlak dönemini yaşıyor. Sonunda, kentlerin açıktan açığa bombalanmasıyla, sivillerin katledilmesiyle, yaralıların acımasızla öldürülmesiyle, Louvain'in talan edilip yakılmasıyla dünyanın korktuğu başına geldi –Cenevre'deyse Avrupa'nın bütün neşe ve havailiği bir araya gelmiş bulunuyor. Almanlar, İngilizler, Fransızlar birlikte yemek yiyor, dans ediyor, geceleyin Kursaal'ın kumar masalarına akın ediyor; bazen de Paris'ten gelen bir revüyü seyretmeye gidiyorlar. Geceleri, gölün çevresindeki ışıklar mücevher dizileri gibi pırıldıyor. Kırmızılar giymiş çalgıcıların orkestraları, en hafif, en neşeli parçaları çalıyor; gece elbiseleri giymiş, tuhaf tipli İngiliz, Fransız ve Almanlar gülerek sohbet ediyorlar. Sokaklarda, Paris bulvarlarından gelen fantastik kızlar kaldırımları arşınlıyor. Kimsede para yok, herkes biraz da pejmürde. Ama dünya tarihinin en büyük savaşından söz etmek büyük bir zevksizlik sayılıyor. Duvarlarda İsviçre'de seferberlik ilan edildiğini gösteren afişler olmasa, genç askerlerin birlikleri, kaldırılmamış hasat ürünleri arasından, tarlalar boyunca

geçip gitmese, Fransız ve Alman yedek askerleri konsoloslukların kapısı önünde yığılmasa, savaş insanların zihninde, çok uzaklardaki, inanılması güç bir gerçek olarak kalacak. Gazeteler bunu yazıyor, bütün trenler bağıra çağıra savaşı anlatan yayınlar getiriyor. Herkes gazete okuyor ve birkaç dakika haberleri tartışıyor –"Almanların Paris'e gireceğine inanıyor musunuz?", "Böylece, savaş biter mi acaba?", "Beni askere çağırdılar, biliyor musunuz?"- sonra konuyu değiştirip kadınlardan, tiyatrodan, yemek yemeğe gidecekleri son moda lokantadan söz ediyorlar. Aperitif alıyor, güneşin aydınlattığı göle, ardındaki karlı tepelere bakıyor sonra gözlerinizi kıyıdaki küçük beyaz kente çeviriyor, yemek saatinin gelip gelmediğini merak ediyorsunuz.

Paris'e kalkan son trene bindik. Almanlar, bizim gözümüzde Berlin ve Münih'teki iyi insanlarla hiçbir bağlantısı olmayan, yabancı bir ırktı. O anda, otuz kilometre uzaklıkta bulundukları söyleniyordu. Trenimizin Paris'e varıp varmayacağı bile belli değildi. Cernadon'da, on adet üçüncü sınıf vagonun beklediği bir istasyona geldik. Vagonlardan neşeli şarkılar, sevinçli bağırışlar duyuluyordu. Bütün kapı ve pencereleri, yeşil asma yaprakları ve ağaç dallarıyla süslenmişti. Yapraklar arasından, yüzlerce genç insanın yüzü bize bakıyor, el sallıyorlardı. Bunlar Fransa'nın gençliği ve genç kanıydı, 1914 Sınıfıydılar. Askeri merkezlere gidecek, orada eğitim alacaklardı. Bütün dürtü ve düşüncelerine damga vurulacak, aynı eğitimi alan Alman gençliğine karşı saldırıya geçen bir makinenin küçücük, uysal bir parçası olacaklardı. *"Vive La France!"* diye bağırıyorlardı. "Kayzer'in bıyıklarını keseceğiz. Alsace-Lorraine'i istiyoruz!" On ayrı koro, *Marseillaise*'in on ayrı yerini, başkaları *Sambre et Meuse*'ü söylüyordu. Paris müzikhollerinin en son şarkıları, yüz türlü seslendiriliyor, müthiş bir kakofoni, sanki okul kaçağı gençlerin devasa bir eğlencesi gibi kükrüyordu. Vagonların yan taraflarına tebeşirle, Prusyalıları,

galip Fransız askeri önünde, aşağılayıcı pozlarda gösteren karikatürler çizilmiş, "Prusyalılara ölüm! Berlin ekspresiyle, doğru Berlin'e gidiyoruz! Fransa'yı gezmek isteyen Alman turistler varsa, burada onlara rehber bulunur!" gibi yazılar yazılmıştı.

Sonra, Cezayir ve Belçika'da savaşmış olan eski tüfek asker birlikleri gördüm. Bunların vagonları süslenmiş değildi. Ne sevinçle bağrışıyor ne de şarkı söylüyorlardı, ama onlar da cepheye doğru yol alıyordu. Garip, vurdumduymaz bir profesyonelce hava içindeydiler, sanki fabrika işçileriydiler de sabahleyin ipekli dokuma tezgahlarının başına gidiyorlardı. Boş zamanlarını akıllıca yemekle, içmekle, uyumakla geçiriyorlardı; diğer zamanlarda subayların emirlerine uymak zorundaydılar. İşte 1914 Sınıfı da sonunda böyle olacaktı. Hoş bir düşünce değildi bu.

On asker vagonu, bizim trenimizin arkasına takıldı. Bağrışmalar, şarkılar yolda bize eşlik etti. Geç olmuştu. Bütün istasyonların sessizliğe büründüğü dikkatimizi çekti. Boz renkli giysilere bürünmüş kişiler vardı istasyonlarda, bunların çoğu kadındı. Demiryolu kenarındaki evlerin pencerelerinden aşağı eğiliyorlardı, yüzleri endişeliydi, ağlıyorlardı, mendil sallıyorlardı – bunlar 1914 Sınıfının kız kardeşleri, anneleri, sevgilileriydiler. Karanlık bastığında yağmur yağmaya başladı, onlar yine orada açıkta, belki de saatlerce bekliyorlardı. Karanlıkta, yağmur altında, sessiz, gri renkli gölgelerdi bunlar, akıllarının ermediği nedenlerle, karşı konulmaz büyük gücün, yani hükümetin emriyle, oğullarının Almanlarla savaşmaya gitmesinden önce onları son kez görmek istiyorlardı.

Bourg'da, doğu cephesinden gelen tren hattının Lyons demiryolu ile birleştiği yerde, yemek yemek için trenden indik. Kendimizi oraya buraya koşuşan bir asker kalabalığının ortasında bulduk. Kızılhaç hemşirelerinin beyaz üniformasını giymiş pek çok kadın da vardı. Belfort yönünden

yavaşça bir tren çıkageldi. İyice yavaşlayıp durduğunda, ortalığı bir kloroform kokusu kapladı. Kolları, elleri, başları yaralı askerler, tren pencerelerinden sarkıyor, sigara istiyorlardı. Birine, "Nereden geliyorsunuz?" diye sordum. "Alsace'dan," diye cevap verdi. Platformdaki askerler bağırıştılar: "Alsace'dan geliyor demek bunlar! Strasbourg'u aldık mı?" "Bilmiyorum," dedi yaralılardan biri, "siperlerde insan hiçbir şey bilemiyor ki. Ama Fransa'da artık Alman kalmadı.", "İşte bu çok iyi, dostum," dedi öteki. "Paris'ten otuz kilometre uzaklığa kadar sokulmuşlardı." "Duydunuz mu, çocuklar?" "Doğru değil bu," dedi başı kanlı bezlerle sarılı bir adam. "O kadar çok düşman öldürdük ki, kaç kişi bu kahrolası Prusyalılar?" "Aman, umurumda mı sanki? Memleketime gideceğim, yumurta yiyip şarap içeceğim. Savaşın da cehennemin dibine kadar yolu var!"

Tren düdük çaldı, uzun vagon katarı güneye doğru yola koyuldu, pencerelerden sargılı eller, kollar sallandı. En arkada, iki düz platform şeklinde vagon vardı, zeminleri samanla örtülüydü. Alaca karanlıkta, ölümcül yara almış askerlerin, uzun diziler halinde sırt üstü yatırılmış olduğunu gördük, o vagonlardan işittiğimiz tek ses, yaralıların hafif bir iniltisiydi.

Paris'e yaklaştık. Yollarda asker çoğaldı. Her orman parçasının yanında, süvarilerin atları bağlı duruyordu. Ormandan askerlerin yemek pişirmek için yaktığı ateşin dumanı yükseliyordu. Uzakta, alçak bir kabartının üzerinde, askerler ceketlerini çıkarmış siper kazıyorlardı. Çok yükseğe kaldırdıkları kazmalar, güneşte parlıyordu. Bazı adamlar, balta sallıyor, ağaç kesiyorlardı. Yol üzerinde, at arabalarında kaldırım taşları, eşyalar ve ağaç kütükleri yığılıydı ve bunlar kasabanın girişinde kaba bir barikat oluşturuyordu. Trenler dolusu askerler, ellerinde uzun tüfeklerle geçip

gittiler. Şimdi, Paris'in dış mahallelerindeki siperlerin kazıldığı yerde, tahkimatlı kampın sınırları içindeydik.

İlk İngiliz askerini gördüğümüz anı hatırlıyorum. Bu askerlere Tommy deniliyordu. Trenimiz geniş bir ırmağın üzerindeki köprünün ortasında uzun süre durup beklemişti. Köprünün korkuluğu üzerinde, bizden yirmi ayak kadar uzaklıkta, bir İngiliz askeri oturuyor, "It's a Long Way to Tipperary" adındaki asker şarkısını ıslıkla çalıyordu. Gözlerini batı tarafına dikmişti. Bizim İngilizce seslendiğimizi duyunca, kibarca yaklaştı ve maceralarını anlatmaya başladı.

"Evet, ben de Belçika'dan geri çekilenler arasındayım. Mons'ta çarpışmalara katıldık, Verviers ormanlarında İrlandalı askeri birlikler darmadağınık edildi. Catteau mu ne denilen yerde, Prusyalılar arkadaşımı esir aldı. Rütbe işaretlerini söktüler, ve-"

Askerin bu heyecanlı hikayeyi bitirmesine kalmadan, bir başka er çıkageldi. Saygıyla,

"Görüyorum ki," dedi, "oradan da yeni bir haber alamayacağız. Söyler misiniz bana – Ruslar Berlin'e girdi mi?"

"Nerdee!" diye cevap verdi öteki tiksintiyle. "Daha Pirene dağlarını bile aşamadılar."

"Buranın adına ne diyorlar?" diye sordum.

"Kesin olarak bilmiyorum, efendim," diye cevap verdi Tommy. "Buraya iki hafta önce geldik, yer adlarını nasıl söylüyorlar, öğrenmek vakit alıyor. Fransızların bütün isimleri birbirine benziyor zaten..."

Tren düdük çaldı, yola devam ettik.

Paris'e vardığımızda, Almanlar yalnızca otuz kilometre uzaklıktaydılar. Güzel bir sonbahar sabahıydı. Havada tatlı bir serinlik vardı – Parisliler kırsal bölgelerden geri dönüyor, kentin sokakları bütün yıl olduğundan daha parlak görünüyordu. Bütün dükkanların kapalı olduğu, omnibüslerin işlemediği, kamyonların, tramvayların gelip geçmediği boş sokakların manzarası, her yere asılı bayraklarla canlanıyor-

du. Her pencerede, beş bayrak görünüyordu: Fransız, Belçika, Rus, Sırp ve İngiliz bayrakları. Vakit öğlene yaklaşıyordu, kahvehane teraslarında insanın bir saat kadar oturduğunda bütün dünyanın önünde resmi geçit yapacağı söylenen büyük bulvarlar ıssızdı. Rue de Paix'de, bir tek kişi bile yoktu. Omnibüslerin gürültüsünün, araba kornalarının zırıltısının, sokak satıcılarının bağırışlarının, at nallarının tapırtısının gürültüye boğduğu, dünyanın bu en şamatalı köşesinde şimdi çıt yoktu. Sanki kent kendini bir eğlence için süslemiş, sonra da hastalanıp bir kenara çekilmişti. Ölüm sessizliği her şeyin üzerine çökmüştü, bindiğim arabaya koşulu atların nal sesleri, sokaklarda çınlıyor ve yankılanıyordu. Gazete satıcısı çocuklara, gazetelerdeki haberleri bağırarak söylemeleri yasak edilmişti. Sessizce gazeteleri ellerinde tutmakla, gelen geçene uzatmakla yetiniyorlardı. "Alman ordusunun Paris'e otuz kilometre uzaklıkta olduğunu açıklarsak tutuklanırız," diyorlardı soranlara. Bir gazete satın aldık ve son resmi bildiriye göz gezdirdik: "Müttefiklerin stratejik geri çekilmesi, başarıyla devam ediyor..."

Tarihte ilk kez olarak, Paris heyecanını dışa vuramıyordu. Kent tehlikeye düştüğünde, Parislilerin bunu sabırlı bir serinkanlılıkla karşıladıklarını daha önce duymuştuk. Kuşatmaya, haşin bir cesaretle katlanmışlardı. Kuzeyden akın eden Alman çapulcularına karşı iki milyon Fransız genci umutsuzca savaşırken, Fransa'nın kalbi olan Paris sakin, sanki her şeyden habersiz ve her şeye karşı ilgisiz gibiydi. Düşman yaklaşırken, Paris onun karşısına çıkacak yerde boşalıyor, insanlar güney ve batıya göç ediyordu. İki milyona yakın kişi, kentten ayrıldı. Görkemli ve lüks oteller, zenginlerin yaşadığı saraylar Kızılhaç'a terkedilmişti, güya yurtseverliklerinden yapmışlardı bunu, ama aslında, binalara asılan Kızılhaç bayrağının onları Almanların yıkımından koruyacağına inanıyorlardı. Kapalı dükkanların kepenkleri

üzerine "Dükkan sahibi orduya katıldı. *Vive la France*!" yazılı bir not bırakılıyordu. Marne Savaşından sonra, halk yeniden kente döndüğünde, aynı dükkanlar açıldı, dükkan sahibi ve yardımcıları hiç utanmadan müşterilerin karşısına çıktılar; bazı büyük otel ve malikaneler, tehlike geçince Kızılhaç'tan geri alındı.

Her gün düzenli olarak, bir Alman uçağı kuzeyden çıkıp geliyor, kentin çatılarına değercesine alçalarak uçuyor, masum sokakların şurasına burasına bomba atıyor, Almanlar kentin kapılarına dayandığında, Parislileri teslim olmaya çağıran deste deste bildiriyi ortalığa saçıyordu. Bu uçak her öğleden sonra, saat dörtte geliyordu, o saatte herkes sokağa çıkıyordu. Kent halkı bunun gelişini, uçak kentin üzerinde dolaşırken açılan şiddetli uçaksavar ateşinden haber alıyordu. Halk en tuhaf silahlarla çatılara çıkıyor, uçağa ateş ediyordu. Size bir kahve getirmekte olan garson, fincanı yere atıyor, tüfeğini kapıyor sokağa fırlayıp göğe ateş açıyordu. Küçük oğlan çocukları ve bisikletliler, sokaklar boyunca uçağı izliyor, son bombanın nereye düşeceğini görmek istiyorlardı. Kahvehanelerde garsonlar, size aperitifinizi getirir getirmez parayı istemek gibi yeni bir adet çıkarmışlardı; çünkü, uçak havada belirir belirmez, bütün müşteriler kaçıp gidiyordu. Alman uçakları, uzun bir süre Parislileri oyaladı, artık gelmez olduklarında herkes düş kırıklığına uğradı.

En iyi iş yapan yerler, kapısında "Altı saatlik yas" yazılı olan işyerleriydi. Her gün, sokaklardaki siyah giyimli insanların sayısı artıyordu. Belediye Başkanlığı binası önünde, yüzlerce endişeli kadın kuyruğa girmiş bekliyor, cephedeki erkeklerden haber soruyordu. Bu savaşla ilgili olarak, her yerde insanın görebileceği tek gerçek duygulanmaydı. Ölülerin ve yaralananların listesi yayınlanmıyordu. Gidip belirli bir kişiyi soruyordunuz. Eğer o iyi durumdaysa zaten hiçbir haber olmazdı. Eğer ölmüşse, durum kısaca açık-

lanır, yirmi dört saat içinde askerin savaşa giderken edindiği küçük teneke kimlik size teslim edilirdi.

Hele Paris gecesi çok değişmişti. Kahvehaneler saat sekizde, lokantalar dokuzda kapanıyordu. Tek tük sinemalarda oynatılan filmlerin dışında, tiyatro gösterisi de yoktu. Kahvehanelerin parlak ışıkları, bulvarların büyük, altın takları, nehir ve köprüler üzerindeki lamba dizilerinin zarif gerdanlıkları, Champs Elysees'nin beyaz pırıltıları – hepsi karanlığa gömülmüştü. Gece on buçuktan sonra, sokaklarda in cin top oynardı. Fakat Paris'te, çatıların üzerinde göğü tarayan beş ışıldağın büyük beyaz ışık huzmeleri, uzun zamandır beklenen hava saldırısına karşı uyanıktı. Karanlık sokaklarda, penceremin önünden kim bilir hangi cephelerden gelmiş, sallanarak, sendeleyerek yürüyen başıbozuk alayları geçip gidiyordu, nereye gittiklerini hiç kimse, hatta kendileri bile bilmiyordu.

Bu sabah, kukla tiyatrosunun başladığını davul çalarak ilan ettiler. İki *sou* ödeyip çok küçük çocukların çılgınca eğlendiği sıraların arkasında yerimizi aldık. Baba kukla şeytanla güreşir, oğul kukla jandarmayı zekasıyla alt ederken çocuklar kahkahalar atıyorlardı. Bazı küçük çocukların sol kolunda, krep kumaştan bantlar vardı - onlar da seyrettikleri oyundan fazlasıyla zevk alıyorlardı. Güneş ışıkları yapraklar arasından süzülüp yer karoları üzerine düşüyordu. Dallar arasından göğe bakarken bir uçak gördük, çok yükseklerden uçuyor, güneşte metalik bir kuş gibi parıldıyordu. Luxembourg Parkının kapısına doğru gezindiğimizde, dışarıdan borazan ve davul sesleri geldi. Herkes işitti bu sesleri. Toza bulanmış, topallayan askerler geçiyordu, yüzleri kir içindeydi, sakalları uzamıştı – cepheden gelen bir alaydı bu. Ayakları yaralı askerler, sarsak adımlar atıyorlardı, arkaya eğik süngüleri aynı tempoya uyarak sallanıyordu. Otuz adım uzaklıktaydım, yine de berbat bir koku geldi burnuma. Bowery'de, kiralık evlerde, kış gecesi sobanın sı-

caklığı pis ve hastalıklı vücutları ısıttığı zaman, bitli elbiselerin saçtığı leş kokusuna benzer bir kokuydu bu. Borazanlar mağrur bir edayla çalıyor, Fransız Ordusunun On Üçüncü Sınır Alayı, kaldırımlara biriken kalabalığın arasından geçiyordu. Kimse ses çıkarmıyordu. Merakla baktık, bu tanımadığımız, üniformalı, sefalet kokan, galebe çaldıkları savaş alanlarından yeni gelen insanların Luxembourg Parkındaki kukla gösterisiyle hiçbir ilişiği yoktu...

Akşam yemeğinden sonra, lokantadan çıkıp geze geze Rue Royal'e gittiğimizde, sisler Calais fenerinin tepesini çelenk gibi sarıyordu. Rue Royal, Calais'nin Broadway'idir. Tramvaylar çanlarını çalarak yanımızdan geçiyordu, dükkanlar ve sinemalar açıktı. Köşedeki mağazanın önünde toplanan bir kalabalık, Folkstone'dan kalkan son gemiyle gelecek Londra gazetelerini bekleyerek geziniyordu. Bu insanlar gülüşüp konuşuyorlardı, askerler, denizciler, balıkçılar ve genç kızlar vardı aralarında, bunlar Calais kenti sakinleriydi.

Dalgakıranın ucundan baktığımızda, gözlerimizle izleyerek, göz kamaştıran muazzam bir ışıldağın kıpırdamadan kanalı çaprazlama aydınlatarak, merkezde Dover'in İngiliz ışığının beyaz odağıyla birleştiğini gördük. O anda, uzun, kurşuni bir İngiliz savaş gemisi, karanlıktan çıkıp kuzeye doğru yönelerek yine karanlığa daldı.

Place d'Armes alanında, meşalelerin ışığında, haftada bir kurulan pazarın kalıntısı masa ve kutular toplanıyor, bağrışmalar, gülüşmeler işitiliyordu.

Kaldırım taşı döşenmiş, sessiz bir sokak boyunca ilerledik, boz renkli evlerin arasından geçerken iki sarhoş askere rastladık. Onlar bizi Maison de Societe kahvehanesine götürdü. Burası bütün gece açıktı, müzik ve kızlar vardı bu eğlence yerinde. Kahvehane denizcilerle doluydu, aralarında tek tük asker de vardı. Yirmi değişik şekilde ve ayrı ayrı

yerlerinden başlayarak *Marseillaise*'i söylüyor, arada bir *Vive la France!* diye bağrışıyorlardı. İçeri girince, kalabalık bizi kardeşçe karşıladı. Anlaşılan denizciler üç ayrı denizaltının mürettebatıydı. Sabahın beşinde yola çıkacak, Kuzey Denizine, Almanlarla savaşmaya gideceklerdi. Daha önce yara almış olan askerlerse, iyileşme devresindeydiler, ertesi gün birliklerine katılacak, geniş Aisne savaş alanının herhangi bir yerine sevk edileceklerdi.

Sabaha doğru, denizciler gittikten çok sonra, üç asker ve iki kızla, Fransız ordularının şerefine şampanya içtik. Sosyalist arkadaşım, *Marseillaise* marşının ve *Vive la France*! sloganının adamları ölüme bu kadar neşeyle göndermesinin altında yatan gerçek duyguyu keşfetmek istedi.

"Niçin savaşıyorsunuz?" diye sordu askerlere.

"Çünkü Almanlar Fransa'ya saldırıyor."

"Ama Almanlar da saldırıya uğradıklarını iddia ediyorlar."

"Evet, biliyorum," dedi birisi. "Calais'de bazı Alman esirler var. Çok iyi insanlar."

"Belki de saldırıya uğramışlardır. Belki de haklıdırlar."

"Mümkündür," dedi Fransız.

"Peki, eğer onlara birileri saldırdıysa, siz niye savaşıyorsunuz?"

"Çünkü," diye cevap verdi öteki, "bize de saldırıldı."

"Ayrıca," dedi ikincisi, "vatan için dövüşmek üzere askere alındık."

Sosyalist arkadaşım, savaş hakkında uzun bir tartışmaya girişti. Halkların savaştan hiçbir çıkarı olmayacağını, işçi sınıfının ilerlemesinin savaş yüzünden kesintiye uğradığını, içinden çıkmak için o kadar uzun zamandır mücadele ettikleri yoksulluğa yeniden itildiklerini açıkladı. Üç asker, onun söylediklerini büyük bir ilgiyle dinlediler.

"Doğru," dediler, "Savaş korkunç bir şey."

Kırk yaşlarında, kır saçlı bir adam, öne doğru eğilerek, içtenlikle şunları söyledi:

"Bu bay tamamen haklı. Yedi yıldan beridir, arkadaşlarımın yanı başımda öldüklerini görüyorum. En iyi dostum, Charleroi'da vuruldu. Tanrının üzerine yemin ederim ki, onun intikamını Prusyalılardan alacağım. Hele bir ateş hattına geri döneyim. Savaşı bilirim ben," diye ekledi, başını vakarla sallayarak, "Sömürgelerde altı yıl savaştım. Bakın, bu resmi Çin-Hindinde, yerlilerin birliğindeyken çektirmiştim. İsyanı bastırmak için yerlilerden oluşan iyi bir ordu kurmuştuk orada."

Hoş bir yüzü olan, ince yapılı bir genç atıldı:

"Evet, ben de sosyalistim."

"Ya!" dedi arkadaşım. "Demek ortak bir yanımız var. Peki, neden savaşıyorsunuz?"

Öteki, ezberlediği bir dersi tekrarlıyormuşçasına cevap verdi:

"Prusya despotizmine son vermek ve emekçi sınıfı özgürlüğüne kavuşturmak için savaşıyorum."

"Ama Prusya işçi sınıfı da Rus despotizmini yıkmak için savaşıyor."

"Evet, bu da doğru. Bunu daha önce bana söylemişlerdi."

"Prusya militarizmini yok edince ne elde edeceksiniz?"

"Prusya militarizminden kurtulacağız, özgürleşeceğiz..."

"Bu savaştan sonra," dedi üçüncüsü, "başka savaş çıkmayacak."

"Başka savaş olmayacak," diye tekrarladı öteki ikisi.

Çin-Hindinden gelen adam, "Bir şişe daha şampanya ısmarlayalım," dedi. "Yarın, arkadaşlarımıza kavuşacağız. Bu kez aman, zaman dinleyemeyeceğiz, Almanlar bizim yaralılarımızı öldürüyor. Öyleyse, biz ne duruyoruz..."

Kadınlara savaş hakkında ne düşündüklerini sordum.

"Fransızlar ve İngilizler soylu insanlar. Almanların hepsi domuz! *Vive la France!*" dedi kadınlardan biri.

"Peki bu savaş ne kazandırıyor size!"

"Bana mı? Hiçbir şey! Burada ben ne kazanabilirim ki! Ama yine de iyi benim için. Calais'de her zamankinden fazla denizci ve asker var."

Fransız askerlerinden biriyle elbiselerini değiş tokuş eden arkadaşımın gösterişli bir resmini hâlâ saklıyorum. Herkesi iyi bir asker yapabileceğini söyleyip savaşçı jestlerle odada kasıla kasıla dolaşıyordu. Sonra, yine sessiz Calais sokaklarından şarkılar söyleyerek geçip evimize gittik. Halimizden kuşkulanan bir devriye, bize Calais'de sıkıyönetim uygulandığını hatırlattı. Savaş, sokaklarda şarkı söylemeyi de olanaksızlaştırıyordu.

Korkunç Marne savaşından iki hafta sonra, savaş alanını görmeye, Esternay'e gittik. En şiddetli çarpışmalar, Esternay ile Sezanne arasında olmuştu. Von Bülow'un ordularının bütün cephesi, Fransızların sağ kanadıyla kapışmış, üç gün hiç durmaksızın vuruşmuşlardı. Alman ordusu geri çekilirken de, kuzeye doğru savaş devam etmişti.

Esternay kahvesinde, öğle yemeği yedik. Burada birkaç Fransız subayı ve Fransız komutanı vardı. Pasaportlarımızı kontrol ettikten sonra, bizi kibarca savaş alanına doğru götürdüler. Esternay'de bir duvarda, top mermisi düşen bir yerde koca bir delik açılmıştı. İki haftada yağan yağmurlar ve güneş nedeniyle, üstüne örtülen sıva eski bir görümüne bürünmüştü, artık kimse buraya bir top mermisi isabet ettiğini anlayamazdı. Savaşın tek belirtisi, süt ve yumurta bulmanın zorluğuydu. Sonra sinekler vardı –binlerce, binlerce sinek- ölülerin üzerinde doğmuşlardı ve hava soğuduğunda öleceklerdi...

Demiryolunu aştık, Sezanne yolunda yürüdük. Yol boyunca, güney tarafta, her üç adımda bir sipere rastlıyorduk. Alman nişancıları, Fransız piyadesini, Fransız toplarının şarapnelleri üzerlerine dolu gibi yağarken, burada durdurmuşlardı. Fransız piyadesi, topçunun koruması altında, ça-

yırlığı baştanbaşa aşarak ve yukarı tırmanarak gelmiş, süngülerinin erişebileceği uzaklıkta, siperleri ele geçirmişlerdi. Buradaki boğuşma korkunçtu. Üç gün Fransız topçusu bu eğimli çayır ve ardındaki ormana ölüm yağdırmıştı. Bunun etkisini, yolların kesiştiği noktadaki şatonun ahır ve müştemilatında görüyorduk, bunlar top ateşiyle tamamen yıkılmıştı, yanmış hayvan ölülerinden hâlâ ince bir duman tütmekteydi.

Savaş alanı üzerinde, bir adam şimdiden karasabanla toprağı sürüyor, öküzlerine bağırıyordu. Şimdiden birçok bomba çukuru, kahverengi toprak örtüsü altında kayboluyor, bunların nerede oldukları anlaşılmıyordu. Korkunç ateş altında, Fransız piyadesinin defalarca geçtiği vadide, saman yığınları ve birkaç küçük teneke kutu, ordunun burada konakladığını gösteren tek belirtiydi. Bereketli topraktan, şurada burada soluk mor çiğdemler baş vermişti.

Tepeye tırmanan yan bir yoldan gidiyorduk. Bir yanımızda, elma yüklü ağaçlar vardı, öteki yanımızdaysa orman kenarına kadar, gür bir çayırlık uzanıyordu. Bu yol Chatillon'a giderdi, orası savaş ateşinin tam ortasında kalan bir kasabaydı.

Almanlar ilk umutsuz tutunuşlarını orada yapmışlar, fakat geri çekilirken kasabayı talan edip yakmışlardı. Top ateşi kasabayı dümdüz etmişti. Tam önümüzde, yolağzının karşısında, kasabanın mağaza, kahvehane ve otelinin yıkıntısı duruyordu. İki yana doğru, kapıları yanık damsız evlerin korkunç manzarası uzanıyordu. Yalnızca kasabanın kilisesi ve okulu sağlam kalmıştı. Okul, başöğretmenin anlattığına göre, üç Fransız askerinin tavan arasında sipere yatıp, damda kiremitler arasındaki deliklerden ateş ederek, Almanları oradan uzak tutması sayesinde yıkılmadan kalmıştı. Bu kıyamet günlerinde yaşanan korkuyu gözümün önüne getirmeye çalıştım. Kasabalılar, savaşın öldürücü ateşlerine yenilip sokak ortasında katledilmişler, belki de evlerin-

den dehşet içinde kaçıp bir daha geri dönmemişlerdi. Ama okulun başöğretmeni, savaştan üç gün sonra bütün kasabalıların geri döndüğünü, evleri tekrar inşa edilinceye kadar arkadaşlarının yada komşularının evlerinde kaldıklarını söyledi. En tam ve kasıtlı yıkım, hatta tüm Fransız topçusunun yoğun ateşi bile, bu küçük kasabayı haritadan silmeye yetmemişti.

Serin, parlak güneşli öğle sonu saatlerinde, şarkı söyleyerek beyaz Sezanne yolunda giderken, bir Fransız subayı bizi ormana girmememiz için uyardı. Çünkü askerler, savaştan sonra oraya saklanan bazı sefil, yarı aç Alman askerlerini arıyorlardı. Gerçekten de, ormanın derinliklerinden iki tüfek atışı sesi geldi. Kuzeyden, ölçülemeyecek uzaklıklardan, topların gümbürdeyişi işitiliyordu. Rheims yakınlarında, uykusuz, perişan askerler mekanik biçimde birbirini öldürmeye devam ediyorlardı. Bir süre durup bu sesleri dinledik ve Campigny'nin sarı, alçak tepelerine baktık, tıpkı bin yıldan fazla zaman önce, Hun Atilla'nın yaptığı gibi...

Burada, savaş alanında sarı toprağın uzun, kabarık tümsekleri var -iki ucunda sönmemiş kireç izleriyle- buraya ölüler, ayaklarından çekilip getirilmiş ve gömülmüş; Almanlar ve Fransızlar yan yana. Uzun bir tümseğin ucunda, çiçeklerle süslü bir haç var, üzerinde şunlar yazılı: "Burada ateş hattındaki 73. Alaydan kırk üç Fransız askeri yatıyor."

1914

HERRİNGTON (*Colorado Kömür ve Demir Şirketinin avukatı*): "Toplumsal özgürlük" ne anlama geliyor, anlayamıyorum. Mr. Welborn, tanık "Toplumsal özgürlük" demekle neyi kastediyor?

MR. WELBORN (*Colorado Kömür ve Demir Şirketinin genel müdürü*): Bilmiyorum. –Amerika Birleşik Devletleri Kongresi Soruşturma Komitesi önünde yapılan bir tanıklıktan.

Ludlow katliamından on gün kadar sonra, Trinidad'a gittim. Ana caddede aşağı yukarı gezinir, köşelerde biriken küçük gruplarla konuşurken, grev merkezinin dışında yüzlerce, kaba suratlı grevci gördüm, hepsi de Pazar gününe özgü giysileri içindeydiler. Sakince geziniyor, panayıra gelmiş çiftçiler gibi, sokağın karşı tarafındaki tanıdıklarını yabancı dillerde selamlıyorlardı. Aralarında hiçbir kadının bulunmayışı dikkatimi çekti. Kadınlar, olayın birkaç gün sonrasına kadar, tavan aralarından çıkmadılar.

Güneşin pırıl pırıl parladığı bir gündü. Dükkanlar ve sinemalar açıktı, tramvaylar, otomobiller, ata binmiş çiftçiler gelip geçiyordu. Köşelerde, polisler beyaza boyalı sopalarını döndürerek trafiği düzenliyordu. Sanki üç gece önce, tüfekli, kontrolsüz bir kalabalık, sokakları çiğnememiş, milislerler umutsuz bir çatışmaya hazırlanmamış gibi. Kentin

üzerinde, doğuda, zirvesi karlı *Fisher's Peak* kayası yükseliyordu. Kuzeye ve batıya doğru, kayalık ve çamlarla örtülü sarp tepeler uzanıyor, bunların kanyonlarında feodal maden şehirleri yer alıyordu. Bu kentler şimdi makineli tüfeklerle silahlanmış, ellerinde elektrik fenerleriyle her yeri araştıran dedektiflerle doluydu.

Bir adam soluk soluğa grev merkezine gelip şöyle dedi: "Yoldan üç grev kırıcı çobanı geliyor. Buraya mı geliyorlar, yoksa-" Grevciler hemen kapıdan dışarı fırlamak istediler. Kaldırımda, hareketli bir kalabalığın birden dona kalmış gibi durduğunu, gözlerini tek bir noktaya diktiklerini gördüm. Kentteki hayat birdenbire felce uğradı. Sessizlikte, yoldan geçen bir atın nal sesleri, olağanüstü gürültü çıkarıyormuş gibi geliyordu insana.

Üç milis askeri, hızla istasyona doğru gidiyordu. Sokağın ortasından yürüyorlardı, ama gözleri yere eğikti, aralarında güya sinirli sinirli şakalaşıyor, gereğinden fazla bağırıyorlardı. Kaldırımlarda biriken insanların arasından yürüyorlardı, bu iki sıra adam onlara karşı nefret doluydu. Grevciler bir kelime bile söylemiyordu, ıslık da çalmıyorlardı, av köpekleri gibi kaskatı kesilmiş, geçip giden askerlerin ardından bakıyorlardı. Milis askerlerinin arkasından, kaldırımlardaki insanlar içgüdüsel olarak ve sessizce bir araya toplandı. Kent, soluğunu tutmuştu. Tramvaylar işlemiyordu. Bin ayağın yere vuruşundan çıkan sesten ve milis askerlerinin bağırışlarından başka bir şey işitilmiyordu. Sonra, tren geldi ve adamlar binip gittiler. Geri çekildik, kent yeniden hayata döndü.

Kadınların ve çocukların barındığı Ticaret Merkezinde, okul paydos etmişti. Çocuklar, grevcilerin şarkılarından birini söylüyorlardı:

Colorado'da madencileri
özgürleştirmek için savaş var,

Tiranlardan, para-krallarından,
varolan bütün zorbalardan;
Sizin ve benim için değer taşıyan
özgürlüğü çiğnedi onlar,
Ama haklı olanlar yürüyor.

Neşelenin, arkadaşlar
Sendikamızın davasını kutluyor,
Colorado Madenciler Sendikasının;
Şan olsun Sendikamıza;
Davamız sürüyor.

Okulun karatahtasına birisi şunları yazmıştı: "İkiyüzlü, dindar biri New York'a İsa adına yokluk çekmeye gider ve Colorado'ya madencilerin üzerine makineli tüfekle ateş etmeye giderse, bunların hangisinden kârlı çıkar? New York'ta beyaz köleleri sindirmeye çalışırken, başka bir yerde trafiği düzene koymak için gerekli koşulları sağlamlaştırırsa, bununla kendine "Hatıra Eşya" mağazasından bir şey alabilir mi?"

Bunu kimin yazdığını sordum, sendikayla ilişkisi olan Trinidad'lı bir doktorun yazdığını söylediler. Grevin olağanüstü yanlarından biri de buydu; kömür bölgesindeki iş adamlarından yada profesyonel olarak çalışan kişilerden onda dokuzu fanatik grev sempatizanıydı. Ludlow olayından sonra, doktorlar, rahipler, arabacılar, mağaza sahipleri ve çiftçiler, ellerinde tüfeklerle, grevdeki madencilere katılmışlardı. Eşleri, kocaları sendikalı olmayan kadınlara yardım amacıyla, Federal Emek İttifakı adıyla bir örgüt kurmuşlardı; grevdeki işçiler için yiyecek, giyecek yardımı ve tıbbi yardım sağlıyorlardı. Bunlar özellikle böyle zamanlarda, Yasa ve Düzen Birlikleri oluşturan insanlardı, kendilerini işçilerden üstün tutar, çıkarlarının memurların çıkarlarıyla uyuştuğunu düşünürlerdi. Grev, Trinidad kentinde

birçok esnafın iflas etmesine yol açmıştı. Bir papazın eşi olan, çok saygıdeğer, ufak tefek bir kadın bana şöyle dedi: "Bütün maden muhafızlarını ve milis askerlerini öldürmeden, bütün madenleri dinamitle havaya uçurmadan önce, neden bir ateşkes yapmıyorlar, anlayamıyorum." Bu sözler çok anlamlıydı, çünkü toplumun en halinden memnun kesiminden bir kişinin ağzından çıkmıştı.

Bu grevin devrimci bir yönü yoktu. Grevciler ne sosyalist, ne anarşist, ne de sendikalisttiler. Ne madenlere el koymak, ne de ücret sistemini ortadan kaldırmak istiyorlardı. Sanayi demokrasisi onlar için hiçbir şey ifade etmiyordu. Patron, onların gözünde tanrı gibiydi. Alçakgönüllü, sabırlı ve uysaldılar, ama öylesine yoksulluk çekiyorlardı ki, umutsuzluğa kapılmışlar, ne yapacaklarını bilmez hale gelmişlerdi. Amerika Birleşik Devletlerine, New York limanındaki özgürlük heykelinin vaat ettiği şeylere kavuşma hayaliyle gelmişlerdi. Geldikleri ülkelerde, yasalar kutsaldı, bu ülkeninse daha iyi yasalarla yönetildiğine inanıyorlardı. Yasalara uymak istiyorlardı. Ama ilk keşfettikleri şey, güvendikleri patronun küstahça yasaları çiğnediğiydi.

Onların gözünde sendika, özgürce yaşamalarının ve mutluluklarının öncülüydü. Sendika onlara, eğer birleşip bir araya gelirlerse, patronu ücretleri arttırmaya zorlayabileceklerini, böylece yaşamalarına yetecek kadar para kazanabileceklerini ve bunun, onların yeniden güvenlik içinde çalışmaya devam etmelerini sağlayacağını söylüyordu. Sendikada, daha önce mücadeleye katılmış binlerce işçinin kendilerine yardım etmeye hazır olduklarını görmüşlerdi. İnsanca sempatinin böyle sel gibi akması, Colorado grevcileri için kesinlikle yeni bir şeydi. Bir gün bir Meksikalı bana şöyle demişti: "Umudumuzu yitirmek üzereydik, ama hiç tanımadığımız kardeşlerimizden bize ırmak gibi dostluk yağdı!"

Bugün grev yapanlardan çoğu, 1903'teki büyük iş bırak-

ma eyleminde, grev kırıcıydılar. O yıl, güney Colorado madencilerinin yüzde yetmişinin anadili İngilizceydi. Bunlar, Amerikalı, İngiliz ve İskoçyalıydı. Talepleri, şimdiki grevcilerinkiyle aynıydı. Bundan önce, ta 1884 yılına kadar geri gidildiğinde, her on yılda bir benzeri grevler yapıldığı görülür. Milis askerleri ve dışarıdan getirtilen maden muhafızları, grevcileri vahşice öldürdü, hapse attı yada eyalet dışına sürdüler. 1903 grevinden iki yıl önce, sendikaya kayıtlı oldukları için, bin adam kara listeye alınıp madenlerdeki işlerinden atılmıştı; oysa bu, devletin koyduğu yasalara aykırıydı. Sekiz saatlik işgünü yasasına rağmen, kimse günde on saatten aşağı çalışmıyordu ve madenciler grev yaptığında, milis komutanının başyaveri Sherman Bell, "Kimse yargılanmadan hapsedilemez" ilkesine karşı gelerek, "Anayasanın cehenneme kadar yolu var!" demişti. Grev kırıldıktan sonra, on bin işçi kendini kara listeye alınmış buldu; çünkü, maden işletmecileri baskıya dayanıklı insanları dikkatle incelemiş ve madenleri doldurmak için yabancı madenciler getirtmişti. Her madende, farklı diller konuşan insanlar çalıştırılmış, böylece bunların örgütlenmesi önlenmişti. İşçi kampları, silahlı muhafızlar tarafından kontrol altına alınmıştı. Bu muhafızlar, işçileri ne suç işlerlerse işlesinler, yargılama ve cezalandırma hakkına sahipti.

Şimdi, grevi anlamak için, Colorado bölgesinin coğrafyasını bilmenin önemli olduğunu belirtelim. İki demiryolu, Denver'den ve Trinidad'dan güneye doğru iner. Doğuda, göz alabildiğine geniş ve düz bir ova, Kansas sınırına kadar uzanır. Batı tarafında, Kayalık Dağların eteklerine rastlanır, bunlar aşağı yukarı kuzey-güney doğrultusunda yer alır. Bunların ardında, Sangre de Cristo dağlarının fevkalade güzel, karlı tepeleri görünür. Madenler, daha çok bu dağların eteklerindeki kanyonlar arasındadır. Bu madenlerin çevresinde de, işçi evleri, mağazalar, meyhaneler, maden işletme binaları, okullar ve postanelerin bulunduğu feodal kent-

ler kurulmuştur. Bütün bunlar özel mülkiyete aittir; kentler sanki bir savaş durumu varmış gibi tahkim edilmiştir ve devriye gezen muhafızların kontrolü altındadır.

Üç büyük kömür madeni şirketi, Colorado Fuel and Iron Company [Colorado Kömür ve Demir Şirketi], Rocky Mountain Fuel Company ve Victor American Fuel Company, ülkenin tükettiği kömürün yüzde altmış beşini çıkarır. Tabii ki, fiyatları ve ülkenin bütün kömür madenlerinin siyasetini de kontrol ederler. Burada çıkarılan bütün kömürün yüzde kırkı, Colorado Fuel and Iron Company'ye aittir. Bunun stoklarının yüzde kırkı Mr. Rockefeller'indir. Mr. Rockefeller, Colorado'daki maden sanayiini kontrolü altında tutar. Kendisi mahkeme sırasında, Colorado Fuel and Iron Company yöneticilerinin bilgi ve becerilerine kesinlikle güvendiğini belirtmiştir. Tanıklık ifadesinde, işçilerin çalışma koşularını bilmediğini, madenin yönetimini Genel müdür Welborn ve müdür Bowers'a bıraktığını söylemiştir. Onlar da tanıklık ifadelerinde, işçilerin hangi koşullar altında çalıştığını bilmediklerini, bunu düzenlemekle yardımcılarının ilgilendiğini bildirdiler. Mr. Rockefeller'in kömür stokunun ne kadarına sahip olduğunu bile bilmediklerini beyan ettiler. Bu adamlar, mahkemede tanıklık yaparken, madencilerin hallerinden şikayet etmeleri için hiçbir sebep bulunmadığını, bunların "mutlu bir aile hayatı" yaşadıklarını söylediler.

Madencilere yüksek ücret ödendiğine ilişkin tartışmalar yapıldı. Aslında, herhangi bir mağaza tezgahtarı bundan daha fazla para kazanır. Maden kazan bir madenci, çıkardığı saf kömürün tonu başına para alır, bu kömür her türlü yabancı maddeden arındırılmış, arabalara yüklenmiş olmalı ve madenin dışına itilerek çıkarılmalıdır. En iyi maden işçisi, günde beş dolar kazanır. Colorado'da bir yılda ortalama çalışma günü sayısı 191'dir; bu nedenle bir kömür işçisinin ortalama günlük ücreti 2.12 dolara düşer. Birçok yerde

bundan daha da düşüktür. Şirketten torpilli olan adamlar, yüksek ücret alırlar; ötekiler, sekiz gün çalıştıklarında, patlayıcı için gerekli parayı bile çıkaramazlar; çünkü bu patlayıcıları kendi paralarıyla almak zorundadırlar. Doktor ücreti için, kazandıkları paranın bir doları her ay kesilir, bacakları yada kolları kırılsa 10 dolardan fazla harcarlar. Doktor, iki haftada bir madeni ziyaret eder, bunun dışında doktor çağrıldığında, işçiler ekstra ücret ödemek zorunda kalırlar.

Bu maden şehirlerinin çoğu, birleşmiş kentlerdi. Şehrin belediye başkanı, aynı zamanda madende şube müdürüydü. Okul öğretmenleri, şirketin memurlarıydı. Kentteki tek mağaza, şirkete aitti. Bütün evler de şirketindi, şirket tarafından madencilere kiraya verilirdi. Özel mülklerden vergi alınmazdı ve bütün bu mülkler madencilik şirketine aitti.

Devletin işçi temsilcisinin anlattığına göre, 1901'den 1910'a kadar Colorado kömür madenlerinde ölen insan sayısı, bütün ABD'de iş kazasında ölenlerin iki katıydı. 1910'dan günümüze kadar geçen zaman içindeyse bu oran 3 1/3'e yükselmişti. Bu gerçek, maden şirketlerinin, emekçilerin güvenliği için herhangi bir önlem almaya yanaşmadığını gösterir. Bunu ancak kanun zoruyla yaparlardı, fakat böyle bir yasa çıktıktan sonra bile, Devletin Maden Müfettişinin talimatlarına uymayı reddettiler.

Las Animas ilçesi sorgu yargıcı, kömür şirketlerinin yararlandığı bir cenaze levazım kurumunun başkanıydı; daha kısa bir süre önce, en az iki şirket memurunun hissesi vardı bu ortaklıkta. Büyük kazalar olduğunda jüri, maden şube müdürünün seçtiği memurlardan oluşurdu. Beş yıl önce meydana gelen, benzeri görülmemiş felakette, Las Animas'ta yalnızca sorgu yargıcının kararı şirketi suçlayacak mahiyetteydi. Bu karar özellikle işletmeciler için geçerliydi, çünkü onlar hakkında tazminat davaları açılabiliyordu. Ama aradan geçen on yılda, bu ülkede hiçbir tazminat davası açılmadı.

Las Animas ve Huerfano ilçelerinde siyaset, kömür şirketlerinin denetimi altındaydı. Bölgenin savcıları, şerifleri, hükümet temsilcileri ve yargıçları, Colorado Kömür ve Demir Şirketi tarafından atanıyordu. Hiç kimse, Denver'e telefon edip Colorado Kömür ve Demir Şirketi siyasi yöneticisi Cass Herrington'dan izin almadan, herhangi bir hukuk davası açamazdı.

1903 grevinden sonra, Birleşik Maden İşçileri, bölgeden kovuldu; 1911'de Trinidad'da bir ofis açtılar. O zamandan beri, grev söylentileri yayıldı ve ancak o zamandan sonradır ki, maden işletmecileri kısmen yasalara uyar oldular. Ama kötüye kullanmaların çoğundan vazgeçilmedi ve işçiler eğer kolektif biçimde pazarlık edemezlerse, işverenlerle sürekli adaletli ilişkiler sürdüremeyeceklerini anladılar.

Birleşik Maden İşçileri, grevi önlemek için ellerinden gelen her şeyi yaptılar. Vali Ammons'a başvurup işletmecileri toplantıya çağırmasını, işçilerin taleplerini onlara iletmesini istediler. Ama şirket yetkilileri, toplantıya katılmayı reddetti. Trinidad'da da işletmecilerle memurlar arasında bir toplantı düzenlendi, işverenlere toplantıya katılma ve işçilerin şikayetlerini dinleme çağrısında bulunuldu. Cevap olarak, işletmeciler savaşa hazırlandılar. Grev kırıcılık mekanizmasını harekete geçirdiler. Bu acımasız mekanizma, otuz yıldan beri, başarılı sanayi mücadelesi içinde gelişmişti. Texas'tan, New Mexico'dan, West Virginia'dan ve Michigan'dan silahlı adamlar getirtildi; bunlar, emek mücadelesinde uzun süreli tecrübeye sahip başıbozuklar, asker kaçakları ve eski polislerdi. Colorado Maden ve Demir Şirketi baş dedektifi W. F. Reno, Denver oteli lobisinde, grev kırıcıları işe alıyordu. Ateş etmesini bilenlere tüfek ve mermi veriyor, bunları doğru madenlere gönderiyordu. Grev kırıcıların ünlü Baldwin-Felts Dedektiflik Bürosu işe karıştı ve başka eyaletlerde insan öldürme suçundan aranan adamlarından çoğu, güney bölgesi kasabalarında şerif yar-

dımcılıklarına getirildiler. Her yerden, on iki ila yirmi arasında makineli tüfek madenlere gönderilip grev kırıcılara dağıtıldı.

Trinidad'da, 16 Eylül günü yapılan toplantıda, bölgenin bütün maden ocaklarından gelen delegeler, 22 Eylülden başlamak üzere grev yapılmasına karar verdi. Sendikanın yasal olarak tanınması, ücretlerde yüzde on artış, sekiz saatlik işgünü, istenilen mağazadan alışveriş yapma ve yatacağı yeri ve doktorunu seçme serbestliği, Colorado maden yasalarının yürürlüğe girmesi ve muhafız sisteminin kaldırılması talep edilecekti.

Birleşik Maden İşçileri, grevcilerin yerleşmesi için çadır kolonileri kuracaklarını bildirdiler. Madende çalışan memurlar yada muhafızlar tarafından açıktan açığa tehdit edilirlerse, 1903 grevindeki katliam ve göçler yeniden yaşanacaktı. Madenciler silahlanmaya başlamışlardı.

23 Eylülde, kar atıştırmaya başlamıştı, keskin bir soğuk vardı. Sabah erkenden, muhafızlar madenleri dolaştı, herkese işe gidip gitmeyeceğini sordular. Hayır diyenlere, evlerden dışarı çıkmalarını buyurdular. Tabasco'da muhafızlar, evlere girip kadın ve çocukları sokağa, karların içine attı. Evlerdeki mobilyalar ıslak zemine fırlatıldı. Tercio'da, muhafızlar işçilere kenti terk etmeleri için bir saat izin verdi; eşyalar sokağa atıldı, işçiler, tüfeklerle tehdit edilerek, itile kakıla madenlerden çıkarıldı. Kanyonların ağzı, elli mil uzunluğunda erkek ve çocuklu kadın dizisiyle doldu; çocuklar karın içinde ağır ağır yürüyorlardı. Kırık dökük at arabalarına ailelerin eşyaları yüklenmişti, bunlar ovaya çıkana kadar, birçok dolambaçlı yolları aşmak zorunda kaldılar.

Pryor'da, şirket madencileri, şirketin malı olan arazi üzerinde kendi evlerini inşa etmeye teşvik etmişti. Bu evlerde oturan insanlar dışarı atıldı, maden muhafızları kadınlara, "cehennem olun gidin, yoksa yakarız sizi evle birlik-

te," diye tehditler savurdular. West Virginia'da maden işleticiler, grevcilere bölgeden gitmek için on gün mühlet vermişlerdi. Colorado'da bu süre yirmi dört saatti. Kimse göçe hazırlıklı değildi. Elbiselerini ve eşyalarını yanlarına alamadan, kanyondan aşağı rasgele gidiyorlardı, bazıları eşyalarını almak için arabaları arkadan gönderdi, ama Primero gibi birçok yerde, buna izin vermediler.

Çadırlar daha gelmemişti. Soğuk ovada, sulusepken karın altında, yüzlerce sığınmacı ısınmak için birbirlerine sokuluyorlardı. Kadın, erkek ve çocuklar, liderlerinin onlara gitmelerini söylediği yere gelmişlerdi, ama çadırlar ortada yoktu. Bazı grevciler, iki gün açıkta kaldılar, yerde çukurlar kazıp hayvanların yaptığı gibi içine sokuldular, yiyecek içecek hiçbir şeyleri yoktu. Denver'de çadır satan mağazalara akın akın müşteri geliyordu, dağların eteğinde, elli millik mesafeye yayılan, karın altında bembeyaz, çadır kolonileri kuruldu. Sanki kavimler göçü yaşanıyordu. Colorado'da grevden önce çalışan 13000 işçiden 11000'i işi bırakmıştı. Koloniler, stratejik olarak madenlerin önündeki kanyonların ağzında kurulmuştu, bu insanlar grev kırıcıların gelebileceği yolları gözetlemek istiyorlardı. Ludlow'daki büyük koloniden başka, Starkvill, Gray Creek, Suffield, Aguilar, Walsenburg ve Forbes'da da çadır kampları vardı.

Jones Ana* her yeri dolaşıyor, konuşmalar yapıyor, grevcileri kendilerini korumaya yüreklendiriyor, çocuklarla ilgileniyor, çadırların kurulmasına yardım ediyor, hastalara hastabakıcılık yapıyordu. Bu sırada maden işletmecileri de, milis askeri toplamaya çalışıyorlardı. Jones Ananın tehlikeli bir kışkırtıcı olduğunu, eyalet dışına sürgün edilmesi gerektiğini, yoksa er geç şiddete başvurmak zorunda kalacak-

[(*) Mary ("Mother") Jones, emek mücadelesinin tanınmış bir ismidir. Özelikle West Virginia ve Colorado madencileri arasında çalışma yapmıştır.]

larını söylüyordu bu adamlar. Vali Ammons yerel yetkililer grevin yönetimini ele almazlarsa, milis güçlerinin gönderileceğini, ama maden işletmecilerinin grev kırıcılar getirtmesine yada madencileri tehdit etmelerine izin verilmeyeceğini açıklamıştı.

"Jones Ananın kışkırtıcı sözlerine bir son verdirmek istiyorum," diyordu vali. "Bir çaresini bulacağım elbette, hapisteyken de bütün ülkeye hitaben konuşma yapamaz ya. Kömür çıkarılan bölgelerde çarpıcı sözlerle konuşmaya alışkın ama, eyalet sınırları dışına çıkarılınca kimseye grev yapma koşulları öğretmesine izin verilmeyecektir."

Sosyalist Parti eyalet sekreteri Emma F. Langton, şöyle bir açıklama yaptı: "Jones Ananın kır saçlarının bir teline bile zarar verirlerse, bütün Coloradolu kadınları örgütlenmeye ve gerekirse onu hapisten kurtarmak için Trinidad kentine yürüyüş yapmaya çağıracağım."

O günden sonra, Colorado Sosyalist Parti şubesi hakkında tek kelime bile duyulmadı, ancak kısa bir süre sonra, Jones Ana Trinidad'da hapse konup dokuz hafta kimseyle görüştürülmedi.

İşverenler ilk önce, bütün maden muhafızı ve dedektifleri şerif yardımcısı yaptılar. Maden yöneticileri, şerife telefon edip kaç yardımcı istediğini soruyorlardı, şerif de ne kadar çok gönderilirse o kadar iyi olacağını postayla bildiriyordu. Sendikacılar, Şerif Grisham'a bazı grevcileri yardımcı olarak almasını önerdiler. Şerif, "Asla iki tarafı birden silahlandırmam..." diye cevap verdi.

Şerif Jeff Farr, grevcilerin Oakview'e bakan 150 metre yüksekliğinde bir tepeye tırmanıp binalara binlerce mermi yağdırdıklarını söyledi. Ama gazeteciler yalnızca üç mermi deliği tespit etmişlerdi, bunlar da yatay bir atışla delinmişti. Yunan asıllı bir grevci, kampın yönetiminden sorumlu şef Bob Lee ile kişisel bir anlaşmazlığa düşmüştü. Bu Bob Lee denen adam meşhur bir katildi ve Jesse James'in kanunsuz

adamlarıyla bağlantısı vardı – ilk vurulan bu Yunanlı oldu. Maden muhafızları her yerde olay çıkarıyorlardı. Sopris'te şirkete ait bir evi dinamitlemişler, bu suçu grevcilerin üzerine yıkmaya kalkışmışlardı; ama komploya karışan bir adam onları ele verdi. Bir ordu milis beslemek, maden şirketine pahalıya mal oluyordu. Milis askerlerinin bu pis işleri devletin hesabına yapmasını istiyorlardı. Çadır kamplarında kalan madenciler de, madenlerde çalıştırmak için dışarıdan işçi getirtilmesine engel oluyordu.

En büyük koloni Ludlow'da, Berwin ve Tabasco'ya giden yolla, Hastings ve Delagua'ya giden yolların kesiştiği yerdeydi. Orada bin iki yüz kişi kalıyordu, yirmi bir milletten insan vardı aralarında. Harika bir deneyim yaşayıp, bütün insanların eşit olduğunu öğreniyorlardı. İki hafta birlikte yaşadıktan sonra, yıllardır kömür şirketleri tarafından kışkırtılan ırk ayrılıkları, önyargılar ve anlaşmazlıklar unutuluyordu. Amerikalılar, Slavların, İtalyanların ve Polonyalıların da kendileri gibi iyi kalpli, neşeli, sevgi dolu ve cesur olduklarını öğreniyorlardı. Kadınlar komşuluk ediyor, çocuklarıyla, kocalarıyla övünüyor, hasta olanlara yiyecek yardımı yapıyorlardı. Erkekler birlikte kart oyunları ve beyzbol oynuyorlardı.

"Ludlow'a gidene kadar yabancılar hakkında fazla bir bilgi sahibi değildim," diyordu ufak tefek bir kadın. "Tıpkı bize benziyorlar, yalnız onların dilini konuşamıyorum."

"Elbette," dedi bir başkası, "Yunanlıların adi, cahil ve pis olduğunu sanırdım. Ama Ludlow'daki Yunanlılar, kibar insanlar. Kimse artık bana Yunanlılar hakkında kötü bir şey söyleyemez."

Herkes birbirinin dilini öğrenmeye koyulmuştu. Geceleri, büyük çadırın altında eğleniyorlardı. Müziği İtalyanlar çalıyor, herkes dans ediyordu. Halkların düğünüydü bu sanki. Yorgun, çökkün, ağır işlerde çalışan bu insanlar, daha önceleri birbirini tanımaya zaman bulamamışlardı.

Maden muhafızlarının, bu sakin koloniyi yıkmakla tehdit ettiğine inanmak mümkün değildi. Bu muhafızlar da kötü adamlar değildi, sert karakterliydiler ve emir kuluydular. Emirler Ludlow'un yerle bir edilmesini gerekli kılıyordu. Mr. Rockefeller'in çıkarlarını zedeliyordu bu kamp. İşçiler birbirlerini böyle iyi anladıkları zaman, sömürünün ve kanlı paranın da sonu gelmiş demektir. Ludlow kampı kurulalı daha bir hafta geçmişti ki, tüfekli adamlar kanyona inecekleri ve orada barınanları yok edecekleri tehdidini savurmaya başladılar.

Ziyaretler, oyunlar ve danslar son buldu. Kolonide perişanlık, korku hüküm sürüyordu. Örgütlülük ve lider yoktu. Çeşitli türlerden on yedi tüfek ve tabanca bulunmuştu, biraz da mermi vardı. Bunlarla, kampın adamları uzun, soğuk gecelerde nöbet tutuyor, kadın ve çocukların başını bekliyordu. Hastings'in üstündeki tepelerden, ışıldaklar durmadan çadırları tarıyordu.

Eylülün bu son haftasında, insanlar kanyonlardan çıkıp çadır kolonilerine akın ettiler. Evlerinden nasıl atıldıklarını, kar altında sokakta kaldıklarını, eşyalarının nasıl parça parça edildiğini anlatıyorlardı. Erkekler dayak yemiş, silah zoruyla yoldan aşağı sürüklenmişlerdi; bütün hafta postaneye gidip mektuplarını almak isteyen grevciler dövülmüş, bazıları vurulmuştu. Grevcilere ülkenin yollarında yolculuk yapma hakkı verilmiyordu. Aguilar'daki grevcilerin ölüm korkusuyla silahlandıkları haberi geldi. 4 Ekimde, silahlı muhafızlar Old Sopris sokaklarını işgal etti, burası madenin mülkiyetinde değildi. Büyük toplantı salonunda toplanan grevciler silah zoruyla dağıtıldı. Her gece, ışıldaklar grevcilerin çadırlarını aydınlatıyor, kadınlarla çocukların uyumasını engelliyordu. Saldırıya uğramaktan korkan erkekler, geceleri en az yirmi kez çıkıp ortalığı kontrol ediyordu. Derken, 7 Ekim günü geldi.

Bazı grevciler, postayla gelen mektupları almak için

Hastings'e gitmişlerdi. Bunlar orada küfürlerle karşılandılar, postaneye girmelerine izin verilmedi. Yol boyunca giderlerken, Hastingsli muhafızlardan biri başları üzerinden iki kere ateş etti, bu mermiler grevcilerin çadırlarına isabet etti. Birkaç dakika sonra, Colorado Kömür ve Demir Şirketi başkatibi B. S. Larson bir otomobille geldi. Dağ yamacına yakın bir yerde, yol üzerinde otomobili durdurdular. Çadırlara doğru, yirmi el ateş edildi. Koloniden çığlıklar yükseldi, erkekler öfkeyle çadırlardan dışarı fırladılar. İçlerinden on yedisi tüfeklerle silahlanmıştı, ötekilerin elinde taşlar, iri kömür parçaları, sopalar vardı. Bunlar, başlarında bir lider olmaksızın, plansız, kendiliğinden bir hareketle ovaya yayıldılar. Bu madencilerin ortaya çıkışı, Hastings'in üzerindeki tepeden ve kanyonun ağzındaki taş binadan yaylım ateşi açılması için işaret sayıldı. Kadın ve çocuklar çadırlardan çıkıp, kurşunlara hedef olacak şekilde, orta yerde kaldılar. Çılgına dönen grevcilerin ileri atılmasından önce, muhafızlar tepelere doğru geri çekildiler. Kavga bittiğinde, öfkeli adamlar o gece Hastings'i havaya uçuracaklarına yemin ederek tepelere tırmandılar. Ama liderleri, bunu yapmamaları için onları ikna etti.

Ertesi sabah, kahvaltı zamanından önce, demiryolundan geçen bir yük treninden çadırların üzerine ateş açıldı. O gece, ışıldak çadır kampını aydınlatmış, sabaha doğru saat dörtte, grevcilerden biri ışıldağı paramparça etmişti. O sabah, grevciler postadan çıkacak mektupları almak için trenin gelişini bekleyerek geziniyorlardı. Bazıları, istasyonun doğusundaki beyzbol alanında kart oynayarak vakit geçiriyordu. Birden Hastings Tepesinden açılan bir ateşle atılan mermiler tam ortalarına düştü. Yüz adam, bağrışarak tüfeklerine sarılmak için beyzbol alanının öteki ucuna koştu, ama daha oraya varamadan çelik demiryolu köprüsünden de ateş edildi. Grevciler kalabalık halinde, demiryolu üzerinden köprüye doğru geldiler. Kırk elli kadar adam, silah-

sız olarak en önde koşuyordu, geri kalanlar tüfeklerini doldurmaya çabalarken yanlış mermi koyuyordu. Kurşunların geldiği yere doğru ateş etmeye çalışıyorlardı. İstasyonun yanındaki kömür yığınına doğru sokuldular, ne yapacaklarını kesin olarak bilemiyor, üzerlerine nereden ateş açıldığını bile tam olarak kestiremiyorlardı. Bu süre içinde, çelik demiryolu köprüsünden kurşun yağmaya devam ediyordu. Silahlı grevcilerin en ön safında bulunanlar, Su Deposu Tepesine kadar ilerlemişler, burada kendilerini yere atmışlardı. Birdenbire, "Milisler geliyor, milisler geliyor! Tuzağa düşürüldük! Kampa geri dönelim, kampa dönelim!" diye bağrışmalar işitildi. Madenciler, toplaşarak, itişerek, panik içinde, omuzları üzerinden arkaya ateş ederek demiryolu boyunca kaçıştılar. Bu sırada, tamamen tarafsız bir çiftçi olan MacPowell, atı üzerinde evine giderken, köprüden açılan ateşle vuruldu.

Çelik köprüden kurşun yağdırmaya devam ediyorlardı. Sonra, kuzeye doğru giden bir tren Ludlow'da durdu. Colorado ve Güney Bölgesi Demiryolları özel memuru olan Jack Maquarrie, gazete muhabirlerine "bir grup şerif yardımcısının, ilerideki geçitte bir şeyler yapmaya hazırlandıklarını" haber verdi.

Milislerin çarpışma başlamadan bir saat önce Trinidad'dan trene binmeleri ve ilk kez ateş edildiğinde trenin Ludlow'a doğru hareket etmesi ilginçti.

Üç grevci vurulmuştu. O gün öğlenden sonra, kolonilerdekiler siper kazmaya başladılar. Çünkü milislerin Ludlow'a gelişiyle, şerif yardımcıları ve maden muhafızları, tepeden ve demiryolu köprüsünden aşağı doğru yayılmış, Ludlow'u ele geçirmekle böbürleniyor, akşam olmadan çadır kampını da alacaklarını iddia ediyorlardı. Yeni bir dehşet gecesi, grevcileri bekliyordu. Kimse uyumadı. Erkekler sabaha kadar siperlerde yattılar, iki yüz kişi kadardılar. On yedi kişide tüfek vardı, ötekiler kasap bıçağı, ustura, balta

gibi kesici aletlerle silahlanmıştı. Fakat ertesi gün, muhafızlar tepelere döndü, kısa bir zaman sonra geri döneceklerini ve kızıl isyancıların hepsini öldüreceklerini bağıra çağıra söylüyorlardı.

İki gün sonra, otomobille gelen üç muhafız, otomatik tabancalarını Sopris kolonisinin çadırlarına doğru boşalttı. Colorado Kömür ve Demir Şirketinin Segundo üzerindeki tepeye ışıldak ve makineli tüfek yerleştirmesinden dört gün sonra olmuştu bu. Sarhoş bir muhafız bir kadına sarkıntılık edince fena halde dayak yedi ve aynı gece makineli tüfek kentin üzerine on dakika süreyle ateş açtı. Ertesi gün 48 grevci, Vali Ammons'un eniştesi James McLaughlin'in sahibi olduğu Starkville madeninde sakince grev gözcülüğü yaparlarken tutuklanıp iki sıra silahlı muhafız arasında yirmi mil yaya yürütüldükten sonra, Trinidad'a götürülüp hapse atıldılar.

Zulüm devam ediyordu. Segundo'da, Baldwin-Felts dedektifleri, Old Town'ı işgal etmişti. Burası maden şirketlerine ait bir yer değildi. Dedektifler, silah arama bahanesiyle bir evin kapısını baltayla kırmıştı. Aguilar'da, maden muhafızları tüfekleriyle grevcilerin karargahını basıp arama yapmış, Walsenburg'da, beş kişinin katili, ünlü tetikçi Lou Miller, altı silahlı adamıyla sokaklarda dolaşıp rastladığı sendika üyelerini dövmüştü. Baldwin-Felts dedektiflik bürosu yöneticisi A. C. Felts, olay yerine gelmiş ve hemen bir zırhlı otomobil yapılmasını emretmişti. Otomobile, bir makineli tüfek monte edilecekti. Bu kurşun geçirmez otomobil, Colorado Kömür ve Demir Şirketinin Pueblo'daki çelik fabrikasında imal edilecekti.

Sendika yöneticileri, grevciler için silah bulmaya çalıştı ama, çok geç kalmışlardı. Cephanelikler, işletmeciler tarafından çoktan boşaltılmıştı, 15 Ekimde, Forbes çadır kolonisinden yirmi beş adam, ancak çok az mermiyle, markala-

rı farklı yedi tüfek ve altı tabanca bulabilmişlerdi. Forbes çadır kolonisi, Forbes madenlerine giden kanyonun ağzında, yol üzerinde uzanıyordu. Tepelerdeki keskin nişancılar, birçok kez burayı kurşun yağmuruna tutmuşlar; özellikle grevciler dışarıdan gelen işçileri madenlere bırakmayınca, kurşun yağdırmayı şiddetlendirmişlerdi.

Kolonideki erkekler, kadınların ve çocukların güvenliği için öylesine kaygılıydılar ki, üç yüz yarda ötede, onlar için ayrı bir çadır kampı oluşturmuşlardı.

17 Ekim sabahı, bir silahlı atlılar alayı Ludlow'dan aşağı dörtnala gelip koloninin yanındaki demiryolu geçidinde atlardan indiler. Aynı anda, Felts'in zırhlı otomobili de Trinidad yönünden belirdi, etrafı dolaştı ve makineli tüfeğini çadırların üzerine ateş ederek denedi. Şaşkın ve dehşete düşmüş grevciler, tüfeklerini de yanlarına alarak, çadırlardan dışarı fırladılar ama daha sonraları milis subayı olan Kennedy adındaki bir muhafız, elinde beyaz bir bayrakla yaklaşıp şöyle bağırdı:

"Tamam çocuklar, bir şey yok, biz sendikanın adamlarıyız." Grevciler tüfeklerini indirince:

"Size bir şey söylemek istiyorum," dedi. Söyleyeceklerini işitmek için etrafında toplandılar. O zaman birden bağırdı: "Siz kızıl isyancılara iyi bir ders vermeye geldik!" Beyaz bayrağı indirip yere atladı. Aynı anda, attan inmiş olan silahlı adamlar, grevci grubuna ateş etti. Bir adam hemen öldü. Çıkan panikte, grevciler geriye, çadırlarına doğru atıldılar, saldırı halinde gitmeyi kararlaştırdıkları taşlı vadiyi aşmak istediler, ama o anda makineli tüfekle üzerlerine ateş açıldı. Çadırlar arasında koşan bir çocuğun bacağını delik deşik etti kurşunlar, çocuk olduğu yere düştü. Grevciler de ateş açmıştı, çatışma öğleden sonra saat ikiden akşam karanlığına kadar sürdü. Yaralı çocuk doğrulup çadırlara doğru sürüklenmeye çabaladığında, makineli tüfek yine üzerine ateş ediyordu. En az dokuz kez yara aldı ço-

cuk. Çadırlar yırtılmış, içlerindeki eşyalar parça parça olmuştu. Komşu çiftliğin sahibi çiftçinin kızı okuldan dönüyordu, yüzüne isabet eden bir mermiyle vuruldu. Hava kararırken ateş kesildi, çarpışanlar geri çekildi, ama o gece grevciler çadırlarına dönmeye cesaret edemediler.

"Özel ölüm mangalarının" vahşi saldırısının neden olduğu korku ve dehşet biraz yatışmaya yüz tutmuştu ki, beş gün sonra, grevciler sabah gözlerini açtıklarında yine aynı durumla karşılaştılar. Ölüm saçan makineli tüfek koloninin etrafında dönüp dolaşıyordu, iki yüz yardalık bir uzaklıkta öteki üç mitralyöz yerleştirilmiş, bunlar kampı çevirmişti. Güneş doğunca, yüzden fazla silahlı adam, her yönden tepelerden indi. Las Animas kasabasından gelen Şerif yardımcısı Zeke Martin, silahlı adamlar tarafından korunarak, çadırlara doğru yürüdü ve bütün erkeklere tek sıra olup demiryoluna doğru inmelerini emretti. Adamlar küfürler ederek sıralandılar, "özel ölüm mangası"nın mitralyözü üzerlerine doğrultulmuştu. Çadır kolonisinde arama yaptılar, grevcilerin bütün silahları alındı, denkler açılıp içindekiler yerlere saçıldı, yataklar parçalandı, paralar ve değerli eşyalar çalındı. Oraya yakın bulunan bir çiftlik evi, iç savaş gazisi bir çiftçiye aitti. Bu adam, hiçbir şekilde grevcilerle bağlantı kurmamıştı. Adamın evine zorla girildi ve içerisi talan edildi. Karısı tehdit edildi, "eğer sendika üyelerine daha fazla yardım ederse, evinin yerle bir edileceği" söylendi.

O gece, bazı kızgın madenciler, Trinidad'da Baldwin-Felts dedektiflerinden birini yakaladılar ve adamı linçle tehdit ettiler.

Bu sırada, Starkville'den Walsenburg'a kadar bütün kolonilerdeki grevciler, arabulucuların vaatlerine daha fazla inanmamayı kararlaştırmışlardı. Tekrar tüfek almak ve karılarıyla çocuklarını maden muhafızlarının öldürücü saldırılarından korumak istiyorlardı. Bu umutsuzca alınmış bir

karardı, çünkü pek azı yeniden ellerine tüfek alabildiler, ateş edebileni daha da azdı –bunların çoğunluğu kanunun kutsal sayıldığı ülkelerden gelmişlerdi.

Artık mektupla, telefonla ve tepelerden ateş eden silahlı adamlar tarafından her gün tehdit ediliyorlardı. Bir gece ansızın, bütün maden muhafızlarının bir olup kanyonlardan aşağı ineceği ve çadır kolonilerini yerle bir edeceği söyleniyordu. Ludlow kolonisindeki insanlar her an panik içinde yaşıyorlardı. Erkekler Trinidad'a gidiyor, ev ev dolaşıp kendilerine eski tüfek, paslı tabanca, ne olursa olsun, ateş edebilecekleri herhangi bir silah verilmesi için yalvarıyorlardı. Koloninin çadırlarından birinde birbirinden tuhaf silahlar birikti. Liderlerinin önerisiyle, grevciler çadırların altına çukurlar kazdılar, saldırı olursa, kadın ve çocuklar buraya saklanacaktı. Gece nöbet tutuluyor, arada sırada maden muhafızlarının ateş ettiği duyuluyordu. Gece kolonin dışına çıkan madencilere dayak atıyorlardı, demiryolu boyunca silahlı adamların saldırı öyküleri grevcileri öylesine gazaba getiriyordu ki, ancak liderlerinin yalvarıp yakarması, madencilerin muhafızların üstüne hücum edip onları öldürmesini önlüyordu. Muhafızlar da rahat durmuyor, madencileri tehdit ediyor, kampta terör estiriyorlardı.

26 Ekimde, öfkenin seti yıkıldı. Günlerdir Ludlow kolonilerindekiler, saldırı bekliyorlardı; kampta, gece gündüz silahlı nöbetçiler gözcülük yapıyordu. Ayın 25'inde, Cumartesi sabahı, tren istasyonunun ötesine geçen bazı grevciler, ayın dokuzunda parçalanan ışıldağın yerine, yeni bir projektör getirilip monte edildiğini haber verdiler. Birçok adam, yeniden gözetlenmeye izin vermeyeceklerini söyledilerse de, grev liderleri bu konuda müdahalede bulunmaktan yana olmadıklarını ısrarla belirttiler. Böylece, ışıldağa dokunulmadı. Öğleden sonraya doğru, telefon çaldı ve bir ses şöyle dedi: "Hastings'den arıyorum. Orada, çevrenizde olan bitene dikkat edin. Kalabalık bir grup atlı buradan ay-

rıldı, bir şeyler yapmaya niyetleniyorlar. Birçoğu da kanyonun ağzında saklanıyor, ilk kez ateş edildiğinde ortaya çıkıp üzerinize gelecekler." Aynı anda, nöbetçilerden biri koşarak içeri girdi. "Geliyorlar! Şerif yardımcıları atla kanyondan iniyorlar, çok kalabalıklar." Kamptaki adamlar silahlarına sarılmaya koştular. Liderleri, "Ateş etmeyin!" diye bağırıyordu. "Tuzak bu! Olay çıkartmak istiyorlar!"

"Karşılığını alırlar hemen!" diye cevap verdi birisi.

"Bizim peşimizde değiller," diye ricada bulundu öteki liderlerden biri. "Bırakın onları. Yeni projektörü alıp Hastings'e götürmek istiyorlar."

"Yok canım!" diye bağırdı bir adam. "Bir daha bütün gece çadırıma vurmayacak ışığı! Buna izin vermeyeceğim, gelin çocuklar!" Duraksıyorlardı, saldırsınlar mı yoksa oldukları yerde mi kalsınlar bilemiyorlardı. Buna onların yerine başkaları karar verdi, yirmi silahlı ve atlı adam kanyon yolundan çıkıp geldiler, depoya doğru at sürdüler. İçlerinden biri bilerek tüfeğini kaldırdı ve bir el ateş etti. İşte, bu kadarı yetti. Grevciler çadırlardan çıkıp demiryolu geçidine doğru koştular, muhafızların koloni çadırlarına ateş etmesini önlemek istiyorlardı, kendileri de ateş açtılar. Kanyonlarda saklanan yedek birlikler derhal ortaya çıktı, karanlığa kadar süren bir savaş başladı. Sayıları azalan, vurulan, yaralanan grevciler, doğuya ve kuzeye doğru çekildiler, demiryolu köprüleri üzerinde durdular. Muhafızlar onları oradan çıkarmaya çalıştılar, karanlık bastığında, muhafızlar tepelere doğru geri çekildi, bazı grevciler onların peşini kovaladı. O gece, hemen hemen bütün grevciler tepelerdeydi. Ayın yirmi altısında, Pazar sabahı, Tabasco madeni, ateş eden ve tepede siper alan madenciler tarafından kuşatıldı. O gece, yedi bin grev çadırında, grevcilerin muhafızları Ludlow'da ele geçirdiği söylentisi dolaştı, bütün gece çeşitli yerlerden kampa adamlar geldi, bazıları yirmi beş millik mesafeyi omuzlarında tüfekleriyle aşmışlardı.

Muhafızlar, takviye istemek için Trinidad'a telefon etti. O gün iki kez, Trinidad'dan Tabasco'ya şerif yardımcılarını ve milisleri getirmek üzere tren kaldırmak istediler, ama trenciler onları götürmeyi reddetti. Walsenburg'dan otuz altı şerif yardımcısı özel bir trenle Trinidad'a geldi, geçerken Ludlow çadırlarına ateş ettiler. Coronado otelinde, Las Animas kasabası şerif yardımcılığına atandılar.

Ama örgütlenmeden ve liderlikten yoksun grevciler, savaşmaktan kısa zamanda yorulup ovayı boydan boya aştılar. Şarkı söyleyerek, zafer naraları atarak çadırlarına döndüler. O gece, büyük bir ziyafet çekildi ve dans edildi. Bütün misafirler eğlendi, savaşçılar övünerek savaşlarının öyküsünü anlattılar. Kutlamaların ortasında, muhafızların bir arabaya yerleştirdikleri makineli tüfekle kanyondan aşağı geldikleri haberi duyuldu. Dans durdu, eğlenenler panik içinde kaçıştılar, o gece kimse uyumadı. Yine de, şafak vaktine kadar ovanın iki yanından da ateş eden olmadı. Tepelerden duyulan tek tük tüfek sesleri, orada dolaşan grupların hâlâ muhafızları "avlamaya" çalıştıklarını gösteriyordu.

Sabah, yine tepelerden yaylım ateşleri başladı. Aynı zamanda, yetkililerden telefonla alınan bir habere göre, mitralyözlerle donatılmış, üç çelik vagondan oluşan zırhlı bir trenin yaklaşmakta olduğu öğrenildi. Bunun benzeri bir tren, bir yıl önce, West Virginia'da grev yapan işçilerin çadırları üzerine kurşun yağdırmıştı. Beş bin adam, bu treni beklemek için ovaya yayıldı. Tepelerden üzerlerine ateş edenlere artık aldırmıyorlardı. Tren Ludlow'a yarım mil kalıncaya kadar yaklaştığında, öyle bir ateş barajıyla karşılaştı ki, geri dönüp Forbes madenine gitmek zorunda kaldı.

O gece, kuzey doğudan esen buz gibi bir rüzgar, sulu kar getirdi. Karanlıkta, yedi bin grevci çadırlarını bırakıp tepelere tırmandı. Şafak sökerken, Berwind ve Hastings'e ateş açtılar, on kadar muhafız ve şerif yardımcısı öldürüldü. Daha da yaklaştılar ve atışları daha da şiddetlendi. Telgraf

ve telefon tellerini kestiler, bir gruba Ludlow'la bağlatı sağlayan demiryolunu havaya uçurmaları emredildi. Tabasco'da da, grevci madenciler, muhafızları ve ailelerini madenlerin ağzına doğru sürdüler. Eğer başladıkları işi bitirmelerine izin verilseydi, kuşkusuz bu üç madenin muhafızları öldürülecekti. Ama bu gürültü patırtının ortasında, Ludlow kolonisinden bir haberci geldi.

"Ateş etmeyin," diye emretti onlara, "derhal çadırlara geri dönün. Vali, Ulusal Muhafızları çağırdı."

Böylece, grev yapan madenciler tepelerden aşağı inip ovayı aştılar, bu yeni durumu aralarında tartışıyorlardı. Bunun anlamı neydi? Bu askerler tarafsız mıydı? Grevcilerin silahları ellerinden alınacak mıydı? Silahlı adamlara karşı onları kim koruyacaktı? Daha önce büyük grevlere katılmış olanlar, ölesiye korkuyorlardı. Fakat liderler onları geçici olarak yatıştırdı, o akşam öteki çadır kolonilerinden gelenler yerlerine döndüler. Ludlowlu adamlar, tüfeklerini liderlerine teslim ettiler, onlar da bu silahları ertesi sabah askerlere verecekti. Ama sabah olunca, askerler ortalıkta görünmedi, onlardan bir haber de çıkmamıştı. Aynı zamanda, Trinidad'dan telefon eden bir adam, yedi otomobil dolusu silahlı şerif yardımcısının Ludlow'a doğru yola çıktığını, Hastings ve Berwind saldırılarının intikamını alacaklarına yemin ettiklerini bildirdi. Bütün gün boyunca, buna benzer ve bazen de daha kötü söylentiler aldı yürüdü.

"Mahvolduk!" diye bağırıyordu grevciler. "Askerler gelip silahlarımızı alacak. Bizi vuracaklar. Grevlerde hep öyle yapıyorlar. Bu gece önce muhafızlar gelecek. Kadın ve çocukları buradan göndermeliyiz." Böylece kadın ve çocuklar, Trinidad trenine bindirildi, erkekler boş kampa dönüp çadırlarda yerlerini aldılar.

"Onlara erkek olduğumuzu gösterelim. Askerler gelip bizi öldürmeden, maden muhafızlarından intikamımızı alalım. Gerçek bir savaş verelim."

Şimdi, yalnızca silahlı küçük bir grup vardı. Sayıları yüzden fazla değildi. Hiçbir planları ve liderleri olmadan, sabaha karşı fırtınalı havada, saldırıya geçtiler. Ama muhafızlar artık tetikteydi, grevcilerin sayısı çok azaldı. Sabahın yedisinde geri döndüler, kendilerini yere atıp uykuya daldılar.

"Ulusal Muhafızların geleceği hikayesi, bizi korumasız bırakmak için uydurulmuş bir hileydi," diyorlardı. "Askerlerin filan geldiği yok. Silahlarımızı, mermilerimizi bize geri verin, muhafızları burada bekleyelim!" Umutsuzluk içinde, sonlarının gelmesini bekliyorlardı.

Ertesi sabah, otuz birinci milis askeri treni Ludlow'un üç mil kuzeyine kadar yaklaştı, burada durdu. General Chase, elinde ateşkes bayrağıyla koloniye geldi. Koloninin liderlerine, Vali Ammons'un her iki tarafın da silahsızlandırılması emrini verdiğini söyledi general. Valinin emriyle barış korunacaktı; milis askerleri maden işletmecilerinin grev kırıcılar getirtmesine yardım etmeyeceklerdi; grevcileri korkutacak hareketlere girişmeyeceklerdi.

Liderler, bu vaatleri grev yapan madencilere iletti. Kampta hüküm süren terörün bitmesine aşırı derecede sevinen adamlar, hemen tüfeklerini milislere teslim edilmek üzere bıraktılar ve eşleriyle çocuklarını geri çağırmaya koyuldular. Askerlere karşı o kadar minnettardılar ve o kadar rahatlamışlardı ki, büyük bir ziyafet vermeyi kararlaştırdılar.

Grevcilerin isteğiyle, milisler üniformayla Ludlow'da resmigeçit yaptı. Bütün Ludlow kolonisi, en iyi pazarlık elbiselerini giymiş olarak, güneşte parlayan, karlı ovada onları karşılamaya gitti. En önde bütün kolonilerden toplanan, beyaz elbiseler giymiş bin çocuk dans ediyor, grev şarkıları söylüyordu. Onların ardından bando geliyor, bunu da on iki bin kadın ve erkek, ellerinde Amerikan bayrağıyla izliyordu. Grevciler, iki yoğun, neşeli, kardeş hat oluşturup yol kenarlarına dizildi, bunların arasından geçen Ulusal Muhafız birliği ise, neşeyle kendi kamp yerine doğru gidiyordu.

General Chase, Ludlow'da karargah kurdu. Milislerin kampı demiryolunun ötesindeydi, Ludlow çadır kolonisinden madenlere kadar uzanıyordu. General silahsızlanmanın derhal başlayacağını bildirdi, iyi niyetini göstermek için önce maden muhafızlarının silahlarını bırakmasını emretti. Sonra, grevcilerin silahlarını istedi. Otuz iki tüfek, kolonin bütün silahlarının üçte ikisi teslim edildi. Geri kalanlarının tüfeklerini vermeyişinin nedeni, Sopriş ve Segondo'da, grevcilerden alınan silahların maden muhafızlarına verildiği söylentisinin yayılmasıydı. Trinidad'da komutan olan milis yüzbaşısı, grev liderlerinin sorusu üzerine, "Evet, silahları onlara veriyoruz," dedi. "Gördüğünüz gibi, bu madenleri korumak için yeterli sayıda askerimiz yok. Adamlarınız da oldukça öfkeliymiş, öyle dediler bana." Aguilar'dan gelen bilgiye göre, maden muhafızlarından ve Baldwin-Felts dedektiflerinden alınan silahlar, yine aynı nedenle onlara geri verilmişti. Kısa bir süre sonra, Ludlow'da toplanan tüfekler, Delagua, Hastings, Berwind ve Tabasco'da muhafızlara dağıtıldı. Ama grevciler bu konuda yaygara yapmadılar.

Ludlow kolonicileriyle milis askerleri arasındaki ilişkiler dostçaydı. Asker ve madenci takımları, karda beyzbol oynadılar, birlikte tavşan avına gittiler. Grevciler, büyük çadırda milisler için danslı eğlenceler düzenlediler, korumalar çadırları ziyaret etti, kolonide yaşayanlarla kaynaştı. Yemeğe geldiklerinde hep sevinçle karşılanıyorlardı. Grevciler de serbestçe milis kampında dolaşıyorlardı. Madenciler arasında çok sayıda Yunanlı ve Montenegrolu vardı, bunlar Balkan savaşlarında savaşmışlardı. Milis subayları onların tüfekleri denemesine ses çıkarmıyor, ustalıklarına hayret ediyorlardı.

Bütün bunlar ancak iki hafta sürdü. Maden işletmecilerinin milisleri getirtmesinin nedeni, gerekli koruma sağlanırsa, birçok grevcinin işbaşına dönmek isteyeceğiydi. İşlet-

meciler, milisler gelir gelmez, madencilerin hemen madenlere döneceğini sanmışlardı. Ama Ulusal Muhafızlar geleli, böyle bir şey olmamıştı. Bir kişi bile grevi bırakmamıştı. Bu durumda, maden işletmecileri, başka taktikler kullanmaya karar verdiler.

Milis askerlerinin tutumu birden değişti. General Chase, hiçbir uyarıda bulunmaksızın, Ludlow grevcilerinin silahlarını sakladıklarını, yirmi dört saat içinde bunların hepsini teslim etmek zorunda olduklarını açıkladı. Milislere grev çadırlarından uzak durmaları emredildi. 12 Kasımda, milisler ve maden muhafızları birlikte, saklı silahları ortaya çıkarmak amacıyla arama yapmaya başladılar. Old Segundo'daki grevcilerin evleri arandı. Eşya kolileri açılıp içindekiler ortaya saçıldı, paralara ve değerli eşyalara el konuldu. Trinidad'dan gelen habere göre, Baldwin-Felts şirketi korumalarının en ünlülerinden üçü, asker olarak devletin ordusuna alınmıştı. General Chase, Colorado Kömür ve Demir Şirketine ait bir otomobille teftiş yapmaya başladı. Grevcilere tren istasyonundan uzak durmaları, anayollara çıkmamaları emredildi; böylece onlarla madenlerde çalışacak olan grev kırıcılar arasında çatışma çıkması önlenecekti.

Ulusal Muhafızların masraflarını karşılamayı devlet üzerine almıyordu. Kömür işletmecileri bu ödemeleri üstlenmeyi önerdiler; ama Vali Ammons bunu uygun bulmadı. Denver Clearing House'ın, Müdür Bay Mitchell aracılığıyla, 250 000 dolar göndermesi sağlandı. Bu, kömür şirketlerinin milisleri satın almasının dolaylı bir yoluydu; çünkü Bay Mitchell Denver National Bank'ın da müdürüydü. Bu banka müdürü, Juniper Kömür Şirketi yöneticisi Bay Haden'i eğer sendikayla anlaşma yaparsa, ödünç verdiği paraları açıklamakla tehdit etti.

Milislerin izleyeceği yol belli olmuştu. Sıkıyönetim ilan edilmemekle birlikte, General Chase Trinidad'da Colorado'nun "askeri bölge" olduğunu açıkladı; komutan kendi-

siydi ve emri altındaki milisler, "askeri esirleri" tutuklama ve hapse koyma yetkisine sahipti. Bu "askeri esirler"in ilki, Trinidad sokaklarında askerlerle karşılaşan bir madenciydi ve sendikaya yazılmak için nereye başvurması gerektiğini sormuştu.

Chase, açıktan açığa zorbalık ve korku kampanyası başlattı. Daha önceki grevlerde olduğu gibi, toplu tutuklamalar başladı; otuz beş kişilik, hatta yüz kişilik kadınlı erkekli gruplar, hiçbir suçlama olmaksızın hep birden tutuklandı ve "askeri esir" statüsüyle, belirsiz bir süre için hapsedildiler. Postaya bakmak için postaneye giden grevciler tutuklandı. Grev kırıcılarla konuşmak isteyen sendikacılar, coplanıp hapse atıldı. Birleşik Maden İşçileri kurumunun sosyalist örgütleyicisi Adolph Germer, Walsenburg'da trenden iner inmez tutuklandı; eşi Bayan Germer, evinde sarhoş subayların hakaretlerine maruz kaldı. Milislerin açık desteğinden cesaret alan maden muhafızları, durmadan ortalıkta dolaşıp kavga çıkarmaya, olay yaratmaya başladılar. 15 Kasım gecesi, Picton'daki grevci evlerine birçok kez yaylım ateşi açıldı. Bir asker, Bayan Radlich'in Ludlow postanesine gidip mektuplarını almasını yasakladı; kadın cevap vermeye kalkışınca, onu tüfeğinin dipçiğiyle yere serdi. Teğmen Linderfelt, Ludlow istasyonunda rastladığı on yedi yaşındaki bir genci, milislerin atlarını korkuttuğu bahanesiyle, yürüyemez hale getirinceye kadar dövdü.

Yine de, bütün bu önlemler maden işletmecileri için yeterli değildi. Gazeteciler, valilikte bir grup maden işletmecisinin Vali Ammons'a: "Allah belasını veresice korkak herif," diye küfrettiğini işittiler. "Bıktık artık, bir şeyler yap, hem de elini çabuk tut, yoksa gününü gösteririz sana!" Colorado egemen eyaletindeki halk iradesinin cisimleşmiş şekli olan vali, ancak şöyle cevap verebildi: "Kızmayın bana, baylar. Elimden geleni yapacağım." Sonra kapı kapan-

dı. Kısa bir süre sonra, General Chase yeni bir bildiri yayınladı. Burada, madende çalışmaya gitmek isteyen herkesin güvenliğinin sağlanacağı belirtiliyordu. Colorado Askeri Bölgesinin komutanı olarak, kendisinin koyduğu yasalara uymayanları yargılamak ve cezalandırmak üzere, gizli bir askeri mahkeme kurulacaktı. Aynı gece, Baldwin-Felts dedektiflerinden Belcher'in dayanılmaz zulmüne uğrayan bir grevci, Trinidad sokaklarında onu vurup öldürmüştü. Kasabanın tıklım tıklım dolu, kokuşmuş hapishane hücrelerinde, otuz beş askeri esir, soğukta bekletiliyor, yeterli besin ve sudan yoksun ediliyordu. Bunlardan beşi, askeri mahkemede cinayet suçundan yargılandı; itiraf etmeyi reddedince işkenceye uğratıldılar. Beş gün beş gece üzerlerine buzlu sular döküldü, uyumamaları için süngülerle dürtülüp, sopalarla dövüldüler. Zancanelli adında bir İtalyan işçi çözülüp "itirafname" imzalayacağını açıkladı. Bu belgeyi milis subayları yazmıştı, daha sonra sanık hepsini reddetti ve belgenin sahteliği kanıtlandı.

Sendika, işletmeci ve grevcilerin bir konferansta bir araya gelmesi için son bir çaba gösterdi, ama işletmeciler bu çağrıya hiç önem vermediler. General Chase, milislerin sabrının tükendiğini açıkladı. Grevciler, yüzlerce grev kırıcıyla dolu bir trenin eyalete geldiğini ve milislerin onlara madenlere kadar refakat ettiğini şaşkınlıkla fark ettiler. Chase'a başvurduklarında, general, Vali Ammons'un grev kırıcı getirtmeme kararından vazgeçtiğini bildirdi. Grevciler bu değişikliği yeni öğreniyordu.

Sonra, doğudan binlerce işçi akın akın gelmeye başladı. Bu işçilere, Colorado'da grev olmadığı söylenmişti. Bedava yolculuk yapmaları sağlanmış ve yüksek ücret alacakları vaadiyle kandırılmışlardı. Kimisine kömür madenlerinde iş, kimisine de batı bölgelerinde toprak vaat edilmişti.

Bu insanlardan bazıları sendikalıydı. Aralarında grev kırıcı olmak isteyen azdı. Ama onlara yolculuk masraflarını

çıkarıncaya kadar çalışmak zorunda oldukları, madenlerden çıkıp gitmelerine izin verilmeyeceği söylenmişti. Prinero'da demiryolu boyunca kaçmaya kalkışan bir İtalyan, sırtından vurulup öldürülmüştü. Tabasco'da, çalışmayı reddeden bir işçi de öldürülmüştü. İşe girmek isteyenler, haftalarca hiçbir ücret almadan çalışmaya zorlandılar. Biraz parası olan bir adam, yolculuk masrafını nakden ödedi; şirketin muhasebe defterlerinde, günde 3. 50 dolar ücretle yirmi gün çalıştığı yazılı olmasına rağmen, sadece elli sent kazandığını söylediler. Milisler, maden yöneticilerinin emriyle hareket ediyordu; şirketle "hesap kesme" yapılmadan, hiçbir işçiye işi bırakıp bölgeden ayrılma izni verilmiyordu. Maden kamplarına girip çıkmak için, geçiş belgesi gerekiyordu. Yüzlerce grev kırıcı, geceleyin karlı tepelerden kaçıp gitti, grevcilerin çadır kolonilerine sığındılar, burada onlara sendikadan işsizlik ödeneği ve hepsine birer çadır verildi.

Askerlerin kanunsuz hareketleri ve insafsızlığı giderek artıyordu. Birisi subay, iki sarhoş milis askeri, karısıyla birlikte başka bir yerde bulunan bir çiftçinin evini işgal etmişlerdi. İki küçük çocuğa hakaret ettiler, öte beriyi kırıp döküp karıştırdılar, bütün değerli eşyayı çaldılar. Şikayete rağmen, hiçbir ceza almadılar. Pryor çadır kolonisinde, Andrew Colnar adındaki bir Hırvat grevci, grev kırıcı olan bir yurttaşına mektup yazıp sendikaya katılmasını önermişti. Milis askerleri Colnar'ı tutukladı, kampa götürdüler ve silahlı muhafızların önünde, yere bir çukur kazmasını emrettiler. Ona, kendi mezarını kazdığını, güneş doğarken öldürüleceğini söylediler. Korku ve şaşkınlık içindeki zavallı adam, son kez ailesini görmek için izin istedi. Bunu yapamayacağını, eğer çukur kazmaya devam etmezse hemen vurulacağını bildirdiler. Colnar, bayılıp kazdığı çukurun içine düştü, ayıldığında küfredip dövdüler.

Buna benzer sahneler, milis askerlerinin eğlencesi haline gelmişti. Polonyalı Tom İvaniç Trinidad'a giderken, Ludlow'da trenden aşağı atılıp mezarını kazması emredildi. Ona karşı hiçbir suçlama yoktu – milisler bunu eğlence olsun diye yaptıklarını söylüyorlardı. Son mektubunu yazmasına izin verdiler, o da şunları yazdı:

"Sevgili karıcığım,

Eşinden sana, oğluma, kız kardeşim Mary'ye, küçük Kate'e ve kardeşim Joe'ya selamlar. Tutukluyum ama hiçbir suçum yok, bugün kendi mezarımı kazıyorum. Sevgili karıcığım, bu benim son mektubum. Kardeşim Joe ile birlikte çocuklarıma bakın. Tanrı yardımcım olmazsa, benden geriye hiçbir şey kalmayacak. Bu dünyada suçsuz insanlar kara toprağa giriyor, onların yattığı toprağı tanrı kutsasın. Çadırlarla yol arasına mezar kazıyoruz. Sevgili karıcığım, kardeşim Joe ile çocuklara bakmanızı söylemiştim. Sana, çocuklara, Joe'ya, kayınvalideme ve yengem Mary Smiljimie'ye, yaşayan herkese selamlar. Eğer bu gece Trinidad'a gidip yöneticiyi göremezsem ve bizim için bir şeyler yapılamazsa sanırım çok geç olacak. Artık elveda demekten başka yapabileceğim bir şey yok. Mezara gireceğimi görüyorum. Tanrı adaletlidir. Bu mektuba 5 dolar koyuyorum, kimse çalmazsa elinize geçer. Domenic Smircich'ten 23.30 dolar alacağım var. Bir defterde yazılı. Joe alsın onu. Yaşayanlardan tanıdığım herkese selamlar.

Eşin *Tom İvanich*

Son dakikayı beklerken üzgünüm, kalbim kırık. Dernekten parayı alınca çocuklar arasında eşitçe paylaştırın."

Aynı işi yapmaya zorlanan bir İtalyanın mektubu ise şöyleydi:

"Sevgili Louisa,

Kırık kalpli Carlo'dan selamlar. Bu sana yazdığım son mektup. Söyleyebileceğim bu kadar. Üzgünüm. Elveda, elveda."

23 Ocakta, grevcilerin eşleri ve çocukları, o anda San Rafael Hastanesinde yatmakta olan Jones Ananın hapse konmasını protesto etmek için bir yürüyüş düzenlediler. Giderken oldukça neşeliydiler, şarkı söylüyor, gülüyorlardı. Ana caddenin köşesini döndüklerinde, birdenbire yollarının bir milis süvari birliği tarafından kesildiğini gördüler. "Evlerinize dönün!" diye bağırıyordu askerler, "Dağılın! Geri dönün! Buradan geçemezsiniz!" Kadınlar durakladı, sonra yine ilerlediler, süvariler kılıçlarını çekip yavaş yavaş kadınların üzerine yürüdüler. Grevcilerin milislere karşı duyduğu nefret, kadınları harekete geçirdi, alay etmeye, bağırmaya başladılar: "Grev kırıcı çobanları! Baldwin-Felts uşakları!" Askerler, atları kalabalığın üzerine sürüp kadınları sürü gibi önlerine kattılar. General Chase, kaba küfürler ederek askerlere komuta ediyordu. On altı yaşında bir kız, generalin yolu üzerinde duruyordu. Çok öfkeli olan kız, generale ne yaptığına dikkat etmesini, önüne bakmasını söyledi. O anda bir asker, atını dörtnala sürüp kılıcıyla kıza vurdu. Kadınlardan çığlıklar yükseldi. General Chase'in atı birden şaha kalktı ve general yere düştü. Kadınlar kahkahalarla gülmeye başladılar. General, "Kadınları çiğneyin, ezin kadınları!" diye haykırıyordu, askerler de öyle yaptılar. General Chase, kılıcıyla bir kadının kafasını yardı. Atların çelik nalları kadınları ve çocukları çiğnedi, hepsi yerlere serildi. Paniğe kapılan kalabalık, sokak boyunca kaçışmaya başladı, askerler de aralarına karışıp delice bir gazapla bağırıyor, kılıçlarını sallıyorlardı. Atlarından inenler, yumruklarıyla kadınları dövmeye girişiyor, yakaladıklarını sürükleyip götürüyorlardı. O gün, hapishane binden fazla askeri esirle dolmuştu.

Şubatın sonuna doğru, Birleşik Devletler Temsilciler Meclisi Maden Ocakları ve Madencilik Komitesinin alt komitesi, grevi soruşturmak için Trinidad'a geldi. İncelenecek hukuksal konular arasında, milislere karşı ağır suçlamalar ve bunları kanıtlayacak deliller, tanıklar vardı. Milislerin avukatı Yüzbaşı Danks, bu suçlamaları çürütecek tanıklık ifadelerine sahip olduğunu söylediyse de, duruşmanın sonunda bunlardan hiçbirini ortaya çıkarmaya cesaret edemediği anlaşıldı.

Soruşturmanın son gününde, 9 Martta, Forbes çadır kolonisi yakınlarında bir grev kırıcının ölüsü bulundu. Ertesi gün, milis askerleri Albay Davis'in komutası altında, Forbes'a gidip grevcilerin çadırlarını yerle bir ettiler. Çadırlar yırtıldı, eşyalar parçalanıp atıldı, grevcilere kırk sekiz saat içinde eyaleti terk etmeleri emri verildi. Albay Davis, General Chase'den "çadır kolonisini ortadan kaldırma" emri aldığını söyledi. Forbes'daki grevciler, Kongre komitesi önünde, milislerin aleyhinde en çok tanıklık yapanlardı. Elliden fazla grevci ve aileleri kış soğuğunda evsiz ve yiyeceksiz, ortada kaldılar. İki bebek donarak öldü.

Birkaç gün sonra, milisler Ludlow çadır kolonisinden kendileri aleyhinde tanıklık yapan on adamı toplayıp Berwind'e götürdüler. Burada onları dövdüler, taştan bir duvarın önüne dizip bir top namlusunu adamlara doğru çevirdiler. Kımıldamalarına izin verilmiyor, süngülenmekle tehdit ediliyorlardı. Vurulacakları korkusuyla, dört saat orada bekletildiler, sonra ham deriden bir kırbaçla kamçılanarak kanyondan aşağı sürüldüler, milisler de atları üzerinde, dörtnala onları takip ediyordu. Fyler adındaki yaşlı bir madencinin gücü tükendi, artık koşamaz oldu; durunca, dört asker üzerine atılıp öylesine dövdüler ki, Ludlow'a kadar elleri ve dizleri üzerinde sürünmek zorunda kaldı.

Bütün bu şiddet hareketleri, grevcileri kızdırmak için yapılıyordu. Dört kez, milisler silah arama bahanesiyle

Ludlow kolonisine gelip ortalığı karmakarışık ettiler. Demiryolunun karşı tarafına iki makineli tüfek yerleştirip namlularını koloniye doğru çevirdiler. Çadırlara dalıp adamları dışarı sürüklüyor, bir mil ötede açık arazide onları sıraya diziyor, bir başka makineli tüfeğin namlusunu onlara doğrultuyorlardı. Askerler kampın içinde dolaşıp işlerine yarayacak, değerli ne bulurlarsa alıyorlardı. Yerdeki yaygıları kaldırıp altına bakıyor, kendilerine engel olmak isteyen kadınlara hakaret yağdırıyorlardı.

Grevcilerin, çadır kamplarında estirilen bu teröre kızmadıklarını söylemek istemiyorum. Ama milislere karşı şiddet uygulamadılar, bir iki küfür ve sataşmadan başka bir şey yapmadılar. Öfkeden deli olacak dereceye gelmişlerdi, liderleri bile artık onları kontrol altında tutacaklarını vaat edemiyorlardı. Evleri yıkılmış, başkaları tarafından işgal edilmişti, karıları saldırıya uğruyordu, eşyaları çalınıyor, her an küfür ve hakaret işitiyorlardı. Artık daha fazla dayanamayacaklarının farkındaydılar. General Chase, Forbes çadır kolonisinin yeniden kurulmasına izin vermemişti, grevcilerse yine de bunu yapacaklarını söylüyorlardı. Bu kez öyle direneceklerdi ki, milisler onların ölülerini çiğnemeden evlerini yıkamayacaktı. Elli millik mesafeye uzanan çadır koloniler boyunca, grevciler silah satın almaya başladılar. 23 Martta, birdenbire, milisler geri çağrıldılar.

Askerlerin masraflarını karşılamak üzere, Denver Clearing House tarafından ödenen 250 000 dolar tükeneli hayli zaman geçmişti. Ayrıca, Devlet Denetçisi Kenehan soruşturma yaptırmış, subaylar ve askerler arasında öyle yolsuzluk ve müsriflikle karşılaşmıştı ki, askerlere para ödemeyi reddetmişti. Birçok asker, para almadıkları için isyan etmişti. Üniformalı maden muhafızları, ülkede dolaşıp borç para arıyor, devletin bunları ödeyeceğine ilişkin senet imzalıyorlardı. Disiplin kalmamıştı. Subaylar erleri kontrol edemiyordu.

Bunlar bölgeden gitmeden önce, iki milis alayı oluşturuldu, bunlar Walsenburg'daki B Alayı ve Trinidad'daki A Birliğiydi. Bu alaylar maden muhafızlarından ve Baldwin-Felts dedektifleri olan korumalardan kuruluydu. Bunların ücretlerini kömür şirketleri ödüyordu. Öteki bölüklerin en kıdemli grev kırıcıları Ludlow'da karargah kuran yeni bir bölüğe aktarıldı – buna patavatsızca Q Bölüğü deniliyordu. Bu üç bölük, bölgede kaldı. Bu adamların çoğu, profesyonel grev kırıcıydılar; milis üniformaları içinde madenlere çalışmaya gidiyor, silahlarını ocağın ağzında bırakıyorlardı.

19 Nisan Pazar günü, Yunanlıların Paskalya bayramıydı, Ludlow çadır kolonisindeki Yunanlılar bu bayramı kutladılar. Bu kutlamalara herkes katıldı, çünkü bütün işçiler Yunanlıları severdi. Elli kadardılar, hepsi de bekar gençlerdi. Bazıları Balkan savaşlarına katılmıştı. İçlerinden Louis Tikas adındaki işçi, Atina Üniversitesi mezunuydu, Yunanlılar arasında en kibar, en cesur ve en sevimli olan oydu, onu grevcilerin lideri yapmışlardı.

Güzel bir gündü, yerler kuruydu, güneş parlıyordu. Şafakta Ludlow'daki insanlar kalkmış, çadırlar arasında dolaşıyordu. Güneş doğarken, Yunanlılar dansa başladılar. Büyük çadıra gitmeyi reddetmişlerdi, dövülmüş topraktan alana bayraklarını yerleştirmişler, denklerin dibinden milli kıyafetlerini çıkarıp giymişler, öğlene kadar Yunan halk oyunlarını oynamışlardı. Beyzbol sahasında, kadınlar ve erkekler ayrı ayrı top oynuyordu. İki kadın takımı yarışmaya karar vermiş, Yunanlılar kadın oyunculara Paskalya hediyesi olarak çelenkler vermişlerdi. Gülerek, oynayarak bütün kamp tatil yapıyordu. Çocuklar her yerdeydi, ovada yeni biten çimenlerin üzerinde oynaşıyorlardı.

Beyzbol oyunlarının ortasında, dört milis askeri demiryolunun karşısından, ellerinde tüfeklerle çıkıp geldi. Askerler, her zaman gelip grevcilerin oyunlarını izliyordu,

ama hiç silah getirmemişlerdi. Erkeklerin oyun sahasına girdiler, mevzi aldılar; tüfeklerini pervasızca kalabalığa doğru çevirdiler. Grevciler, bir süre onlara dikkat etmedi, sonra askerlerin oyuncuların geçmek zorunda olduğu çizgi üzerinde durduğunu, oyuna müdahale ettiklerini gördüler. Adamlardan biri, bu duruma itiraz etti, askerlerin yana çekilmesini istedi; namluları kalabalığa çevirmenin gereksiz olduğunu da belirtti. Bir asker ona "Sen bize karışma," dedi, bunu o kadar tehditkâr bir tarzda şekilde söyledi ki, sanki adam cevap verse kötü bir şeyler yapacaklardı. Bu nedenle adamlar sessizce yerlerine döndüler ve oynamaya devam ettiler. Fakat milis askerleri kavga arıyordu, kadınların oynadığı yere gittiler. Kadınlar, onları öyle sakince karşılamadı, alay ediyor, tüfeklerden korkmadıklarını söylüyorlardı; iki kadının kurusıkı bir tabancayla onların hakkından geleceğini iddia ediyorlardı. Misillerden biri, "Pekala, kızlar," dedi, "siz yeteri kadar eğlendiniz, yarın da sıra bizim eğlencemize gelecek." Kısa bir süre sonra gittiler.

Beyzbol oyunu bittikten sonra, Yunanlılar koloniye öğle yemeği ikram etti. Bu büyük bayram gününde, toplantı çadırı onlara yetmiyordu. Trinidad'a gidip yeni çadırlar satın aldılar. Erkeklere bira, kadınlara kahve ikram ediliyordu. Bir Yunanlı içkisini içtiğinde kalkıp bir Yunan şarkısı söylüyordu. Herkes çok mutluydu, çünkü o gün baharın ilk günüydü. Gece bir balo verildi, saat onda adamlar gelip milislerin gizlice kampa sokulduklarını ve çadırlarda konuşulanları dinlediklerini söyledi.

Dans durdu. Çünkü günlerdir, koloniciler arasında milislerin gelip çadır kampı yerle bir edeceği fısıltıları yayılıyordu. Karanlıkta, silahı olanlar başçadır içinde toplandı. Bunlar kırk yedi kişiydi. Kadın ve çocuklara bir şey söylememeyi kararlaştırdılar. Çünkü birincisi, eğer çarpışma çıkarsa, milisler çadır kolonisine saldırmayacaktı, grevcilerin açık ovaya yayılmasını bekleyecekler, sonra vuruşmaya

başlayacaklardı. İkincisi, daha önce de böyle tehditler işitilmiş, ama bunlardan bir şey çıkmamıştı. Yine de o gece, işçiler kampın çevresinde nöbet tuttu; sabahleyin ortalığın sakin olduğunu görüp, uyumak için çadırlarına gittiler.

Sabah saat 8. 45'te, bir gün önceki top oyununa müdahale eden milis askerleri, kampa geldi. İradesi dışında, kampta alıkonulan bir adam için geldiklerini söylüyorlardı. Onları Tikas karşıladı. Kampta verdikleri isimde kimse olmadığını açıkladı, onlarsa Tikas'ın yalan söylediğini iddia ettiler. Eğer adamı derhal vermezlerse, bir manga askerle birlikte geleceklerini ve koloniyi arayacaklarını söylediler.

Bunun hemen ardından, Binbaşı Hamrock telefonla Tikas'ı arayıp milislerin kampına gelmesini emretti. Tikas, iki kampın tam ortasında, tren istasyonunda binbaşı ile buluşacağını bildirdi ve bu öneri Hamrock tarafından kabul edildi. Ama Tikas oraya vardığında, milislerin fişekliklerini kuşandıklarını, tüfeklerini aldıklarını gördü. Her yerde savaş hazırlığına benzer bir hareketlilik vardı, çadır kente yöneltilen iki makineli tüfek, Su Deposu tepesinde konuşlandırılmıştı. Grevciler de mitralyözleri görmüş, bombaların patladığını işitmişlerdi, Tikas istasyona vardığında, kırk yedi silahlı adamın koloniden çıktığını ve Colorado demiryoluyla güneydoğu demiryolunun kesiştiği noktaya doğru, tek sıra halinde ilerlediklerini gördü. Louis, binbaşıya "Tanrım, bunlar da ne demek oluyor?" diye bağırdı. Binbaşı da çok telaşlı görünüyordu, "Adamlarını geri çağır," diye cevap verdi, "ben de kendiminkileri geri çekerim." "Ama benim adamlarım bir şey yapmıyorlar ki," dedi Louis, "tepedeki makineli tüfeklerden korktular." "Peki, öyleyse onları geri çağır, çadır kolonisine dönsünler," diye bağırdı Hamrock. Louis koşarak çadır kampa geri döndü, elinde beyaz bir mendil sallıyor, adamları geri dönmeye çağırıyordu. Yarı yola vardığında, grevciler de durdular. Tüm bu sı-

rada üçüncü bomba patlardı ve hiçbir uyarıda bulunulmaksızın, makineli tüfek takır takır ateş etmeye başladı.

Önceden hesaplanmamış ve acımasız bir saldırıydı bu. Milisler bana, çadır kolonisini yerle bir etme ve orada yaşayan herkesi öldürme emri aldıklarını söylediler. Üç bomba, komşu madenlerde konuşlanan maden muhafızları, Baldwin-Felts dedektifleri ve grev kırıcılar için verilmiş bir işaretti. Bunlar tepeden tırnağa silahlı olarak tepelerden indiler –tam dört yüz kişiydiler.

Birdenbire mitralyözlerden kurşun yağdı, çadırlar param parça oldu ve ardından korkunç bir panik başladı. Bazı kadın ve çocuklar ovaya doğru kaçıştılar, çadır kolonisinden uzaklaştılar. Kaçarlarken hepsi vuruldu. Kocaları silahsız olan bazı kadınlar, kuzeydeki dere yatağına sığındılar. Bayan Fyler, bir grup kadın ve çocuğu, demiryolu pompa istasyonundaki derin kuyuya götürdü; burada merdivenle kuyuya inerek saklandılar. Diğerleri, çadırların altına kazdıkları, kurşun geçirmez çukurlara sağındı.

Olan bitene şaşıran silahlı grevciler, çadır kente doğru atıldı ama üzerlerine kurşun yağdırılarak geri çevrildiler. Şimdi, maden muhafızları harekete geçmişti, patlayıcı mermiler atıyorlardı, altıpatlarlardan atılan kurşunlar gürültüyle patlayarak çadırları delip geçiyordu. Makineli tüfek hiç susmadı. Tikas, bazı Yunanlılarla birlikte gitmişti, ama geride kalanları kurtarmak için umutsuzca bir çabaya girişti. O ve bir Amerikalı grevcinin eşi olan Bayan Jolly ve İtalyanların lideri Bernardo, Slavların lideri Domeniski çukurlarda mahsur kalanlara yiyecek, su ve yaraları için sargı bezleri getirdiler. Burada, kimsenin tüfeği yoktu. Tikas, patlayıcı mermilerin çadırlardan atıldığını sanıyordu, çılgın gibi koşup bunları ateşleyen deliyi durdurmak istedi. Gerçekte nereden ateş edildiğini ancak bir saat sonra fark edebildi.

Bayan Jolly beyaz bir elbise giymiş, Tikas ve Domeniski kırmızı haç resimleri yapıp kadının göğsüne ve koluna

toplu iğne ile tutturmuşlardı. Milisler bunları hedef aldı, kadının elbisesi delik deşik olmuş, bir kurşun ayakkabısının topuğunu koparmıştı. Üzerine o kadar yoğun ateş ediliyordu ki, grevciler onun atış alanından uzaklaşmasını istediler. Bu gözüpek genç kadın ve üç arkadaşı, kadın ve çocuklara sandviçler hazırlayıp su taşıdılar.

O sabah erken bir saatte, Trinidad'dan, A Birliğinin 126 milis askerini getiren zırhlı bir tren hareket edecekti. Fakat trenciler bu yolcuları almayı reddetti. Ancak öğleden sonra saat üçte, treni hareket ettirmeyi kabul eden makinistler bulunabildi. Saat dörde doğru Ludlow'a vardılar; getirdikleri iki mitralyözü çadır kolonisi üzerine aralıksız ateş açan silahlara eklediler. Bir askeri birlik, grevcileri yavaşça mevzilerinden çıkarıp dereye doğru sürdü; bir başkası, boşu boşuna demiryolundakileri yerlerinden çıkarmaya uğraştı. Tren istasyonu penceresinden ateş eden sekiz milis askerine komuta eden Teğmen Linderfelt, "Kıpırdayanı vurun!" emri vermişti. Yüzbaşı Carson, Binbaşı Hamrock'un yanına gelip, saygıyla akşama yalnızca birkaç saat kaldığını, karanlık basmadan önce çadır kolonisini yakmak zorunda olduklarını hatırlattı. Binbaşı, "Yakın onları! Dumandan boğun onları!" diye bağırdı. Emrindeki askerler, delice bir kana susamışlıkla, çadırlara ölüm saçtılar.

Hava karamaya başlamıştı. Milis güçleri, çadır kolonisini çevirdi. 7.30'a doğru, bir misil askeri, elinde bir kova gazyağı ve bir süpürgeyle ilk çadıra doğru koştu, gazla iyice ıslattı ve bir kibrit çaktı. Alev parladı, bütün kır aydınlandı. Başka askerler öteki çadırlara saldırdı ve bir dakikada koloninin bütün kuzey batı kesimi alevler içinde kaldı. Bir yük treni gelip pompa istasyonunun yanında durmuştu; kadın ve çocuklar trenin ardına saklanıp sürünerek yolun sağındaki parmaklık boyunca ilerlediler ve dere yatağına sığındılar. On iki kadar milis askeri, tren sürücü bölümüne tırmanıp, makiniste derhal hareket etmesini yoksa kendisi-

ni vuracaklarını söylediler. Makinist emredileni yaptı ve milisler yanan çadırların titrek ışığında, siper yerlere sığınan grevcilerin üzerine tekrar tekrar ateş açtılar. İlk çadırlar tutuştuğunda, şaşırıp kalan grevciler ateşi kesmişti, ama milisler öyle yapmadı. Yakıp yıkma çılgınlığına kapılıp, çadırların üzerine akın ettiler, açıkta buldukları bütün eşyayı yağmaladılar.

Mitralyöz ateşi başladığında, Bayan Jolly çadırdan çadıra dolaştı, kadın ve çocukları saklandıkları çukurlardan çıkardı, önüne katıp ovaya götürdü. Orada, birden Bayan Petrucci ve üç çocuğunun çadırın altındaki çukurda kaldığını hatırladı, geriye dönüp onları almaya gitmek istedi. Tikas, "Hayır," dedi, "siz bu grupla gidin, ben gider onları getiririm." Alevlere doğru yürümeye başladı.

Böylece, Tikaç milislere esir düştü. Nereye gittiğini açıklamak istedi, ama kana susamışlıkla sarhoş olan milisler onun sözlerini dinlemediler. Teğmen Linderfelt, tüfeğinin dipçiğini Yunanlının kafasında parçaladı, kafatasını kırdı. Elli kişi bir ip bulup onu asmak için telgraf direğine bağladılar. Ama Linderfelt grevciyi iki adamına teslim etti ve alaycı bir şekilde, ondan sorumlu olduklarını söyledi. Beş dakika sonra, Louis Tikas üç kurşunla sırtından vurulmuş olarak yerde yatıyordu; daha sonra, Mrs Petrucci'ye ait çadırın altındaki çukurda, on üç kadın ve çocuğun kömürleşmiş cesetlerini buldular.

Fyler de yakalanıp öldürüldü, üzerine elli dört kurşun sıkılmıştı. Alevlerin ve silahların gürültüsü arasında, çadırların altında yanan kadın ve çocukların feryatları işitiliyordu. Bazıları askerler tarafından dışarı çıkarıldı, dövüldü, tekmelendi ve tutuklandı. Bazıları hiçbir yardım alamadan ölüme terk edildiler. Snyder adındaki Amerikalı bir grevci, patlayıcı bir merminin başına isabet etmesi sonucu ölen on bir yaşındaki oğlunun yanı başına çömelmiş, hiç kımıldamadan duruyordu. Bir milis askeri çadıra girip gazyağı

döktü ve tutuşturdu. Tüfeğinin dipçiğiyle Snider'in kafasına vurup dışarı çıkmasını söyledi. Snyder çocuğun ölüsünü gösterdi; asker cesedi sürükleyerek çadırdan çıkardı ve babaya, "Al bakalım! Bu şeyi kendin taşı!" diyerek yere attı.

Haberler kuzey ve güneye doğru hızla yayılıyordu. Üç saat içinde, elli millik çevrede, milislerin kadın ve çocukları yakıp öldürdüğünü duymayan grevci kalmamıştı. Pazartesi gecesi bulabildikleri bütün silahlarla, Ludlow'a doğru yola çıktılar. Bütün gece, yollar üstü başı yırtık pırtık silahlı adam yığınlarıyla doldu, Black Hills'e gidiyordu bunlar. Aralarında grevcilerden başka, Aguilar, Walsenburg ve Trinidad'dan gelen katipler, taksi şoförleri, öğretmenler, hatta bankerler bile vardı; tüfeklerini almış cepheye gider gibiydiler. Sanki Ludlow'da parlayan ateş bütün ülkeyi tutuşturmuştu. Bütün ülkede, sendikalar ve yurttaş dernekleri, korkuyla ve açıkça oylamaya koyarak, grevciler için silah satın almak üzere para topladılar. Colorado Springs, Pueblo ve öteki kentlerde büyük vatandaş toplantıları yapıldı, valinin başkandan izin alarak Federal askeri birlikleri getirtmesini talep ettiler. Wyomingli bin yedi yüz madenci silahlanıp grev liderlerine, onlara yardıma gelmek üzere yola çıkmaya hazır olduklarını bildiren telgraf gönderdiler. Kovboyların, demiryolcuların sendikaları ve W.W.I.'nin yerel temsilcileri, binlerce emekçinin grevcilere yardıma gitmek istediklerini bildiren mektuplar aldılar. Beş bin Cripple Creek madencisi, maden ocaklarından çıkıp doğuya, Black Hills'e doğru yola çıktılar.

Bu sırada, Ludlow'da milis askerleri çıldırmış gibiydi. Bütün gün, makineli tüfekleri yanmış, kararmış çadır kolonisi üzerine boşalttılar. Kımıldayan her şey, tavuklar, atlar, koyunlar, kediler kurşun yağmuruna tutuluyordu. Anayoldan bir otomobil geldi. İçinde Denver'den Texas'a gitmekte olan bir adam, karısı ve kızı vardı. Orada savaş olduğunu bile bil-

miyorlardı. Askerler, mitralyözü otomobile doğrulttular, üst kaporta uçup gitti ve radyatör parçalandı. Linderfelt, bir gazeteciye bağırarak şöyle dedi: "Bütün kızıl grevcileri temizlemeden, bu bölgedeki tanrının cezası bütün sendika sempatizanlarını yok etmeden savaşa son vermeyeceğiz." Sendika tarafından, Trinidad'dan öldürülen kadın ve çocukların cesetlerini almak için gönderilen vagonlar, öylesine şiddetli bir saldırıya uğradı ki geri döndürüldüler. Milisler ölüleri hâlâ yanan çadırların kalıntıları üzerine attılar.

Grevciler de öfkeden deli gibiydi. Birleşik Maden İşçileri, bütün emekçileri silah başına çağırdı. Gündüz, giderek artan sayıda tepelerde toplanıyor, gece siper kazarak milis mevzilerine yaklaşıyorlardı. Çarşamba günü Binbaşı Hamrock, Aguilar'daki maden muhafızlarına telefon etti: "Tanrı aşkına, bir şeyler yapın! Bütün çadır kolonilerinden üzerimize yürüyorlar. Bütün Aguilar grevcileri burada, onları geri çağırın." Muhafızlar, Empire Mine pansiyon binasının pencerelerinden Aguilar çadırları üzerine ateş açtılar. Sonuç şaşırtıcıydı, gazaba gelen üç bin grevci ve kent sakinleri, şehirden çıkıp madenlere doğru yürüdü. Bağırarak, haykırarak, maden muhafızlarının tüfeklerinin yanına kadar sokuldular. Tamamen savunmasızdılar. Royal maden ocağı ve 9 nolu kuyuda, muhafızlar ve grev kırıcılar tepelere doğru kaçtı. Grevciler madene girip orayı ele geçirdiler, içkileri yaktılar, evleri yıktılar ve tüfeklerinin dipçiğiyle makineleri parçaladılar. Empire maden ocağında, şirketin genel müdürü ve bazı muhafızlar madene sığınmışlardı. Grevciler onları orada kilitlediler, içkileri yaktılar, elli evi öylesine dümdüz ettiler ki, orada vaktiyle konutların olduğuna ilişkin ortada hiçbir iz kalmadı.

Bütün yol boyunca aynı şeyler oluyordu. Canyon City'de, grevcilerin evleri makineli tüfeklerle taranmıştı. Grevciler Sunnyside ve Jackson madenlerini ele geçirip makineli tüfekleri yakıp erittiler, ama başka zarar vermedi-

ler. Rouse ve Rugby'de dört yüz grevci, maden ocaklarına saldırdı.

Ludlow'un yakılmasından iki gün sonra, bir gazeteci, bazı Kızılhaç hemşireleri ve Trinidad'lı papaz Randolph Cook milislerden izin alıp Ludlow çadır kolonisi kalıntıları üzerinde araştırma yapmaya geldiler. Savaş hâlâ devam ediyordu, askerler eğlenmek amacıyla yıkıntılar üzerine rasgele ateş ediyordu, ama o kadar yakından ateş açıyorlardı ki, mermiler kalıntılar üzerinde dolaşan araştırıcılara isabet edebilirdi. Louis Tikas'ın ulaşmak için o kadar çabaladığı, Bayan Petrucci'nin çadırı altındaki çukurdan, on bir çocuk ve iki kadının cesedi çıkarıldı. Çukura ateş edildiğine ilişkin bir iz yoktu, ama cesetler fena halde yanmıştı. Gerçek, onların çadırların içinde yakıldığı şeklindeydi – birçok milis askeri bana, koloninin yağmalanması sırasında, kadın ve çocukların uzun süren, korkunç çığlıklarını duyduklarına itirafı etti. Askerler, yananların cesetlerini dumandan boğulanlarla birlikte çukurlara atıyorlardı.

Yardıma gelenler, Trinidad'a döndüklerinde, birçok cesedin kayıp olduğu söylendi, bir grevci kampın kuzeydoğu kesimindeki bir çukurda on sekiz kişinin öldüğünü anlattı. Böylece, cumartesi günü döndüler. Bu sırada milisler de karargahlarına dönmüşlerdi ve General Chase'in komutası altında bulunuyorlardı. General, Kızılhaç ekibini sevinçle karşıladı ve Kızılhaç Derneği sancağını taşıma yetkisine sahip olup olmadıklarını sordu. Bu yetkinin kendilerine verildiği cevabını aldığında, General kibarca bir dakika beklemelerini, Denver'e telefon edip bunu doğrulatacağını bildirdi. Çabucak geri döndü. "Tamam," dedi, "Denver'e telefon ettim, gidebilirsiniz." O zaman, çadır kolonisine doğru gittiler. Chase, çadırından onları dürbünüyle izliyordu; cesetlerin yattığı yere yaklaştıklarında, arkalarından iki asker gönderip onları geri döndürdü. General çok öfkeliydi. Hiçbir sebep olmaksızın, araştırıcıları iki saat süreyle tutukla-

dı, başlarında asker bekletti. Bu sürenin sonunda, tek sıra olarak masası başında oturan generalin önünden geçirildiler. "Pis hilekârlar!" diye bağırdı general. "Denver'den sizin Kızılhaç sancağı taşımaya yetkili olmadığınızı öğrendim. Ne diye buraya gelip bana blöf yapıyorsunuz?" Papaz Cook, kadınların yanında böyle konuşmamasını söylemek istediyse de, General, "Pezevenkler, papazlar ve orospular, benim için aynıdır" diye cevap verdi. "Defolun gidin buradan, Trinidad'a dönün. Bir daha da buraya geleyim falan demeyin." Denver Kızılhaç derneği, kömür işletmecilerini kızdırmaktan korkarak, Ludlow'a telefon etmiş, yardım ekibinin Kızılhaç sancağı taşıma yetkisini iptal ettiklerini bildirmişti. O gece Colorado ve Güney demiryolları, bir yük treni dolusu sönmemiş kireci milis kampına boşalttı ve civardaki birçok kullanılmayan kuyu açılıp cesetler içlerine atıldı. Gerçekte, grevciler bile Ludlow'da kaç kişinin katledildiğini bilmiyorlardı.

Colorado eyalet yönetimi, duruma hakim olmaktan aciz kalmıştı. Soruna çözüm bulmak üzere, valinin çağrısıyla olağanüstü toplanan eyalet meclisi, çare bulmak için hiçbir çaba göstermeden dağıldı. Senato ve Mecliste, kömür şirketlerinin dalavereleri, bu acil duruma çare bulma girişimlerini durduruyordu. Ama işçileri vurmakta ve kadınlarla çocukları diri diri yakmakta gösterdikleri üstün başarıdan dolayı milis askerleri ve maden muhafızlarına 1.000 000 dolarlık ödül dağıtılması konusunda, hepsi fikir birliğine vardılar.

Bay Rockefeller ve maden işletmecilerinin masum olduklarına, fakat kandırıldıklarına inananlar için, ilginç bir gerçeği daha açıklamak istiyorum. Eyalet meclisi toplantısı zafer kazanmışçasına sonuca vardığında, Colorado Kömür ve Demir Şirketi müdürünün eşi Bayan Welborn'un arkadaşlarına, kocasının John D. Rockefeller'den "hoş bir telg-

raf" aldığını bildirdi. Telgrafta şunlar yazılıydı: "Grev mücadelesini kazandığınız için yürekten tebrikler. Bütün eylemlerinizi içtenlikle onaylıyor ve meclisin başarılı çalışmalarını takdirle karşılıyorum."

"Hey sen, dur bakalım!" diye gürleyen bir ses, adeta gök kubbesini doldurdu. "Dümeni iskeleye kır! Ne sanıyorsun kendini, torpidobotu filan mı?"

Bu ses, dünyada ancak bir tek kişinin hançeresinden çıkabilirdi. Üzerinden kocaman, kırmızı suratı ve geniş omuzlarıyla kürekteki adamın eğildiği sandala bir göz attım.

"Grampus Bill!" diye bağırdım.

"Ooo! Sen misin?" diye haykırdı. "Hemen yukarı gel!" Ayıbalığı gibi sudan çıkıp küpeşteye tırmanırken, Bill sandalı adaleli kollarının rahat bir hareketiyle cankurtaran halatıyla bağlı şamandıra dizisinin ötesine aşırdı.

Denizde yüzenlerin çığlıkları ve dalgaların gürültüsü arasında "Hey, sen!" diye haykıran sesi işitildi. "Hemen sınır çizgisinin içine geç! Bu okyanusun özel mülkiyet olduğunu bilmiyor musun? Kafana bir kürek indirip beynini dağıtmadan kıyıya yanaş!"

Utangaç bir sırıtmayla bana baktı:

"Bu cankurtaran işleri de ne sinir bozucu!"

"Bath Beach'te ne yapıyorsun? Seni son gördüğümde-"

"Eveet, biliyorum!" dedi Grampus Bill kükreyen sesiyle. "Beni son gördüğünden beri köprülerin altından çok sular aktı!" İri, yumuşak bakışlı gözlerini, tatil günü sörf yapıp eğlenen yüzücüler arasında gezdirdi. "Hayır hanıme-

fendi, akvaryum değil burası. Köpekbalıklarına yem olmadan, halatlardan içeri tarafa geçin bakalım!"

"İyi de –şey- sana göre fazlasıyla bayağı bir iş bu sanırım," dedim. Uzaklarda yankılanan sesiyle:

"İnsanlardan kaçmak için buraya geldim. İnsanlara darginim," diye cevap verdi, denize tükürürken.

Sessiz kaldım. Kıyıda kumsallar üzerinde sıra sıra soyunma kabinleri, ardında eğlence parkının ince minareleri ve kubbeleri görünüyordu. Rüzgar laterna müziği getiriyor, gürültü patırtıyla eğlenceli vakit geçiren insanların bağırışları duyuluyordu.

"İnsanın tabiatı," diye devam etti, Bill, "sahip olduklarının düş kırıklığına uğratıcı faturasıdır, insan ne kadar büyükse, karakteri de o derecede çetindir. Şişmanlardaysa, çoğunluğa göre olan bu farklılık aşırıya varır. Şimdi bir yelkenlinin kaptanlığını yapacaktım, hem de bir milyon dolardan payımı alacaktım, ama şişman bir adam bunları elimden kaptı." Gerçekleştiremediği bu tatlı hayalleri göz önüne getirdiğinde, yüzünde hüzünlü bir ifade belirdi.

"Her şeyimi kaybettim," dedi Grampus Bill, sızlanır gibi içini çekerek. "Dünyanın en adi adamı soyup soğana çevirdi beni. İyi bir entrikaydı hem de, bunu itiraf etmeliyim. Biliyor musun? Ya, işte böyle. Elmira G. Peters adındaki bir adam, *Ladies' Harp* adındaki teknenin sahibiydi, ailesinden miras kalmıştı bu gemi kendisine. En azından kırk beş yıllıktı. Bu Peters denilen adam, baharın ilk günlerinde Maine'den buz yükleyip Jamaika'ya götürmeye karar vermişti. Orası tropikal bir iklime sahip ve yılın her mevsiminde sıcaktır. Buzu yüzde altı bin kârla yerlilere satmak istiyordu. Baharın ilk günlerinde, Maine'de buz çok ucuzdur. Hayır!" diye bağırdı birden. "Korkma boğulmazsın! İpi tut, korsan! Sımsıkı kavra ipi!"

Kendimi tutamayıp: "Bu Peters miydi dünyanın en adi adamı?" diye sordum.

Grampus Bill, yaygaracı çocuğu yüzünden sabırsızlanan bir ananın abartılı ses tonuyla:

"Yok canıım!" diye bağırdı. "Ben de tam o konudan söz edecektim. Bu yaptığım işin bana göre olmadığını söylerken haklıydın, New York doklarında bulunabilecek en iyi denizciydim ben. Peters de biliyordu bunu, bu yüzden benim *Ladies' Harp* yelkenlisini güney sularına götürmemi önerdi. Eğer bu yolculuğu yapmayı kabul edersem, bir dahaki sefere beni kaptan yapacağına söz verdi."

Tam bu sırada birisi, halatlara bağlı şamandıralardan uzaklaşıp açılmak istedi. Bill hiç telaş etmeden sandalı yüzücünün olduğu yere doğru yöneltti ve huysuzca onu birkaç kez iterek geri döndürdü. Durgun denizin sinesinde dinlendik.

"Evet," diye anlatmaya devam etti Bill. "Gemi güzel bir havada, Kennebec'in ağzında yatıyordu. Kendimi biraz üzgün hissediyordum. 'Bu kadar talihli olmak iyi bir şey değil,' diyordum kendi kendime ranzada uzanmışken. 'Böyle güzel havalardan hayır gelmez.' Yaşlı Peters kaptanlık yapıyordu teknede, gidip ona bu kötü önsezilerimden söz ettim. 'Kaptan,' dedim, 'biz dosdoğru felakete, cehenneme gidiyoruz. Rüzgarlar iyi, mürettebat kavga etmiyor, üstelik sanki çok para kazanacağız gibi geliyor bana. Bu hiç hoşuma gitmiyor. Gemide, mürettebat arasında uğursuz biri var galiba."

Kaptan söylediklerime hiç kulak asmadı. Aşçının yemek servisiyle kabinemize her gelişinde, bu inanmazlığını ve alaycılığını belli etmekten çekinmedi. Bana gülüyordu, salak herif, duygularını gizlemeye bile gerek görmüyordu.

Ben sabırlı bir adamım, herkes gibi yapılan şakaya gülerim. Neyse ki, sık sık öyle şakalar yapan yok bana. Bu aşçı da hiç şaka yapmaz, ama pis pis konuşmaktan da geri kalmazdı. "'Kaptan,' dedim, 'ne zaman böyle güzel havada yola çıksam, hep fırtınaya yakalanırım. Bu gemide bir

uğursuz adam var.' Aşçı, 'Hi-hi-hi' diye güldü. Zamanı gelmişti. Katı bir tavır takınarak, 'Gemideki uğursuzun kim olduğunu biliyorum,' dedim. Masadan kalkıp ranzanın altında pestilini çıkardım aşçının."

Grampus Bill yumruğunu sıkıp, parmaklarının eklem yerlerine sevgiyle baktı.

"Derken, benim için her şey aydınlığa kavuştu. Korkunç bir fırtınaya yakalandık. Seren direğindeki flok yelkeni uçup gitti. Denize alışık olmayan, o zamana kadar yalnızca feribotlarda yolculuk yapmış olan adamları deniz tuttu. Birkaç gün dümende durdum ve bu tatlı su denizcilerine lanetler ettim. Sonra o aşçı, eşek şakası olarak, çorbama yeşil boya kattı; ben de onu güverteden altı kere denize atıp çıkardım, halatın ucunda yedekte çektim."

Grampus Bill anılarına dalarak gülümsedi. "Bundan sonra, aşçı boyun eğmiş gibi göründü, ama dilenci herifin kafasında ihanet tohumları kök salmıştı. Daha önce hiç işitmediğim türden, adice hesaplardı aklından geçirdikleri."

İnsanlığın durumu nedeniyle duyduğu keder, Bill'in yüzünden gölge gibi gelip geçti.

"Şubatın birinde, buz yüklemiş olarak Kennebec'in ağzından açık denize çıkacaktık. Mürettebatın çoğu kaçıp gitmişti - bu da benim kurduğum disiplinin sağlamlığını gösteriyordu. Kaçan gemicilerden beşi, ücretlerini bile almadan sıvışmışlardı; bu da yaşlı kaptanın hoşuna gidiyordu tabii. Karadan on mil uzaklıktaydık, doğudan iki kerte güneye dümen kırarak güneydoğuya yönelmiştik. Sancak tarafındaki küpeştemizi deniz yalıyordu. Dört kere çan çaldığında, aşağıya, yemek yemeğe indim. O anda, korkunç gerçekle karşılaştık. Aşçı kaçmıştı, nehrin ağzında bir yerde tekneden karaya atlamıştı. Kamaramızda, masanın üstünde bir not bulduk, yeşil bir boyayla yazılmıştı. Şöyle diyordu: 'Bu adi, hilekâr adamlara hizmet edemem. Huzur içinde rahatça çalışacağım bir yere gidip ödüllü bir aşçı olacağım.

Kamaradaki lambayı, kaptanın pantolonunu ve bir denizcinin ayakkabılarını ücretime karşılık aldım. Pirinç vantilatörleri ve geminin pusulasını da alacaktım ama bunları yerlerinden söküp gemiden çıkaramadım.'"

Grampus Bill parmağını sallayarak, "Şimdi hatırlıyorum, vantilatör ve pusula berbat bir durumdaydı, onları bir türlü düzeltemedik. Bu yüzden dosdoğru Jamaika'ya gittiğimizi sanırken, Sargasso Denizine yelken açmışız. Ama en kötüsü aşçımızın olmayışıydı. 'Kaptan,' dedim, 'o kahrolası anarşistin uğursuz olduğunu söylememiş miydim size? Siz ise bana inanmamıştınız. Bana kalsaydı, o aşçıyı bir vuruşta geminin baş kamarasından pusula dolabına kadar fırlatırdım,' dedim. 'Her akşam yemeğinden sonra yapardım bunu. O zaman derdimiz, tasamız kalmazdı.'"

"Bakın, siz hep kentte yaşıyorsunuz," diye sözlerine devam etti Grampus Bill etkileyici bir biçimde, "belki denizde bir insan için midenin dolu olmasının önemini anlayamazsınız. Bir kez ıssız bir adada üç ay kaldım, pirelerden başka arkadaşım yoktu. Arktik Denizinde kazaya uğradım. Orada, dalgalar kırılıp gemileri parçalamadan önce buza keser. Hint Okyanusunda, iki köpekbalığının önünden kaçmak için yarım millik yüzme yarışı yaptım. Güney denizlerinde yamyamların saldırısına uğradım, kendimi korumak amacıyla içlerinden birçoğunu öldürmek zorunda kaldım. Bana zayıf ruhlu diyebilirsiniz, ödlek diyebilirsiniz –ama aşçının gemiden kaçtığını duyunca, korkudan titredim, betim benzim attı. İtalyan asıllı zabitin yemek pişireceğini, hatta belki de benim yemek pişirmek zorunda kalacağımı düşünüp dehşete düştüm. 'Kaptan,' dedim, 'Eğer aşçı tutmak için geri dönmezsek, gemiyi ilk önümüze çıkan kayalığa bindiririm, böylece de yemek derdini kafamdan çıkarırım.' Bu tehdidim işe yaradı, gemiye bir aşçı almak için Portland'a döndük."

"Sıkıntılarımızın aşçıyla biteceğini sanmakla delilik et-

mişim," diye acı acı yakınarak hikayesini sürdürdü Bill. "Uğursuzun biri gidip yerine bir başkası gelecekti, hepsi bu. Üstelik Portland'da aşçı yoktu, şişman bir adam vardı yalnızca, adı Flinders'di. Gemiye geldi ve kendisinde deniz tutkusu olduğunu söyledi.

'Tutku derken neyi kastediyorsun?' diye sordum, 'Sen hiç hayatında bir gemiye adımını attın mı?'

'Yooo, hayır,' diye cevap verdi, soğukça. 'Ama mektupla öğretim yapılan bir merkezden kaptanlık dersleri aldım. Kağıt üstünde ipleri bağlayabilirim, bir sekstanta el atayım hele, yakınlardaysa enlemle boylamı şipşak bulurum. Yedi denizde benim ezbere bilmediğim bir tek akıntı yada sığlık yoktur, inanın bana. 33. soru: Kış gündönümünde, yarı doğrusal Ekvatoral Kuzey Atlantik akıntısı ne yöne akar? Cevap: Aydınlık Burnunu, eski çınar ağacıyla aynı doğrultu üzerinde dolandıktan sonra güneyden batıya yönelir, Rüzgar Üstü Adasının çevresinde bir buçuk kerte kuzeye döner.' Ona korkunç bir bakışla baktım, utanıp başını önüne eğdi. 'Pusulayı yerine sabitleyebilirim...' dedi son olarak, zayıf ve alçak bir sesle.

'Tut kendini Bill,' diye emretti Kaptan. 'Bana bak, kuş beyinli, küstah herif,' dedi yumuşak bir tavırla, 'biz yelkenlide fazladan bir kaptan istemiyoruz.'

'Yaa, demek öyle,' dedi Flinders, hayal kırıklığına uğramıştı.

'Yemek pişirmeyi bilir misin?'

'Eğitimimi tamamlamak için para toplama çabalarım sırasında,' diye cıvıldadı Flinders, 'oduncu kampında aşçılık yapmıştım. Şimdi doğruca oradan geliyorum...'

'Peki,' dedi Kaptan. 'Git kişisel eşyanı getir, yarım saate kadar demir alıyoruz.'

'Aşçılık ha!' dedi şişman adam, 'Demek ki gemide aşçılık yapacağım. Oysa denizciliği buradaki herkesten daha iyi biliyorum!'

Kaptan bana oturmamı işaret etti. Flinders bir süre yere baktı durdu. Sonra, kendi kendine söylenir gibi, 'Neden olmasın?' dedi, 'Bu da bir şans, kaptan olmak için çalışırım. Yükselmem uzun sürer mi?'

'Umduğundan daha çabuktur;' dedim. 'Oturduğun yerden fırlarsın, tavan penceresinden aşar, pusula dolabının altından geçer, ön güverteye düşersin. Başaltı kamarasından kamaralara inen merdivenden yuvarlanır, aşağıdaki ıvır zıvır arasına karışırsın, bir saate kalmaz gemi mutfağında bulursun kendini.' Bunları söylerken, tehditkâr hareketler de yapıyordum ellerimle. Flinders ayağa kalktı.

'Kaptan!' diye bağırdı, yüzü sapsarıydı. 'Hiç tanımadığım bu adam, bana tehditler savuruyor. Özür dileyin benden!'"

Grampus Bill anlattığı şaşırtıcı öykünün yarattığı etkiyi kuvvetlendirmek için sesini alçalttı.

"Kaptan Peters özür diledi," dedi sakince. "Ama beterin beteri vardı. İhtiyar Kaptan, 'Bill, açlığını unutma,' dedi. O zaman ben de özür diledim. Ama içimden, hele bir açık denize çıkalım, elime geçersen George, bütün kilise babaları bir araya gelse, seni düşeceğin cehennemden kurtaramaz, diye düşünüyordum.

Acemi gemicilere yatacakları yerleri göstermekle uğraştığımdan, saat sekiz çanları çalana kadar bu Flinders denilen adamla karşılaşmadım. Sonra, yemek yemek üzere aşağı indim. Kin tutan biri değilim, bu nedenle aşçıya karşı barışçı bir tutum içindeydim. Kamaraya girince, bir de ne göreyim? Kaptan, orada oturmuş, öfkeden yüzü kıpkırmızı. Kamaradaki masanın üzerinde ne çatal-bıçak, ne de tabak var.

'Neler oluyor?' diye sordum.

'Biliyorsam, kahrolayım' dedi sersemlemiş gibi. 'Acıkıp çabucak buraya geldim. Aşağı indiğimde, aşçı beş altı kitabı önüne açmış, aklı sıra hesap kitapla uğraşıyordu. Ye-

mekler nerede diye bağırınca, yüzüme şaşkınlıkla baktı, 'Ah, özür dilerim Kaptan, trigonometriye dalmışım,' dedi ve mutfağa savuştu.'

'Flinders!' diye haykırdım. Açlıktan ve öfkeden deli gibiydim. Kapıda göründü, şuna benzer bir şarkı mırıldanıyordu:

Küçücük kayığımla
Enginlere açılacağım,
Beyaz kanatlarımı gerip
Maviliklerde uçacağım.

'Seni adi, hilekâr, aylak herif,' diye bağırdım, 'ne diye yemeği hazırlamadın?'

'Tamam, tamam,' dedi, korkudan sinmişti. 'Bu kadar gürültü koparmayın, canım. Eğer yemek pişirmemi istiyorsanız, mutfağa yemek saatlerini belirten bir cetvel asarsınız, olur biter. Kahvaltı: 7.30-9.30, Öğle yemeği: 12.30-2.00, Akşam yemeği: 6.00-8.30, falan filan. Oduncuların kampında, öğle yemeğini erken yerdik. Yemeğinizi normal zamandan bir saat önce yerseniz, kendinizi daha iyi hissedersiniz. Hem siz benimle emrimde çalışanlar arasındaki bir soruna ne hakla müdahale ediyorsunuz?'

Kendimi tutmak için ne kadar çaba harcadım, bilemezsin," dedi Bill. "Ama tam öğle üzeriydi, eğer adamı döversem, hiç yemek yeme şansımız kalmayacaktı. Kendi kendime, 'Karnımı doyuruncaya kadar bekleyeyim,' dedim. Ama yüksek sesle ancak şunları söyleyebildim: 'Cehennemin dibine gidesi herif, ben bu gemide ikinci kaptanım! Anlıyor musun? Bir daha bize böyle şakalar yaparsan Glouchesterli kız öğrenciler, dalgakıranda bulunan yeni bir kimliği meçhul denizci cesedi için çelenk örüp denize atmak zorunda kalırlar. Ha, bir şey daha var. Bundan sonra, ne zaman ağzını açarsan, efendim diyeceksin.'

'Şimdi kırıldım işte,' dedi Flinders. 'Bu yüzden, akşam yemeği yemeyeceksiniz.'

'Ne diyorsun sen be?' diye bağırdım.

'Beni incittiniz,' dedi. 'Size hizmet etmem bundan böyle. Ben kibar insanlara yemek pişirmeye alışığım. Bunun hıncını çıkaracağım sizden.'

Yerimden kalkıp herifin kulak tozuna bir yumruk indirdim, boş bir çuval gibi yere yığıldı. Belki inanmayacaksınız ama, küçük bir çocuk gibi zırıl zırıl ağlamaya başladı. Geçitte oturup yolu kapamıştı, parçalanırcasına feryatlar koparıyor, rüzgar dönerken direğe çekilen yelken gibi tir tir titriyordu. Ne yapacağımı bilemiyordum.

'Defol buradan,' diye bağırdım. 'Sana bir yumruk daha yapıştırmadan çık dışarı!' Ama yerinden kıpırdamıyordu, hıçkırarak ağlıyor, 'Hayatımda hiçbir zaman bu kadar aşağılanmamıştım! İhtiyar annem ne diyecek şimdi? Ah tanrım! Ah tanrım!' diye sızlanıyordu. Dilimin ucuna gelen bütün küfürleri sıraladım, pataklamaya bile kalkıştım. Ama, ah tanrım! Bir denizanasını dövemezsiniz ki, insanlık değildir bu!

Zaten bende iştah da kalmamıştı. En kötüsü, mürettebattan temsilciler gelmiş, neden kendilerine yemek verilmediğini soruyorlardı. Güvertede olay birdenbire patlak verdi, güvertede mürettebatın bağrıştığını, yelkenlerin çatırdadığını işitiyordum. Güverteye çıkmak için, hıçkırarak ağlayan şişman adamı bir kenara itmek istedim, ama yerinden kıpırdatamadım. En azından iki yüz kilo ağırlığında olmalıydı. Kendimi kaybettim, tekmeledim, yumruk vurdum, itip kaktım ama yerinden oynatamadım.

'Burada oturacağım,' diyordu. 'Bu kaba adam benden özür dileyene kadar da kalkmayacağım.'

Sonunda, kamaranın tavan penceresine tırmanıp güverteye çıkmak zorunda kaldım."

Grampus Bill hüzünlü anılara dalmıştı, derin derin içini çekti.

"Kaptan, ben yokken Flinders ile konuşmuş. Eğer emirlere uymazsa okyanusun ortasında onu görevinden alacağını söylemiş. Bu tarz bir tartışma adamı etkilemişti anlaşılan, yarım saat sonra yemeği masanın üstüne koydu. Kamaranın önünde, dağ gibi cüssesi, solgun ve dargın yüzüyle dolaşıp duruyordu. Yemek de birinci sınıftı doğrusu, bunu kabul etmek zorundayım.

Çok geçmeden, Flinders'in keyfi yerine geldi. Olaydan bir-iki gün sonra, ben dümen tutarken, bir çift balina gördük. O anda, bizim iri yarı aşçı, yalpalayarak, ellerini önlüğüne silerek güverteye çıktı. Başka hiçbir aşçının, benim bulunduğum gemide gelmeye cesaret edemeyeceği bir yere kadar ilerleyerek, kafasını memnuniyetle salladı.

'Aaa, balinalara bakın!' dedi. 'Eğitimimin ikinci yılında balinalarla ilgili her şeyi öğrenmiştim. Sanırım sizler, balinalar hakkında pek fazla bir şey bilmezsiniz.'

'Vaktiyle, üç balina gemisinde görev almıştım,' dedim, alaycı ve acı bir tonda. Ama hiç tınmadı.

'Üç cins balina vardır,' diye başladı. 'Katil balinalar, kaşalotlar ve ispermeçet balinaları. Birincisinin hiçbir ticari değeri yoktur. İkincisinden, yani kaşalottan kırk elli varil yağ çıkar. İspermeçet balinası ise, en çok aranan türdür. Şimdi, yalnızca Arktik bölgede bulunuyor. Eskiden, ılıman denizlerde de bu balinaya rastlanırdı. Bu balinalardan, yüzlerce varil yağ çıkarılabilir. Yağın yanı sıra, balina kemiği ve esans yapımında kullanılan kara amber de elde edilir, bunlar ise-'

'Haydi, sen mutfağına git!' diye bağırdım. 'Oradan dışarı çıkmaya kalkışırsan, dümeni yerinden çıkarıp kafana indiririm.'

Başka bir zaman, Kaptan rasat yapar, ben de geminin yerini tespit etmek için çalışırken, Flinders yavaşça arka-

mızdan yanaşıp omuzumdan aşağı eğildi ve soğan kokan nefesini yüzüme üfleyerek:

'Vah vah!' dedi, güya bana acımıştı. 'Ne kadar eski, ne kadar modası geçmiş yöntemler bunlar! Niye logaritma kullanmıyorsun, dostum? Bu yapay ufkundan hiçbir bilimsel sonuç çıkaramayacağını biliyorsun, değil mi? Bak, göstereyim nasıl yapılacağını-' Ve kağıdı elimden çekip aldı! İskele tarafındaki gözcünün hemen vincin yanına gelmesini emrettim. Kuzey Atlantik okyanusunun ortasında, aşçıyı kargo vincinin halatına bağladık, sonra ıslattık adamı bir güzel, tekmeler yağdırdık, ciyak ciyak bağırttık.

Ama bu da para etmedi. Akşam yemeği yerken, elinde bir tepsiyle merdivenden inip çıkageldi, 'Kaptan, bu rüzgarlara ne denir, biliyor musunuz? Kuzeydoğu Ticaret rüzgarlarının uç noktasındakiler bunlar. Şubat ayında, sizi Karayiplerde yakalayıp önlerine katar, Florida boğazına kadar sürüklerler. Gulf Stream akıntısının getirdiği sıcak hava akımının etkisiyle yön değiştirir bu rüzgarlar. Sonra, Labrador akıntısının doğurduğu soğuk hava akımları nedeniyle-' vb, vb... Sonunda sabrım tükenip aşçının çenesine bir yumruk indirdim. Geçitte yere oturup yine zırlamaya başladı. Ne oradan geçebiliyor, ne de adamı yerinden kıpırdatabiliyordunuz. Çoğu zaman, bir saat Flinders'in yerinden kalkmasını bekliyordum, çünkü tavan penceresini açamıyorduk. Bu olayları sana bir bir anlatıyorum ki, nasıl bıkıp usandığımı anlayabilesin. Bütün mürettebat benimle aynı durumdaydı. Aşçı yemek pişirecek miydi, pişirmeyecek miydi, bu daima meçhuldü. Üstelik, gemicileri küçümsüyordu; çünkü kendisi kaptanlığa adaydı. Gemide herkes, aşçıdan nefret etmeye başlamıştı. Ranzasına hamamböcekleri koydular. Sonra, onu kızdırmanın daha iyi bir yolunu buldular; adamı görmezden geliyorlardı. Onlara seslense, cevap vermiyorlardı. Tabii, diyecek bir şey bulamıyordu bu tavırlara, ama son derece inciniyordu. Kısa bir süre sonra,

Flinders ile kimse konuşmaz oldu, ama ağzını da tıkayamazdık ya. Her yemekte, yine midemizi bulandıracak laflar yumurtlardı.

Denize açıldıktan üç gün sonra, bir şeylerin yolunda gitmediğini fark ettik. Öğleyin yaptığımız rasatlar, rotadan en az üç kerte saptığımızı gösteriyordu. Hesapları düzelttiğimizde, ertesi gün yine aynı şeyin tekrarlandığını görüyorduk. Önce, dümencinin dikkatsiz davrandığını düşündüm ve bu teoriye dayanarak, suçu baş dümencinin üzerine yıktım. Ama geminin rotadan çıkmasını önleyemiyorduk. Rüzgarların yönü değiştikçe ve Flinders bizim denizcilik konusundaki bilgisizliğimizle alay ettikçe sıkıntıdan ter içinde kalıyordum. Bir gün kendi kendime, 'Aşçı bozuntusu, senin çanına ot tıkayan adam olarak tarihe geçeceğim, yarılanan hayatım boyunca ne yaptımsa hiç kalacak yanında. Eğer bir daha benim yanımda ağzını açar da ileri geri konuşursan, yüzüne bir kuştüyü yastık kapatır, seni boğarım. Bunu böyle bil...' diye söylendim. Bu kararımın ardından, bir süre huzur içinde yaşadım.

Yola çıktığımızın on birinci günü Jamaika'ya varmamız gerekiyordu. Ama yol boyunca durmadan rotadan çıkmış, tekrar rotamızı düzeltmiştik, bunun yolculuğumuzu bir iki gün uzatacağını hesap etmiştim. Altı gün sonra, gökyüzü bulutlarla kaplandı ve rasat yapamaz hale geldik. Pusulaya göre yönümüzü belirliyorduk, ama sana demiştim ya, pusulamız bozuktu. O zamanlarda, bunu henüz bilmiyorduk. Günler boyu, kapalı havalar devam etti, biz de rüzgarın estiği yöne doğru ilerledik. Beş gün dosdoğru yolumuza devam ettik, kara hâlâ görünmemişti; gökyüzü de hep bulutluydu. Sonra hava ısınmaya başladı. 'Bu iyiye alamet,' dedi yaşlı Kaptan, 'demek ki güneye doğru ilerliyoruz. Jamaika'ya olmasa bile, sıcak iklimlerin herhangi bir adasına demirleyebiliriz. Tropikal bir yer olsun yeter ki, ister Yengeç Dönencesi, isterse de Oğlak Dönencesi olsun, ne fark

eder?' Yelkenli gemimiz okyanusta yol almaya devam ediyordu. Hava giderek ısındı. On gün boyunca, rüzgar da azala azala hafif bir esintiye dönüşmüştü. Müthiş bir sıcak bastı ortalığı. Çok geçmeden, hiçbir gemiye rastlamamamız dikkatimizi çekti. Endişelenmeye başlamıştım. Jamaika'yı geçip gitmiş olamazdık ya, o kadar uzaklaşmamıştık. Niye hiçbir ada görünmüyordu ufukta, onu da anlamış değildik. Güverteyi yıkamak için denizden çektiğimiz su ılıktı. Çok uzun bir yolculuk için kumanya almış değildik, içme suyumuz da tükenmek üzereydi. En kötüsü, rüzgar dinmiş, hava durgunlaşmıştı. Bir sabah, güverteye çıktığımda, deniz yüzeyinin kalın bir yosun tabakasıyla kaplı olduğunu gördüm, doğuya doğru göz alabildiğine uzanıyordu yosunlar.

Bulutlu günler, iki haftadan fazla devam etti. Güneş açtığı zaman, konumumuzu belirledik ve Jamaika'dan dört bin mil güneyde ve sekiz bin mil doğuda olduğumuzu hesapladık. Flinders, yemek servisi yaparken bu konuyu konuştuğumuzu duyduğunda, müthiş heyecanlanarak elindeki çorba kasesini yere düşürdü. 'Kaptan!' diye bağırdı, 'Ben her şeyi biliyorum. 654. derste, buraya Ekvatoral Durgunluk Bölgesi deniliyordu. Sargasso denizi burası! Burada, Kanarya adalarından gelen dairesel hareketli akıntıyla Gulf Stream körfez akıntısı birleşir. Birçok terk edilmiş-' Yüzüne öyle korkunç bir yüz buruşturmasıyla baktım ki, susuverdi. Ama haklıydı. Gemilerin geçiş yolundan beş yüz deniz mili uzaktaydık. Havada hiçbir kıpırtı yoktu, deniz durgundu, yiyeceğimiz de azalmıştı.

O anda, bir adam koşarak geldi, "Ambarda on dört ayak yüksekliğinde su var,' diye bağırdı. Flinders konuşmak için ağzını açtı, ama ben 'Kapa çeneni!' diye haykırınca ses çıkarmadı. Fakat, birdenbire gülmeye başladı, alçak hain.

Büyük ambarın kapağını açtık, bütün gördüğümüz dipte çalkalanan siyah su birikintisiydi, üzerinde buz kalıpları

yüzüyordu. Peters, 'Tanrım!' diye bağırdı, 'Koskoca bir delik açılmış karinada. Herkes pompaların başına geçsin!' Deli gibi bütün gün, bütün gece suyu pompaladık, sonra yine iskandil ettik. Su on sekiz ayak derinliğindeydi ve bütün buz kalıpları erimişti. Deniz suyu güverteyi yalıyordu, dibi boylamak istemiyorsak, gemiyi terk etmek zorundaydık. Kaptan Peters, yengeç gibi yan yan giderek, oraya buraya koşuyor, hiçbir şeye karar veremiyordu. Bu arada, tatlı su depoları boşalmış, yiyecek tükenmişti.

Bu otuz altı saati, müthiş zor sorunları düşünmekle geçirdim. İşte, yiyeceksiz ve susuz, gemilerin geçtiği yollardan yüzlerce mil ötede, karadan daha da uzaktaydık. Yiyeceksiz kalacağımız belliydi, çünkü gemiye beş bin millik bir yolculuğa yetecek kadar yiyecek depolayamazdınız. Belki de arkadaşlarımızdan birini yiyecektik. Etrafıma bakıp uygun birini ararken, gözüm Flinders'e takıldı. Bu adamın onda dokuzu yağdı; ölürse, mektupla eğitim okulu yöneticilerinden başka, arkasından kimse yas tutmayacaktı.

Güvertede onun yanına gittim ve şöyle dedim: 'Flinders, gemiyi terk ettiğimiz zaman, benim filikama gelmek ister misin?'

'Niye geleyim?' dedi, şaşırmış görünüyordu. 'Teşekkür ederim, ben zabitin sandalına bineceğim.'

'Zabitle birlikte gitme,' dedim, kibarca. 'O, sıradan bir denizci, sen benimle gel.'

'Minnettarım size,' dedi. 'Ama, zabit sandalında bana kürek çektirmeyeceğini söyledi. Ağır fiziksel hareketlerden nefret ederim.'

Demek ki, zabit da benim gibi düşünüyordu, kurnaz hergele. 'İyi ama,' dedim, 'Ben de senden kürek çekmeni istemeyeceğim. Ayrıca, yolculuğumuz ne kadar sürerse, tam porsiyon yiyecek vereceğim sana.'

'Hmmm,' dedi, kafası karışmış gibiydi. 'Bilmem ki, neden herkes bana bu kadar iyi davranmak istiyor? Buraya

geleli, insanlarda ne kadar büyük bir değişme oldu, bunu düşününce yüreğim rahatlıyor. Herkes öyle kibar ki, cömertliğinizden dolayı ayrı ayrı teşekkür edemem her birinize. Bir gün beni anlayacağınızı biliyordum.' ('Hımm' dedim, 'desene herkes el atmış bu işe?')

İki çan sesi arasında, Flinders yanıma gelip 'Sizin tahlisiye sandalınıza gelemeyeceğim için özür dilerim,' dedi. 'Baş dümenci bana sandaldaki suyun yarısını ve güneşten korunmam için bir de şemsiye vaat etti.'

Öfkeden kendimi kaybettim. 'Sandalıma geleceksin, anladın mı?' diye bağırdım, 'Yoksa karnını deşerim.' Tam o anda, Kaptan Peters kamarasından çıkıp yanımıza geldi. 'Sorun denir?' diye sordu. Flinders yüzünü buruşturdu. 'Bütün bu baylar, beni filikalarına davet ediyor,' dedi, 'çünkü ben denizcilikten çok iyi anlıyorum. Bu kadar çok dostum olduğunu bilmiyordum. Bu ikinci kaptan da kendisiyle gelmemi emrediyor, hatta şiddet kullanmakla tehdit ediyor beni. Ben de gitmeyeceğimi söyledim ve gitmeyeceğim.'

Peters'in gözlerinde durumu anladığını gösteren bir ışıltı parladı. Aklından, şişman adamın vücudundan çıkacak pirzolaları, köfteleri, kıymaları hesap ediyordu. 'Çok haklısınız,' dedi, 'Bay İkinci Kaptan, utanıyorum sizden, efendim! Size gelince Bay Flinders, sandalıma gelirseniz, beni çok mutlu edersiniz.'

'Onur duyarım,' dedi Flinders. 'Ama baş dümencinin bana vaat ettikleri-'

'Baş dümencinin vaat ettiklerinin aynını ben size vereceğim, ayrıca ne isterseniz hepsini.'

'Peki öyleyse,' dedi Flinders, 'biliyorsunuz, bir gün kaptan olmak istiyorum. Bundan sonra sahip olacağınız bir geminin kaptanlığını yapmama izin verirseniz-'

'Elbette,' dedi kaptan, başka bir gemisi yoktu ve almaya da niyetli değildi. 'Anlaştık. Filikama geleceksiniz.' Aynı

anda, aşçının herhangi bir ticaret filosunun seçilebilir kaptanları listesinden silinmesine kadar kaç gün yaşayabileceğini hesap ettiğini gördüm. Birden kendi halimi düşününce paniğe kapıldım.

'Kaptan' dedim, 'sandalınızda kalabalık istemezsiniz her halde. Siz, ben bir de iyi dostumuz Flinders bir filikaya bineriz olur biter.' Peters ile birbirimize arkadaşça ve aç bakışlarla baktık; birbirimizi mükemmel anlıyorduk. 'Tamam,' dedi, 'bitirelim artık bu tartışmayı. Sular bu hızla yükselirse, bir saate kalmaz bu gemi batar.'"

Burada, Grampus Bill gözlerini kıstı. Zihninde beliren manzarayı bana aktarabilmek için gerekli kelimeleri ararken çaba harcadığı belliydi.

"Avlarını ellerinden kaçırdıklarını anladıkları zaman, zabitle baş dümencinin nasıl bağırıp çağırdığını uzun uzadıya anlatmayacağım. *Ladies' Harp*'tan ayrılan filikalar birer birer gemiden uzaklaştıkça, bunların homurdanmaları da kesildi. Aptal şişko rahat etsin diye, filikanın arka tarafında, birçok yastığı üst üste yığdık. Peters'in yeşil şemsiyesini açtık, beş para etmez aşçı bozuntusunu oraya yerleştirdik. Gemiden uzağa açıldık, güzelim yelkenli, artık bir leş halinde, kaderine terk edilmişti. Peters kürekleri bırakıp utanıp sıkılmadan ağlamaya başladı. Flinders de gözyaşlarını tutamıyor, kaptana duyduğu sempatiden dolayı ağladığını söylüyordu. Ayna gibi dümdüz denizde yol aldık. Yakıcı güneşin altında, burnuma o güne dek hiç duymadığım kadar keskin bir yosun kokusu geliyordu. Bir albatros belki bir cesede rastlarım umuduyla, üzerimizde sabırsızca dönüp duruyor; iki aptal da hüngür hüngür ağlaşıyordu.

Az sonra, Flinders gözlerini kuruladı ve konuşmaya başladı. 'Ne yapalım, olan oldu bir kere. Dökülen sütün arkasından ağlamak neye yarar? Zihninizi oyalamak ve bu üzücü olayı aklınızdan çıkarmanızı sağlamak için,' dedi, 'can sıkıcı saatleri zevkli geçirtecek faydalı bilgilerimi sizinle

paylaşacağım. Bu Sargasso denizi birçok özellik gösterir. Güney Atlantik okyanusunun başlıca iki dairesel akıntısıyla sürüklenen birçok yosun ve deniz bitkisi, iç çeperlerine etki eden merkezcil çekim kuvveti nedeniyle, döne döne Sargosso Denizi denilen durgun merkezde toplanırlar. Bu deniz, dev bir tekerleğin göbeği gibi, soldan sağa doğru, kuzeyden batıya, güneyden doğuya dönme hareketine devam eder. Terk edilen leşlerin korkunç kaderiyle, tayfası tarafından bırakılan harap gemiler de burada bu gidişe uyup sonsuza kadar fırıl fırıl döner.' Saatlerce böyle anlatmayı sürdürdü, nerdeyse bağırmaya başlayacaktım. Ama bu budala gevezelik makinesinin kısa bir süre sonra benim bağırsaklarımda eriyeceğini düşündüğümde, kendimi avutup susmayı başardım. Bir süre sonra, Flinders uyuklamaya başladı, kaptanla ben ise kızgın güneş altında boncuk boncuk ter döküyor, sıcaktan sersemlemiş halimizle, ha babam kürek çekiyorduk.

Nasıl olup da Sargosso Denizinin güney ucuna geldiğimizi düşündük. Yosunlar arasından yol açıp merkeze ulaşacağımız yerde, doğudan güneye doğru yönelmiştik. Yosunların dışından dolaşarak akıntının etkisiyle ilerleyip, Afrika kıyısı yakınlarındaki Kanarya adalarına ulaşmaya niyetleniyorduk. Güneşin batmasına yakın birer bisküvi yedik, birer yudum su içtik ve dinlenmek için uzandık. *Ladies' Harp*'ın enkazı kuzeyde bir noktada yatıyordu. Kısa bir süre sonra, Flinders uyanıp beş bisküvi yedi ve yarım litre suyu kafasına dikti. Ne korkunç şeydi bu! Ağzımızı açıp bir şey söyleyemedik, çünkü onu iyi besleyeceğimize söz vermiştik. Yemeğini yedikten sonra, piposunu yakıp yıldızlara baktı, 'Eski zamanlarda gemiciler,' dedi, 'geceleri denizde yolculuk yaparken, Kuzey Yıldızına bakarak yönlerini bulurlardı. Bazen Güney Haçı da işe yarardı. Kuzey Yıldızı, tabii ki bu enlemde görünmez. Ama dikkatli bakarsanız, Büyük Ayı takımyıldızını gök kubbenin kuzeybatı çeyre-

ğinde görürsünüz. Takımın ucundaki iki küçük yıldızı birleştiren doğru, Kuzey yıldızının olduğu yeri işaret eder. Kuzey Yıldızına, Kutup Yıldızı da denir. Yukarıda, Kasyopeya denilen bir takımyıldızı daha var. Tam tepemizde, Güney Haçı denilen yıldız parlıyor. Bunun değeri, antik çağlardan beri denizciler tarafından takdir edilmiştir. Bu yıldız-' Neyse ki, şişko herif tam bunları söylerken yine uykuya daldı. Asabıma hakim oldum, çünkü zamanı gelince etini taze taze yiyeceğimi düşünüp avunuyordum.

Aşçı, sabaha karşı uyandı, altı bisküvi, iki konserve kutusu jambon yiyip üstüne bir litre su içti. Yakınmaya kalkıştım. Üzgün bakışlarla bana baktı, sonra gözlerini kendi vücuduna çevirdi, 'İki konserve kutusu jambon benim için nedir ki?' diye sordu. Peters boğuk bir sesle, bana şunları fısıldadı: 'Onu kendi haline bırak. Kondisyonu bozulmasın.' Güneş, kızgın bir fırın gibi kıpkızıl, doğudan doğarken, kendimizi çökmüş hissediyorduk. Biz kürek çekerken, Flinders sağa sola kıpırdayarak rahat bir pozisyon aldı ve söze başladı: 'Deniz suyunun bileşimi gibi genel bir konuyu işleyen ilk ders beni çok ilgilendirmişti. Kitabın adı, *Okyanuslar: Nedenler ve Niçinler*'di. Genellikle, denizciler için son derece değerli bir kitaptı bu. Siz bu kursu aldınız mı?' diye sordu. Ağzımızı açmaya cesaret edemedik. 'Bakın, okyanusun suyu, birçok kimyasal bileşiğin çözülmüş halde bulunmasından oluşur. En önemlisi sodyum, yani tuzdur. Bu sodyum, karada nehirlerin azar azar sürüklediği kaya tuzu nedeniyle birikir. Okyanusun bu kadar tuzlu olmasını nasıl yorumlarsınız?' Bir şey demedik. Küçümseyen bir edayla, 'Bilmiyorsunuz tabii,' dedi, 'Bunun sebebi deniz suyunun güneşin etkisiyle buharlaşmasıdır, ama kimyasal bileşikler oldukları yerde kalır, giderek azalan suya karşılık yoğunluğu giderek artan bir çözelti oluşur,' dedi, 'Ancak, buharlaşan su da gökten yağan yağmurla yeniden

nehirler oluşturup denize karışır, bu suda da yine çözülmüş kimyasal bileşikler bulunur.'

Tam burada bir şey söylemek istiyorum," dedi Grampus Bill, "İlk Hıristiyanların çektikleri, bizim uğratıldığımız işkencenin yanında hiçtir. Çoğu zaman, bir yandan sarı it gibi çabalarken, bir yandan da bu bilgece söylevleri dinlemek zorunda kaldım. Flinders ise çoğu zaman şemsiyenin gölgesinde, yastıkların üzerinde uyku çekiyordu. Güneşin altında sersemlemiş olarak kürek çekiyorduk, ertesi gece, ertesi gün, daha ertesi gece- Uzağa, boyuna uzağa gitmek neye yarayacaktı sanki? Bir süre sonra, hayat bize kürek çekmekten ibaretmiş gibi görünmeye başladı. Küreğe her asılışımızda, mafsallarımız çatırdıyordu. Güneş başımızı döndürüyordu, Flinders'in sesi çok uzaklardan geliyor, şunları söylüyordu: 'Yeryüzünün sekizde yedisi sudur.' Bazen çatlak, kısık seslerimizle şarkı söylemeye çalışıyorduk.

Hava denizci havası,
Çek kayıkçı engine
Eğil, eğil küreğine...

Şarkının sözleri, Peters ile beni ağlatacaktı nerdeyse. İkinci günün sabahı, Flinders uyanıp tıka basa yedi içti. Bir fıçı suyu kafaya dikti, sanki suya hiç kanmayacak gibiydi. Ama fıçıyı yerine bırakırken, 'Bakın, size bildirmek zorundayım!' dedi, 'Boşaldı bu fıçı!'

'Ne!' diye bağırdık ikimiz birden, kulaklarımıza inanamıyorduk. Birkaç gün bize yeteceğini hesapladığımız suyu, bu aşçı içip bitirmişti. Peters ile ben, şaşkın ve işittiklerimizden dehşete düşmüş şekilde, oturduğumuz yerde kalakalmıştık. Flinders yine uykuya daldı, kaptan benim tarafıma dönüp gözlerinde vahşice bir parıltıyla, 'Zamanı geldi,' dedi. 'Yazık, artık onu yenecek halde muhafaza edemeyiz, ama hiç olmazsa yatırıp keser ve kanını içeriz.'

Tam bir küreği çözüp sapından yakalıyordum ki, Flinders birdenbire uyandı. 'Bilmem ki,' dedi, ensesini eliyle yoklayarak, 'çıban çıkarıyorum galiba. Hareketsizlikten oluyor bu, bir de düzensiz beslenmeden. Kanının durumu iyi değil. Acaba, sandalda birkaç sülfür ve demir tableti var mı?' diye sordu.

Hiddetten delirmiştim sanki. Filikanın içinde oturup kalkıyor, bir yandan da bas bas bağırıyordum: 'Şeytan götürsün sülfür ve demiri! Ciğeri beş para etmez herif, Allahın belası budala! Ne yaptın be? Sandaldaki bütün suyu içip bitirdin. Şimdi, için lıkır lıkır su dolu, batık bir kömür mavnasından farkın yok. Bu kötülüğü de yaptın bize!'

'Tamam, tamam,' dedi, 'siz de daha fazla su almamakla hata etmişsiniz. Eğer ben bir denizciysem, böyle bir savsakçılığı kendime yakıştıramam-'

'Daha fazla su mu?' diye haykırdı Peters, öfkeden ve umutsuzluktan takati kesilmişti. 'Birisi tutsun beni, yoksa geberteceğim bu herifi! Daha fazla su ha! Tatlı su depoları kurumuştu be adam, bilmiyor musun bunu?'

'Siz de kovayı daha derine salıverseydiniz ya. Deponun dibindeki suyu alırdınız böylece.'

'Vurma ona,' dedi Peters, 'delirmiş bu adam. Şimdi bir çığlık atar, sonra sandaldan aşağı yuvarlanır, biz de yavaşça boğulmasını zevkle seyrederiz.'

'Deliren senin babandır,' dedi Flinders öfkeyle. 'Siz salon denizcileri, ambardaki suyun eriyen buz kalıplarının suyu olduğunu görmemiş miydiniz? Tatlı suydu o. Etrafımızdaki okyanusun suyu ılıktı ve buzu eritmişti.'

Peters ile saatlerce oturup birbirimize baktık.

'Niye söylemedin bize?' diye fısıldadı kaptan.

'Denedim,' dedi Flinders, 'ama bu kültürsüz ikinci kaptan, kabaca çenemi kapamamı emretti.'

Bundan sonra olanları ancak kargaşalık kelimesiyle ifade edebilirim."

Grampus Bill, titreyen elini yüzünden geçirdi, eline terler bulaştı. Sonra anlatmaya devam etti.

"Her birimiz elimize birer kürek geçirip tam Flinders'i dövmeye girişecektik ki, adam birdenbire bağırdı:

'Bana vurmaya kalkışmayın, yoksa sizi açık denizde kaderinize terk ederim. Sargasso Denizindeki akıntıları kimse benim kadar bilemez. Hangi rotayı izleyeceğinizi söylemezsem, kimse gemiyi tekrar bulamaz.'

'Tanrım!' diye inledi Peters. 'Söyledikleri doğru, Bill. Otur yerine!' Umutsuzca, kaptanın dediğini yaptım.

'Bana vaat ettiklerinizi hatırlayın,' dedi Flinders, birdenbire oturduğu yerde diklenmişti. 'Bu kayıkta kaptanlık yapan benim, eğer yerini bulursak, *Ladies' Harp*'ın kaptanı da ben olacağım. Şimdi izninizle komutayı bana bırakın, samimi söylüyorum. Rotayı kuzeyden bir kerte kuzeydoğuya çevireceğiz. Size dönen su akıntılarının santrifüj etkisi hakkında söylediklerimi unuttunuz mu? İşte bu akıntı, şimdi gemiyi bizim bulunduğumuz yere doğru getiriyor, yarın sabah buraya varacak.'

O andan başlayarak, bütün söylediklerini yaptık. Tanrım, utanılacak şeydi; iki güçlü kuvvetli, sağlam yapılı, yetenekli denizci, daha önce hiç denize çıkmamış, şişman bir aşçının emirlerine itaat ediyordu. Henüz her şeyin bittiğine inanmıyordum. Bir kez yelkenliye çıktığımızda, bu aşçının beynini dağıtabilirdik; yaptıklarımız cezasız kalırdı, çünkü ortalıkta, cinayeti görebilecek tayfalar da olmazdı. Ama Elmira G. Peters'in ihanet edeceğini hesaba katmamıştım. Kaptan üzgündü, utanç ve öfkeden yüzü kızarıp duruyordu. Kendini suçlamaya da gönlü elvermediğinden, suçu üzerine yıkabileceği birini arıyordu etrafta. Tabii, bu kişi de bendim. Güneş batarken, Flinders yine uyuyordu. Kaptanın kulağına eğilip aşçının hakkından gelme planımı açıkladım.

'Sus!' dedi kaptan öfkeyle, 'Benimle böyle şeyler ko-

nuşmaya nasıl cüret edebiliyorsun, kara vicdanlı hergele!' İşte bu yüzden," diye dertli dertli içini çekti Grampus Bill, "insanlara güvenim kalmadı, hayata küstüm.

Hikayenin gerisi alçaklık ve nankörlükten ibaret. Sabaha doğru, *Ladies' Harp*'ı gördük, bizim bırakıp gittiğimiz zamankinden daha fazla suya gömülmüş değildi. Öğleyin, pompayla ambardaki suyu boşaltıyorduk. Namussuz aşçının söylediği gibi tatlı suydu bu. Sonra, birdenbire hafif bir esinti hissettik. "Pompaları aralıksız çalıştırın!" diye emretti Flinders dümen tutarken, ağır işlerden bitkin düşen bizler de suyu pompaladık babam pompaladık. Ertesi gün, zabitin filikasına rastladık, bir gün sonra da baş dümencininkine. Ama, inanır mısın bilmem, aşçıyı öldürme planımı işitmek bile istemediler. Aşağı kamaradayken, kuduz köpekler gibi üzerime saldırıp onlara dayattığım disiplin yüzünden benden intikam almaya geldiklerini söylediler. Ama asıl kalbimi kıran," dedi Grampus Bill, nefesi kesilerek, "Peters ve Flinders'in beni aşçı yamağı yapmaya kalkışmalarıydı...

Bu muameleye uzun süre dayanamayacağım belliydi. Bir gece, batıdan kuzeye doğru yol alırken, burun buruna çarpacakmışız gibi üstümüze gelen bir buharlı geminin ışıklarını fark ettim. Hemen tahlisiye sandalını indirdim ve buharlı gemiye doğru küreklere asıldım."

Bill bakışlarını kumsalda dolaştırırken, gülerek, eğlenerek iplerle bağlı şamandıraların dışına çıkmaya yeltenen bir yüzücüye gözü takıldı. Yüzünde, avının üstüne atlamaya hazırlanan bir kaplanın vahşi sevinci belirdi ve yavaşça o yöne doğru kürek çekmeye başladı.

"Hepsi bu kadar değil," dedi kısaca. "Bu şeytan Flinders onların pompalama işine son verdirmiş. Grönland'dan kopup gelen bir buzdağına rastlayıncaya kadar kuzeye doğru gitmişler. Yelkenliyi aysbergin yanı sıra götürürken, ambarlardaki suyun da yeniden donmasını sağlamış. Sonra dümeni batıdan güneye doğru kırmış ve Jamaika'ya kadar

gitmişler. Duyduğuma göre edindikleri kâr bir milyon dolarmış..."

Her şeyden habersiz yüzücüye arkadan yaklaşan Bill, birdenbire korkunç çığlıklar attı ve kürekle gaddarca adamın kafasına vurdu. Yüzücülerin bağırışlarını ve çatlayan dalgaların gümbürtüsünü bastıran bir sesle "Çizgiyi aşma dedim sana," diye kükredi. "Çık denizden, sıska çıplak kolların ve bacaklarınla git kumda yat. Bir daha da beni rahatsız etme, okyanusumu kirletme varlığınla, sefil herif!"

BALKANLARDA SAVAŞ*

Savaşın Doğu Kapısı

Amerikan Kızıl-Haçı, yabancı tıp görevlileri: tehlikeye gülüp geçen ve gelecekteki başarılarıyla övünen katılaşmış doktorlar, güçlü kuvvetli hasta bakıcıları tifüsün kırıp geçirdiği Sırbistan'a ulaşmak için buradan geçiyorlardı, ama sağ kalanlar da vardı, zincirden boşanmışçasına, titreyerek gelip arkadaşlarının ölümlerini anlatıyorlardı.

Bu hep oluyordu. Selanik'te kaldığımız sürede, toplam

[*. John Reed, *Metropolitan Magazine*'in savaş muhabiri olarak bulunduğu Birinci Dünya Savaşı batı cephesinden döndükten iki ay sonra, Doğu Avrupa'daki savaşı izlemeye gönderildi. Yanında Boardman Robinson vardı. Bu kişi, Reed'in öykülerini resimlemek için *Metropolitan* tarafından görevlendirilmiş Kanadalı bir sanatçıydı. Üç ay için gitmişlerdi ama yedi ay kaldılar –1915 Nisanından Ekim ayına kadar. İtalya'dan, Selanik'e geçtiler, oradan da Sırbistan'a gittiler. Sonra Budapeşte'ye geçtiler. Burada savaş sürüp gidiyordu. Rusya'da, çarlık yetkililerinin çıkardığı bazı güçlüklerden sonra Petrograd'da kalmayı başardılar. Yeniden Budapeşte'ye gittiklerinde, Reed İstanbul'u görmeye karar verdi. Burada, gayri resmi bir biçimde, ülkeyi terk etmesi istendi, çünkü çok sayıda Ermeni ile temas kurmuştu. Bulgaristan ve Sırbistan olaysız olduğundan İtalya'ya geçip ABD'ye döndüler. Fakat onların gidişlerinin ardından, Alman ve Avusturya birlikleri Sırbistan'a girdi ve Bulgaristan'a saldırdılar.]

yüz on dokuz kişi olmak üzere üç İngiliz yeni kurul geçmişti. En küçük eğitimi, en az teçhizatı, neyle karşılaşacağı konusunda en küçük bir fikri olmayan tazecik genç kızlar görülmeye değer sokakları ve pazarları keşfediyorlardı.

"Hayır, diyordu biri, hasta bakıcılık deneyimim hiç yok. Ama zor olmasa gerek, değil mi?"

Onu duyan, Kraliyet Sağlık Hizmetlerinden bir teğmen umutsuzlukla kafasını salladı.

"İngiltere'de, onların gitmesine izin vererek, keçileri hepten kaçırmışlar! Hemen her kezde kesin ölüm. Üstelik, biliyor musunuz yalnızca yararsız değiller, hastalığa ilk yakalanacak onlardır ve bu da bizim için iyileştirilmesi gereken daha çok insan demektir."

Kesinlikle her beş dakikada bir yeni bir söylenti dolaşıyordu. Bir günlük gazeteler cafcaflı başlıklarıyla gece gündüz sokakları ve kafeteryaları dolduruyorlardı:

KONSTANTİNOPOLİS ALINDI!
YARIMADADA KIRK BİR İNGİLİZ ÖLDÜRÜLDÜ!
TÜRK DEVRİMCİLER ALMANLARI KIRIYOR!

Bir akşam, galeyana gelmiş bir asker güruhu bayraklar havada. "Hurra!" diye bağırarak ve "Yunanistan savaş ilan etti!" diye böğürerek deniz cephesinde boydan boya gitti.

Her yanda casuslar kaynıyordu. İtalyan olduklarını iddia eden, kafaları tıraşlı, yüzlerinde ustura kavgası yaralarının izleri olan Almanlar; Türk geçinen, kafalarına yeşil Tyrol şapkası takmış Avusturyalılar; yalnızca kendilerini ilgilendiren altı dilli sohbetleri gözlemek için kahvelerde oturmuş, salak tavırlı İngilizler; kuytularda komplolar kuran Eski-Türk Partisinin Müslümanları ve gizli polisin günde on beş kez kılık değiştiren, bıyıklarının şeklini değiştiren Yunanlı ajanları.

Bazen, doğudan gelen bir Fransız ya da İngiliz savaş ge-

misi ağır ağır mazotlu suları yarıyor ve onarım için doklarda demir atıyordu. O zaman şehir gece gündüz kafayı bulmuş bahriyelilerle doluyordu.

Çünkü Selanik her şeydi, yansızlık dışında. Sokaklarda subayların sürekli varlığının dışında, her gün Sırp cephesi için malzeme yüklü İngiliz gemilerinin limana girişi görülebilirdi. Her gün İngiliz, Fransız ve Rus toplarıyla dolu vagonlar karanlık kuzey dağları yönünde gözden kayboluyordu. Özel vagonun üstündeki İngiliz hücumbotunun 'Lima'ya doğru uzun yolculuğuna başladığını gördük. Yüzlerce pilot ve makinistin eşlik ettiği Fransız uçakları, tıpkı İngiliz ve Rus tüfekçi deniz erlerinin yaptığı gibi limandan transit geçiyordu.

Sığınmacılar her gün akın akın geliyordu; Konstantinopolis'ten ve İzmir'den siyası mülteciler, Türkiyeli Avrupalılar, imparatorluğun yıkılmasının ardından görülecek infilak düşüncesiyle deliye dönen Türkler, Doğulu Yunanlılar. Linini ve Tenedos'tan (Bozcaada) kaçak gemileri, Hint birlikleriyle gelen vebayı da getiriyorlardı- ve hastalık aşağı şehrin kalabalık mahallelerinde ortaya çıkmayı sürdürüyordu. Zavallı durumdaki bir yığın insanın sokaklardan geçtiği sık sık görülüyordu: bir köylü kulübesinden gerişe kalan eşyaların yığıldığı, birbirine benzemeyen yük arabalarının yanında topallayarak, güçlükle yürüyen, ayakları kan içinde kadınlar, erkekler, çocuklar. Küçük Asya'daki manastırlardan, siyah giysileri yırtık pırtık, sarı takkeleri toz içinde, ayakları bezlerle sarılı ve bütün malları omuzlarına attıkları kenevir çuvalda, yüzlerce Yunanlı papaz... Eski camilerin çiğnenen avlularında, kırmızıya ve maviye boyanmış kemerlerin altında, başlarını sıkıca saran siyah örtülü, yarım peçeli kadınlar, ordunun aldığı erlerini, boş bakışlarla, sessiz sessiz ağlayarak, sabırla bekliyordu; çocukları hacıların yabani ot bürümüş mezarları üstünde oyun oynuyordu; azıcık eşyaları bir köşede yığılmıştı.

Bir akşam, günün gürültülü hay huyundan sonra ıssızlaşmış doklar ve antrepolar mahallesinde geziyorduk. Zayıf bir ışığın sızdığı pencereden şarkılar ve ona eşlik eden ritim vuruşları geliyordu, kararmış camdan baktık. Alçak tavanlı, toprak döşemeli bir denizci meyhanesiydi, kaba tahtadan bir masa ve sandalyeler, üst üste yığılmış siyah şişeler, fıçılar ve tonoza asılı, tüten bir lamba vardı. Masanın çevresinde sekiz adam oturmuş, kadehleriyle ritim tutarak dertli bir doğu ezgisi söylüyorlardı. Penceredeki yüzlerimizi biri ansızın gördü; hemen sustular ve ayağa kalktılar. Kapı birden açıldı, eller uzandı ve bizi içeriye çekti. Kendimizi odada bulduğumuzda:

"Girin! Pasen Ustedes! Herein! Herein!" diye bağırarak, çevremizi sardılar.

Burnunda et beni bulunan, kel kafalı, ufak tefek bir adam elimizi bırakmıyor, çeşitli dillerden oluşan sözcükleri ağzında yutarak konuşuyordu:

"İçki! İçki! Size ne ikram edeyim dostlarım?"

"Ama *biz sizi* davet ediyoruz..." deyiverdim.

"Burada benim mekanımdayız! Benim dükkânımda hiçbir yabancı para ödemedi! Şarap mı? Bira mı? *Mastıca* mı?"

"Kimsiniz? diye sordu başkaları. Fransız mı? İngiliz mi? Ah! Amerikalı! California'da yaşayan bir kuzenim var. Adı Georgopoulos. Tanır mısınız?"

Biri İngilizce konuşuyordu, öteki bir tür Fransızca denizci argosu, üçüncüsü Napoli İtalyancası, dördüncüsü Doğu ülkelerinin İspanyolcası, ötekiler de başka dillerle karışık Almanca konuşuyordu; hepsi Yunanca ve Akdeniz denizcilerinin garip dilini biliyordu. Savaşın azizlikleri onları kadim denizin dört bir yanından Selanik doklarının bu karanlık barına getirmişti.

"Garip, dedi İngilizce konuşan adam. Rastlantı sonucu buradayız, önceden hiç birbirimizi tanımıyorduk. Ve yedi-

miz de doğramacıyız. Ben Karadeniz'de Kili'den Rumum, o da Rum, şu ikisi de - Efes'ten, Erzurum'dan ve İşkodra'dan. Şu adam İtalyan -Suriye'de Halep'te yaşıyor- şu da İzmirli Fransız. Geçen akşam şimdi olduğu gibi oturmuştuk ve o da sizin gibi pencereden baktı."

Hiç konuşmamış olan yedinci doğramacı yerel Almancayı andıran bir iki söz söyledi. Patron tercüme etti:

"O Ermenidir. Ailesinin tüm üyelerinin Türkler tarafından öldürüldüğünü söylüyor. Sizinle Bağdat demiryolunda çalışırken öğrendiği Almancayla konuşmaya çalışıyor."

"Karımı ve iki çocuğumu orada bıraktım, diye bağırdı Fransız. Bir balıkçı gemisinde gizleneceğim..."

"Erkek kardeşimin nerede olduğunu tanrı bilir -İtalyan başını üzüntüyle salladı.- Askerler onu aldılar. Birlikte kaçamadık."

Meyhaneci içkileri getirdi. Kadehlerimizi onun onuruna kaldırdık: yüzü ışıl ışıldı.

"Böyle, diye açıkladı İtalyan el kol hareketleriyle. Paramız yok. O, bize yiyecek, içecek verdi ve biz zavallı sığınmacılar, burada toprak üstünde yatıyoruz. İyi yürekliliği için tanrı onu kesinlikle ödüllendirecektir!"

"Evet, evet. Tanrı onu ödüllendirecektir," diye onayladılar içerken, bu sırada patron da bilinçli bir şekilde Ortodoks tarzı -sadeliğin dışında her şey- istavroz çıkarıyordu.

"Tanrı biliyor ya, arkadaşları seviyorum, diye açıkladı. Ve şu zamanda ihtiyaç içindeki insanların, özellikle de bu insanların güzel yetenekleri varsa, suratına kapı kapatılmaz. Bir doğramacı iyi para kazanır, çalıştığı zaman: ileride öder."

"Yunanistan'ın savaş ilan etmesini istiyor musunuz?" diye sorduk.

"Hayır!" diye bağırdı biri.

Ötekiler sıkıntılı bir tavırla başlarını salladılar.

İngilizce konuşan Yunanlı ağır ağır:

"Bu böyle, dedi. Bu savaş bizi evimizden ve işimizden etti. Doğramacılara iş yok artık. Savaş her şeyi yıkıyor ve hiçbir şey inşa etmiyor. Bir doğramacıysa inşaattan başka bir nesne bilmez."

Söylediklerini orada konuşmadan duranlara da çevirdi, denizciler onu içtenlikle alkışladı.

Peki ya Konstantinopolis?

"Konstantinopolis Yunanistan'ındır! Yunan Konstantinopolis!" diye bağırdı iki doğramacı.

Ama diğerleri ateşli bir tartışmaya daldı.

İtalyan ayağa kalktı ve kadehini kaldırdı:

*"Evviva Costantinopoli internazionale!"**

Koro halinde yinelemek için hepsi ayağa kalktı:

"Costantinopoli internazionale!"

"Haydi! dedi patron. Yabancılar için bir şarkı!"

"Biz geldiğimizde ne söylüyordunuz?" diye sordu Robinson.

"Bir Arap sarkısıydı. Şimdi size gerçek Türk şarkısı söyleyeceğiz!"

Kafalarını geriye attılar, kadehler tokuşturulurken parmaklar masada ritim tutmaya başladı ve tüm topluluk uzun hava söyledi.

"Bir başka tur! diye bağırdı meyhaneci coşku içinde. İçkisiz başka şarkı yok!"

"Tanrı onu ödüllendirecektir!" diye mırıldandı yedi doğramacı heyecandan sesi boğazına kaçmış bir halde.

İtalyan'ın güçlü bir tenor sesi vardı: *La donna èmobile'i* söyledi, ötekiler de oryantal doğaçlamalarla ona katıldı. Bizden de bir Amerikan şarkısı istediler; Robinson'la ben kafa göz yara yara bir *John Brown's Body'yi* söylemek zorunda kaldık, şarkı dört kez. tekrarlatıldı.

Ardından şarkıların yerini oyunlar aldı. Lambanın can

* Yaşasın uluslararası Konstantinopolis. (Ç.N.)

çekişen titrek ışığında, patron, bütün Balkanlarda popüler olan *kolo* için yerinde duramayan bir üçlüyü yönetti. Kaba botlar yeri dövüyor, kollar hareket ediyor, parmaklar şaklatılıyor, hırpani giysiler kahverengi loşlukta ve donuk sarı ışıkta dalgalanıyordu... Bunu bir Arap dansı izledi, bütün bedenler sallanıyor, kısa aralıklarla süzülüyor, sonra da gözler kapalı bir halde olduğu yerde dönüyordu. Sabahın birinde gruba boston dansı ve *turkey trot* öğretiyorduk. Selanik'teki yedi doğramacıyla serüvenimiz bu şekilde sona erdi.

Ertesi sabah, valiliğin -beyaz balerin etekleri ve yeşil ponponlu sivri uçlu pabuç giymiş devriyelerin nöbet tuttuğu yerde- öte yanında Çarşiya'nın gürültü patırtısı içinde dolaştık, sonra da Türk şehrinin dik ve dolambaçlı yollarını tırmandık. Upuzun bir servi ağacı ve gri minaresi olan, pembe boyalı küçük camiyi geçtik; arkasında gizemli kadınların -hepsinin ayın şekilde gizemli bir güzellikte olduğuna hiç kuşku yoktu- kıkırdadığı, hışıl hışıl sesler çıkardığı *shanishar'arın* sıralandığı küçük sokakları izledik. *Hanlarda,* sırtına yükler vurulmuş, içeriye giren çıkan merkeplerin uzun bir sıra oluşturduğunu, yığılmış semerleri, karanlıkta bağdaş kurmuş, kahveleri önlerinde köylüleri ve Türkleri fark edebiliyorduk. Avlunun döşemesindeki karaltılar birden kesiliyor, kadınlar, omuzlarında boyalı bir toprak testi güneşte geçiyorlardı. Daha uzakta işsiz güçsüz ve sakin kalabalığıyla Türk pazarı bulunuyordu. Kasap dükkânlarının, balıkçı sepetlerinin, manav tezgahlarının sıralandığı bir sokakta satıcıların *çubuklarını* tüttürdükleri kahvehaneler vardı. Orada, Mekke'ye hacca gitmiş, yeşil sarıklı, kutsal adamlar olan *hacılar,* köylerinden gelen krem renkli gömlekler, gocuklar, soluk kırmızı giysiler, kül rengi bol etekli giysiler ve gri, uzun başlıklar takmış Mevleviler, peçeli saraylı kadınları izleyen tüysüz harem ağaları görülebilirdi.

Daha uzakta Arnavut kaldırımı döşemeli sokak sakin bir bölgeye ulaşıyordu. Orada pancurlu pencereler fısıldamıyor, sessizliği yalnızca gezgin satıcının eşeğinin tesadüfen geçişi bozuyordu; peçeli çok az sayıda kadın, testileri bellerinde çeşmeye gidiyordu. Birden, yokuş düzenlenmemiş, küçük bir alana açılıyor, dev gibi bir anıt ağacın gölgelendirdiği bu yerde iki ya da üç küçük kahveye Türkler geliyor, düşünceli bir tavırla sigara içerlerken, diğerleri de girişte, sakin bir sesle usul usul konuşuyordu. Bize ilgilenmeyen, kayıtsız bakışlarla bakıyorlar, hemen tırılından da kendi işlerine dönüyorlardı.

III ÖLÜLER ÜLKESİ

Bedenimizi tepeden tırnağa kâfurlu yağla ovalamış, saçlarımıza gazyağı sürmüş, ceplerimizi naftalin toplarıyla doldurmuş ve eşyalarımızın olduğu bagajı enikonu naftalinlemiştik. Kişisel tedbirlerimiz yetmezmiş gibi, bindiğimiz tren de öylesine formaline bulanmıştı ki gözlerimiz ve ciğerlerimiz feci halde yanıyordu. Selanik'teki Standard Oil bürosundaki Amerikalılar, son bir kez bize güle güle demek için yanımıza gelmişlerdi.

"Çok kötü," dedi Wiley. "Üstelik çok da genç. Cesedin memlekete gönderilmesini ister misiniz, yoksa burada mı gömelim?"

Bunlar tifüs ülkesi Sırbistan'a giden yolcuların sıradan önlemleriydi - abdominal tifüs, mükerrer ateş ve kurbanlarının yarısını öldüren ve hiç kimsenin bakterisinin ne olduğunu çözemediği gizemli ve şiddetli lekeli humma. Çoğu doktor bit yoluyla geçtiğini düşünüyordu, fakat bizimle birlikte yolculuk eden İngiliz R.A.M.C. teğmeninin bu konuda şüpheleri vardı.

"Üç aydır orada kalıyorum ve çok uzun zamandır, her gün banyo yapmak haricinde ihtiyati bir tedbir almaya gerek duymuyorum. Bitlere gelince - insan bir saatten sonra bunları öldürerek huzurlu bir akşam geçirmeye alışıyor." Naftalin konusuna değinince biraz homurdandı. "Biliyorsu-

nuz, bundan oldukça hazzettiklerini söyleyebilirim. Tifüs hakkındaki hakikat şu: Hiç kimse bir şey bilmiyor! Tek bilinen Sırp ulusunun altıda birinin bu sebepten öldüğü..."

Salgın bahar yağmurlarının sonlanması ve sıcak hava sayesinde şimdiden bir nebze de olsa denetim altına alınabilmişti.

Nitekim virüsün etkisi de gün geçtikçe zayıflıyordu - tüm Sırbistan'daki hasta sayısı günde yüz bine, ölü sayısı da bine inmişti. Ancak, bu sayının içine korkunç tifüs-sonrası kangren vakaları dâhil edilmiyordu. Anlaşılan o ki Şubat ayında durum içler acısıydı - sokaklarda çamur içerisinde yüzlercesi sırf hastane yokluğundan ötürü öleyazmış ya da aklını yitirmişti.

Yabancı sağlık ekipleri ağır darbe yemişlerdi. Elli papaz ölmekte olanlara karşı görevlerini ifa ettikten sonra, hastalığa yenik düşerek son nefesini vermişti. Sırp ordusunun savaşın başında sahip olduğu dört yüz küsur doktordan geriye iki yüz tane ya kalmış ya kalmamıştı. Üstelik tek dert tifüs de değildi. Çiçek hastalığı, kızıl, kızıl humma, difteri tüm ülkeyi cenderesine almış, kırıp geçiriyordu. Ayrıca daha şimdiden kolera vakalarına da rastlanıyordu. Şüphesiz ki savaş alanlarında, köylerde, yollarda lalettayin gömülmüş ölülerin dayanılmaz bir koku yaydığı, derelerin at ve insan cesetleriyle yıkandığı bu harap topraklara yazın gelmesiyle birlikte, kolera ülkenin geri kalanına da yayılacaktı.

Teğmenimiz buraya kolerayla savaşmak üzere gönderilmiş İngiliz Ordusu Sağlık Ekibine bağlıydı. Tam tekmil üniformalı geziyor ve bacakları arasında tuttuğu ve kendisini korkunç şekilde rahatsız eden büyük bir kılıç taşıyordu.

"Bu kahrolası şeyi ne yapacağımı bilmiyorum," dedi, bir köşeye doğru savurarak. "Biz artık orduda kılıç taşımı-

yoruz. Fakat burada taşımamız lazım, çünkü Sırplar kılıç taşımadığın müddetçe subay olduğuna inanmıyorlar..."

Kıraç tepelerin arasından Vardar Nehrinin taşkınca akan sarı suları hizasında yavaşça yukarı doğru tırmanırken bize. İngilizlerin hastalığın yayılmasını engellemek için tüm tren hizmetini bir ay boyunca durdurmaya Sırp Hükümetini nasıl ikna ettiklerini ve sonrasında da pis kentlerde sıhhi önlemler aldırdıklarını, zorla kolera aşısı yaptıklarını ve nüfusun her kesimini mikroplardan arındırmaya başladıklarını anlattı. Sırplar dudak büküyorlardı - hakikaten amma da korkak adamlardı bu İngilizler. Kışlayı temiz tutmayı başaramayan Albay Hunter adamlarından birisi öldüğü takdirde Sırbistan'ı terk edeceği tehdidini savurduğunda, bir ironi sağanağına tutulduk. Bu Albay Hunter korkağın tekiydi! Keza birimlerinin yarısı şifayı kaptığında Gievgieli'yi terk ettiklerinden ötürü Amerikalılar da korkaktılar. Sırpların gözünde tedbirler almak bir ürkeklik göstergesiydi. Sırplar söz konusu salgının yol açtığı toplu ölümleri kasvetli bir gururla değerlendiriyorlardı - tıpkı ortaçağ Avrupa'sının Kara Veba karşısındaki tutumu gibi.

Yunan Makedonya'sı ile Yeni Sırbistan'ın yüksek vadileri arasında kısır bir hudut bölgesini andıran Vardar geçidi, doruklarında tek tük kar birikintilerine de rastlanan daha yüksek dağların eteklerindeki taşlık tepelerle çevrili geniş bir vadiye açılıyordu. Her kanyondan deli çaylar fışkırıyordu. Vadide hava sıcak ve nemliydi; büyük söğüt ağaçlarıyla çevrili su hendekleri, genç tütün fideleriyle dolu tarlalardan, yüzlerce dönüm dut ağaçlarının arasından geçerek, pamuk diyarını andıran ağır, zengin killi topraktan süzülüyordu. Buradaki her tarla, her toprak parçası işlenmişti. Daha yukarıda, kayalıklar arasındaki çıplak bayırlarda koyun postuna bürünmüş sakallı köylüler koyunlarını ve keçilerini otlatıyorlardı. Küçük öküzlerin ve siyah mandaların çektiği yük arabalarının tekerlek izlerini bıraktıkları yol bo-

yunca düzensiz bir halde kırmızı-çatılı beyaz evler sıralanmıştı. Her an eski rejimin zengin Türklerinden birine ait, sarı-yeşil söğüt veya badem ağaçları arasına yerleşmiş bir konağa rastlamak mümkündü. Nitekim bu küçük kentin semalarında, gri ince bir minare görüntüsü veya bir Yunan kilisesinin kubbesi de göze çarpabiliyordu.

İstasyonlarda her türlü insana rastlamak mümkündü - sarıklılar, fesliler veya koni biçiminde kahverengi kürklü şapkalı adamlar, Türk tarzı pantolonlu veya uzun gömlekli ve vücudu saran el işi keten giysiler içerisindeki insanlar. Üzerlerinde son derece zengin çiçek ve çark desenleriyle işlenmiş deri yelekler ya da siyah şeritleri olan koyu kahverengi yün giysiler vardı. Bellerine birkaç kat kırmızı kuşak sarmış, ayaklarına ise deri çarıklar geçirmişlerdi. Kadınlarsa Türklere özgü *yaşmak* ve şalvar türü pantolonlar giymişler ya da açık renkli işlemelerle süslenmiş deri ve yünlü ceketler, köylerde dokudukları ham ipekten bluzlar, işlemeli keten iç etekler, çiçek işlemeli siyah önlükler, canlı renklerde ve arkadan birleşen üst-etekler giymişlerdi. Kafalarındaysa sarı veya beyaz renkte ipek başörtüleri vardı. Yine yas göstergesi olarak birçoğunun siyah başörtüsü taktığı göze çarpıyordu. Ve her an her yerde çingeneler vardı - erkekleri bir nevi parlak renkte sarık takan; kadınları ise altın parçaları ve canlı renkli paçavralar takıp takıştıran çıplak ayaklı çingeneler, kervanlarıyla beraber yollarda gezinirler ya da kamp kurdukları yerlerde siyah çadırlarının etrafında aylak aylak dolaşırlardı.

Siyah kıyafetler içerisinde, uzun, sakallı bir adam kendisini Fransızca takdim etti. Bir Sırp gizli teşkilatı mensubu olduğunu ve görevinin bizi gözetim altında tutmak olduğunu söyledi. Bir keresinde şık, genç bir subay bulunduğumuz vagona geldi ve başıyla bizi işaret ederek kim olduğumuzu sordu. Diğeri topuklarını vurup selamlayarak,

"Dobra! Güzel!" diye cevapladı.

Tren yeniden harekete geçtiğinde gizli teşkilat çalışanı, "Bu istasyon hudut bölgesidir," diye açıklamada bulundu. "Artık Sırbistan sınırları dâhilindeyiz."

Peronlarda birkaç uzun sıska adam gözümüze çarpmıştı. Süngüsü çekik tüfeklerini omuzlarına atmışlar, bir o tarafa bir bu tarafa gidip geliyorlardı. Üzerlerinde üniformadan sayacağımız tek şey kafalarındaki asker kepiydi.

Yüzünde inceden bir gülümsemeyle, "Ne yaparsın," diye omuz silkti Sırp dostumuz. "Biz Sırpların artık sırtlarına geçirecek üniformaları yok. Üç yılda tam dört savaşa girdik - Birinci ve İkinci Balkan Savaşı, Arnavut ayaklanması ve şimdi de bu... Öyle ki, üç yıl var ki, askerlerimiz daha üzerlerindeki giysileri değiştirmediler."

Şimdi yaklaşık birer metre aralıklarla küçük tahta haçların dikili olduğu küçük bir tarlanın yanından geçiyorduk. Saf safa, üzüm kütükleri olsa gerek, diye düşündük. Beş dakika boyunca bu görüntü devam etti.

"Gievgieli'nin tifüs kabristanı," dedi kısaca. Sanırım bu küçük haçlardan neredeyse binlerce vardı ve işin acı tarafı bunların her biri bir mezar demekti!

Ötedeki yamaçta kümelenmiş çamur yığılı oyukların olduğu bir alan belirdi. Bu çukurlara sırtlarına türlü çeşit yarı-üniforma geçirmiş, üstü başı berbat vaziyette adamlar girip çıkıyorlardı. Palaskalarını Meksikalı devrimciler gibi göğüslerinin üzerinden çaprazlama takmışlardı. Arada toplar ve tüfekler yığılıydı, yan taraftaysa elli öküz arabası vardı, ama açıkçası öküzlerin adım atmaya mecali yoktu. Biraz ötedeyse aksak öküzler otluyordu. Çamurdan barakaların aşağısında tepenin dibinde insanlar eğilmiş, vadinin yukarısındaki hastalıklı köylerden akıp gelen sarı nehirden su içiyorlardı. Bir ateşin etrafında yirmi küsur insan çömelmiş, koyunun alevlerin üzerinde çevrilen cansız bedenini izliyorlardı.

"Bu alay hudut bölgesini savunmak için buraya gönde-

rildi," diye açıkladı arkadaşımız. "Bulgar *komitacıların* geçen hafta demiryolunu kesmeye çalıştıkları yer tam burasıydı. Tekrardan gelmeleri an meselesi... Bulgar Hükümeti mi sorumlu yoksa Avusturyalılar parayla mı tuttular? Balkanlarda hiçbir şey için kesin olarak *şu şudur* diyemezsin."

Şimdi her kilometrede bir, çamur ve ince dallardan yapılmış derme çatma bir barakaya rastlıyorduk. Her barakanın önünde pejmürde, avurtları çökmüş, üstü başı kir pas içinde ve genel görüntüsünden ağzına ne zamandır doğru düzgün bir şey koymadığı anlaşılan, omzunda tüfeğiyle bir asker bekliyordu. Sırbistan'ın hangi köşesine giderseniz gidin, azıcık aşıyla ve berbat kıyafetleriyle çamur içinde yaşayan, kaç zamandır ıssız kalmış demiryollarını bekleyen bu insanlara -ülkenin erkeklik adına son ümitsiz başaklarırastlamanız mümkündü.

İlk bakışta bu ülkeyle Yunan Makedonya'sı arasında hiçbir fark yok gibiydi. Köyler aynı köylerdi, ama birazcık daha dağınıktı - çatıların kiremitleri uçmuş, duvarların sıvası dökülmüştü. İnsanlar desen o da aynıydı, ama sayıları daha azdı ve çoğunluğunu kadınlar, ihtiyar erkekler ve çocuklar oluşturuyordu. Fakat çok geçmeden farklılıklar insanın dikkatini çekmeye başlıyordu. Dut ağaçları kaderine terk edilmişti; geçen yıla ait tütün bitkileri çürüyüp sararmıştı; mısır sapları yabani otlarla dolu tarlalarda on iki veya daha fazla aydır aynı şekil bekliyordu. Yunan Makedonya'sında ekilebilir her toprak parçası işlenmişti; hâlbuki burada on tarladan yalnızca biri ekildiği izlenimini veriyordu. Arada sırada birkaç öküz görmüyor değildik, açık sarı başörtülü, parlak renk etek giymiş bir kadının çektiği. Öküzler oyulmuş meşe dalından yapılma sabanlara koşulmuştu. Bunların başındaysa bir asker omzunda tüfeğiyle komutlar veriyordu.

Gizli teşkilat çalışanı o tarafı işaret ederek, "Sırbistan'daki bütün erkekler şu anda ya askerde ya da ölü. Ayrı-

ca topları ve trenleri çekebilmek amacıyla öküzlerin hepsine hükümet tarafından el konuldu. Fakat Avusturyalıları kovduğumuz Aralık ayından beri hiç muharebe olmadı. Bu nedenle, hükümet asker ve öküzleri çift sürülmesine yardım etmek için istek olan bölgelere gönderiyor."

Ara sıra bu gibi ayrıntılar vesilesiyle, gözümüzün önünde bu ölüler ülkesinin resmi canlanıyordu: gençliğinin baharını solduran iki kanlı savaş, iki ay süren ağır bir gerilla mücadelesi ve ardından yeryüzündeki en büyük askeri güce karşı verilen bu korkunç mücadele ve bir de bunlara adeta tuz biber eken baş belası salgın.

Gievgieli ile Valievo Sırbistan'daki en bela yeri olma ayrıcalığını aralarında paylaşıyorlardı. Ağaçlar, istasyon ve tüm binalar kireç kaymağı ile dezenfekte edilmişti. Silahlı askerler hali perişan yüz kişinin mızmızlanarak dayandığı parmaklıkların önünde nöbet bekliyorlardı - zira Gievgieli karantina altına alınmıştı. Çamurlu, bozuk kaldırım taşlarının göze çarptığı, dezenfekte edilmiş beyaz tek katlı binaların olduğu geniş bir sokağa bakıyorduk. Hemen her kapının önünde, o evden ölü çıktığı anlamına gelen siyah bir bayrak dalgalanıyordu...

İstasyonda bir zil sesi duyuldu. İstasyon görevlisi düdük çaldı, motor öttü ve tren hareket etmeye başladı...

İkindiye doğru askeri bir trenin geçmesi için bir yanhatta durakladık. Parçalanmış üniformaları içerisinde, renkli battaniyelere sarılmış askerlerin bulunduğu on iki açık yük vagonuydu bunlar. Hafiflen yağmur yağmaya başlamıştı. Çingene bir kemancı büyük bir aşkla çalgısını çalıyordu: at kafasına benzeyecek şekilde oyularak yapılmış tek telli bir çalgıydı bu. Etrafında askerler uzanmış. Avusturya bozgununun en yeni baladını söylüyorlardı:

Her alayda mutlaka askerlerle birlikte yürüyen, Sırp kemanı veya gayda çalarak askerlerin durmadan bestelediklerı şarkılara -aşk şarkıları, zafer kutlamaları, epik nağmeler-

eşlik eden iki veya üç tane çingene de oluyordu. Onlar tüm Sırbistan'da bölgeden bölgeye seyahat eden, dans edilip şarkılar söylenmesi için sanatlarını konuşturan halk müzisyenleriydi. Doğrusu tuhaf bir değişiklik! Eski zamanların kadim ulusal destanları kuşaktan kuşağa aktaran gezgin ozanlarının *(goosslari)* yerini çingeneler almışlardı. Gelgeldim Sırbistan'da söz hakkı olmayan tek topluluk da onlardı. Ne evleri ne köyleri ne de toprakları vardı - tek sahip oldukları şey çadırları ve viran kervanlarıydı, o kadar.

Vagonun içindeki askerlere birkaç paket sigara attık. Bir müddet ne olduğunu kavrayamadılar. Evirip çevirdiler, sonra paketleri açıp, dingin ve anlamsız bir yüz ifadesiyle bize baktılar. Yüzlerinde bir ışık belirmişti, gülümsediler. Bize doğru selam vererek, kibarca *"Fala,"* dediler. *"Fala lepo!* İçten teşekkürler!"

GUOUTCHEVO VE CESETLER VADİSİ

Ertesi sahalı şafak sökerken, Loznitza'dan birkaç bin metre rakımlı dorukları bir dizi ormanlık zirveyle son bulan Goutehevo dağına giden yolda, güneye doğru dört nala at koşturuyorduk. Avusturyalılar ikinci istilaları sırasında Goutchevo'nun zirvesinde siper almışlardı. Avusturyalıların coşkuları azalmaya başladığında, Sırplar daracık zirvede kendi siperlerini kazabilecekleri ana kadar yamaçları metre metre tırmanmışlardı: dolayısıyla vahşi bir dağın zirvesi boyunca, bu on beş kilometrelik cephede, "bulutların üzerinde" garip bir savaş yapılmış, savaş kırk beş gün sürmüş ve Sırpların geri çekilmesiyle sonuçlanmıştı - çünkü bu arada Avusturyalıların üçüncü saldırısı onların Krupajn yönetimindeki hatlarını bozmuştu. Avusturyalıların Goutchevo'yu direnmeden terk etmeleri ancak Valjevo bozgunundan sonra gerçekleşmişti.

Bize eşlik eden genç ve sempatik yüzbaşı başlangıçta

komitacı subaylardanmış; önce Makedonya'daki, sonra da Avusturya Bosna'sında ve Hersek'te isyanı örgütlemesi için hükümet tarafından gönderilmişti. Bize açıklamada bulundu:

"*Komitacılar* için gönüllü olmadan önce, devrimlerin örgütlenmesini, özellikle de İtalyan Risorgimento'sunu incelemek amacıyla Berlin ve Viyana üniversitelerine gönderildik..."

Çamur içinde, sert ve dolambaçlı bir köy yolunda, sonra da basit bir yolda at üstünde gittik; yalnızca yayaların ve katırların geçebileceği, devasa dişbudakların ve meşelerin arasında kıvrılarak ilerleyen, sellerin kestiği ve çalılıkların tıkadığı yol kıvrılarak uzanıyordu. Zorlu bir saatlik çıkış bizi birinci zirveye ulaştırdı; oradan, dağlar arasına sokulmuş küçük vadinin üzerinde dikilen, ilkbahar bitki örtüsünün yeşilliğinde ve kapkara kayalarının parlayan çıkıntılarıyla görmeye değer ve mükemmel kaygan Eminove Vode tepesi -Türklerin adlandırışıyla "Sular Dağı"- görülebiliyordu.

Vadinin yukarısında bir köyün beyaz evleri erik çiçekleri denizine boğulmuştu. Evlerin pencereleri ardına kadar açılmıştı, açık kapılar çarpıyordu. Bir duvarın arkasında - orayı göremiyorduk- bir kadın sesi isterik çıkışlarla, tek düze ve tiz bir sesle ölülerin uzun ağıtını okuyordu. Yüzbaşı atını durdurdu ve güçlü bir sesle seslendi; sonunda çok zayıf bir kadın meyve bahçesinde ağır ağır ilerledi.

"*Rakijn* var mı bacım? "

"*İma*. Var."

Kadın taştan bir testiyle ve uzun boyunlu bir şişeyle geldi, şişeden içtik.

"Burası neresi?"

"Güzelim Rakija - Çekicileri köyü."

"Peki köylüler nerede?"

"Hepsi kara lekeden (tifüsten) öldü."

Altın renkli sessizlik içinde, erik ağaçlarının ağır kokusu ve arıların vızıltısı arasında ilerlemek için atlarımızı mahmuzladık. Ağıt kesildi. Yol orada sona eriyordu: bir zamanlar yalnızca avcıların ve Goutchevo'daki keçi çobanlarının sık sık gittiği, şimdi ise binlerce insanın geçişiyle ve çalılıklar, kayalıklar arasından sürüklenen ezici ağırlıklarla çiğnenmiş, çukur dolu bir keçi yolundan başkası yoktu.

Yüzbaşı: "Ordu Goutchevo'ya buradan çıktı, diye açıkladı, bu izler de yukarı çıkardığımız topların izleridir."

Eminove Vode'nin doruğunu gösterdi:

"Burada koşum atları kullanılamıyordu, öküzler de yorgunluktan geberiyordu. Bu yüzden topları insanlar çekti top başına yüz yirmi adam."

Keçi yolu dağın yamacında kıvrıla kıvrıla ilerliyor ve sığ yerinden geçtiğimiz bir selden geçiyordu; ondan sonra da tam olarak kesiliyordu; ama öte yanda yüzlerce metre dik yamaç yükseliyordu.

Soluğu kesilmiş, sendeleyen, ufak yapılı dağ atlarımızdan indik, bir toprak düzlüğünden ötekine zikzaklar çizerek ve un ufak olan kayaları ezerek, yaya devam ettik. Yüzbaşı soluk soluğa:

'Topları çıkarabilmek için üç gün gerekti" dedi.

Biraz mola veriyor, sonra yeniden yola koyuluyorduk, bazı düz zeminleri aşmak için yeniden ata biniyorduk; yaklaşık üç yüz metre yukarıdaki zirveye kadar uzanan ormana daldık: yer bakır fişek kovanlarıyla, meşin koşum takımlarıyla, Sırp askerlerinin paramparça olmuş üniformalarıyla ve top arabalarının yerinden çıkmış tekerlekleriyle kaplıydı. Ormanın her yanında dallarla, yapraklarla gizlenmiş asker barınakları ve Sırp ordusunun kar altında iki ayını geçirdiği toprağa kazılmış çukurlar görülüyordu. Daha yukarıda ağaçların alt kısımlarının yapraklı, ama üst kısımlarının ölmüş olduğu dikkatimizi çekti; biz tırmandıkça gövdenin ölü kısmı giderek toprağa daha çok yaklaşıyordu, çok

geçmeden de ormanı yitirmiş bir bölgeye geldik; gövdeler kırılmış, obüs mermilerinin öldürücü esintisiyle kırılan üst dallar yüzünden tepelerinden yoksun kalmışlardı; ardından dalsız ağaçlar göründü. Bir zamanlar kendisi de ağaçlıklı olan ama şimdi kurşun parçalarının parladığı çotuklardan başka bir nesnenin görülmediği Goutchevo tepesine çıkmak için iki siperin ileri hattını aştık.

Sırp siperleri bu açık alanın bir kıyısında, Avusturyalılarınkiler öteki kıyısında bulunuyordu. Aralarındaki uzaklık ancak yirmi metre kadardı. Her iki siperde aralıklarla, düşmanın dinamitlediği ve mayınladığı yerleri gösteren dev gibi kraterlerle çizgi halinde uzanıyordu. Onların arasındaki alan düzensiz taş yığınlarıyla engebeli olmuştu. Yakından baktığımızda kanımızı donduran bir görünüşle karşılaştık: bu küçük tepeciklerden üniforma parçaları, saçların ve et parçalarının hâlâ dökülmediği kafatasları, uçları bozulmuş ellerle beyaz iskeletler, askerlerin botlarından uzanan kanlı kemikler fışkırıyordu. Dayanılmaz bir koku dalgalanıyordu. Ormanın kıyısında yabanileşmiş köpek sürüleri dolaşıyordu, onların az ilerisinde de topraktan yarı yarıya çıkmış bir ölü için kıran kırana kavga eden iki köpek gördük. Yüzbaşı tek kelime etmeden tabancısını çıkardı ve ateş etti. Köpeklerden biri sendeledi, bir iki sallandı ve kaskatı yere düştü; öteki, havlayarak ağaçların altına doğru kaçtı; ve birden, çevredeki ormanın derinliklerinden, cephe hattı boyunca kilometrelerce uzayan, yırtıcı ve uğursuz, uzun bir havlama cevap verdi.

Kalın bir ceset halısı üstünde yürüyorduk: zaman zaman ayaklarımız çürümekte olan et çukurlarına gömülürken, kemiklerin çatırdamasına yol açıyordu. Ansızın, derin ve beyaz kurtçukların kaynadığı çukurlar açılıyordu. Cesetlerin çoğu yağmurun da kısmen sürüklediği, yalnızca ince bir toprak tabakasıyla örtülüydü, çoğu ise hiç gömülmemişti. Orada yatan Avusturyalı yığınlar umutsuz bir saldırıya uğ-

ramış gibiydiler, tam eylem halindeyken korkunç duruşlarda donmuşlardı. Sırplarla karışmışlardı. Bir yerde, bir Avusturyalıyla bir Sırp'ın yarı yarıya yenmiş cesetleri iç içe girmiş, kolları ve bacakları çözülmesi olanaksız, ölümcül bir kucaklaşmayla birbirine karışmıştı. Avusturya siperlerinin *ardında* dikenli tellerden bir engel uzanıyor, bu ölüm tuzağına yöneltilen insanların ruh halini yansıtıyordu: çoğu kardeşlerine kurşun sıkmak için tabanca tehdidiyle oraya getirilen, Avusturya'nın Slav eyaletlerindeki Sırplardı.

Ölüler bu şekilde Goutchevo doruklarının on kilometresinde yığılmıştı: yüzbaşı, on bin diyerek kesin sayı verdi. Oradan, seksen kilometreye kadar uzağı görülüyordu: Drina'nın ötesinde Bosna'nın yeşil dağları, beyaz, küçük köyler, yeni buğdayların başaklarıyla yeşil, sarı, sürülmüş topraklarıyla kahve rengi uzanan tarlalar, ırmağın kıyısında muhteşem koruluklarıyla ışıldayan, Avusturya kenti Zvornik'in eşsiz evleri, kuleleri; güneye doğru devinimli, neredeyse canlı gibi duran, uzun bir şerit oluşturan Goutchevo tepelerinin ve geçitlerinin oluşturduğu silsile dalgalanıyor, onun üstünde iki sıra siper ve onların arasında uğursuz alan uçsuz bucaksız uzanıyordu.

Kestane ağacı, meşe, gürgen ormanlarının arasında çiçekli meyve bahçelerinden geçerek yeniden aşağıya indik: ormanlık dağların eteğinde, güneş, şarkı söyleyerek akan yüzlerce dereciği ipek gibi harelendiriyordu. Her yanda çağlayanlar fışkırıyor, etleri çürüyüp dağılmakta olan ölülere doymuş Goutchevo dağlarından gelen berrak suları, yeşiller içindeki boğazlara doğru akıyordu. Sırbistan'ın bu bölgesinin tümü Goutchevo'nun sularıyla sulanıyordu; öteki yamaçta ise sular Sava'ya ve Tuna'ya kavuşmak üzere Drina'ya doğru akıyor, kıyılarında oturan milyonlarca insan bu suları içiyor, bu sularla yıkanıyor ve bu sularda ba-

lık avlıyordu. Goutchevo'nun zehri Karadeniz'e kadar akıyordu...

RUSYA

Martinev burnunu vagonun penceresine dayayarak: "Cholm! dedi. Geliyoruz!"

Bir yerlerde dam yığınları ve külahlar arasında, neredeyse grandük Nicolas Nicolaievitch'inki kadar büyük güce sahip, bütün Güney-Batı Rus ordularının başkomutan general İvanov'un kurmayı bulunuyordu. Her halükârda, cepheyi ziyaret etmemize izin verecek yetkiye sahip insan oydu. Cholm'un yılan gibi kıvrılan yollarında, kupa aramızda sarsıla sarsıla ilerlerken, Robinson'la ben görmek istediğimiz çarpışma çeşidi üstüne şiddetli bir tartışmaya girdik. Robinson bir piyade saldırısını görmekten yanaydı, bense Kazak sotniasıyla13 bir baskından vazgeçmek istemiyordum.

Karargâh nöbetçisi herkesin yatmaya gittiğini söyledi. *"Loutché gostinitza!"* diye bağırdık arabacıya.

Anında tepki vererek, seçimimiz Bristol Oteli'nden yana oldu, çünkü bütün kentlerde ve Eski Kıta'nın bütün yerleşim yerlerinde bir Bristol Oteli vardı; buradaki de Bristol Otellerinin genelindeki kalite düşmesinden kurtulamamıştı. Belki Cholm'un en iyi *gostinitza*'sıydı ama altı üstü, aşırı kalabalık bir Yahudi mahallesinin ortasında, dik bir bayırda, ahşap ve alçı sıvalı iki katlı bir binaydı, üstünde Rusça: İNGİLİZ OTELİ yazılı bir tabela vardı. Elbette, orada İngilizce konuşan kimse yoktu - İngilizce konuşan hiçbir yolcu buralara gelmediği için. Kısa boylu, kara bıyıklı bir Polonyalı ter içinde, oflaya puflaya dışarı çıkarak, bizim sabırsız *"Nomernoi!"* larımıza cevap verdi. Fransızca yalnızca iki laf biliyordu: *"Çok güzel!"* ve *"Hemen!" Hashein,* ya da otelci -besbelli, Yahudiydi- Yidiş dilinde konuşuyordu.

Ertesi sabah, biz giyinirken kafası tıraşlı bir subay zuhur etti ve kibarca, kendisiyle birlikte genel karargâha gelmemizi istedi. En az dört kişi, dedi, bizim Almanca konuştuğumuzu duymuş ve hemen Cholm'da casus olduğunu ihbar etmişti. Küçük bir odaya sokulduk, orada küçük bir masanın arkasında, yüzü sevimli bir adam oturuyordu; adam gülümseyerek elimizi sıktı, Fransızca biliyordu. Yazılı geçiş izinlerimizi ve Prens Troubetskoi'nin giriş mektubunu verdik.

"Galiçya genel valisi buraya gelmemizi ve General İvanov'dan cepheye gitme izni istememizi söyledi." Adam dostça bir tavırla onayladı.

"Mükemmel. Ama önce grandüke telgraf çekmemiz gerekir. Tabii ki basit bir formalite. İki üç saat içinde cevabı alırız. O zamana kadar otelinize dönme ve size haber verilene kadar orada bekleme nezaketini gösterin."

Odamız ikinci katta, damı da eğimli çatının altındaydı, Yahudi evinin çöplerinin yayıldığı, ıssız bir avluya bakan eğimli iki penceresi vardı. Avlunun ardında, manastırın altın renkli kubbeleriyle ve kuleleriyle taçlanmış, ormanlık dağın eteğinde, Yahudi mahallesinin paslı ve yamalı sac damları uzanıyordu. Sağda kaldırım döşenmiş bir yol, içi Yahudi dolu taş binaların ve viranelerin arasından geçerek manastırın bahçe kapısına kadar tepeyi tırmanıyordu. Soldaysa manzara damların ötesinde, kuzeye doğru yükselen engin ovalara kadar uzanıyordu: dama tahtası gibi parça parça sık ormanlar, tarlalar, köyler ve çok yakınlarda, yoğun bır trafik içindeki demiryolu.

Bütün gün bekledik ama kimse gelmedi. Ertesi sabah, yataklarımızdan henüz kalkmamışken, kafası tıraşlı subay içeri girdi, eğildi ve kararsız, net olmayan bir tonda:

"Grandük henüz cevap vermedi; ama gün içinde muhakkak cevap verecektir... ya da yarın." dedi.

Biz koro halinde: "Ya da yarın ha! diye bağırdık. Ama bu iki ya da üç saatlik bir işti!..."

Subay gözlerini kaçırıyordu.

"Altesleri çok meşgul..."

"Altesleri sorunumuzu çözümlemek için birkaç küçücük dakikayı dinlenme tasarısından çıkaramaz mı?"

Huzursuz olan subay, telaşlı bir tavır takındı:

"Biraz sabır beyler. Bu yalnızca bir saat sorunu. Sizi geciktirmemek için imkânsızı yerine getireceğimize söz veriyorum... Ve şimdi, ayrım yapmadan bütün kağıtlarınızı vermenizi isteyeceğim."

Alman casusu olmamızdan mı kuşkulanılıyordu? Subay rahatsız bir şekilde güldü ve belgeleri teslim alma tutanağını verirken hayır dedi.

"Şimdi de, cevap gelmeden önce otelden ayrılmayacağınıza dair bana şeref sözü vermenizi isteyeceğim."

"Tutuklu muyuz?"

"Yapmayın sevgili dostlarım, tabii ki hayır. Kesinlikle serbestsiniz. Ama, anlarsınız ya, çok önemli bir askeri bölgedesiniz..."

Anlaşılmayan birkaç söz söyledi ve cevap vermek zorunda kalacağı başka sorularla karşılaşmamak için ortadan kayboldu.

On beş dakika sonra *Hashein* hiçbir incelik kuralına gerek görmeden odamıza üç Kazak'ı, kürk başlıklar, sivri burunlu çizmeler ve göğsü açık uzun kaftanlar giymiş, üç insan azınanı soktu; Kazakların her biri kuşağının arasına dikey şekilde yerleştirilmiş, telkâri süslemeli uzun bir hançer, onun yanında da, kabzası gümüş kakmalı kocaman bir kılıç taşıyordu. İfadesiz gözlerini üzerimize dikerek karşımızda dikildiler.

"Ne istiyorlar?" diye Almanca sordum.

Hashein bizi rahatlatmak istercesine gülümsedi.

"Yalnızca bu beylere bakmak istiyorlar..."

Daha sonra aşağıya inmek istediğimde, kapımızın önünde gidip gelen bir Kazak bana yol vermek için çekildi, ama hemen altından tırabzandan sarkarak Rusça bir şeyler bağırdı; aşağıda, holde duran bir başkası karşıma çıktı; çıkış kapısında da nöbet tutan bir üçüncüsünü gördüm.

General Ivanov'a hitaben öfkeli bir mektup yazarak, Rusların "şeref sözü" anlayışını protesto ettik ve bu tür davranışın nedenini sorduk. Gece yarısı albay gelerek Kazakların hemen geri çekileceğini söyledi ve generalin özürlerini iletti. (Hilesi sabah, gerçekten de çekilmişlerdi... merdivenin arkasında konuşlandırılmak için; oradan kuşku dolu bakışlarla bize bakıyorlardı.) Tutuklanma durumumuza gelince, albay durumun ciddi olduğunu söyledi. Uygun geçiş-izin kağıtları olmadan askeri harekat bölgesine sızmıştık.

"Onların 'uygun' olup olmadığını nereden bilebilirdik ki? Geçiş kağıtlarımız generaller tarafından imzalanmış ve Lemberg'de prens Bobrinski tarafından onaylanmıştı. Ne kötülük yapmıştık?"

"En başta, gazetecilere yasak olan Cholm'e geldiniz. Ardından Cholm'un general İvanov'un genel kurmay merkezi olduğunu öğrendiniz ve bu, askeri bir sırdı."

"Ama vali yardımcısı..."

Albay sözümüzü kesti:

"Bazı subaylarımızın boşboğazlıkları yüzünden suçlu durumuna düştüklerinin bilincindeyim. Bu olay büyük rezalete yol açtı: sizi bu şehre yönelten bütün subaylar... Eliyle, anlamamızı sağlayan bir işaret yaptı.- Ama bu hiçbir şekilde sizi haklı çıkarmaz."

Ve albay yağmur gibi yağan protestolarımızın karşısında kaçtı.

Cumartesi sabahı, kafası tıraşlı teğmen dostumuz yeniden ortaya çıktı, suratı hiç olmadığı kadar şomdu.

"Baylar size kötü bir haberim var, diyerek sert bir sesle

söze başladı. Grandük telgrafıma cevap verdi: "Tutukluları sıkı *göz* hapsinde bulundurun." diyor.

"Peki cepheye yolculuğumuz için ne diyor?"

"Başka bir konuya cevap vermemiş."

Ve subay sözlerine aceleyle devam etti:

"Ne yazık ki bu koşulda sizi yeni bir emre kadar odanızda tutacağız. Kapınızın önünde bekleyecek nöbetçilere isteklerinizi yerine getirme emri verildi."

"Dinleyin, diye patladı Robinson. Lanet olası grandükünüz..."

"Ha!" diye bağırdı şok geçiren subay.

"Bizden neyi gizliyorsunuz? Grandükün bizi casus zannettiğini mi?"

Subay bir an düşündü:

"Pek âlâ! Bakın... dedi. Çünkü kağıtlarınızda garip, açıklanması güç yanlar var. Önce, şu adlar listesi..."

Sabrımızı yitirerek, bunların, Rusların işgal ettiği Bucovin ve Galiçya bölgesinde yaşayan Amerikalı yurttaşlar olduğunu, savaş nedeniyle onlardan haber alınamadığını ve Bükreş'teki Birleşik Devletler elçisinin araştırmamız için bize bu listeyi verdiğini yüzüncü defa açıkladık.

Subay bize sevecen ama aynı zamanda anlamayan bakışlarla baktı.

"Sorun birçok Yahudi adının bulunmasında."

"Ama onlar Amerika yurttaşı."

"Ha? Yahudilerin Amerikan yurttaşı mı olduğunu söylemek istiyorsunuz?"

Bu olağanüstü durumu doğruladık; subay yalanlamaya çalışmadı, ama bize inanmadığı çok açık görülüyordu.

Ardından bize emirlerini sıraladı. Herhangi bir gerekçeyle odadan çıkmamız, yasaktı.

"Holde gezinebilir miyiz?"

Omuzlarını kaldırdı:

"Kusura bakmayın."

"Ama bu saçma, dedim. Bize atfedilen suç nedir? Telgraf çekerek elçiliklerimize ulaşmak istiyorum."

Kafasını kaşıdı ve mırıldanarak şefine danışacağını söyledikten sonra yanımızdan ayrıldı. Hemen ardından, iki Kazak merdiveni çıktı ve kapımızın önündeki sahanlıkta volta atmaya başladı: bir diğeri alt katta kazık gibi dikildi; dördüncüsü çıkış kapısındaydı: beşincisi ise Yahudi evinin avlusundaki araba konan yerin damına, üç kat altımıza çıktı ve duygusuz bakışlarını penceremize dikti.

Aramızda görüştükten sonra Robinson'la oturup, Rus hükümetine, bugünden sonra otel ücretini ödemeyi kesinlikle kabul etmediğimizi belirten diplomatik bir nota döşendik - alıcıların çevirmekte güçlük çekecekleri bir İngilizceyle. Kazaklardan birini çağırdık ve onu, mektubu genel kurmaya götürmekle görevlendirdik.

Artık öğle saatleri olmalıydı. Uçsuz bucaksız Polonya ovasında Haziran güneşi yavaş yavaş yükseliyor, ışınları tepemizdeki eğimli damın çinkolarına vuruyordu. Yahudi mahallesinde geçilmeyen çöplerden tuhaf kokular yükseliyor, penceremize geliyordu. Giysilerimizi bir biri ardına çıkardık ve pencereden aşağıya sarktık, boğuluyormuş gibiydik. İngiliz Oteli'nin en üst katında çok kaliteli tutuklular olduğu haberi yayılmıştı; karşı evde oturan Yahudi ailesi kapıya çıkmış, ağzı açık bizi seyrediyordu; kamburu çıkmış, yüzleri kırışık, gözleri çapaklı yaşlı kadınlar, peruk takmış, kendini salmış anneler, küçük kızlar, uzun, beyaz sakallı saygın hahamlar, olgun yaşta adamlar, gözlüklü, zayıf delikanlılar, kafalarının tepesindeki ilginç takke ve bir tür redingotlarıyla, tümü aynı giyinmiş küçük erkek çocuklar. Çitin öte yanında, hemen hemen hepsi Yahudi olan kent sakinlerinden oluşan sessiz bir kalabalık penceremize bakıyordu. Alman casusu olmamız nedeniyle tutuklandığımızı sanıyorlardı. Bütün Ruslar Yahudilere hain gözüyle bakardı - Rusyalı bir Yahudi olup da, hain olmak istemeyen

kim vardı doğrusu? Çoğu bize heyecanla bakıyor olmalıydı, bu sırada, kurtarıcı Alman toplarının uzaktan ve hiç kesilmeyen sesleri duyuluyordu!

Gece, kafası tıraşlı subay yeniden gelerek, kendi elçilerimize telgraf çekme iznini ve general İvanov'un diplomatik notamıza cevabını getirdi: general, grandükün bizi hapis tutma enirini neden verdiğini bilmiyordu. Otel parasının ödenmesine gelince, onu askeri yönetim üstlenecekti. Bunu bildirdiğimizde *Hashein'in* rengi attı.

"Rus ordusu ödeyecekse, asla metelik alamayacağım demektir!"

Bunun üzerine telgraflarımız bilinmezlik ve onun enginliği içinde yitip gitti: sekiz gün geçtiği halde hâlâ cevap alamamıştık. Sekiz gün, ateş gibi yanan çinko dam altında, leş gibi kokan bu odada... Oda beş adım uzunluğunda, dört adım genişliğindeydi.

Tek kitaplarımız bir Rusça-Fransızca sözlük ve *Yakarışlar Bahçesi'*ydi ki altıncı okumadan sonra tüm hevesimiz kaçtı. Beşinci güne doğru *Hashein* şehirde bir yerlerden bir kutu iskambil bulup getirdi ve biz ikimiz ölümüne briç partilerine atıldık: o zamandan beri tek bir iskambil kağıdı görmek bile beni çıldırtır. Zaman geçirmek için Robinson bir şehir eviyle, bir kır evi planları çiziyordu; Kazaklar için görkemli malikane resimleri, portreler yapıyordu. Ben dizeler yazıyordum; olanaksız kaçış tasarıları hazırlıyordum; roman temelleri kurguluyordum. Yahudi evindeki aşçı kadınla pencereden flört ediyorduk; sokakta toplanan halka söylevler veriyorduk; hep birlikte beddualar ediyor ve açık saçık şarkılar söylüyorduk; uyuyorduk, ya da uyumaya çalışıyorduk. Her gün çara, Duma'ya, Çarlık konseyine aşağılayıcı mektuplar yazarak hoş bir saat geçiriyor, bu arada grandükü, general İvanov'u ve genelkurmayını da unutmuyorduk -sonra da bir Kazak'ı onları hemen karargâha götürmesi için görevlendiriyorduk.

Her gün, gün ışır ışımaz *Hashein* -ifadesiz, esmer suratında ayva tüyü sakalları çıkmış genç bir Yahudi kuşkucu bir Kazak'la çıkageliyordu. Kötü bir Almancayla:

"Morgen!" diyordu, biz de başımızı örtülerin altından çıkarıyorduk. *"Was wollen sie essen heute?"* Biz de hiç değiştirmeden soruyorduk: "Yiyecek ne var'."

"Spiegeleier... Biftek... Kartoffeln... Schnitzel... Brot... Butter... Tcha'ï...

Günden güne, yeni menüler bulmak amacıyla Rusça-Fransızca sözlüğe gömülüyorduk, ama o Rusça okumayı bilmiyor ve bizim telaffuz ettiğimiz sözleri anlamamakta direniyordu. Dolayısıyla biz de günde altı kez yiyeceklerin sırasını değiştirerek yumurta ve et, içecek olarak da sonsuza kadar sürecek çay istiyorduk. Penceremizin altındaki balkonda bir semaver sürekli kaynıyor, zaman zaman ikimizden biri sahanlığa atılıyor, Kazak'ı bir yana itiyor, kafesi andıran merdiven tırabzanından eğiliyor ve sesleniyorduk: *"Hashein!"* Tedirgin Kazaklarla ve meraklı otel müşterilerinin kapılarını açıp bakmalarıyla sürekli bir hareket oluşuyordu, ardından bir ses yankı halinde kulağımıza ulaşıyordu:

"Chto?"

"Tchaï! diye cevap veriyorduk. *Dva tchaï... skorrie!"*

Sabah kahvaltımızda yumurta istemeye çalışmıştık ama *Hashein* kabul etmeyerek cesurca açıkladı:

"Öğle yemeğinde yumurta, akşam yemeğinde yumurta, ama sabah yumurta olmaz... Sabah yumurta, sağlık için iyi değil."

Bazen bunaltıcı akşamlarda, aşağıda, avluda nöbet tutan Kazak bizi gözetlemekten bıkarak bir kadeh içki içmeye gittiğinde, tavan arasından geçerek otelimizin çatısına çıkıyor, kentin aşırı kalabalık, insan seli akan sokaklarını ve uzanan çinko damları seyrediyorduk. Güneyde, tepede. Jan

Poniatowski'nin Polonya kralı olduğu şanlı dönemden sağ kalan büyük Katolik kilisesinin iki antik oku gökyüzüne doğru uzanıyordu. Onun altında, karanlık bir sokakta, sinagogu ve *hederi* -Musevilerin din okulu- barındıran, ayırt edici bir işareti olmayan hantal yapı bulunuyor, bu yapıdan gece gündüz kutsal metinleri okuyan erkek çocukların dua uğultuları ve Yasa'nın karmaşık sorunlarını heyecanla tartışan *rav*ların, *rehbe*'lerin tiz sesleri yükseliyordu. Rus gelgitleri yükseliyor ve bu eski Polonya kentini istila ediyordu. Damımızdan kışlaları ve dev gibi askeri enstitüleri -ön cepheleri Petrograd'dakiler gibi üç yüz metreyi bulan, ucu bucağı görünmeyen yapılar- görebiliyorduk; ayrıca yapım halinde, ya da yapımı bitmiş sekiz kilisenin insanda ferahlık duygusu uyandıran eşkenar dörtgenlerle süslenmiş, ya da kırmızıya, maviye boyanmış soğan biçimindeki kaba görünüşlü kuleleri dikiliyordu. Penceremizin tam önünde Kutsal Tepe yükseliyordu. Kalın bir yeşillik tabakasından manastırın düşlere yaraşır altı altın soğankule fışkırıyordu: her akşam ve her Cumartesi tok sesli, büyük çanlar ve billur sesli küçük çanlar çalıyordu. Papazların sabah akşam sokağa inip çıktığını görebiliyorduk: sakallı, uzun saçları omzuna dökülen, yobaz suratlı adamlar, yerlere kadar inen siyah ya da gri elbiseler giymişlerdi. Kaldırımlarda Museviler boyun eğen bir tavırla onlara yol veriyordu. Manastır şimdilik askeri hastane olmuştu. Rus Kızıl-Haçının beyaz başlığını takmış genç kız birlikleri, sürekli iki askerin nöbet tuttuğu ana kapılardan giriyorlar çıkıyorlardı; kapıların önünde her zaman demir kanatların aralığından sessizce merakla bakan insanlar bulunuyordu. Arada bir cankurtaranın tiz çığlığı duyuluyor ve cankurtaran yaklaştıkça ses de yükseliyordu: yaralı subaylarla dolu bir otomobil, tüm hızıyla dik sokağı tırmanıyordu. Bir keresinde üstü açık bir otomobil göründü, arabada iri yarı bir adam kıvranıyor, dört hastabakıcı da onu tutmaya çalışıyordu. Karnının ol-

duğu yerde, kan içinde etlerden ve bağırsaklardan oluşan bir yığın görülüyordu, adam yol boyunca boğazlanan bir domuz yavrusu gibi bağırdı, ta ki ağaçlar otomobili, aynı zamanda da sesi yutana kadar.

Gün boyunca insan kaynayan kentin gürültüsü öteki bütün sesleri örtüyordu. Ama, akşam olduğunda, otuz kilometreden daha az bir mesafeden atış yapan düşman toplarının homurtusunu duyabiliyor ya da hissedebiliyorduk.

Rusya'daki Yahudi yaşamının dramı her gün gözlerimizin önünde sürüp gidiyordu. Kazak gardiyanımız aşağıdaki evin avlusunda kasıla kasıla dolaşıyordu, çocuklar onun yanından geçerken yollarını değiştiriyorlar, genç kızlar çay getiriyorlar ve onun densiz senli benli davranışlarına gülümsemeye çalışıyorlar, yaşlılar onunla konuşmak için nazikçe duruyorlar, o, sırtını döndüğü zaman da kin dolu bakışlar fırlatıyorlardı. Rus askeri mekanizmasının en mütevazı kölelerinden biri olan o bir lort gibi kasılıyordu; Yahudiler onun karşısında alçalıyorlar, egemen ırk mensubundan lütuf dileniyorlardı. Yaşlı olsun, genç olsun bütün Yahudilerin her iki üç günde bir, göğüslerine kağıttan küçük bir madalyon taktıklarını gözlemledik. Bir sabah *Hashein* kendi madalyonuyla odamıza girdi: çarın kızı, grandüşes Tatiana'nın parlak basımlı, kötü bir portresiydi. Parmağımızla işaret ederek sorduk:

"Bu nedir?"

Otelci acı dolu bir sesle omuz silkti:

"Bugün grandüşesin doğum günü."

"Ama bu hafta iki üç defa onu taktıklarını gördük."

"Her iki üç günde bir grandüşesin doğum günüdür. Her halükârda Kazaklar öyle der. Kazaklar bütün Yahudileri, doğum günü için grandüşesin resmini satın almaya ve göğüslerine takmaya zorlarlar. Bunun fiyatı beş rubledir. Bizler yoksul Yahudileriz, grandüşesin doğum gününü bilemeyecek kadar cahiliz. Ama Kazaklar Rus'tur, onlar bilirler."

"Peki, almayı kabul etmezseniz ne olur?"

Otelci parmağını boğazında gezdirip, bir hırıltı çıkararak anlaşılmaz bir işaret yaptı.

Bu avlu Yahudi evlerinin ve otelde kalanların pencereden attıkları çöplerle, gerçekten iğrenç bir yerdi. Üstüne tahta konulmuş kocaman ahşap iki kapıyla, yüksek bir çit onu sokaktan ayırıyordu. Girişler ve alt katın pencereleri de aynı şekilde içerden sürgülenen kalın kanatlarla korunmuştu. Bütün bunlar pogrom öngörülerek yapılmıştı. Çitin karşısına tahtaların eğik konmasıyla bir kaydırak yapılmıştı, kir pas içindeki çocuklar bütün gün bağrışa gülüşe kaymak için kaydırağın tepesine çıkıyorlardı; ya da yukarıda kalarak yüzü koyun yatıyorlar, burunlarını duvara dayayarak Kazakların geçişini seyrediyorlardı. Çamura batmış bebeler zırlıyorlardı. Açık kapılardan ve pencerelerden durmadan yemek pişirilen mutfağın kokuları, üst üste yığılmış ve temizlenemeyecek kadar yoksul olan insanların kokuları yükseliyordu.

Ama her Cuma öğlen, ev, şehirdeki bütün Yahudi evleri gibi büyük bir hareketlilikle karşılaşırdı: Şabbat için hazırlık yapılırdı. Kadınlar hafta içi giydikleri eski giysileri çıkarırdı, tuvalet kovaları avluda boşaltılır ve kapı girişine konan çinko bir banyo küveti, içerden kovalarla taşınan, dumanı üstünde sıcak suyla doldurulurdu: fırça ve süpürge sesleri, ıslatılan tahta bezlerinin çalkalandığı ve kadınların, çalışmanın ritmine uyan şarkıları duyulurdu. Sonra, yeniden pis suyla dolan kovalar çinko banyoya doldurulurdu; banyodaki suyun görünüşü kahverengi ve koyu bir çorbayı andırdığında, ailenin bütün kap kaçağı: tencereler, tabaklar, çatallar, bıçaklar, fincanlar, bardaklar ona daldırılmış ve yıkanmış olurdu. Çeşme suyun boşa harcanamayacağı kadar uzaktaydı. Bu iş bittikten sonra, çocuklar banyodan sırayla bir kova su alır, bu sırada ötekiler de minör bir şarkının

vurgularıyla sallanarak kapı ve pencere diplerini, kapının önündeki taştan iki basamağı ovardı.

İplere asılı çamaşırlar kaldırılmıştı. Bir neşe ve rahatlama esintisi duyuluyordu; haftanın geri kalan günlerindeki terör ortamı buhar olup uçmuş gibiydi. Bütün Yahudi dükkânları erkenden kapanır ve erkekler işlerini bitiren insanlar gibi, küçük arkadaş grupları halinde evlerine dönerlerdi. Her biri en güzel redingotunu giyer, en iyi takkesini takar, en cilalı pabucunu ayağına geçirir ve sinagoga doğru akan, baştan aşağı siyahlara bürünmüş kalabalığın her zaman yenilenen seline karışmak üzere dışarı çıkardı.

Evde, kirli halılar, Şabbat günü ve büyük dini bayramlar dışında her zaman kaplı olan beyaz, zemini açığa çıkarmak amacıyla, rulo haline getirilerek kaldırılırdı. Arındırılmış evden kadınlar, genç kızlar, takmış takıştırmış bir halde tek tek, arkalarından çocuklar, güle oynaya çıkarlar ve başka kadınların çoluğuyla çocuğuyla gezdiği sokağa giderek, orada aralarında sohbet ederler ve caka satarlardı.

Penceremizin bir köşesinden evin saygın yaşlı dulunun fırının kapağını kontrol ettiğini görebiliyorduk; kutsal gün boyunca gözden uzak tutulan ve Mum duası için yakılan daire seklindeki mumlarla, örtülerle kaplı Şabbat ekmeğiyle, şarap şişesiyle ve *kiddoush* kupasıyla yemek odasının masasını açığa çıkaran anahtarların tıngırtısını duyabiliyorduk.

Hafif akşam yemeğinden sonra, çocuklar sakin sakin oyun oynuyor, kadınlar da evlerinin çevresinde kısa bir tur atıyorlardı; tam karanlık çöktüğünde. Allah'ın ruhunun bu damın üstünde dalgalandığını göstermek için her Yahudi evinin penceresinde bir ışık yanıyordu. Ve ikinci kat pencerelerinden hafta boyu boş olan, erkeklerin masada açık duran kocaman ciltler önünde toplanıp, gecenin geç saatlerine kadar oryantal bir makamla, ağır bir ses tonuyla ilahileri

birlikte söyledikleri eşyasız, uzun bir odanın içini görebiliyorduk.

Şabbat günü erkekler sabahtan sinagoga gidiyordu. Bu Şabbat giysileriyle aileler arasında sonu gelmeyen ziyaretler günüydü; tüm evin koro halinde, el çırparak tekrarladığı neşeli şarkılarla akşama kadar süren, sonu gelmeyen bir yemek günüydü; son doğan da dahil olmak üzere, prensler gibi giyinmiş aileler, Kutsal Tepe'nin eteğinde köye doğru uzanan yolda geziniyorlardı... Sonra gece oluyordu ve fırın açılıyordu, halılar yeniden seriliyor, küçük Yakub yakarış dolu uzun bir ilahiden oluşan dersini öğretmenle birlikte okuyordu, dükkânlar yeniden açılıyor, eski giysiler yeniden giyiliyor, pislik ve korku yeniden ortaya çıkıyordu.

Her gün, ya da hemen hemen her gün manastırın arkasındaki hapishaneye götüren acınası bir alay geçiyordu; uzun redingotlu ve geleneksel başlıklı iki ya da üç Yahudi soluk soluğa, ifadesiz yüzlerle, çökmüş eğilmiş, önde giden omuzlarla sokağa tırmanıyor ve onun ardından ayak sürüyen, el ayasında süngülü bir tüfek taşıyan iri yarı bir asker gidiyordu. *Hasheine* bu insanların kim olduğunu kezlerce sorduk; ama o, her zaman bilmediğini söyleyerek cevap veriyordu. Onları nereye götürüyorlardı? "Sibirya'ya... ya da belki..." diye mırıldanmaya razı oldu. Ve bir tüfeğin tetiğine basma işareti yaptı. *Hashein* son derece tedbirli biriydi. Ama, bir gün, sanıldığından daha fazlasını biliyormuşçasına, sırayla Robinson'la bana bakmak üzere odamızda daha çok kaldı. Sonunda, kafasını salladı ve kapının rezesine tutturulmuş dua kâğıdını saygıyla ellemeyi unutmadan, açıkgöz Kazak'ın önünden geçerek gitti.

1916

ROOSEVELT ONLARI SATTI*

New York *Evening Mail* gazetesinin editörü Alman asıllı Amerikalılara, Theodore Roosevelt lehine oy kullanmayı öğütlüyor. Birisi neden diye sormuş. Şöyle cevap veriyor: "Onun anti-Almancı olduğunu biliyorum. Ama Alman asıllılar Roosevelt'i desteklemelidir; çünkü o, Amerika Birleşik Devletlerinde alman kültürünün tek uzantısıdır."

Theodore Roosevelt başkan olduğunda, Michigan eyaletinden yola çıkan bir delegasyon, Boer Cumhuriyeti davası konusunda ricada bulunmak için Washingon'a gelmişti. Sonradan, bu delegeler İngiliz hükümetine karşı, Boer Cumhuriyetinin ayakta kalması için mücadele vermek zorunda kaldılar. Delegelerden biri bana Roosevelt'in onlara buz gibi soğuk bir tavırla: "Küçük ülkeler, yeryüzünden si-

[*. 1916'da, *Metropolitan* ve *Mass* Gazetesinin muhabiri iken, John Reed Demokratik, Cumhuriyetçi ve İlerici Partilerin başkan adayı atama konvansiyonlarına katılmış ve son toplantıda, Theodore Roosevelt'in İlericilere ihanet ettiğini görmüştü. İlericiler, geniş çaplı bir tekel karşıtı hareket halinde, 1912'de Roosevelt'in Cumhuriyetçi konvansiyona atanması için mücadele etmişlerdi. Cumhuriyetçi hiyerarşi William Howard Taft'ı seçtirdiğinde, Cumhuriyetçi muhalifler Roosevelt'in yapmacık liberalizmine kapılıp İlerici Partiyi kurmuşlar ve Roosevelt'i parti başkanlığına getirmişlerdi. Dört yıl sonra, Roosevelt tırmanan emperyalizmle açıktan açığa işbirliği yapmış, ilericilerin ezilmesine yardım etmişti.]

linme pahasına bile olsa, büyük ülkelere boyun eğmek zorundadırlar," dediğini anlattı.

Almanya, Belçika'yı istila ettiğinde, Albay Roosevelt *The Outlook*'ta bunun bizi ilgilendirmediğini, Belçika halkı bundan zarar görse de, tarafsız tavrımızı koruyacağımızı bildirmişti.

Bu sözler, Albayın zihnindeki Prusyalılara özgü düşünceleri açığa vurdu. Öylesine lanetlediği Belçika'nın uğruna sopayı eline alıp kendini "zayıf ulusların" savunucusu ilan ettiğinde de kaybeden biz olduk. Şövalyelik miydi bu? Demokrasi davası için duyulan bir sempati miydi? Kuşku içinde bekledik, çok geçmeden Albayın ruhunda gizlenen yılan başını gösterdi. Belçika hakkındaki bütün bu konuşmalar, akıl almaz biçimde değişip muazzam ordular ve donanmalar oluşturma talebine dönüştü. Bundan amaç uluslararası görevlerimizi yerine getirmemiz ve Albayın söylediklerini yapmamak için Wilson yönetimine karşı şiddetli bir saldırıya geçmemizdi. Üzerinde durduğu en önemli nokta, yönetimin Meksika halkını ezmeyi ödlekçe reddetmesiydi!

General Leonard Wood ve ülkemizdeki hırslı askeri kastın albayın kulağına fısıldadıklarından sonra, cephane imalatçılarının ve emperyalist sermayedarların Albayı bir akşam yemeğine davet etmesinin ardından, geçmişte öylesine soyluca mücadele ettiği yağmacı plütokratların ona kendisine Başkan seçilmesinde destek olacaklarını vaat etmesinden sonra, Theodore Roosevelt yabancı zayıf ulusların savunulmasından yana tavır aldı, ama yurtiçindeki zayıf milliyetlerin ezilmesinden yanaydı. Prusya militarizminin ezilmesine ve Amerikan militarizminin güçlendirilmesine taraftardı. Liberalizmden, İngiliz-Amerikan kredileriyle Rusya'nın finanse edilmesinden yana tavır alıyor, bunu finanse edecek bayların bütün tutuculuklarını da tasvip ediyordu.

Albayın yurtseverlik gösterileri bizi kandırmaz. Cepha-

ne imalatçılarını ve para tröstlerini de aldatamaz, Albay onların çıkarları için çalışıyor, onlar da onu destekliyor. Fakat, İncilde yazılı olan iyilerle kötüler arasında savaşı ve "Toplumsal Adaleti" unutmayan bu ülkenin kalabalık, samimi halk yığınları, hâlâ Roosevelt'in halktan yana olduğuna inanıyor. Bu kişilerin çoğu, insanlığın yeniden doğduğu hayaliyle, 1912'de onun bayrağı altında toplanmıştı; paralarının, zamanlarının ve mevkilerinin büyük bir kısmını Yeni Kurtarıcının demokrasisini izlemek amacıyla feda ettiler. George W. Perkins ve çelik tröstünün dört yıllık diktatörlüğü, Albayın emrindeki haçlılarının politik bakımdan sürüler halinde ölmesine göz yumduğu dört yıl, ciğerleri parçalanırcasına kana susamışlık, itaat ve etkililik için haykırdığı, baskı ve toplumsal değişimle geçen dört yıl, kitlelerin inancını yok etmemişti. Bu halk militarist değildi, barışçıydı, savaştan yana değildi; hiçbir şekilde evrensel hizmetler peşinde değildi; tekellere itaat yanlısı da değildi. Roosevelt'ten yanaydılar ve toplumsal adalet istiyorlardı. Onun savunduğu her şeye inanıyor ve "Theodore Roosevelt'i istiyoruz," diye bağırıyorlardı.

1912'de, Teodore Roosevelt "Amerikan Halkıyla Sözleşme" adıyla bir bildiri yayınladı. Halka artık asla onları terk etmeyeceğini vaat ediyor, sosyal adalet ilkesinin değişmezliğini vurguluyordu. Bu sözleşme, İlerici Partinin varoluş nedeniydi. Amerikan Halkıyla Sözleşmenin dirileceğine inanmasalardı, İlericiler dört yıllık sessizlik ve savsaklamadan sonra yeniden Albay Roosevelt'i körü körüne izlemezlerdi. Onlar yapacakları fedakarlığı yapmışlardı. 1916'da İlericiler olarak iktidara gelemeyeceklerini biliyorlardı. Ama konvansiyona çağrı zamanı geldiğinde, bütün ülkede bir milyon yürekte sönmüş olan coşku yeniden parladı, dört yıl önce ülkedeki bütün erkek ve kadınları ayağa kaldıran demokrasi uğruna kutsal haçlı seferi duygusu, yine tüm ülkeyi sardı.

Albaya sahip çıkanlar, zeki radikaller değildi –bunlar, Theodore Roosevelt'i ne kadar desteklerlerse desteklesinler, canı istediği zaman kendilerine ihanet edeceğini bilirlerdi- siyasi bakımdan geri ve deneyimsiz olan halk ve kırsal kesimde yaşayan idealistler Theodore Roosevelt'e inanıyorlardı. Onları asla terk etmeyeceğini söylememiş miydi? Bu, iyilerle kötüler arasında bir başka savaş olacaktı ve daha önce yaptıkları gibi dava için fedakarlık yapacaklardı.

Theodore Roosevelt'in New York'ta, onlardan "ayaktakımı" diye söz ettiğini, bu coşkulu idealistlerden, pis ve aptal aşağı tabakalardan kendini nasıl kurtaracağını planladığını bilmiyorlardı. "Delilerle siyasi parti kuramazsınız. Bu geri zekalıları başımdan savmanın bir yolunu bulacağım," dediğini bilmiyorlardı. Geri zekalılar derken, sosyal adalete inanan ve bunu hayata geçirmek isteyen halkı kastediyordu.

İlerici konvansiyona çağrı, Cumhuriyetçi Parti ile bir anlaşma temeline ulaşmaktan söz ediyordu. İlericiler bunu kabul ediyordu, kimisi Cumhuriyetçi kitlesine katılmak için, kimisi de Cumhuriyetçilere ve ülkeye Roosevelt'i ve Toplumsal Adaleti dayatmak için yapıyordu bunu. Eğer Cumhuriyetçiler, Theodore Roosevelt ve İlericiliği kabul etmedilerse, neden Roosevelt onlarla anlaşma yaptı? 1912'deki gibi bir Protesto Partisi oluşturabilirlerdi, soylu bir umut olurdu bu. Böylelikle kitleler Chicago'ya geldiler, dertlerini iyi anlatamamışlardı ama inanç doluydular, sonradan ifade edecekleri belli belirsiz bir istek tarafından harekete geçiriliyorlardı. Theodore Roosevelt onlar için yalnızca bir isim değildi, o demokrasi demekti; onun adı, adalet, dürüstlük ve yoksulların davasını çağrıştırıyordu. Başkan "savaşa hazır olma" durumunu temsil ediyordu; eğer Theodore Roosevelt "savaş hazırlığı" diyorsa, adaleti ve özgürlüğü kastediyordu, demek ki haklıydı. Partinin platformu, 1912'deki "haçlı ordularının" nasıl tam olarak Ro-

osevelt'le ilke birliğine vardığını gösteriyor – burada, sosyal adalet söz konusu değil.

Chicago oditoryumunun dinleyicilere ayrılan yerinden aşağıya baktım, esriklikle çalkalanan denize benziyordu insan yığını. Büyük kentlerden ve küçük kasabalardan gelen erkek ve kadınlara ilişti gözüm; köylerden, çiftliklerden, çöllerden, dağlardan gelenler de vardı. Mutluluk getirici, güçlü bir savaşçının er meydanına çıktığı kulaklarına gelmişti. Bu halkın yüreğini Theodore Roosevelt sevgisi dolduruyordu. Körleşmiş bir halde ve çılgınca coşarak "Hıristiyan Askerleri İleri" ve "Theodore Roosevelt'in izinde" marşlarını söylüyorlardı. Toplulukta mertlik, heyecan ve gençlik hakimdi, içlerinde büyük savaşçılar vardı. Ülkenin toplam zenginliğinin yüzde beşinden yararlanan %60'lık çoğunluğun yanlışlarını düzeltmek için tek başlarına savaşmak üzere canlarını ortaya koymuşlardı. Bunlar devrimci değildi, bunların çoğu pek fazla gelecek planı yapmayan fakat her yerde adaletsizlik ve baskının örnekleriyle karşılaşan, sıradan insanlardı. Düşündüklerini ifade edecek bir liderden yoksun olduklarından çaresizdiler. Biz sosyalist ve ilericiler, onların kişiliğe tapmasını alaya aldık, heyecan içinde uyanış marşları söylemelerini gülünç bulduk. Ama ilerici konvansiyonunu gördüğümde, bu delegelerin ülkenin barışçı evrimi umudunu diri tuttuğunu, halkın içinden çıkan kahramanların yararlanacağı malzemeyi onların sağladığını fark ettim.

Platformda bir başka kalabalık vardı; bunlar İlerici liderlerdi. Cumhuriyetçi konvansiyonda, Barnes, Reed, Smoot, Penrose ve W. Murray Crane gibi karanlık ruhlu adamları görmüştüm; bunlar halka karşı ölümüne bir savaş veriyorlardı. İlerici konvansiyonun platformundakiler de gözüme aynı onlar gibi göründü: Wall Street'ten George Perkins, James Garfield, Charles Bonaparte, vb. Bu soğuk, kaçak güreşen adamlar arasında hiçbir heyecan eseri yoktu,

demokrasiye sempati falan da duymuyorlardı. Bir keresinde, yanlarına yaklaştım ve parterdeki delegeler hakkında konuştuklarını işittim. Onlar için "adiler" diyorlardı. Yine de, görevi Albayı rahatsız etmelerine izin vermeksizin, Cumhuriyetçileri tehdit etmek için İlericileri kullanmak olan iç çevrede, bildiğim kadarıyla Theodore Roosevelt'in güvenilir adamları, konvansiyondaki yardımcıları da vardı.

Cumhuriyetçi konvansiyon, birkaç blok ötede toplanmıştı ve Penrose, Smoot, Crane, Barns vb.'nin kontrolü altındaydı. İlerici delegeler, Theodore Roosevelt'in hiçbir şekilde kendi partilerinden adaylığa getirilemeyeceğini öğrendiler. Tezahürat yapıyor, kükreyen sesler dalga dalga yükselip binaya yayılıyordu. "Theodore Roosevelt'i istiyoruz!" diye bağrışıyordu delegeler. "Theodore Roosevelt derhal göreve atansın!" talebinde bulunuyorlardı. Beklemeleri için güçlükle ikna edildiler. "Konvansiyon çağrısı," diyorlardı, "ülkeyi kurtarmak için Cumhuriyetçilerle birleşmemizin zorunluluğunu vurguluyor. Cumhuriyetçi konvansiyonla görüşecek bir komite oluşturmak zorundayız. Bütün partilerin destekleyebileceği bir aday ortaya çıkarmalıyız."

"Theodore Roosevelt'i istiyoruz! Theodore Roosevelt'i istiyoruz!" diye bağrışıyordu halk yığını.

Perkins, Penrose, Garfield ve diğer partililer, "Bekleyin," diye öğüt verdiler. "Onlarla konuşup görüşmekten zarar gelmez."

Kaliforniya Valisi Hiram Johnson delegelere seslenerek şöyle dedi: "1912'deki Barnes, Penrose ve Crane'i hatırlayın! Cumhuriyetçi konvansiyonu bıraktık, çünkü patronlar kontrolü ellerine almışlardı. İpler hâlâ onların elinde. Cumhuriyetçi konvansiyona tek söyleyebileceğimiz, Theodore Roosevelt'i atamalarıdır."

Partililer, "Onlarla konuşmak zarar vermez," diye tavsiyede bulunmuştu. "Burada Theodore Roosevelt'ten gelen

bir telgraf var. Bütün sorunları Cumhuriyetçilerle tartışmamızı öğütlüyor," dediler ve telgrafı yüksek sesle okudular.

Victor Murdock kürsüye çıktı. "Demek Theodore Roosevelt'i istiyorsunuz, öyle mi?" diye bağırdı. "Yapacağınız tek şey onu şimdi atamak."

William J. McDonald:

"Cumhuriyetçi konvansiyona nasıl bir mesaj göndermemiz gerektiğini ben size söyleyeyim," diye haykırdı. "Cehennemin dibine kadar yolunuz var, deyin onlara."

Murdock, McDonald ve Johnson, Albayın onları satacağını pekala biliyorlardı. Cumhuriyetçiler eyleme geçmeden önce, bunu anlamanın yolu Roosevelt'i hemen başkan adaylığına seçmekti.

"Bekleyin," diye öğütledi partililer, soğuk, mantıklı, kibar ve ürkmüş bir tavırla. "Cumhuriyetçilere danışmak üzere bir komite atamaktan zarar gelmez. Tek başımıza hareket etmekle Theodore Roosevelt ve Toplumsal Adaleti seçtiremeyiz."

Bir görüşme komitesi atandı, çünkü delegeler Perkins, Garfield, Bonaparte ve Roosevelt'e güveniyorlardı. Cumhuriyetçilerin bu konuda ne düşündüğü, Reed Smoot, W. Murray Crane, Nicholas Murray Butler, Borah ve Johnson'dan oluşan konferans komitesinin bileşiminden belliydi.

"Tanrı yardımcımız olsun!" diye bağırdı Vali Hiram Johnson. "Bu gece, Reed Smoot ve Murray Crane'in ayakları dibinde oturacağız."

Öyle de yaptı, çünkü George W. Perkins ve Charles J. Bonaparte'ın bulunduğu İlericiler komitesinin üyelerinden biriydi.

İlerici konvansiyonunun platformunda, ertesi sabah Albayın telefonla haber iletip Cumhuriyetçiler kendi adamını seçmeden, adının aday listesine konmamasını istediği söylentisi yayıldı. Komite raporunu yazdı, ne yönden bakılırsa

bakılsın, bir sonuca varmıyordu burada belirtilenler. Roosevelt'in atanması gerektiği duygusu yavaş yavaş konvansiyona egemen oldu. Sadece Parti Grubu, konvansiyonu baskı altında tutuyor, komitenin Cumhuriyetçilerle yeniden bir toplantı yapmasında ısrar ediyorlardı. O anda, Roosevelt'in Oyster Bay'dan gönderdiği ikinci mesajı konvansiyonun ortasına yıldırım gibi düştü. Ödün olarak, Massachusetts'den Senatör Henry Cabot Lodge'un aday gösterilmesini öneriyordu. Henry Cabot Lodge, taş kalpli bir gericiydi ve halktan alabildiğine uzak dururdu. Toplantıdakiler kafalarından aşağı buz gibi bir kova su dökülmüş gibi oldular. Durumu anlayamıyorlardı. Cumhuriyetçi konvansiyonda atamalar başlamıştı ve İlericileri kontrol altında tutan Parti Grubu, artık ipleri elinden kaçırmıştı. New York'tan Bainbridge Colby, Theodore Roosevelt'i tanımış ve atamıştı, Hiram Johnson atamada onu izledi, üç dakika içinde oylama tamamlandı ve Roosevelt'in başkan adaylığı alkışlar, sevinç tezahüratı arasında kabul edildi. Oturum Başkanı Raymond Robins, "Artık sorumluluk Albay Roosevelt'e ait. Onun ister önemsiz, isterse de olağanüstü büyük olsun, bugüne kadar hiçbir sorumluluktan kaçtığını görmedim. Albay Roosevelt'in adaylığı kabul edeceğine inanıyorum," dedi. Bunun üzerine, oturum öğleden sonra saat üçe kadar tatil edildi.

Cumhuriyetçiler tarafından aday gösterilen [Charles E.] Hughes, nasıl bir çoğunlukla atandı, bu artık eskimiş bir hikaye. İlericiler nasıl umut ve coşku dolu olarak mücadeleye atıldılar, Roosevelt'in kabulünü sağlamak için geri döndüler, bunları kendi gözlerimle gördüm. Bando marşlar çalıyor ve çocuklar gibi neşeli insanlar, ellerindeki bayrakları sallıyorlardı. Harvard Üniversitesi Profesörü Albert Bushnell Hart elinde kocaman bir Amerikan bayrağı, duvar boyunca koşuyordu.

Başkan Robins, "İlerici Partinin sahibi, bir adam, iki

adam yada üç adam değildir," diye bağırıyordu George W. Perkins'i kastederek. "Halkın finanse ettiği, halka ait bir parti olacak bu. Sizleri seçim kampanyası için fon yatırmak üzere kayıt yaptırmaya davet ediyorum." Yirmi dakika içinde, büyük bir heyecan içinde çalkalanan galerideki delegelerden 100 000 dolar toplandı. "Adiler" dedikleri insanların ruh yapısını gösteren harika bir atılımdı bu.

Sonra, platformda Theodore Roosevelt'in cevabının geldiği fısıltısı dolaştı. Eğer konvansiyon cevap vermesi için ısrar ediyorsa, buna uyacağını bildiriyordu. Albay Roosevelt, İlericilerin kendisini atamasını kabul etmeden önce Yargıç Hughes'ın kararını öğrenmek zorunda olduğunu söylüyordu. Ulusal İlerici komiteye cevabını 26 Haziranda verecekti. Komite, Yargıç Hughes'in Savaşa Hazırlık ve Amerikancılık konusundaki tutumunun uygun olduğunu düşünürse, İlericilerin adaylığından çekileceğini; komite Yargıç Hughes'ın kararını uygun bulmazsa yapılacak en iyi şeyin ne olduğu konusunda onlara danışacağını bildiriyordu. Bunu biz gazeteciler, George Perkins ve parti grubu, konvansiyon toplantısının başlamasının bir saat öncesinden beri biliyorduk. Yine de parterdeki delegelere bir kelime bile iletilememişti. Başkan Robins, ustaca delegelerin isteğine uygun olarak, konvansiyon toplantısının saat tam beşe ertelendiğini duyurmuştu, ama böyle bir şey yapılmasını isteyen yoktu. Para toplama işi neşeyle devam ediyordu, parayı verenler de, bunu Theodore Roosevelt'in bir başka savaşta daha kendilerine önderlik edeceğine inandıkları için yapıyorlardı. Ancak Vali Hiram Johnson ve Victor Murdock acı duyduklarını, ihanetin kesinleştiğini ifade ediyorlardı.

"İlk gün gerektiği şekilde davranmadığımız için," dedi Vali Johnson, "Tanrı affetsin bizi."

En çok hayal kırıklığına uğrayan Murdock idi. "Üstü-

müzden bir silindir geçti," diye bağırıyordu. "Artık kararlarımızı ertelememeliyiz."

Saat beşe dört dakika kala, Başkan Robins baştan savarcasına, Theodore Roosevelt'ten gelen yeni bir mesajı iletti. Konvansiyona katılanlar bunun anlamını kavramaya vakit bulamadan, toplantı ertelendi ve delegeler şaşkınlıktan dona kalmış halde, kapılardan sokağa çıkıp dağıldılar. Kurtarıcılarının onları otuz parçalık bir siyasi gümüş takımı karşılığında sattığı halkın kafasına dank edinceye kadar saatler geçti. Ama sanırım anladılar sonunda.

O gece, İlericilerin parti merkezindeydim. İri yarı, bronz tenli adamlar, herkesin içinde ağlıyorlardı. Bazıları sersem sersem ortalıkta dolaşıyordu. Şok ve felaket havası atmosfere hakimdi. Evet, zeki radikaller bunun böyle olacağını gayet iyi biliyorlardı; ama Albayın kendi payını ayırırken onlara da bir yasal boşluk bırakacağını ummuşlardı. Albayın bu tür bir adam olmadığını düşünememişlerdi, karşı çıkışıyla "delileri", "ayaktakımını" yüzüstü bıraktığını, İlerici başkan adayı olarak Henry Cabot Lodge'u göstermekle onların yüzüne bir tokat indirdiğini fark edememişlerdi. Yalnızlığa terk edilmişlerdi, birisinin dediği gibi, tek bacaklı kalmışlar, o bacak da testereyle kesilip atılmıştı.

Albay Roosevelt'e gelince, aralarında kendini rahat hissettiği insanlarla, "yağmacı plütokratlar" ile birlikteydi. Artık demokrasiye bağlı değildi. Kuşkusuz, rahat bir soluk almıştı. Demokrasiye gelince, umalım o da günün birinde insanlara güven bağlamaya son versin.

Washington'un nemli, boğucu yaz gecelerinden biriydi. İyi bir akşam yemeğinden sonra, kütüphaneye gittik ve rahat etmek için ceketlerimizi çıkarıp oturduk. Şef garson buz, içki sifonu, ince uzun bardaklar ve sigara getirdi.

Dört-beş kişiydik, ben aralarında bir yabancı olarak bulunuyordum. Ötekiler, üniversiteyi yeni bitirmiş, zeki ve başarılı gençlerdi, Mühimmat Müdürlüğü, Hoover Besin Müdürlüğü ve Ulusal Savunma Konseyinin sayısız alt komitelerinden birinde gönüllü çalışma yapıyorlardı.

Washington'da bu tür çalışmaları yapacak yeterince adam vardı. Bunlardan hiçbiri hayat kavgasında ve toplumsal rekabette deneyimli değildi. Kafaları siyasetten çok psikolojiye, edebiyat eleştirmenliğine yatkındı. Savaşı ve askere alınmayı, siyasi bir teoriden çıkan ilk adımlar olarak kabul ediyorlardı; buradan hareketle, insanlığı yönetmede yararlı olacak beyinler yetişecekti. Hepsi de "çorbada tuzunun olmasını" istiyordu, hatta yurtları uğruna ölmeye bile hazırdılar. İçlerinden biri, hava kuvvetlerine yazılmıştı; ötekiler cepheye gitmektense, yönetici ve örgütleyici konumlarda daha yararlı olacaklarına inanıyorlardı.

"Kafası çalışan hiç kimse," dedi gençlerden biri, "savaşın popüler olduğunu düşünmez. Önceki gece, birkaç arkadaşımla birlikte akşam yemeği yiyorduk. Joe, George,

Newton, Savaş Bakanlığından ve Ulusal Savunma Konseyi alt komitelerinden birkaç kişi vardı.

Savaş propagandasının nasıl yapılacağını düşünüyorduk. Üç saat kafa yorduk, ama sade insanların yurtseverliğini galeyana getirecek, esaslı bir nokta bulamadık. Tabii, kendi nedenlerimiz yeterliydi; ama propaganda kampanyası için, bunlar fazla entelektüel kaçıyordu."

Havacılık heveslisi genç, arkasına yaslanıp pahalı sigarasının dumanını tavana doğru üfledi.

"Neye ihtiyacımız var, biliyor musunuz? Tek bir şeye. İngiltere'de de aynı şey söz konusuydu. Kayıplar, ölümler. İngiltere'de halk kitleleri önce savaşla ilgilenmedi, bunu kendi işleri olarak görmüyorlardı. Ama ölenlerin, yaralıların, esirlerin listeleri gelmeye başlayınca –bu bakımdan İngiltere, Almanların vahşetine çok şey borçludur- bütün halkta bir Alman düşmanlığıdır başladı. Önce, yaralanan, ölen askerlerin ailelerinden başladı bu nefret, sonra kitlelere yayıldı. Bu toplumsal kin, yurtseverliktir – savaş zamanında.

Bu savaşın propagandasını yapmakla görevlendirilsem, üç dört bin Amerikan askerini kesin bir ölüme gönderirdim. Bu, ülkeyi uyandırır."

Şimdi bu genç adam, kendini kurban ederek Amerika Birleşik Devletlerinde kitleleri uyandırabileceğini bilseydi, hiç duraksamadan bu rolü üzerine alırdı. Romantik hayallere kapılmış değildi, yüce bir amaç uğruna halkın duygusallığına sesleniyordu. Ama hiçbir şey yapamayacağını çok iyi biliyordu –eylem onun coşkulu ruh haline yabancı olmamakla birlikte- Amerikan halkında en küçük bir kıpırtı yaratmayacaktı. Onları harekete geçirecek olan, kelimelerle ifade edilemeyecek bir kaybın acısıydı. O halde, kendi iyiliğimiz için, birkaç bir genç adımı katlettirmek gerekiyordu.

Şimdi hayat ucuzladı, birkaç bin genci öldürtmekle –her

gün dünyanın savaş alanlarında bu kadar insan ölüyor- insanoğlunun özgürlüğüne doğru bir adım atılabilir. Bu iş için gerekli insanların nereden bulunacağını da biliyorum – askere alınanlar arasından çıkmaz bunlar. Halk kitlelerini ateşlemek için çok karmaşık ve çok kurnazca siyasi teoriler ortaya atmak için ucuz aşırılıklara kapılmak, bana Avrupa'yı alevler içinde bırakan eski, antidemokratik yöntemlerden farksız geliyor.

Çeşitli ülkelerde bir buçuk yıl kaldım, birçok savaş alanını ve savaşan ülkelerin başkentlerini dolaştım, beş ayrı cephedeki çarpışmaları gördüm. En iyi arkadaşlarımdan biri, beni savaşın anlamını kavrayamamakla, bu evrensel felakette, insanların karşıtlıklarından etkilenmemekle suçladı. Oraya sabit sosyalist düşüncelerle gittiğimi, kapitalist yönetici sınıfların kötü niyetle halkları savaşa sürüklediklerini düşündüğümü, bunun dışında kalan gerçekleri görmeyi reddettiğimi söyledi.

Yurtdışına kafamda bir düşünceyle gittiğimi kabul ediyorum; düşüncem temelde öyleydi. Savaşın başında herkesin zihninde belirli düşünceler vardı. Ben çok çabuk hayal kırıklığına uğradım. Birçok kişi, hilekârlık yapmayı gerekli görmüştü – sosyalistler ve anti-militaristler bile, sokaklarda davullar çalınmaya, bayraklar dalgalanmaya başladığında, inançlarını gizlediler.

Bu savaşın dramını ve şan şerefini hiçbir zaman anlayamadım. Fransa'ya geldiğimin ilk haftalarında, çiçeklerle süslenmiş trenleri dolduran, gülen, şarkı söyleyen genç erkeklerin *-1914 sınıfı-* böylesine neşeyle, fütursuzca cepheye gitmesini bir türlü aklımdan çıkaramıyordum. Paris, muhabirlerin anlattığı gibi haşin, acıya dayanıklı, kahraman değildi. Halk korku içindeydi, insanlar güneye giden trenlere binmek için atılırken, kadın ve çocukları devirip geçiyordu.

Birçok çirkin şey gördüm – zenginler güzel evlerini, ko-

runması için Kızılhaç'ın emrine vermişlerdi; Alman orduları Aisne'e kadar geri çekildiğinde bunları geri aldılar. Esnaf, askerlerin ihtiyaç duyduğu ufak tefek eşyanın imalinden zenginleşmişti. Askeri doktorlarla Kızılhaç arasında küçük politik oyunlar oynanıyordu, bu sırada kentte binlerce yatak boş duruyor, yaralılar Vitry'de, yağmur altında, kaldırım taşları üzerinde ölüyordu.

Buna karşı ne söylenebilirdi? Bir ulus istilayı geri püskürtmek için kitle halinde ayağa kalkmıştı. Ama korkunç katliamı yürekleri götürmüyor ve sanırım çok kişi, kendini aptal ve yararsız hissediyordu. Bayraklar, boşluk, casus korkusu, vahşi bakışlı kadınlar ve sokaklara bomba yağdıran Alman uçakları. Şoktan sonra, kaçınılmaz olarak günlük yaşamın altüst olması. Sonra, tek kollu, tek bacaklı insanlar, üzerlerine yağan top mermilerinden çıldırmış adamlar, yan sokaklardaki aşhanelerin önünde yoksulların uzayan kuyrukları.

Marne savaşı, insanı sevinçten deli edecek bir sona vardı – ama Paris'te bu zaferi kutlayacak kimse kalmamıştı. Binlerce bayrakla donanan kent, parlak güneş altında boş boş gülümsüyordu. Zafer yürüyüşleri, kahramanlık, neşeyle çalan çanlar, coşkulu kitleler yoktu. Bütün ulusun erkekleri siperlere girdiğinden beri, bu tür kutlamalar da ortadan kalkmıştı. Milyonlarca insan, üç yıldır Avrupa'da orduların yüz yüze geldiği korkunç ölümlerle karşılaştığında, kahramanlık diye bir şey de kalmamıştı. Milyonlarca kahraman! Asker yiğitliği, dünyanın en sık rastlanır, en ucuz şeyi olup çıkmıştı.

Niçin bunu böyle görüyordum? Pitoresk, dramatik, insani olan şeyleri görmeye çalıştım, ama bana her şey donuk görünüyordu. Bu milyonlarca adam, benim gözümde anlamsız ve ilgi çekmeyen bir makinenin dişlileri gibiydi. Savaş alanları da aynıydı. Marne savaşını gördüm, siper savaşları başladığında, Fransa'nın kuzeyindeki Amiens'dey-

dim. Her yerde aynı mekanik işler tekrarlanıyordu. Önceleri, savaşmada ne gibi yenilikler getirildiğini merak ediyorduk, ama yenilik kısa zamanda eskidi, siperlerdeki askerler gibi yıprandı.

Marne savaşı sırasında, bir akşamı küçük Crecy kasabasında, İngiliz askerleriyle birlikte geçirdim. Kuzeyde uzak bir noktadan, top sesleri geliyordu. "Tommy" denilen bu İngiliz askerleri, niçin buraya savaşmaya gelmişlerdi? Pek iyi bilmiyorlardı, kimisi bir arkadaşı asker oldu diye, kimisi bir süre evden uzaklaşmak için, kimisi de iyi ücret ödedikleri için savaşa katılmıştı.

1 Ekim 1914'te, geceyi Calais'de geçirmek zorunda kaldım, uzun süren yalnızlığımdan sonra kendimi kentin tek eğlence yerine attım, burada içki, şarkı ve kızlar vardı. Meyhane, askerler ve denizcilerle doluydu, bazıları cepheden izinli gelmişti. Bir Fransız askeriyle konuşmaya daldım, büyük bir gururla bana sosyalist olduğunu söyledi, hem de enternasyonalciydi. Savaşta, bazı Almanları esir almıştı, onların ne harika insanlar olduğunu anlattı, hepsi de sosyalistmiş.

"Buraya bakın," dedim, "Enternasyonalci iseniz, neden savaşa katıldınız?"

Parlak gözlerini bana çevirerek:

"Çünkü, Fransa işgal edilmişti," diye cevap verdi.

"Ama almanlar da Almanya'nın işgal edildiğini iddia ediyor."

"Evet," dedi ciddi bir tavırla. "Böyle dediklerini biliyorum. Esirler bana söyledi. Belki de doğrudur. İki ülke de işgal edilmiştir."

Londra'da, duvarlarda büyük afişler yapıştırılmıştı. "Kralınızın ve İngiltere'nin size ihtiyacı var! Savaşa gidin!" yazılıydı. Bütün açık alanlarda, genç adamlar talim yapıyordu – banka memurları, borsa tellalları, üniversite öğrencileri, öğretmenler, orta ve ortanın üstündeki sınıflar-

dan insanlar vardı aralarında. Çünkü, o sıralarda, işçiler ve East End sakinleri savaşla ilgilenmiyordu. İlk Seferberlik Gücü, Mons'tan güneye inmekteyken yeryüzünden silindi; İngiltere'de çılgınlık başlamıştı, "Kitchener Alayı" oluşum halindeydi.

İngiltere'de büyük halk kitleleri savaş hakkında fazla bir şey bilmiyorlardı, umurlarında da değildi. Savaşmak, gönüllü yazılmak ve askere alınmak kendi iradelerine bağlıydı ama işyerleri ve imalathaneler askerlik yaşındaki çalışanları işten çıkarıyordu; başka işe girmesinler diye bunlar kara listeye alınıyordu. "Ya askere yazıl ya da açlıktan öl!" anlamına geliyordu bu. Trafalgar Meydanında, bir sıra büyük kamyonların geçtiğini gördüm, içleri genç adamlarla doluydu ve üzerlerine "Harrods'un İmparatorluğa hediyesi" yazılı pankartlar asılmıştı. Bu kamyonlardaki adamlar, Harrods Mağazalarının çalışanlarıydı ve savaş için askere alma merkezine gidiyorlardı.

Londra'da, mide bulandırıcı başka görüntüler de vardı. Sabahları kentte dolaşan büyük limuzinlerin içinde oturan aşırı besili, gösterişli elbiseler giymiş insanlar, açık pencerelerden bağıra çağıra savaş propagandası yapıyordu. Mağazalarda malların üzerindeki "Alman Malı" etiketi koparılıp "İngiliz Malı" etiketi yapıştırıyordu. Lokantalarda Rhine ve Moselle şarabı servis edildiğinde, etiketin üstü boyanıp kapatılıyordu. 1914'te Kızılhaç yararına düzenlenen şatafatlı konser ve danslar nedeniyle, "Londra'nın en neşeli sonbaharı" yaşanıyordu.

Her yerde "Alman militarizmi", "küçük ulusların hakları" ve "Kayzerizme son" lafları ediliyordu ama İngiltere'nin yöneticileri, bu dindarca yakıştırmalara ve sığ görüşlere inanmıyordu. Sade insanların oluşturduğu büyük kitlelerden, hayatlarını feda etmeleri isteniyordu, çünkü "Belçika işgal edilmişti" ve "kağıt parçası" yırtılıp atılmıştı. Bizim ülkemizde de, akıllı insanlar, Başkan Wilson Amerikan

"demokrasisinden" söz ettiğinde gülmekten –yahut ağlamaktan- kendilerini alamıyorlardı ve bu savaşta Amerika "demokrasi" şampiyonuydu.

Berlin'de ikiyüzlülük o boyutlara ulaşmıyordu ve bu da beklenen bir şeydi; çünkü Berlin yıllardan beridir bu savaşa hazırlanıyordu. Londra'da ve Paris'te olduğundan daha az propagandaya ihtiyaç duyuluyordu –Almanlar savaş düşüncesine karşı ilgisiz değildi. Ama bu yüz binlerce boz üniformalı otomatın kaçınılmaz ve geri dönülmez biçimde, bu acımasız makineye binip bir mil genişliğindeki, ucu bucağı belirsiz nehirler boyunca Belçika üzerine akın etmesi ve sıkışık saflar halinde yürüyen taburların etrafı ölümle çevrelenmiş kale kalıntılarına hücum etmesi, başka ülkelerde gördüklerimden daha korkunçtu.

Alman halkına savaş hakkında doğruların söylendiğini, hatta herhangi bir söz söylendiğini iddia etmeye cesaret edecek biri ortaya çıkabilir mi? Hayır. Bütün ulus siperlere gönderilmişti, bir şey öğrenmeye, itiraz etmeye fırsat bulamamışlardı. Rusya hariç, öteki ülkelerdekinden biraz daha acımasızca olmuştu seferber edilmeleri.

Bitli askerler bellerine kadar su içinde, seksen metre uzaktaki çamur yığını ardında, kıpırdayan her şeye ateş ederken, Alman cephesindeydim. Askerler de çamur rengindeydi, çeneleri takırdıyordu, her gece içlerinden birkaçı deliriyordu. Kırk yarda uzakta, iki cephe arasındaki boşlukta, son Fransız hücumunda ölenlerin cesetleri yığılıydı, yaralılar da orada öldü, onlara yardım etmek için hiçbir şey yapılamıyordu. Yavaşça yumuşak çamurun içine batıyor, böylece gömülüyorlardı. Orada askerler, üç gün siperlerde kaldıktan sonra, altı gün geriye Cumines hatlarına gönderilirdi. Burada, hükümet onların bira içmesini sağlardı, kadınlar hatta gezici bir kütüphane bile vardı.

Yağmurda, çamur yığını ardında yere eğilen, küçük çelik kalkanlarının ardına sığınan ve kımıldayan her şeye ateş

eden bu ıslak, çamur renkli adamlara, "Düşmanınız kim?" diye sordum. Hiçbir şey anlamadan yüzüme baktılar. Seksen metre uzaktaki çukurlarda kimlerin olduğunu öğrenmek istediğimi söyledim. Bilmediklerini söylediler. Ya İngilizlerdi, ya Fransızlar, yahut da Belçikalılar. Düşmanlarının kim olduğuna ilişkin en küçük bir fikirleri bile yoktu, aldırmıyorlardı da. Kımıldayan şeylerdi bunlar, hepsi bu.

Bin millik Rus cephesinde, binlerce dev yapılı genç adam gördüm. Silahsızdılar, donanımsızdılar, çoğu kez açtılar; Almanların ilerleyişini durdurmak için sopalarla dövüşmek üzere, hatta kendi savunmasız vücutlarını siper etmek üzere cepheye gönderilmişlerdi. Eğer Rusya'daki kitlelerin bu savaşı istediğini düşünen varsa, o günlerde kulağını yere dayaması yeterdi. Rusya'da kitleler yüz yıllardır süren sessizliklerini bozmak üzereydiler, barışın gümbürtüyle yaklaştığı işitiliyordu.

Eski Rus askeri sisteminin akıl almaz vahşiliğini, Rusya'nın gençlerinin nasıl bir mekanizmadan geçirildiğini anlatmaya kimsenin gücü yetmez. Petersbourg sokaklarında bir subayın, kendini kölece selamlamadığı için bir erin dişlerini döktüğünü gördüm. Erlere hayvan muamelesi yapılırdı. Japon, İranlı, Türk, Avusturyalı yada Prusyalılar, Rus köylüsüne ne yapmışlardı ki, vücudu düşmanın top mermilerine hedef olsun, parçalansın diye köydeki huzurlu evinden çıkıp bu yabancı ülkelere gelmişti? Sırbistan, Avusturya tarafından işgal edildiyse, Belçika'yı Almanlar istila ettiyse ona neydi? Halkın, batılı "demokrasileri" öfkelendiren şu basit sözlerine kulak verin:

"İlhak yok, tazminat yok."

"Her halk kendi hükümet biçimini seçmek hakkına sahiptir."

Sırbistan'da, önce savaşın "hâlâ direnen" hak arasında neden olduğu zarar ve felaketler karşısında şoka uğradım. Sonra, büyük devletlerin Sırp yöneticilerini doğruca savaşa

sürüklemek için kurduğu entrika ağını öğrenince şaşkına döndüm. Genç Sırplılar, Avusturya arşidükünün öldürülmesi komplosunun nasıl hazırlandığını bana anlattı. Sırp hükümeti suikasta göz yummuştu, bunun nedeniyse bir Rus bakanın yedirdiği paraydı.

Bulgaristan'dayken, kralın ve Alman diplomasisinin ülkeyi zorla savaşa sokmasına tanık oldum ve halkını aldatan çağdaş bir devleti inceleme olanağı buldum. Bulgaristan'daki on üç siyasi partiden yedisi, halkın çoğunluğunu temsil ediyordu ve bunlar savaşa karşıydı. Bu partilerin yasal olarak atanmış temsilcileri görüşlerini krala bildirmek üzere gönderildiler; bu delegeler, parlamentonun toplanmasını talep etti. Fakat kral, bakanlar ve askeri yetkililerin cevabı, birdenbire seferberlik ilan etmek oldu. Bir kalem darbesiyle ulus, orduya dönüştürüldü. O anda, yurttaşlar arasındaki bütün bağlantılar kesildi, bütün protestolar son buldu – kan içinde boğuldu bunlar.

İtalya'yı, Romanya'yı, Alman işgali altındaki Belçika'yı da anlatabilir ve her yerde temel gerçek olarak, bunun halkların savaşı olmadığını gördüğümü söyleyebilirim. Farklı ülkelerin halk kitleleri, savunmanın ve intikam almanın dışında, bu savaşı sürdürmek için hiçbir nedene sahip değildir. Tek kelimelik bir emir çıkarılsa, bütün cephelerde çarpışan milyonlarca insan, savaşmaya son verir, silahları bırakır ve evlerine döner.

Avrupa'da gözüme çarpan en anlamlı şey, enternasyonalizmin savaşa rağmen, inatla direnmesiydi. Özellikle savaşa giren ülkelerin arasında kalan tarafsız ülkeler için durum buydu. Buralarda, birbirine düşman ülkelerin yurttaşları, doğal olarak dostça bir birlik içinde, birbirine yaklaşıyordu. Bence bunun nedeni, ülkelerinin körce boğuşmasıydı. Binlerce pankartta, enternasyonalizmin insanlığın doğal bir dürtüsünden kaynaklandığı yazılıydı. Hollanda'da, esir alınmış İngiliz ve Alman askerlerini gördüm, birbirinin di-

lini konuşamıyor ama kardeşçe davranıyorlardı, İsviçre'de ve Romanya'da ise, Alman ve Fransızlar işlerinden söz ediyor ve birbirlerine daha derin bir dostluk gösteriyorlardı.

Kısa bir zaman sonra, bizler için Amerika'da da, her zaman Almanların dostumuz olduğuna ve öyle kalacaklarına inanmak güçleşecek. Askere yazılanlardan savaşta kaybedilenlerin listeleri gelmeye başlayınca, Washington'daki bilim adamı arkadaşımın söylediği gerçekleşecek; nefret etmeye başlayacağız, "yurtseverlik denen toplumsal öfke" patlak verecek. Daha sonra bin kez büyümüş olarak karşılaşacağımız gerçeklerin şimdiden bazılarına tanık olduk, askerler ve denizciler "barışçıları" dövüyor, polis her yerde keyfi olarak insanları tutukluyor, baskı yapıyor. Bunun popüler bir savaş olmadığını ve "dünyayı demokrasi için güvenli" bir hale getirmeyi demokratik yollardan gerçekleştiremeyeceğimizi söylemek insanın özgürlüğünü yitirmesine değer mi, bunu tartışacağız.

Yine de gerçek bu. Dünyanın bütün ulusları için –Almanya dahil- bu savaş popüler değildir. Dünyada, hükümetin savaşın başlayıp başlamamsına halkın karar vermesine izin verdiği hiçbir ülke kalmadı. Savaşıp savaşmayacağına halk karar veremiyor. Savaşan ülkelerde, tepelerde *Demokrasi* diye yazılama yapılıyor, ama ülkeye küçük bir zenginler sınıfı hakim oluyor, büyük işçi kitleleri ise yoksul bırakılıyor. Uluslar arasında en masumu olan Belçika, barış zamanında Avrupa'nın en zalim sanayi oligarşisine sahipti ve en yoksul, en çok sömürülmüş halk orada yaşıyordu. Alman imparatorluğunun askeri güçleri önüne atılıp efendilerini savunan yine bu emekçi proletaryaydı.

Şimdi sıra bize geldi. Şimdi milyonlarca amerikan genci "demokrasi" adına Avrupa'ya gidiyor, ya Almanları öldürecek, ya da öldürülecekler. Bu genç adamlardan çoğu işçi, işverenlerin yurtseverliğinin, fabrika işçilerinin enerjilerini

son damlasına kadar emmesini asla engellemediğini belki de bilmiyorlar. Ekonomik gücü olmayan siyasi güçlerin "demokrasisinin" boş bir kabuk olduğunu belki de bilmiyorlar. Belki de, savaşı demokratik yoldan yapmanın, savaşanların rızasını almak anlamına geldiğini düşünüyorlar.

Hükümetimizin anti-demokratik yöntemlerinden şikayet etmenin kolay bir yol olduğunu söyleyenler çıkabilir. Ama ne yapılabilir? Başkan Wilson'unn sokakta rastladığı insanları durdurup sorması mümkün diye düşünüyorum – ona aynı şeyi söyleyecektir.

Sade insanların tutumlarını böyle yorumluyorum. Savaş başladığında, savaşan iki taraf arasında yan tutmadan kalmışlardı. Sonra sempatiler, Antant davasına yöneldi – ama uğrunda kanını dökecek ve can feda edilecek kadar kuvvetle değil. Hoşunuza gitsin gitmesin, Wilson "bizi savaşın dışında tuttuğu için" başkan seçilmişti.

Sıradan insanın programı buydu. Avrupa'ya giden silah ve cephane dolu gemiler okyanusu aşarken vicdanı biraz sızladı – bunun haksızlık olduğunu hissetti. Cephanemizin ihracına ambargo konmasını sevinçle destekledi. Amerikalıların savaş bölgesinde yolculuk yapmasını doğru bulmaz, vebadan kaçar gibi oralardan uzak durmaları için onları uyarır, savaşan ülkelerin gemilerine de yaklaşmamayı önerirdi. Gönüllü askerlik hizmetine, en azından Amerikalılara yakışmayan bir tarz gözüyle bakardı.

Bu ruh halinin üç yıl sürdüğünü söylemek istemiyorum, bütün basın, kilise, üniversite, banka ve işyeri kurumlarının bağıra çağıra, sonu gelmez bir korku ve nefret korosu gibi, bir ağızdan söylediklerinden etkilenmemek mümkün değildi. Kısa zaman sonra, nasırlı ellerini umursamazca sallayıp Müttefiklerin haklı olduğuna inandığını, bütün otokrasinin Berlin'de olduğunu söyleyecektir. Ama yukarıda altını çizerek belirttiğim basit düşünceler, insanların savaşa karşı ortak tepkileridir. Sade insanlara ne yapacakları sorulursa,

Amerika Birleşik Devletlerinin tarihi değişir. Sade insanların düşünceleri, bence son derece geçerlidir, akıllıcadır ve savaş hakkında doğru bir yorum getirmeye yeterlidir.

Üyesi olduğum pahalı kulüpte, bir grup Plattsburg'lu oturmuş kokteyl zamanında, Başkanın Kongrede savaş mesajını okumasından bir gün önce aralarında konuşuyorlardı. Gazeteler, Almanların bir başka Amerikan gemisini torpillediğinden söz ediyordu, bazı Amerikan vatandaşları boğulmuştu.

"Doğru," dedi bir genç, "bizim gemilerimizi batırıp yurttaşlarımızı öldürüyorlar –ama ölenlerden birinin zenci olduğunu okuyunca, heyecanıma gölge düştü, bunu da itiraf etmeliyim."

1917

TOPLUMSAL DEVRİM MAHKEMEDE

1887 yılındaki Chicago olaylarının kurbanlarından biri olan August Spies*, kendisi için idam cezası talebine karşı yaptığı savunmanın başında, Venedik Cumhuriyeti şeflerinden birinin altı yüzyıl önce söylediği sözleri tekrarlıyordu: "Burada belirli bir sınıfın temsilcisi olarak bulunuyorum ve öteki sınıfın temsilcileri olan sizlere hitap ediyorum. Savunmam, size karşı bir suçlamadır, sözüm ona işlediğim suç, sizin uydurduğunuz bir hikayedir."

Chicago Federal Mahkemesi salonunda (1918'de), Yargıç Landis, Industrial Worker of the World** (IWW, Dünya Sanayi İşçileri örgütü) davasına bakmak üzere kürsüde oturuyordu. Çok geniş bir yerdi burası, dekorasyon bakımından etkileyiciydi, baştan aşağı mermer, bronz ve koyu renkli ahşap malzemeyle döşenmişti. Pencereleri açıktı ve

[*. 1886'daki Haymarket olayından sonra, uydurma suçlamalarla, öteki Chicago işçi liderleriyle birlikte mahkemeye verilen August Spies, tamamen suçsuz olmasına rağmen ölüm cezasına çarptırılmıştı. Seksen dört gün süren bu mahkeme, ABD'deki emek mücadelesinin en önemli aşamalarından biridir.]

[**. I.W.W. resmen sendikalist ceza yasalarını çiğnemek üzere komplo kurmakla suçlanıyordu. Savaş zamanı estirilen terörün kurbanı olan doksan üç sanık, dört yıldan otuz sekiz yıla kadar varan hapis ve yirmi-otuz bin dolarlık para cezalarıyla cezalandırıldılar.]

resmi binanın karşısındaki tepelere bakıyordu. Para nasıl uygarlığımıza egemense, bu dağ manzarası da aynı şekilde mahkeme salonuna hakimdi.

Pencerelerden birinin üzerinde, Kral John'un ve Runnymede Baronlarının duvar resmi ve Büyük Berattan bir alıntı yer alıyordu:

"Hiçbir özgür insan, lordlar tarafından ve ülkenin yasalarına göre yargılanmadan cezaevinde tutulamaz, hapsedilemez ve özgürlüğünden yoksun edilemez, kanundışı ilan edilemez, sürgüne gönderilemez ve kendisine başka türlü herhangi bir zarar verilemez.

Hiç kimseden insan hakları ve adalet hakkını esirgemeyeceğiz, bu hakları parayla satmayacağız ve ertelemeyeceğiz."

Karşı duvarda, kapının üstünde, yaldızlı harflerle şunlar yazılıydı:

"Bu sözleri Tanrı dağda toplananlara, ateş, bulut ve koyu karanlığın içinden, yüksek sesle söyledi ve başka bir şey eklemedi. Bunları iki taş levhaya yazdı ve bana verdi." (Tevrat, V.22)

Resimde Musa, On Emir'in yazılı olduğu taş levhayı, bulut ve ateşlerden oluşan bir arka plan önünde havaya kaldırırken, İsrail'in kahraman din adamları yüzlerini gizliyorlardı.

Kocaman kürsüde, zayıf, dağınık ak saçlı bir adam oturuyor, sıska yüzünde, ateşli gözleri mücevherler gibi parlıyordu. Bu, Yargıç Kenesaw Mountain Landis'di. Standard Oil Şirketini otuz dokuz milyon dolar para cezası ödemeye mahkum eden oydu. (Bunun bir senti bile ödenmedi.)

Bu adama, Toplumsal Devrimi yargılamak gibi tarihi bir

görev verilmişti. Bunu bir centilmen gibi yapacaktı. Toplumsal Devrimin varlığını bile kabul etmiyordu; önceki gün savunma, I.W.W.'nin geçmişini açıklamak için, komitenin Sanayi İlişkileri Üzerine raporunu sunduğunda, bunu kanıt olarak geçerli saymamıştı.

"Kutsal İncil gibi, bunun da konumuzla ilgisi yok," demişti. Bu sözlerde, hiç değilse biraz alaycılık vardı.

Birçok bakımdan, bu olağanüstü bir mahkemeydi. Verilen aradan sonra, yargıç mahkeme salonuna girdiğinde, kimse ayağa kalkmadı – bu gösterişli formaliteyi kendisi ortadan kaldırmıştı. Cüppesi de yoktu sırtında, sıradan bir takım elbise giymişti. Sık sık kürsüden aşağı iniyor, jüri masasının basamaklarına yaklaşıyordu. Onun özel emriyle, tutukluların oturacağı sıraların yanına tükürük hokkaları konmuştu, sanıkların ceketlerini çıkarmalarına, etrafta dolaşmalarına ve gazete okumalarına izin veriliyordu.

Adli ritüelden bu kadar saptığına göre, yargıcın insanca, anlayışlı bir yönü olmalıydı.

Tutuklulara gelince, onlar kadar tuhafı tarihte görülmemiştir. Yüz bir kişiydiler – oduncular, çiftlik işçileri, madenciler, editörler vardı aralarında. Bu yüz bir kişi dünyanın zenginliklerinin, bunları yaratana ait olduğuna inanıyordu; işçiler paylarına düşeni almalıydılar. Önümde, onların uluslarının beyannamesi duruyordu; bu ulus, sanayi demokrasisiydi, büyük bir birlikti.

Bu büyük birlik, onların işlediği suçun adıydı. I.W.W. bu yüzden mahkemedeydi. Bu adamları öldürmenin bir yolu olsaydı, kapitalist toplum bunu seve seve yapardı; örneğin Frank Little'ı ve ondan önce Joe Hill'i öldürdüğü gibi. Basın çakallar gibi uluyordu: "Alman ajanları! Vatan hainleri!" – I.W.W. topluca linç edilsin diye.

Yüz bir güçlü adam...

Bu yüz bir kişi açık havada yaşardı, kayaları havaya uçurur, ağaçları devirir, ekini deste yapar, doklarda çalışır-

lardı; dünyanın en güç işlerini yapan adamlardı bunlar. Sanayide çalışmadan dolayı her yerleri yara bere içindeydi – ayrıca onlardan nefret eden toplum da yaralamıştı bu ağır işçileri. Hiçbir şeyden korkuları kalmamıştı...

Sabah erkenden, dokuz aydır tutuldukları Cook kasabası hapishanesinden getirildiler; polislerin, dedektiflerin arasında ikişer ikişer mahkeme salonuna alındılar. Mübaşir, yanlarına sokulmak isteyen izleyicilere homurdanıyordu. Günde dört kere, Chicago sokaklarından elleri kelepçeli olarak geçiriliyorlardı; şimdilik, günlük sirk gösterisi bitmişti.

Halen cezaevinde tutulan doksandan fazla sanık, arkadaşlarını selamlayarak geçtiler, kefalet ödeyip tutuksuz yargılananların yanında yerlerini aldılar. Kefalet ücreti de çok yüksekti, her biri için 25. 000 dolar – pek azı serbest kalabilmişti. Ötekiler, sonbaharın ilk günlerinden beri, o korkunç cezaevindeydi – Cook kasabası hapishanesinde. Özgürlüğü her şeyden fazla seven bu insanlar, hemen hemen bir yıldır mahpustu.

I.W.W. merkezinin yayınladığı *Daily Defense Bulletin* adlı broşürün ilk sayfasında, parmaklıklar arkasında bir işçinin resmi çizilmiş ve altına "Unutmayın! Biz sizler için burada içerdeyiz, siz de bizim için orada, dışarıdasınız!" yazılıydı.

Mahkemede, parmaklığın ardında, bir aradaydılar, çoğu kısa kollu gömlek giymişti, gazete okuyorlar, kimisi ayaklarını uzatıp uyukluyor, kimisi oturuyor, bazıları da ayakta duruyordu. Savaşçıların ve işçilerin yüzleri, konuşmacıların, şairlerin yüzleri, yabancıların duygulu ve tutkulu yüzleri – ama hepsi de güçlü, esinli, bazıları yaralı, pek azı acılaşmış yüzler. Bütün Amerika'da, Toplumsal Devrimi savunmak için, bundan daha uygun yüz bir kişi bulunamazdı. Mahkemeyi izlemeye gelenler, "duruşmadan çok, toplantı-

ya benziyor," diyorlardı. Doğrusu, bu mahkemeye saygınlık kazandıran öğelerden biriydi ve yargıç Landis de duruşmayı kozmik bir tarzda yönetiyordu.

Sonra kaba, vahşi yüzlü bir takım adamların gruplaştığını gördüm, iri canavar yapılı, şişkin kalçalıydılar; kısık gözlerinde buldoglardaki gibi, hizmete amadelikle yırtıcılık karışımı bakışlar vardı. Özel dedektifler, grev kırıcılar ve diğer özel korumalar böyle bakar.

Savcı konuşmak için ayağa kalktı - büyük bakır madeni ortaklığının avukatı Nebeker, zayıf yapılı, şık giyimli biriydi. Yüzü, yasaları evirip çevirmekten kurnaz bir ifadeye bürünmüştü; güven vermeyen, soğuk gözleri çelik parıltıları saçıyordu.

Geniş pencerelerden dışarı baktığımda, etrafımızı çeviren büyük binalardaki işyerlerinde, avukatların, ajanların ve komisyoncuların masaları başında oturduklarını gördüm, insanları isyana kışkırtan, hayallere daldıran, sonra da ezen uygarlığımızın kumaşını dokuyanlardı bunlar. Sokaktan Chicago'nun bitmez tükenmez gürültüsü geliyordu; bir askeri bando, gümbürtüyle görünmez yollardan savaşa gidiyordu.

Bize savaştan söz et! Bu yüz bir kişi, ömür boyu süren bir savaşın eski tüfek askerleriydiler. Sınırsız güce sahip bir düşmana karşı verilen, kanlı, vahşi ve şok edici, amansız ve uygar savaşların kurallarından hiçbirini tanımayan bir savaştı bu. Sınıf mücadelesi, işçilerin işverenlere karşı sürdürdüğü, bütün dünyaya yayılan, bitmek bilmeyen... ama bitirmeyi amaçlayan eski gerilla savaşıydı.

Bu yüz bir insan, gençliklerinden beri bu savaşın içindeydiler. Nasıl direneceklerini bilemeyen arkadaşlarının soğukkanlılıkla katledildiğini görmüşlerdi. Savaşın sırrını öğrendiler böylece, saldırıya geçtiler. Ve bu sırrı çözdükleri için, bütün dünyada fareler gibi avlanıyorlardı.

Lawrence'da, bir polis tüfekle bir kadını öldürdü, milis askerlerinden biri bir çocuğu süngüledi, Paterson'da özel dedektifler kendi kapısının sundurması altında duran bir işçiyi, kucağında tuttuğu bebeğiyle birlikte vurup öldürdü. Mesaba çiftliğinde, çelik tröstünün silahlı muhafızları, grevcileri sokak ortasında öldürdüler, öteki grevciler hapse atıldı. San Diego'da, sokakta konuşma yapmaya kalkışan adamlar, kentin ileri gelenleri tarafından şehirden atıldı, kızgın demirlerle damgalandılar, beyzbol sopalarıyla kaburgaları kırıldı. Kuzeybatının geniş, verimli alanlarında, gözcüler tarlalarda hasat yapan işçilerin üstünü arandı, eğer kırmızı kart (I.W.W. üyelik kartı) taşıyorlarsa, zalimce cezalandırıldılar. Everett'de kereste tröstünün kiraladığı adamlar, işçileri katletti. I.W.W'ye bağlılık, mevsimlik işçiler arasında yaygındır, çünkü başka örgütleri yoktur. Bu emekçiler, en kötü şekilde sömürülenlerdendir, tarım işçileri, oduncular, madenciler, gaddarca düşük ücret ödenen ve aşırı çalıştırılanlar, oy kullanamayanlar, sendikalar ve yasalar tarafından korunmayanlar, ücretlerinin azlığı ve durmadan yer değiştirmek zorunda kalmaları yüzünden hiçbir zaman evlenemeyen ve oturacak bir evleri olmayanlardır. Mevsimlik işçiler tren yolculukları için para bulamazlar, kaçak yolculuk yaparlar, yalnızca Ticaret Odaları, imalatçı dernekleri ve bütün yasal kurumlarla değil, "aristokrat" sendikacılarla da mücadele ederler. Çatışan çıkarlar dünyasının doğal avları olan bu malzeme sayesinde, I.W.W. hükümdarlığını kurmuştur. İyi bir malzemedir bu, denenmiş ve işlenmiştir; zorluk çıkarmaz, savaşmaya hazırdır, gerektiğinde başının çaresine bakabilir, yürekli ve maceraperesttir. Bir kentte "söz özgürlüğü" mücadelesi olursa, "sallantıdaki" kararsızlar orada odaklanır, binlerce millik uzaklıklardan gelip hapishaneleri şampiyonlarla doldururlar.

Şarkı söylemeye gelince, Amerikan işçi sınıfının kendi şarkıları olan tek proletarya hareketi olduğunu unutmayın.

Zalimler, titreyin I.W.W.'nin önünde, çünkü şarkı söyleyen bir hareket yenilmezdir.

Iowa'da, toprak yolları olan bir köyün yakınlarından geçen bir yük treninde, gençlerin boğuk sesleriyle şu alaycı şarkıyı söylediklerini işitebilirsiniz:

Ah, sevgili patronum,
Benim canım dostum,
Açlık çekiyorum senin uğruna,
Grevciler arasında.
Yaşasın! Boşta gezerim,
Yaşasın! Yine avareyim,
Bir yardım eli uzatın da
Yeniden dönelim hayata!

Sıcak bir öğleüstü, Philadelphia rıhtımında, yemeğini yedikten sonra dinlenen bir grup dev yapılı işçi görürsünüz. *Grev kırıcı Casey Jones* şarkısını söylemektedirler.

Casey Jones çantasını alır yollara düşer,
Casey Jones çift mesai yapar;
Casey Jones'a tahta madalya verdiler
Çünkü grev kırıcılığını iyi yapar.

I.W.W. üyeleri kendi şarkıcılarını sever ve sayar. Ülkenin her yerinde işçiler, Joe Hill'in "İsyancı kız", "Babamı benden alma,", "Bütün dünya işçileri uyanın" şarkılarını söylüyor. "Son Arzu"nun sözlerini binlerce işçi ezbere bilir; bu, idamdan önceki gece, hücrede yazılmış üç mısralık bir şiirdir. Joe Hill'in küllerinden bir kısmını şişeler içinde, iş elbiselerinin cebinde, kalplerine yakın bir yerde taşıyan adamlar gördüm. I.W.W. ulusal merkezinde, Bill Haywood'un masası üzerinde, Joe Hill'in çok etkileyici, sevgiyle

yapılmış bir portresi durur. Amerikalılar arasında, şarkıcılarını bu derece seven bir başka grup bilmiyorum.

Batıda, nerede bir I.W.W. lokali varsa, entelektüellerin merkezi de orasıdır. Burada insanlar felsefe okur, ekonomi konularını inceler, son tiyatro oyunlarıyla, romanlarla ilgilenir, sanat ve şiir konusunda konuşmalar yapılır ve uluslararası siyaset tartışılır. Oregon'da, I.W.W. merkezinin salonu, kentin entelektüellerinin toplandığı merkezdir. I.W.W.'nin "cangıl" hayatı hakkında tiyatro eserleri yazan yazarları vardır, "kararsızlar" da "kararsız" izleyiciler için oyunlar yazarlar.

Chicago'daki mahkemeyle bunların ilgisi nedir? Bu noktadan uzaklaştığım için kendimi kabahatli buluyorum. I.W.W.'yi benim gözümde tatlılaştıracak bazı çeşniler bulup çıkarmak istedim. I.W.W, benim işçi örgütleri arasında ilk aşkımdı.

1917 Eylülünde, I.W.W. insan avı başladı. 1918 Nisanına kadar –yedi ay- insanlar hapiste kaldı, mahkemenin başlamasını bekledi. Bu sanıklar örgüt üyesi olmakla, örgütü amaçları dışına çıkaracak komplolar kurmakla, ücret sistemini ortadan kaldırmaya kalkışmakla –ve bunları siyasi eylem aracılıyla yapmamakla- suçlanıyorlardı.

Bütün bunlar, sonunda "Amerika Birleşik Devletleri hükümetini yıkma" suçlamasına gelip dayanıyordu. Eğer "Hükümetin savaş programını engellemek" gibi uğursuz bir maddeyle birleştirilmesiydi, yine ağır bir suçlama sayılmazdı; ama bu şekilde, hükümete karşı kışkırtıcılık ve vicdani retçiliğin oluşturduğu çifte günah işlenmiş kabul ediliyordu.

Yüz on iki kişi hapiste çürürken, bütün ülkede vahşice bir av başlatıldı; I.W.W. merkezi salonlarına baskınlar düzenlendi, toplantı halindekiler topluca hapse atıldı, belgelere el konuldu, binlerce işçi beyzbol sahalarının tel örgüleri arkasına kapatıldı. Bütün polis örgütleri ve gönüllüler, Al-

man ajanı diye damgalanan I.W.W. üyelerine karşı şiddet ve terörizm kampanyasına katıldı.

Tabii, davanın "vatana ihanet" aşaması tamamen geçiştirildi; zaten asıl suçlamaların gerçek niteliğini gizlemek için uydurulmuş bir göz boyamaydı. Savcılığın mahkeme başlarken sözünü ettiği, insanın kanını donduracak Alman entrikaları ifşaatı gerçekleşmedi. Örgütün muhasebe kayıtlarını inceleyen uzmanlar, her türlü hesabın düzenli tutulduğunu, kuşku verici hiçbir şey bulamadıklarını açıkladılar. Sonuçta, I.W.W.'nin savaşla ilgili herhangi bir siyaset gütmediği, insanların savaşa gitmek üzere askere alınmasına ilişkin hiçbir karşıt görüş ileri sürmediği kanıtlandı. Chicago eski valisi Tom Campbell'in, sözde "evrak çantası I.W.W.'nin Almanlardan para yediğini ispatlayacak belgelerle dolu olarak", gürültülü patırtılı bir biçimde Arizona'dan gelişi komik bir olaydı. Haftalarca, mahkeme salonuna girdi çıktı, tanıklık yapmaya çağrılmayı bekledi. Sonra, birdenbire ünlü "evrak çantasının" tren hamalı kılığına girmiş bir I.W.W. üyesi tarafından çalındığı haberi gazetelerde yayınlandı.

Duygusallığa yer vermemek için, savcılık kadın sanıklara karşı her türlü suçlamayı dosyadan çıkarmıştı. Böylelikle, I.W.W. işçilere karşı yapılan en kötü saldırıların tanıklarını dinletemeyecekti, Bisbee sürgünlerinden hiçbiri mahkemeye çağırılmamıştı, Speculator maden yangını hakkında ifade verebilecek olan Butte grevcileri de getirtilmemişti. Yargıç Landis'in izin verdiği rahatlık ortamında ve Vandeveer ile Cleary'nin [savunma avukatları] becerikliliği sayesinde, savunma, sanayi işçilerine yapılan haksızlıklarının uzun, kanlı bir gösterisini sahneye koydu: Coeur d'Alene, San Diego, Everett, Yakima Vadisi, Paterson, Mesaba Range, Bisbee ve Tulsa olayları gözler önüne serildi.

Başlangıçtan beri, sınıf mücadelesi zayıf yasal bahane-

lerin ardında gizlenmeye çalışıldı. İlk mücadele jüri seçimiyle ilgiliydi ve iki yanın da tutumunu dramatik bir biçimde ortaya koydu. Jüriye ek üye olarak davet olunan kimseler hakkında soruşturma yaparken, iddia makamı şu soruları soruyordu:

"İşçilerin endüstriye sahip olacakları ve yönetecekleri bir toplumsal sistem tasarlayabiliyor musunuz?"

"Bireylerin mülk edinme hakkına inanıyor musunuz?"

"Herkesin, başkalarının mülkiyetine saygı duyması gerektiğine inanıyor musunuz?"

"Amerika Birleşik Devletlerindeki anayasal sistemin kurucularının, tanrı tarafından esinlendirildiğine inanıyor musunuz?"

"Bir sanayi kurumunun sahiplerinin, yönetimde, bütün işçilerden ve çalışanlardan daha çok söz sahibi olduğuna inanıyor musunuz?"

Emek hareketinin tarihiyle, ekonomiyle, toplumsal hareketlerin evrimiyle ilgilendiğini kabul eden jüri üyesi adaylarına, iddia makamı tarafından buyurgan bir biçimde gözdağı verildi. Savunmanın sorduğu bütün sorulara, kaçınılmaz bir biçimde itiraz ediliyordu; iddia makamı, mahkemede olağanüstü söylevler verdi, şöyle sözler geçiyordu bu konuşmalarda:

"Karl Marx, tehlikeli bir doktrin ortaya atmıştır ve bu, I.W.W.'nin kök salıp beslendiği pis bir lağımdır."

"Bu alelade bir ceza davasıdır, burada yargılanan birkaç adam, yasaları çiğneyecek biçimde komplolara girişmişlerdir... Onların suçu, işverenin elinden anayasal olarak ona ait olanı zorla almak üzere komplo kurmaktır; oysa, yasalar bu mülkiyet ilişkisinde işvereni desteklemektedir."

İddia makamından Bay Clyne, "Ücret sistemi, yasalara uygun biçimde kurulmuş ve yasalarla korunmuştur. Bu sisteme karşı çıkmak, yasaları çiğnemek demektir," şeklinde konuştu.

Bir başka zaman, Nebeker [savcı] görüşlerini şöyle açıkladı: "Yasaların hüküm sürdüğü bir düzende, hiç kimsenin devrim yapmaya hakkı yoktur." Buna, Yargıç Landis de şu ifadeyi ekledi: "Evet, ama bu bir kimsenin kendisini izleyecek kaç kişi bulduğuna bağlıdır – diğer bir deyişle, sistemi devirebilecek güçte olup olmadığı söz konusudur."

Savunma, sınıf savaşı görüş noktası üzerinde önemle durdu. Vandeveer ve Cleary'nin jüri üyelerine sorduğu sorular arasında şunlar vardı:

"Bay Nebeker'e hiçbir devrimci literatürü elinize almadığınızı söylediniz. Okulda, 1776'daki Amerikan Devrimini okumadınız mı? Krallığı deviren ve Fransa'da cumhuriyeti kuran Fransız Devrimini bilmiyor musunuz? Otokrasiyi ve çarı yıkan Rusya Devrimini duymadınız mı?"

"İnsanın isyan etme hakkı olduğunu kabul ediyor musunuz?"

"Devrim düşüncesinin, Bağımsızlık Deklarasyonunun temel ilkelerinden biri olduğunu kabul ediyor musunuz?"

"Bay Nebeker'e bir kimsenin elinden sahip olduğu mülkü almanın doğru olmadığını söylediniz. Bizim İç Savaşımızda, Kongrenin kendi çıkardığı bir yasayla güney bölgelerinde yaşayan halktan, hiçbir tazminat ödemeksizin milyonlarca dolar değerinde mülk, yani köle alıp götürmesini doğru buluyor musunuz?"

"Mülkiyet çıkarlarının, insanların çıkarlarından daha üstün olduğuna mı inanıyorsunuz?"

"Farz edin ki bu sanıklar, insanların çoğunun, büyük endüstri dallarında çağdaş mülkiyet haklarının yok edilmesinin doğru olduğuna, bunun çok sayıda işçinin sanayi köleliğinden kurtuluşunu getireceğine inanıyor. Onlara karşı önyargılı mı olursunuz?"

"İşçilerin grev yapma hakkına sahip olduğuna inanıyor musunuz?"

"İşçilerin savaş zamanında bile grev yapma hakkına sahip olduğuna inanıyor musunuz?"

"Emekçilerin mücadelesinde, genellikle şiddeti başlatan hangi taraftır?"

"Amerikan demokrasisinin temelini oluşturan ilkelerin endüstriye uygulanmasına karşı mısınız?"

"Bir bireyin, iki yüz yada üç yüz insanı, emekleri sayesinde kâr elde etmek uğruna sömürme hakkına sahip olduğunu mu düşünüyorsunuz?"

Bir ay boyunca, bu böyle sürdü gitti. Basın çakallarının I.W.W. mahkemesi öyküsünü ya sessizlikle geçiştirmesi yahut da aşırı derecede çarpıtması dışında, jüri nasıl bir ders aldı? Halkın dikkatini çekme, "kararsızların" davasının kazanılmasına yardım etmekten başka ne işe yaramazdı; bu nedenle, büyük boyalı basın organları, Dred Scott'tan beri –suçlamaların aynı derecede ağır olduğu, gökleri fırtına bulutlarıyla kapalı dava- en dramatik yasal savaşları bile bilmezden gelmeye başladı.

Günden güne, bütün yaz boyunca, sınıf savaşının ateş hatlarından gelen tanıklar, grev liderleri, silahlı adamlar, düz işçiler, ajitatörler, milletvekilleri, polisler, yalancı şahitler, gizli servis elemanları ifade verdi, büyük emek destanının şekillenmesine katkıda bulundular.

Frank Rogers'i dinledim; içi karamış, ruhu acılaşmış bir gençti bu, gözleri intikam aleviyle yanıyordu. Speculator madeni yangını hakkında kısa ve kuru bir ifade verdi. Şirket iç bölmelere kapı yaptırmadığı için, yüzlerce insanın nasıl yanarak öldüğünü anlattı. Montana'da, "gözcüler" tarafından asılan Frank Little'ın öldürülmesinden söz etti. Butte madencileri, onu unutmamak için yemin etmişlerdi. (I.W.W. genel merkezinde Frank Little'ın ölüm maskesi saklanıyor, yüzünde kör, dudak büker bir ifade, dudaklarında alaycı bir gülümseme var.)

Oklahoma'da, Tusla işçilerine yapılan katran ve tüy iş-

kencesi; Everett'te, Seattle'ın ardındaki tepelerde, Şerif McRae'nin kurbanlarının beş mezarı... bütün bunlar ve benzeri olaylar her gün mahkemede anlatılıyordu. Arizona'da işçilerin göçe zorlanmasının şaşkınlık verici öyküsünü anlatan A.S. Embree'yi iki gün boyunca dinlerken, iki sıra tüfekli adamın arasında, kızgın topraklar üzerinde yürüyen madencilerin fotoğraflarına baktım.

Böyle sürgün edilenlerin nasıl hayvan vagonlarına tıkıştırıldığını, durumu protesto eden makinistin nasıl treni hareket ettirmeye zorlandığını, New Mexico'da Columbus'a varan trenin geri döndürülüp nasıl çölün ortasında durdurulduğunu, Amerika Birleşik Devletleri askeri birliklerinin, kızgın güneş altında kavrulan ve açlıktan ölmek üzere olan bu perişan insanları kurtardığını herkes bilir. Sürgünlerden çoğunun eşleri, çocukları, Bisbee'de evleri vardı, bazısı I.W.W. üyesi değildi, bazısı da işçi hareketiyle hiçbir şekilde ilişki kurmamıştı; içlerinde, savaşa gitmek üzere askere yazılanlar da çoktu.

Sade bir vatandaşın, Eggel adındaki bir tarım işçisinin tanıklığını dinledim. "Gözcü komiteleri" ile kuzeybatıdan gelen silahlı adamların, I.W.W. üyesi çiftlik ırgatlarını nasıl avladıklarını anlattı. Güney Dakota'daki Aberdeen'de, kendisinin ve başka insanların nasıl trenlerden indirilip dövüldüğünü en ufak bir heyecana kapılmadan anlattı.

"Bir adam ensenize biner, iki adam kollarınızdan yakalar, öteki ikisi de bacaklarınızı tutar, bu sırada adının Price olduğunu sandığım dedektif, kalasla bizi döverdi. Kırbaç gibi yara açsın diye üstüne çentikler yapılmıştı kalasın... Sırta ve bacaklara vururlardı.

Sonra, beni bir otomobile bindirdiler, Smith'i ise başka bir arabaya koydular. Orada, bizi bir kere daha dövdüler. Üçüncü kez dayak yedikten sonra, Aberdeen'e döndüm. Gece gizlice gidiyordum, gündüz ise boş bulduğum ahırlarda uyuyordum. İki gün sonra, kimseye görünmeden depoya

kadar sokuldum ve Kuzey Dakota'ya giden trene atladım..."

Tanığın şu sade anlatımına kulak verin:

"Evet, bizi yakaladılar. Şerif yardımcısı, 'Sen I.W.W. üyesi misin?' diye sordu. 'Evet' deyince üyelik kartımı görmek istedi, ona uzattım parça parça edip yere attı. Orada bulunan herkesin kırmızı kartını yırtıp attı, bir üye şöyle dedi: 'Bunları yırtmanızın yararı yok, gidip yenisini çıkarırız.' 'İyi,' dedi şerif yardımcısı, 'biz onları da parçalar atarız.' O zaman işçi şu cevabı verdi: 'Evet, ama kalbimden de söküp atamazsınız ya!'"

İşçilerin alçakgönüllülükleri güzeldir, işçilerin sabrı sonsuzdur, kibarlıkları mucizevidir. Onlar hâlâ anayasaya, hükümetlerin güzel sözlerine inanır. I.W.W. hâlâ insanın doğuştan iyi yaratıldığına ve doğru olanlar için adaletin mümkün olduğuna inanır.

4 TEMMUZDA GENE DEBS İLE BİRLİKTE

Indiana'nın Terre Haute kentinde, marketin tezgahtarı, hemşehriliğin getirdiği samimiyet ve başarılı bir politikacıya duyduğu saygıyla, "Ne olacak bu işler, Bay Spark?" diye sordu.

Sycamore Sokağının köşesinde oturan avukat, "Bana bir fındıklı dondurma ver, George," dedi. Sparks onun gerçek adı değildi. Yeni, gri renkli bir takım elbise giymişti, yaka iliği küçük bir Amerikan bayrağıyla süslüydü ve bir Kızılhaç amblemi de iliştirilmişti. "4 Temmuzu kutlamak için alışılagelmiş bir hava, değil mi George?" dedi.

Marketin penceresinden bakıldığında, Eighth Sokağı son derece hareketli görünüyordu. Aileler kent merkezine doğru gidiyor; çocuklar, ellerindeki bayrakları sallıyor, anne babalar bayramlık giysileri içinde, özgürce geziniyordu. Çevredeki çitliklerden gelen otomobiller, özenle giyinmiş gençlerde dolu ve bayraklarla süslüydü. Arada bir, uzaktan çatapatların gürültüsü geliyor, resmi geçit yapan askeri bandonun sesi işitiliyordu. Sıcak ve sert bir rüzgar, ara sıra sokağın üzerine sarı bir toz serpiyordu.

"Evet, hava sıcak," diye cevap verdi George. "Mağazayı erken kapatıp resmi geçidi seyretmeye gideceğiz." Dondurmayı kepçeyle aldı ve dedikoduya devam etti. "Gene Debs, Cleveland'da tutuklanmış diyorlar..."

Mağazadakiler susup dinlemeye başladılar.

"Evet," dedi avukat memnun bir tavırla. "E-v-v-et, Gazetede okuduklarımdan, Gene'in bu kez çizmeyi aştığını öğrendim. Sanırım, vuracaklar onu."

Kır bıyıkları sinekkaydı tıraş edilmiş, zeki yüzünün iki yanına yayılan bıyıkları dimdik, katı kolalı, beyaz bir gömlek giymiş yaşlı bir adam, köşedeki masadan başını kaldırıp baktı.

"Gene'i hapse mi atacaklar dersiniz?" diye sordu, sesinde biraz kaygı seziliyordu.

Sparks, işini iyi bilen bir adam edasıyla, "Herkes gibi onun da yasaları çiğnemenin cezasını çekmesi gerekiyor," diye cevap verdi. "Hükümetin başını belaya sokarsa, belayla karşılaşır. Şimdi sosyalizmden söz etmenin zamanı mı?"

George, sütlü bir içecek karıştırıp hazırlarken, durdu. "Polis Hank'i tanırsınız. Gecen gece buradaydı, Gene Debs'in yirmi beş yıl önce hapsedilmesi gerektiğinden söz etti."

Bu görüşü onaylayan mırıltılar işitildi.

"Kent için kötü bu," dedi Bay Sparks. "Gene Debs'in Chuatauqua'da kazanılmış o kadar parası var, niye bir tek Özgürlük senedi bile satın almıyor?.."

İncecik muslin elbiseler giymiş, kıkırdayan iki kızla beraber oturan, fırlak kemikli, yanık tenli bir genç, kibirle söze katıldı:

"Bahse girerim Kayzer, Gene Debs'in kim olduğunu bilseydi, ona Demir Haç nişanı verirdi."

Tam burada, bıyıklı yaşlı adam, kibarca müdahale etti.

"Yoo, bu kadarı da fazla," diye görüşünü belirtti. "Gene Debs'i herkes tanır. Hain değildir o, Gene vatan haini değildir. Yalnız biraz kararsızdır, işte onun sorunu da bu."

Terre Haute'da, Gene Debs'i herkes tanır. Altmış iki yıl öne, Terre Haute'ta doğmuştur. Anne babası Alsace'tan Amerika'ya gelmişlerdi. Gene'in babası orta sınıftan bir ai-

leye mensuptu, Avrupa'da, Colmar'da fabrikaları vardı. Fabrikada çalışan bir genç kıza aşık olmuş ve onunla evlenmek için mirasından vazgeçmişti. Indiana'ya göçmen olarak gelmişler ve yoksul bir hayat yaşamışlardı.

1870'ten önceki durum böyleydi. Ama ihtiyar Debs Alsace'ın Almanların eline geçmesini bir türlü içine sindiremişti. Mezar taşının üzerinde, "*Doğum yeri Fransa'da Alsace, Colmar*" yazılıydı.

Gene, babası ve annesi, birlikte siyasi ve ekonomik evrim geçirmişlerdi. Gene ile babası, Popülistler için Greenback Partisine oy veriyorlardı. Bu şekilde, karakteristik Amerikan tarzında, Gene Debs, babası ve annesi sosyalist olmuşlardı.

Terre Haute Hoosier ülkesinde, küçük, zengin bir kentti. Eugene Field oralıydı, James Whitcomb Riley de öyle. Birçok yazar ve şair çıkmıştı bu ülkeden. Trenle bu bölgeden geçerken, oranın gerçek Amerika olduğunu hissetmekten kendimi alamam. Düzenli kasaba ve köyler, ağaçlar arasında beyaz boyalı çiftlik evleri, mısır tarlaları, ağır ağır akan, geniş, sığ nehirler, sığırların tembel tembel otladığı alçak tepeler, çıplak bacaklı çocuklar, Protestanların ülkemize getirdiği, Güney ve Batıyla ilişkiler sonucunda yumuşamış ve genişlemiş haliyle, New England'ın çan kuleleri ve mezarlıkları, kırsal bölge okulları, her yerde İç Savaş anısına dikilmiş çirkin ama sevilen anıtlar, çayır çimen arasında cırlayan çekirgeler, ovalık bir ülkenin sıcak yazında bereket tüten, Amerika'ya özgü, duygusal ve mizah dolu yerel tatları imbikten süzen yurt toprakları.

Orta Batı, yerleşik kasaba hayatı yaşayan halkı ve bunun ardında İç Savaşın romantik atmosferi, daha da gerilerde, Batıya giden ve orayı fetheden boyların destanı...

Field ve Riley'in özgün hısımı, Amerikalı, Orta Batılı, zeki, yumuşak yürekli, boyun eğmez hatip Gene Debs orada yaşardı. Küçük bir çocukken, Sam Amca denince, gözü-

mün önüne Gene Debs gelirdi – yanılıyor muydum, bilmiyorum.

Bir 4 Temmuz günü, Art Young* ile Terre Haute'a Gene'i görmeye gittik. Bir ay kadar önce, insanın kanını donduran, korkunç bir söylenti dolaşmıştı ortalıkta: "Gene Debs partiye verdiği sözü tutmadı!" Bu yalan haber, New York'ta, *Call*'da** yayınlandı. Sonra sıra, Amerika'nın orta bölgesindeki eyaletlere yaptığı geziye geldi, her yerde tehditler, tutuklamalar, şiddet hatta linç tehlikesi onu kovalıyor... ama Debs, programına uygun biçimde, sakince konuşmalarını sürdürüyordu. Korkusuz ve gururluydu, kalbi halkı için sevgi doluydu. Ardından, Canton'da yaptığı konuşma*** geldi -bu apaçık bir enternasyonalci manifestoydu- ve nihayet Cleveland'da tutuklandı.

"Gene Debs tutuklandı! Gene Debs'i tutukladılar!" diyordu halk her yerde. Herkes şoktaydı, acıma, sevgi ve öfke doluydular. O yıl, Amerika Birleşik Devletlerinde halkı en çok heyecanlandıran olaydı bu. Vicdani retçilere verilen uzun hapis cezaları, sosyalist basının susturulması, editörlerin, konferansçıların, sosyalist düşünceye sahip olanların casusluk ve halkı hükümete karşı kışkırtma suçlamasıyla mahkemelerde yargılanması bile halk üzerinde sarsıcı bir etki yaratmamıştı, ama Gene Debs'in tutuklanması ve vatan hainliğiyle suçlanması, binlerce sade insanın yüzüne şamar gibi inmişti. Bu insanların çoğu sosyalist de değildi; onun konuşmalarını dinlemişler ve kendisini sevmişlerdi. Kişisel olarak dost olduğu, yardım ettiği ve kötü durumlardan kurtardığı binlerce kişi de vardı...

"Gene Debs tutuklanmış! Bu kadarı da fazla artık!"

[*. Büyük Amerikalı sanatçı ve karikatürist.

**. 1909'da kurulan, Sosyalist Parti yayın organı.

***. 16 Temmuz 1918 günü, Debs'in Ohio'da Canton'da Sosyalist Parti toplantısında yaptığı ünlü savaş karşıtı konuşma. Bu konuşma nedeniyle tutuklanmış ve on yıl hapse mahkum edilmişti.]

Allan Benson* "tam Ulusal Parti'ye verdiği sözü yerine getirmekten vazgeçtiği sırada" Debs'in tutuklanması yüzünden yetkilileri eleştiren bir gazete yazısıyla ifşaatta bulundu. Gene Debs, Voltaire, Rousseau ve Bob Ingersoll'un büstlerinin önünde, karanlık odasında otururken, Bay Benson'ın anlayışlılığına kıkır kıkır güldü. İster istemez, zihnimde Gene Debs, dindar içki yasağı yanlısı propagandacılar ve sosyalist dönekler grubu arasında belirdi. Gene "adi herifler" diyerek bütün bu takımı başından savmıştı.

Biz geldiğimizde yataktaydı, ama ayağa kalkmakta ısrar etti. Sağlığı pek iyi değil dedi eşi, bütün yıl hastaydı. Çok zayıflamıştı, boyu uzamış görünüyordu, vücudu yıpranmış ve yorgundu. Yine de içten gelen bir sıcaklıkla bizi karşıladı ve selamladı, iki elini birden uzattı, bize dikkatle ve derin bir sevgiyle bakıyordu. Gene Debs'in sevgisi beni sarıp sarmaladı, daha önce onunla hiç karşılaşmamıştım, ama konuşmalarını dinlemiştim. Bu vücut ve ruhtan, canlılığı, ateşliliği, cesareti ve inancı nasıl da çıkarıyordu!

Şimdi yaşlanmıştı, hep kendinden verme ve savaşmanın getirdiği gerginlik onu tüketmişti, fakat gülüşü yine öyle tatlıydı, etrafa yaydığı sempati ve herkesin hizmetine koşmakta yorulmak bilmezliği harikaydı.

Gene konuşmaya başladı. Onun konuşmasını duymamış olanlar, bunun ne demek olduğunu bilmez. Çekiciliği derin bilgisinden, kelimeleri özenle seçmesinden yada sesinin ahenginden ileri gelmiyordu; yüzünün anlamı, pırıltısı, içtenlikle söylediği sözlerin hızla ardı ardına sıralanmasıydı ilginç olan. Yolculuğundan söz etti, Cleveland'da onu izleyen dedektifleri nasıl atlattığını çocuksu bir neşeyle anlattı. Küçük kentlerde, belediye başkanları ve yurtsever komite-

[*. Allen Benson Sosyalist Parti'nin eski lideri ve 1916'da başkanlık adayıydı.]

leri onu konuşmaması için uyarmışlardı – ama onları dinlememiş, konuşmasını yapmıştı.

"Linç edilmekten korkmuyor musunuz?" diye sordum.

Gene güldü. "Tuhaf şey," dedi, "ben de bunu düşünüyordum. Ruhsal bakımdan korunmuş biriyim galiba. Gözlerimi onlardan ayırmadığım sürece, bir şey yapmaya kalkışmayacaklarını biliyorum. Korkak, aşağılık heriflerdir hepsi de bunların. Ama gözlerinizi onlardan ayırmayacaksınız, hepsi bu..."

O konuşurken, dışarıda bayraklarla süslenmiş otomobiller geçiyor, resmi geçidin gürültüsü geliyordu. Karanlık pencerelerden dışarı bakıp, kalabalığı izledik. Evin yanından geçerlerken, durup işaret ediyor, yüzlerinde yarı muzip yarı korkmuş bir ifadeyle "Gene Debs burada yaşıyor," diyorlardı. İçlerinden biri, "Hainin evi burası," dedi.

"Gelin," dedi, "ön taraftaki verandaya gidip oturalım. Beni görmeyi çok istiyorlarsa, onlara bir şov yapalım."

Verandaya geçip ceketlerimizi çıkardık. Yoldan geçenler, bizim tarafa doğru kaçamak bir göz atıyor, aralarında fısıldaşıyorlardı. Gene ile göz göze gelenler, aşırı bir sevgi gösterisiyle iki kat eğiliyordu.

Yaşlı adam bize Indiana halkının ve aslında bütün Amerikanın orta kısmındaki eyaletlerin, nasıl "Bağlılık" Birlikleri, yurttaş komiteleri ve gözcüler yüzünden korkutulup sindirildiğini anlattı. Hoosier çiftçilerini savaştan önce karakterize eden eski açık yüreklilik, artık yok olmuştu. Kimse düşüncesini başkasına açıkça söyleyemiyordu. Gene Debs'i seven birçok kişi, duygularını ancak imzasız mektuplarla ifade edebiliyorlardı. Suç örgütü çeteler tarafından dövüldükten, katran ve tüy işkencesine uğratıldıktan sonra isyancılığı bir yana bırakan, çoğunluğun görüşüne uyan halk liderlerinden söz etti.

"Bana bunu yapsalardı," dedi Gene, "fikrimi değiştirseydim bile, bunu söylemezdim."

Terre Haute'da Gene'ye ne gözle bakıldığı trajik ve ga-

rip bir konudur. Gene kentin adına parlaklık katmış, büyük bir kişisel popülariteye sahip olmuştur. Başlangıçta, bu bölgede bütün halk savaşa katılmaya karşıydı. Ama savaşa girileli, Terre Haute'da alışılagelmiş olay tekrarlandı, bütün kent maddi ve manevi anlamda seferber oldu. Gene Debs'in dışındakiler tabii. Sade insanlar bunu anlayamıyorlardı. Bankerler, avukatlar ve tüccarlar ona karşı kin beslemeye başladı. Çoğu zaman cemaatin karşısında konuşma yapmasını isteyen papazlar bile, ondan "içimizdeki düşman" diye söz ediyorlardı.

İsim vermeden, arkasından yapılıyordu bu suçlama. Kimse Gene Debs'in yüzüne karşı "düşman" demeye cesaret edemiyordu. Sokağa çıktığında, herkes dikkat kesiliyor, terbiyesini takınıyordu. Adalet Bakanlığı memurları, her türlü gönüllü dedektif ve Özgürlük Senedi satıcıları, evinin etrafında dönüp dolaşıyor, ama içeri girip yaşlı aslanın karşısına çıkmaktan korkuyorlardı. Bir keresinde, bir işadamının "yurtsever" komitesi, Alman asıllı bir işçinin üstüne saldırdı, onu tehdit ettiler. Gene bunu duyunca, komiteye bir not gönderdi: "Zavallı bir adama saldıracağınıza, niye benim evime gelmiyorsunuz? Elimde ateşe hazır tüfeğimle sizi bekliyorum." Komiteden gelen olmadı tabii...

Bende Gene Debs'in bir resmi var. Uzun, kemikli kafası, parlayan yüzü tırabzanın üstünde asılı bir saksıdaki parlak petunyaların oluşturduğu arka planına karşı görünüyor, uzun, sanatçı parmaklı ince elini sözlerini vurgulamak istercesine kaldırarak sanki şunları söylüyor:

"Nasıl, çocuklar iyi dayandılar değil mi? Bu da onları yıkmadığına göre, hiçbir şey yıkamaz zaten. Sosyalizm yolda, geliyor. Ne yaparlarsa yapsınlar, onu durduramazlar. Karşı taraf ne kadar kırar dökerse, bizim için o kadar iyi..."

El sıkışıp merdivenlerden inerken, bütün komşuların duyacağı şekilde, yüksek sesle şöyle konuştu:

"Her yerde savaşan çocuklara deyin ki, Gene Debs her zaman, *hiçbir kararsızlık göstermeden*, sizlerle birlikte."

AKIL ALMAZ BİR BARIŞ

(Fantezi Tiyatro)

Sahne: Paris'te Orsay Sarayının "Salon de L'Horloge" denilen çalar saatli salonu- Barış Konferansının toplandığı yer. Arkada çok süslü bir şömine rafı ve üzerinde saat. Rafın üstünde, mermerden yapılmış, elinde bir meşale tutan kadın heykeli. Bu heykele kimisi "Zafer", kimisi "Özgürlük" kimisi de "Aydınlanma" adını veriyor.

Görüşmeler, her delegenin kendi ana dili ile yapılıyor –ama bu hiç zorluk çıkarmıyor, hepsi birbirini anlıyor.

Fonda yumuşak bir tonda çalınan yurtsever marşlar duyuluyor.

Perde açıldığında, barış görüşmelerinin yapıldığı masada Başkan Wilson, Fransız Başbakanı Clemenceau, İngiliz Başbakanı Lloyd George ve İtalyan Başbakanı Orlando'nun oturduğu görülür, ayrıca Japon Delegesi Baron Makino da vardır. Alçak perdeden gülüşmeler duyulur, ama Orlando bu neşeli havaya katılmaz.

WILSON: Yoksul sınıfların bu kadar kalabalık olduğunu bilmezdim... Bu, benim Turin'deki konuşmamı açıklar. Şöyle demiştim: "Barış koşullarını sanayi işçileri dikte edecek..." *(Yine gülüşmeler olur. Orlando surat asar.)*

ORLANDO *(keyifsiz)*: Evet. Beni çok kötü bir duruma soktunuz. Bu konuşmayı kesmek zorunda kalmıştım. Nerdeyse devrim patlak verecekti! İtalyan işçilerinin eğitimsiz olduğunu unutmamalısınız – bizde Amerikan Emekçiler Federasyonu Başkanı Samuel Gompers gibiler yok...

LLOYD GEORG (*Orlando'ya*): Haydi, haydi, horozlanma bakalım! Böbürlenme bu kadar. Herkes durmadan devrimden söz eder –İngiltere'de de bu böyledir- ama onları sandık başına, oy atmaya götürebildiğimiz sürece korkulacak bir şey yok bizler için...

CLEMENCEAU (*Wilson'a, bir Galyalının sevimliliğiyle*): Adama bak ya! Bu Uluslar Birliği lafı da nereden çıktı? Önceleri, sizin Henri Ford gibi biri olduğunuzu düşünürdüm... Güçler dengesi ve Uluslar Birliği'nin aynı şey olduğunu sizden başka kim açıklayabilir?

WILSON: Evet, evet... İşte bu, erişmeye can attığımız söylemdi, bunu ısrarla belirtiyorum. Bizde, reklamcılık sektörü çok gelişmiştir...

MAKİNO: Zafer. Çin'in kapıları açılıyor.

WILSON (*alçakgönüllülükle*): Küçük bir başarı bu, önemsiz bir galibiyet... Oysa Amerika'da, ikinci seçim kampanyamı "Savaşın dışında kalacağız" sloganıyla kazanmıştım. (*Neşeyle bağrışırlar.*)

ORLANDO (*masaya vurur*): Tanrı aşkına! İtalya'da ihtiyaç duyduğumuz şey tam da bu aslında! Bir yolculuk daha yapıp Bolşeviklerin yayınladığı İtalyan antlaşmasını açıklayamaz mısınız?

LLOYD GEORGE (*birdenbire*) Bu hoş sohbeti kesmek istemezdim ama, burada Amerikalı meslektaşlarımızın "Avrupa'da ve dünyada barışı tesis etmek görevi" diye adlandırdıkları çalışmalara başlamamız gerektiğini sanıyorum. *(Gülüşmeler.) Folies Bergeres*'e de geç kalmak istemiyorum. Çünkü tiyatroya gitmek, Bay Wilson'dan öğren-

diğimiz bir başka hükümet yönetme yöntemi. (*Başkan Wilson'a dönüp eğilirler.*)

CLEMENCEAU (*masa başında yerini alır*): Barış Konferansını hale yola koyalım bakalım. Odayı arayın.

(Delegeler masanın altına, perdelerin arkasına bakarlar. Halıları, resimleri ve rafın üstündeki heykeli kaldırıp bakarlar. Orlando, Sırp delegesini kulağından yakalayıp masanın altından çıkarır.)

ORLANDO *(çok ciddi)*: Ne işiniz var burada? Bunun Barış Konferansı olduğunu bilmiyor musunuz?

SIRP DELEGESİ: Ama biz de savaştık!

ORLANDO: O, savaş sırasındaydı. Şimdiyse, barıştayız. (*Sırp delegesi salondan dışarı atılır.*)

(Clemenceau saatin arkasından Belçika delegesini çıkarır.)

CLEMENCEAU (*adamı tartaklayarak*): Yine gizlice dinliyorsunuz, ha? Bunun özel bir görüşme olduğunu daha kaç kez söyleyeceğiz size?

BELÇİKA DELEGESİ: Ama savaş bizim yüzümüzden yapılıyordu, öyle değil mi?

CLEMENCEAU: Savaş mı? Ne savaşı? Savaşın bittiğini bilmiyor musunuz? (*Belçika delegesi salondan dışarı atılır.*)

(Makino, halının kıvrımları altından Çekoslovak delegesini çıkarır.)

MAKİNO *(öfkeli)*: Hele bir daha yapın böyle bir şey, sizi tanımayız!

ÇEKOSLOVAK DELEGESİ: Ama On Dört Maddelik Barış Anlaşmasına göre-

MAKİNO: Bu maddeler henüz tartışılmadı. Sibirya'ya geri dön ve çağrılıncaya kadar Bolşevikleri öldürmeye devam et! (*Çekoslovak delege salondan dışarı atılır.*)

(Lloyd Georg, Romanyalı delegeyi yakasından tutarak ortaya çıkarır.)

ROMANYALI DELEGE: Ama bize Transilvanya'yı vaat etmiştiniz!

LLOYD GEORG (*sabırsızlıkla*): O, Wilsoncu anlamda verilmiş bir sözdü! Wilsoncu anlamda! *(Romanyalı delege salondan dışarı atılır.)*

(Bu sırada, Wilson şöminenin yanında, bacayı ocak demiriyle kurcalamaktadır. Bacadan is içinde kalmış üç kişi çıkarır. Delegeler bunları yakalar ve sürükleyerek getirir. Bunların Ermeni delege, Yugoslavya delegesi ve Polonya delegesi oldukları anlaşılır.)

ERMENİ DELEGE: Ermenistan'ın bağımsızlığını istiyoruz...

WILSON *(katı bir tavırla)*: Konferansın, bu kişinin nankörlüğünü not etmesini önerebilir miyim? Tam da şimdi, Amerika Birleşik Devletlerinde, Yardım Fonu oluşturmaya çalıştığımız sırada yapıyor bunu bize!

ORLANDO (*Yugoslav'a*): Sen ne arıyorsun burada?

YUGOSLAV DELEGE: Bizim halkımızdan binlercesi, İtalyan ordusunda savaştı.

ORLANDO: İyi ya işte, daha ne istersin!

CLEMENCEAU *(Polonyalıya)*: Dikkat et genç adam, yoksa piyanistinizi alır, yerine bir flütçü göndeririz!

(Ermeni, Yugoslav ve Polonyalı delegeler, salondan dışarı atılır.)

MAKİNO (*Wilson'a*): Birileri size sesleniyor galiba.

(Wilson gidip pencereyi açar. Orta Amerika Cumhuriyetleri delegelerinin İspanyolca bağıra çağıra hep bir ağızdan konuştukları duyulur.)

WILSON *(yüksekten atarak)*: Burada, bu savaşın temelinin ortadan kalktığını görüyoruz... Bu temel, büyük güçlerin küçüklere saldırmasıydı...

KOLOMBİYA, PANAMA, SAN SALVADOR, NİKARAGUA, GUATEMALA, SAN DOMİNGO VB. DELEGELERİ: Panama kanalının işgali necilik oluyor peki? Ni-

karagua'daki seçimleri, ne diye Amerika Birleşik Devletlerinin deniz kuvvetleri kontrol ediyor? Amerikan hükümeti, Amerikan hükümetinin kurduğu yüksek mahkemenin kararlarına niçin yan çiziyor? Niçin ABD, San Dominik Cumhuriyetini yıkıp yerine Amerikan askeri diktatörlüğü kuruyor? Nikaragua kanal yolu- Brown Kardeşler-United Fruit Şirketi- vb, vb.

WILSON: Ancak dünyanın kurtuluşu... halklar arasında tam bir barış sağlayabilir. *(Kibar bir hareketle, Latin Amerikalı delegeleri eşikten dışarı iter ve camı kapatır.)*

CLEMENCEAU *(alnından akan terleri silerek)*: Şimdi, Barış Konferansı, bütün dünyaya demokrasi getirmek için, güvenlik içinde çalışmaya hazır!

WILSON: Seçkin insan sınıfları, şimdiden sonra dünyayı yönetmeyecek, dünyanın hazinelerini artık sıradan insanlar ele geçirdi! *(Gülüşmeler.)*

MAKİNO: Bu adamın söylediklerini dinlemek için Japonya'dan kalkıp gelmeye değer miydi?

CLEMENCEAU: Sayın baylar, Almanya'nın kolunu kanadını kırmadan, alınacak tazminat miktarını hesap etmeden ve Bolşevikliğin idam fermanını mühürlemeden önce, Bay Wilson'dan On Dört Maddelik Barış Anlaşmasının bazı paragraflarını yorumlamasını isteyeceğim... Tabii, bu belgenin çok mükemmel olduğunu biliyoruz, ama kimi yerlerde endişe uyandırıyor... Rothschild bu sabah bana telefon etti...

Örneğin, saygıdeğer meslektaşımızdan, Birinci Maddenin nasıl uygulanacağını açıklamasını rica edebilir miyim? *– Barış anlaşması, bütün hazırlıklarıyla açıkça yapılacak ve bundan sonra, hiçbir şekilde özel anlaşmalara yer verilmeyecek, diplomasi çalışmaları her zaman şeffaf ve kamu oyuna açık biçimde yürütülecektir.*

WILSON: İyi ama baylar, zaten her şeyi aleni biçimde yapmıyor muyuz? Barış Konferansı düzenlediğimizi her-

kes biliyor... Özel anlaşmalara gelince, bu da halkın anlayabileceği bir şeydir. Elbette ki, bizim bu tür bir barış yapmaya niyetimiz yok. (*Hepsi alkışlar.*)

LLOYD GEORG: İkinci Madde, amiralliğin canını sıkmış biraz –*Denizlerde gemilerin seyrinin mutlak biçimde serbest bırakılması, karasularının dışında, barışta ve savaşta bu şarta uyulması zorunludur. Ancak, uluslararası anlaşmaların zorlamasıyla ve bir uluslararası eylem nedeniyle deniz trafiği tamamen yada kısmen durdurulabilir.* Bize öyle geliyor ki, bu biraz... yani, ulusların hepsinden yana bir tavır bu, ama İngiltere hariç. Ne demek istediğimi anladıysanız tabii...

WILSON: Büyük Britanya'nın İngiltere, İskoçya ve Galler'den oluştuğu gerçeği üzerine dikkatinizi çekebilir miyim? "Uluslararası" deniliyor, anlıyor musunuz? İngiltere, İskoçya ve Galler'den daha uluslararası ne olabilir? *(Delegeler neşeyle bağrışır, birbirlerinin ellerini sıkarlar, hepsi Lloyd George ile el sıkışır.)*

MAKİNO: Üçüncü Maddeye gelince –*Bütün uluslararası ekonomik engellerin, mümkün olduğu ölçüde kaldırılması ve barışı kabul eden ve bunun sürdürülmesi için işbirliğinde bulunan uluslar arasındaki ticaret koşullarına eşitlik getirilmesi...* Görüyorsunuz ya –Çin'deki çıkarlarımız – Pasifik'teki konumumuz-

WILSON: Bunların ne önemi var, değerli dostum, küçük işler bunlar. "Mümkün olduğu ölçüde" diye zararsız, kimseyi incitmeyen bir söylem getirmemiş miyim bu maddeye? Baron, siz ve ben, imkânların ne olduğunun farkındayız... Söz açılmışken, Dördüncü Maddeyi ele alalım –*Ulusal ölçekli silahlanmanın, yurt savunmasının gerekli kıldığı en alt düzeye indirilmesi için uygun garantiler verilecektir.* Niçin "yurt savunmasının gerekli kıldığı" gibi kaypak bir ifade kullandım sanıyorsunuz? (*Coşkun alkışlar.*)

LLOYD GEORGE: Bay Wilson, savaşı kimin başlattı-

ğına ilişkin açıklamalar yapmak üzere bir konferans turu düzenlemeli.

CLEMENCEAU: Beşinci Maddenin de açıklığa kavuşturulması gerekli –hani şu sömürgelerle ilgili olanı, biliyorsunuz ya-

LLOYD GEORGE VE MAKİNO: Ah! Ah!

CLEMENCEAU: Tam olarak ne anlama geliyor bu? *Bütün sömürgecilik taleplerinin özgürce, açık fikirli olarak ve kesinlikle tarafsızca düzene konulması, bu gibi sorunların ilgili halkların çıkarları doğrultusunda belirlenmesi ve statüsü belirlenecek olan hükümetin eşitlikçi talepleriyle eşit ağırlıkta olan ilkeye kesinlikle sadık kalınması temeline dayanmalıdır.* Çinlilerle zencilere uygulanamaz ki bu madde...

WILSON: Barış Konferansının amaçları doğrultusunda, Arnavutlara Moğol Hititleri gözüyle bakmasak olmaz mı?

LLOYD GEORGE (*kuşkulu*): Ama İrlandalılar-

WILSON (*düşünceli*): New York'taki İrlandalı oyları yabana atılmaz. Üçüncü bir dönem başkan seçilmek için kampanya başlatacak olursam-

LLOYD GEORG: İrlandalılar sığ düşüncelidir.

WILSON (*canlanarak*): "İlgili halk" kavramına parmak basabilir miyim? İrlanda söz konusu olduğunda, "ilgili halk" hangisidir? Tabii ki İngilizler – bu konu İngilizleri çok yakından ilgilendirir.

LLOYD GEORG (*hayranlıkla*): Keşke ben de profesör olarak yetiştirilseydim!

WILSON: Bu noktada, müsaadenizle dikkatinizi bir konu üzerine çekmek istiyorum. Birleşik Devletler bazı –eee, şey- "evlatlıklar" edinmeye çalışıyor. Siz beyefendileri, Zenciler ve Doğulular konusunda rahatlattım, siz de benim listeye Latin Amerikalılarımızı eklememe razı olursanız, adalet yerini bulur...

CLEMENCEAU: Ne demek, tabii.

ÖTEKİLER: Elbette, seve seve razı oluruz.

MAKİNO (*çekinerek*): Nazik bir konu bu, ama hükümetim bununla yakından ilgileniyor-

LLOYD GEORGE: Benimki de-

MAKİNO: Pasifik'teki Alman sömürgeleri-

CLEMENCEAU: Afrika'dakiler de-

LLOYD GEORG *(soğuk bir tavırla)*: Afrika'daki Alman sömürgeleri mi? Yanlışınız var galiba. Ben böyle bir şey hatırlamıyorum...

MAKİNO: Birliklerimiz, Kiau-Çao adında bir yeri ele geçirdi.

CLEMENCEAU: Ama Çin'de bu yer, öyle değil mi?

MAKİNO (*uysalca*): Yo, hayır, Almanya'da.

WILSON: Baylar, eski yöntemlere geri dönmeyelim. Kesin hükümlere vardım – yani, benim kafamda kesinleşti bunlar. Örneğin, "Hiçbir ulus soyulmayacak... çünkü tek tek ülkelerin sorumsuz yöneticileri, çok büyük ve telafisi olanaksız yanlışlar yaptılar," dedim.

(*Hepsi şaşkınlıkla ona bakar.*)

ORLANDO: Öyleyse bu işi kimin yapmasını öneriyorsunuz?

WILSON (*yumuşak bir ses tonuyla, gülümseyerek*): Uluslar Birliği gerçekleştirecek bunu... Uluslar Birliği, Alman sömürgelerini ele geçirecek.

LLOYD GEORG: Saçma! Bunu kabul etmiyorum-

MAKİNO: Japon hükümeti geri adım atmayacaktır-

WILSON: Bir dakika, bir dakika, baylar! Uluslar Birliği, sömürgeleri ajanlarına devredecek –bir kelime uydurdum –mandalıklar- sizler mandalıkların yöneticilerisiniz-

LLOYD GEORG: Uluslar Birliğine karşı mı sorumlu olacağız? Asla!

WILSON: Bir anlamda öyle! Wilsonculuk diye işte buna derim ben. Uluslar Birliği, bu sömürgelerin yönetimi için bazı kurallar koyacaktır. Her beş yüz yılda bir manda-

lıklar Uluslar Birliğine rapor verecektir. Bizler, mandalıkların yöneticileriyiz – bizler, Uluslar Birliğiyiz.

(*Delegeler kucaklaşır.*)

MAKİNO (*Lloyd George'a*): Peki, Pasifik ne olacak?

LLOYD GEORG: Biz sporcu bir milletiz, Baron. Bir çift tavla zarınız var mı?

(*Hepsi derhal ceplerinden tavla zarları çıkarırlar.*)

LLOYD GEORGE: Teşekkür ederim, ama kendiminkileri tercih ederim.

MAKİNO: Ben de kendiminkilere alışığım.

(Telefon çalar, Clemenceau cevap verir.)

CLEMENCEAU (*Wilson'a*): Gompers seni arıyor. Kral George'un tebriklerini iletiyor ve Barış Konferansının işçiler konusunda ne yapacağını öğrenmek istiyor.

(Wilson telefona gider.)

WILSON: İyi akşamlar, Samuel. Evet, farkındayım. Toplumsal yapı, dünyanın büyük emekçi sınıflarına dayanıyor, herkes gibi ben de buna inanıyorum. Bütün ülkelerin emekçi sınıfları, ruh birliği bilinci içinde, dünyada kamuoyunu etkilemek için her şeyden fazlasını yapmıştır. Bu, tek bir ulusun kamuoyu değil, hatta bir kıtanın kamuoyu da değil, tüm insanlığın görüşüdür. Hepinizi candan yürekten selamlarım, Woodrow Wilson. Bunu basına ver. Güle güle. (*Telefonu kapatır.*)

LLOYD GEORGE *(saatine bakarak)*: Biraz acele edemez miyiz, değerli dostlarım? Altı kralla akşam yemeği randevum var.

CLEMENCEAU: Altıncı Madde, biliyorsunuz, hepsinden önemli. Bu madde, Rusya ile ilgili-

(Ahlar, oflar, kaba ve öfkeli sesler ve dört dilden sataşmalar.)

CLEMENCEAU (*okur*): *"Bütün Rus topraklarının boşaltılması..."* Yani Almanlar tarafından mı?

WILSON: Cümlenin anlamı tam olarak bu değil. Temel-

de, Almanlar çekilirse, Rus topraklarını yine Ruslar işgal edebilir...

LLOYD GEORGE: Demek ki, Rusya'yı herkes terk etmeli, yalnızca yabancılar ve Rus soyluları kalmalı orada.

CLEMENCEAU (*okumaya devam eder*): "*-ve Rusya'yı etkileyen benzeri sorunların böylece çözümlenmesi, öteki ulusların en iyi ve en özgür işbirliğini ve böylece kendi siyasi gelişimini ve ulusal siyasetini, kimsenin müdahalesi olmaksızın ve kimse tarafından engellenmeksizin, bağımsızca belirleme fırsatı sağlayacaktır.*" Tabii, demek istemiyorsunuz ki-

WILSON: Hayır, onu demek istemiyoruz.

CLEMENCEAU (*devam eder*): "*-ve özgür ulusların pençesine* –özür dilerim, yanlış okudum- *özgür ulusların birliğine kendi seçtiği kurumlar aracılığıyla girebilir ve içten gelen bir memnunlukla kabul edilmenin ötesinde....*" Özür dilerim ama, bu belgede çok fazla "bağımsızca belirleme" ve "kendi seçtiği kurum" geçmiyor mu?

WILSON: Tam tersine, eğer dünya halklarının şimdiki ruh halinin farkındaysanız, sanırım günümüzde bu formülü mümkün olduğunca sık tekrarlamanın yararı da gözünüzden kaçmamıştır.

CLEMENCEAU (*devam eder*): "*...memnunlukla kabul edilmenin ötesinde, kendisinin istediği yada ihtiyaç duyduğu her türlü yardım da yapılacaktır.*" Bundan ne anlamalıyım?

MAKİNO: Omsk hükümeti halihazırda votka üretiyor. Öğrendiğimize göre, Rusya'nın ihtiyaç duyduğu tek şey, kendilerine yeni bir çar bulmak; bunu da mümkün olduğunca hızlı gerçekleştirmeye çalışacağız.

CLEMENCEAU: Anlıyorum. Sanırım, belki de-

WILSON: Ah, hayır. Avrupa diplomasisinin amatörce niteliği üzerine yorum yapabilir miyim? Bizde, görüşlerin-

den dolayı on beş bin kişiyi hapse atmak ve buna konuşma özgürlüğü adını vermek kimseyi şaşırtmaz.

CLEMENCEAU (*okur*): "*Kardeş uluslarla anlaşma, Rusya'ya gelecek aylarda onların iyi niyetlerini test etme, kendi çıkarlarından farklı olarak, bu ülkenin ihtiyaçlarının ne derecede anlaşıldığını sınama, ve zekice, fedakarca sempatilerini deneme fırsatı verecektir.*" Burada, Fransa'da böyle şey olmaz. Ruslarda bağlı kalan milyarlarca paramız-

WILSON: Metinde geçen sıfatların ucuzluğuna dikkatinizi çekebilir miyim?

MAKİNO: Ama kullandığınız isimler pahalıya patlıyor ve can sıkıyor. Biz Rusya ile ne yapabileceğiz?

LLOYD GEORGE: Dışarıda, holde bir sürü Grandük toplanmış, bekleşiyor. Belki de onlara sorabiliriz.

WILSON: Olmaz öyle şey! İçlerinden bazılarına Bolşeviklik bulaşmış olabilir –kimse bağışık değildir bu hastalığa karşı. Kim bilir, belki bizim içimizde bile- (*Hepsi titrer*). Rusya hakkındaki gerçekleri öğrenirsek, onlar bizim alacağımız kararı da etkileyebilirler.

CLEMENCEAU: Diyelim ki Rusya savaşan hiziplere ayrıldı, hepsinin Amazon Nehrinin kaynağında toplanacak bir konferansa temsilci göndermelerini isteyelim-

WILSON (*kafasını sallar*): Bir gelişme var sizde. "Birleşik büyük devletlerin temsilcileriyle en özgür ve en açık yollardan konferans yapmak..."

ORLANDO: Bolşevikler güzel konuşuyor...

CLEMENCEAU: Bırakın konuşsunlar. Amazon nehrinin kaynağında, onları duyan olmaz.

WILSON: Böyle bir durumda, diplomasi "açıkça ve kamu oyunun gözü önünde" yapılabilir.

ORLANDO: Peki, öteki hizipler ne olacak?

CLEMENCEAU *(zafer kazanmışçasına)*: Öteki hizipler biziz!

(*Saat beşi çalar.*)

LLOYD GEORGE *(yerinden fırlayarak)*: Tanrım! Daha altıncı maddedeyiz. Bu hızla gidersek, üç günde hiçbir yere varamayız, dönüp memleketlerimize gitmekten başka yapabileceğimiz bir şey kalmaz.

MAKİNO (*hayallere dalmıştır*): Paris'i de çok sevmiştim.

LLOYD GEORG: On İkinci Madde konusunda bir iki kelime söylemek istiyorum. Belçika ile ilgili bu madde, biliyorsunuz. *"Belçika'nın egemenliğini sınırlandıracak herhangi bir girişimde bulunulmayacaktır,"* denilmiş. Bu kadarı biraz fazla, öyle değil mi? Buna izin veremeyiz-

WILSON: Bu da Uluslar Birliğini ilgilendiren bir sorun. Uluslar Birliği bu tür sorunları çözmek için kurulmuyor mu?

CLEMENCEAU: Peki, ya Sekizinci Madde, Alsace-Lorraine ile ilgili olanı? Umarım, Alsace-Lorraine'e "kendi kaderini belirleme hakkı" tanımak gibi çılgınca bir düşünceye kapılmamışsınızdır.

WILSON: Evet, böyle bir düşüncemiz var -Alman yanlıları haricinde, hepsi için.

CLEMENCEAU: Ama bu paragrafın dili yanlış yorumlanmaya açık. Kötü bir emsal de oluşturabilir. Biliyorsunuz, Saar Vadisini ilhak etme niyetimiz var, orada hiç Fransız yoktur...

WILSON: Baylar, özür dilerim ama sanıyorum temel maddeyi –On Beşinci Maddeyi gözden kaçırdınız. Bu paragrafı öylesine laf ebeliğine boğdum ki, şu andan itibaren hiç kimse, hiçbir şey anlayamaz bundan. Dikkatinizi bir gerçeğin üzerine çekmek isterim: *Programın hiçbir yerinde, ilhak ilkesine karşı olduğumu açıklamadım.*

(*Çılgınca bir coşkunluk.*)

ORLANDO: Peki, ya Dokuzuncu Madde? – *"İtalya'nın sınırları yeniden düzenlenirken, açıkça tanınmış olan milli sınır çizgileri esas alınacaktır."*

WILSON: Görüyorsunuz ya, hangi milliyetin sınır çizgileri olduğunu belirtmemişim...

LLOYD GEORG: Gitmem lazım. Geriye ne kaldı?

CLEMENCEAU: Sadece Avusturya-Macaristan, Balkanlar, Türkiye ve Polonya.

ORLANDO: Bunlara yarın, yarım saatlik bir zaman ayıralım.

MAKİNO: Amerikalı meslektaşımızın bir basın açıklaması yazmasını önerebilir miyim?

LLOYD GEORG (*Makino'ya*): O bunu yaparken, Alman sömürgelerinin dostça bölüşülmesi konusunda ne düşündüğünüzü söyler misiniz?

MAKİNO: Bu, beni çok mutlu eder.

(Tavla zarlarını çıkarırlar ve Wilson bir kağıt parçasına bir şeyler yazarken, zar atarlar.)

LLOYD GEORGE: Dokuzlu! Şeytanımız bol olsun! Ne için zar atıyoruz? Caroline Adaları için mi?

MAKİNO: Caroline Adaları için! Yedili geldi! Siz atın şimdi!

LLOYD GEORGE *(parmaklarını şaklatır)*: Haydi güzellerim! Hoop! İkili!

MAKİNO: Haydi yavrum! Aaa, on birli-

LLOYD GEORGE: Siz kazandınız! Şimdi nesine oynayacağız? Kiau Chao'ya mı?

MAKİNO: Marshall adalarına.

LLOYD GEORGE: Peki, Marshall Adaları olsun! Haydi, kemikleri takırdatalım da bakalım şansımıza ne çıkacak!

(*Oynarlar.*)

WILSON: Tamam, bitirdim. Okuyayım mı? Onlar aralarında anlaşıyor.

WILSON (*okur*): "Başkan Wilson, bugün Barış Konferansında yeni bir siyasi zafer kazandı. Felaket tellallığı yaparcasına ortaya atılan uğursuz tahminlere karşın, başkanın

açık sözlülüğü ve güzel konuşması, Birleşik Devletler hükümetinin savaşa girerken gösterdiği, fedakarlığa dayalı iyi niyetle de desteklenerek, öteki büyük devletlerin temsilcilerine karşı tam bir zafere erişilmesini sağladı. Şimdi, delegeler arasında tam bir uyum hüküm sürmekte."

(O anda, kapı açılır ve bir hizmetli salona girer.)

HİZMETLİ: Başkan Orlando'ya acele bir telgraf!

ORLANDO (*telgrafı açar ve yavaşça okur*): "İtalya'da devrim zafere ulaştı. Roma, Sovyetlerin eline geçti."

(*Hepsi yıldırımla vurulmuş gibi kalakalır.*)

(*Bir hizmetli girer.*)

HİZMETLİ: Başkan Wilson'a çok acele bir telgraf!

WILSON *(telgrafı alır ve yavaşça okur):* "Savaş ilan etmeden Rusya'yı işgal etmekle suçlanıyorsunuz."

(İçerdekiler şaşkın şaşkın bakışırken, bir başka hizmetli girer.)

HİZMETLİ: Başkan Lloyd George'a yıldırım bir telgraf!

LLOYD GEORGE (*okur*): "İngiltere'de savaş karşıtı ve Rusya Devrimi yanlısı, sosyalist Sylvia Pankhurst başbakan oldu. Yurda dönmekte acele etmeyin." *(Dördüncü hizmetli girer.)*

HİZMETLİ: Baron Makino'ya bir yıldırım telgraf!

MAKİNO *(okur)*: "Japonya'da pirinç bulamayan öfkeli halk, Mikado'ya saldırdı."

CLEMENCEAU (*birdenbire*): Susun! Dinleyin! *(Hepsi dinler. Uzaktan karmakarışık gürültüler gelmekte ve gittikçe yaklaşmaktadır. Büyük bir koronun "Carmagnole" şarkısını söylediği işitilir. Paris halkı, Orsay Sarayına doğru yürümektedir.)*

ORLANDO: Bundan sonraki tren kaçta kalkıyor, biliniz var mı?

MAKİNO: Nereye giden treni soruyorsunuz? (*Susarlar.*)

LLOYD GEORGE: İstikrarlı bir yönetim altında yaşamayı özledim.

WILSON: Bence, günümüzde tek bir istikrarlı yönetim var, o da Moskova'da.

ORLANDO: Buradan çıkmak için bir arka kapı var mı?

MAKİNO: Fakat daha işimiz bitmedi ki!

WILSON (*neşeli*): Şimdiden cesaretimizi yitirmeyelim! Her dilde, kelimeler yalnızca kelimelerdir –kuşkusuz, Ruslar da insandır en sonunda. Ben henüz konuşma yeteneğimi yitirmedim...

(Hepsi arka arkaya pencereden kaçarlar. Saat altıyı çalar.)

PERDE YAVAŞÇA İNER.

1919

İleri Atılış

8 Kasım Perşembe...* Heyecanın ve kargaşanın doruğa vardığı kentin üstünde güneş doğdu, bütün halk fırtınanın uzun, derin soluklarıyla soluyor. İlk bakışta her şey durgun görünüyordu; yüz binlerce insan alıştığı saatte yatıp kalkmış, sabahın erken saatlerinde herkes işine gitmişti. Petrograd'da tramvaylar işliyordu, dükkanlar ve lokantalar açıktı, tiyatrolar dolup taşıyordu, her yerde bir resim sergisinin afisi asılıydı... Günlük yaşamın karmaşık ritmi –savaş zamanlarında bile hareketliydi yaşam- değişmemişti, her şey eskisi gibiydi. Toplumsal düzenek kadar, canlılık bakımından insanı şaşırtan bir şey yoktur. Toplum en büyük felaketlerden birine uğrasa bile, dayanır, beslenmekten, giyinmekten, eğlenmekten geri kalmaz.

Her tarafta Kerenski** hakkında söylentiler dolaşıyor,

[*. John Reed, daha sonra adı Leningrad olarak değiştirilen Petrograd'a, 1917 Eylülünde gitmişti. 8 Kasım gününe kadar, *Dünyası Sarsan On Gün*'de anlattığı ve "İnsanlık tarihinin en önemli olaylarından biri... Bolşeviklerin iktidara geçişi dünya çapında büyük bir olaydır," diye sözünü ettiği mücadelenin temellerini incelemiştir.

**. Metinde geçen özel isimlerin ve yabancı kelimelerin açıklanışı >

cepheyi ayaklandırdığı, büyük bir orduyla başkent üzerine yürüdüğü söyleniyor.

Kendisini engelleyecek bir güç kalmayınca, askeri Devrimci Komite durmaksızın emir, kararname, çağrı yağdırmaya başladı.

Kornilov'un Petrograd'a getirilmesi emredilmişti. Geçici hükümet tarafından hapse konulan Köylü Toprak Komiteleri üyeleri salıverildi. Orduda idam cezası kalktı. Hükümetin emrinde çalışan memurların işlerine devam etmeleri emredildi, işlerini bırakırlarsa şiddetle cezalandırılacaklardı. Yağma, gasp ve spekülasyon yasaklandı, bunların cezası ölümdü...

Öte yandan çeşit çeşit duyurular duvarlara yapıştırılıyor, bildiriler elden ele dolaştırılıyor, gazetelerde küfürler, hakaretler, felaket tellallığı gırla gidiyordu. Yazılı basının savaşı başlamıştı, çünkü bütün öteki silahlar Bolşeviklerin elindeydi.

O gün öğleden sonraki saatlerde, Nikolay Salonunda, bütün muhalif grupların toplandığı yüksek amfide, fırtınalı bir Duma toplantısına tanık oldum. Beyaz saçlı ve sakallı, görkemli bir ihtiyar olan Belediye Başkanı Şrayder, Beledi-

şöyledir: *Aleksandr Kerenski*, karşı devrimci, geçici hükümetin başbakanı; *Lavr Kornilov*: Kerenski'nin emrinde, karşı devrimci bir ordu komutanı; kent *Duma*'sı, belediye meclisi; *Ataman Kaledin*, karşı devrimci Kazak gruplarının askeri lideri; *Kadetler*, 1917'de ilk geçici Rus hükümetini kuran, Anayasal Demokratların kısaltılmış adı; *Smolni Enstitüsü*, eskiden Rus aristokratlarının kızlarının eğitilmesi için açılmış bir okuldu, devrimden sonra Bolşeviklerin karargahı oldu; *Kurtuluş Komitesi*, karşı devrimci bir grup; *Sovyetler Kongresi*, işçi ve asker temsilcilerinin meclisi; *Tsik*, Tüm Rusya Sovyetleri Merkez Yürütme Komitesinin kısaltılmış adı; *Kızıl Muhafızlar*, silahlı fabrika işçileri; *Yunkerler*, silahlı karşı devrimci güçlerin bir bölümünü oluşturan askeri okul öğrencileri; *Beyaz Muhafızlar*, çarlık yanlısı subaylar tarafından yönetilen, karşı devrimci güçler.]

ye adına olayları protesto etmek için, önceki gece Smolni'yi yaptığı ziyareti anlatıyordu...

Yeni haberler aldık. Kaledin kuzeye doğru yürüyordu. Moskova Sovyeti, Askeri Devrimci Komite kurmuş, mühimmat deposunu ele geçirmek ve işçileri silahlandırmak için şehir komutanı ile görüşme yapıyordu.

Bu olaylara, akıl almaz söylentiler, uydurma haberler ve yalanlar karışıyordu. Örneğin, zeki ve genç bir Kadet, bizi bir kenara çekti ve kışlık Sarayın nasıl ele geçirildiğini anlattı.

"Bolşevikler, Alman ve Avusturyalı subaylar tarafından yönetiliyordu," dedi.

Biz nezaketimizi bozmadan:

"Ya, demek öyle oldu?" dedik, "Siz bunu nasıl öğrendiniz?"

"Orada bir arkadaşım vardı, o her şeyi görmüş."

"Onların Alman subayı olduğunu nerden bilmiş?"

"Üstlerindeki Alman üniformalarından..."

Böyle yüzlerce saçma sapan hikaye anlatılıyordu. Bunlar anti-Bolşevik basında yer almakla kalıyor, aklı başında insanlar arasında da ağızdan ağza dolaşıyordu...

Smolni'de hava her zamankinden gergin. Karanlık koridorlarda yine adamlar koşuşuyor, silahlı işçi müfrezeleri devriye geziyor, liderler, koltuk altlarında dosyalarıyla telaşla oradan oraya koşarken, çevrelerini saran arkadaşlarıyla, emirleri altındaki adamlarla konuşuyorlar... Kendinden geçmiş insanlar, uykusuzluktan, yorgunluktan bitkin, sakalları uzamış, üstleri başları kirli; ama tek bir amaca yönelmişler ve var hızlarıyla o hedefe doğru yol alıyorlar. Yapacakları o kadar çok şey vardı ki! Hükümeti teslim alacaklar, kenti örgütleyecekler, garnizonu kontrol altında tutacaklar, Duma ve Kurtuluş Komitesiyle mücadele edecekler, Almanların ülkeyi işgal etmesini önleyecekler, Kerenski ile yapılacak savaşa hazırlanacaklar, yaşanan olayları öteki

kentlere haber verecek ve Arkangelsk'ten Vladisvostok'a kadar propaganda yapacaklardı...

Kongrenin [Sovyetlerin Kongresi], saat birde başlaması gerekiyordu aslında. Büyük toplantı salonu dolalı çok olmuştu. Saat yediye yaklaşmıştı ama Başkanlık Divanı hâlâ oluşamamıştı. Bolşeviklerle Sol Sosyalist Devrimci fraksiyonlar, kendi salonlarında toplanmış, tartışma yapıyorlardı...

Biraz sonra, biz geniş holdeki basın masasında otururken, burjuva gazetelerine yazılar yazan bir anarşist bana dışarı çıkıp etrafa bir göz atmayı, Başkanlık Divanına ne olduğunu öğrenmeyi önerdi. *Tsik* ofisinde de, Petrograd Sovyeti bürosunda da hiç kimse yoktu. Smolni binasının her yerini dolaştık, bütün odalara girdik çıktık. Kongreyi yönetecek olanların nerede olduğunu bilen birini bulamadık. Bu dolaşmamız sırasında, arkadaşım bana katıldığı eski devrimci hareketleri, Fransa'daki uzun ve hoş sürgünlük dönemini anlattı.

Saat tam 8.40'ta, salondan gelen tezahürat seslerinden Başkanlık Divanının kongre salonuna geldiğini anladık. Aralarında Lenin –Büyük Lenin- de vardı. Devrimin lideri kısa boylu, sağlam yapılı bir adam; dazlak ve büyük kafası omuzlarından aşağı doğru eğiliyor. Küçük gözlü, geniş ağızlı ve iri çeneli. O sıralarda sakalını kestirmişti, ama eskiden bıraktığı ve daha sonra ünlü olacak sakalı yeniden belirmeye başlıyordu. Eski bir elbise giymişti, pantolonu fazla uzundu. Bu adam, halktan tarihte pek az lidere nasip olacak bir sevgi ve saygı görüyordu.

Don Havzasındaki kömür madenlerinden gelen bir delege, Kaledin'e karşı önlem alınmasını, Kaledin'in başkente yapılan kömür ve besin maddeleri sevkiyatını kesebileceğini söyledi. Cepheden gelen birkaç asker, alaylarından sevgi ve kutlamalar getirdiklerini anlattı. Şimdi Lenin, kürsünün kenarına tutunmuş beklerken, kalabalığın üzerinde gezdir-

diği gözlerini kırıştırıyor. Dakikalarca süren tezahürata aldırmaz görünüyor. Alkışlar kesilince, sadece şunu söyledi: "Şimdi, sosyalist düzeni kurmaya başlamalıyız." Yeniden, alkışlar ve bağrışmalarla, kulakları sağır edecek bir tezahürat başladı.

"Yapmak zorunda olduğumuz ilk iş, barışı gerçekleştirmek için gerekli, pratik önlemleri almaktır. Savaşan bütün ülkelerin halklarına, Sovyetlerin şartlarına uygun barış yapmalarını önereceğiz. İlhak yok, tazminat yok. Bütün ülkelere kendi kaderlerini tayin hakkı tanınacaktır. Verdiğimiz sözleri tutacak, bütün gizli anlaşmaları açıklayacak ve bunları reddedeceğiz. Savaş ve barış sorunu apaçık anlaşılabilen bir konudur, hiçbir giriş yapmaya gerek kalmadan, savaşa katılan bütün ülkelerin halklarına bildirinin taslağını hemen okuyabilirim."

Gülümser gibi görünen büyük ağzı, konuşurken daha da geniş açılıyordu; sesi boğuktu, ama yine de kulağa hoş geliyordu, sanki yıllar boyu konuşmaktan kısılmış gibiydi. Tekdüze konuşmasını sürdürdü, sonsuza dek böyle konuşmaya devam edebileceği etkisi yaratıyordu. Sözlerini vurgulamak için biraz öne eğildi. El kol hareketleri yapmıyordu. Önünde bin kadar kişi, yüzlerini ona çevirmiş, konuşmasını hayranlıkla dinliyordu.

Alkış sağanağı dindiğinde, Lenin yeniden konuşmaya başladı:

"Kongreye bildiriyi onaylamasını öneriyoruz. Hem hükümetlere, hem de halklara çağrıda bulunuyoruz, çünkü savaşa katılan ülkelerin yalnızca halklarına çağrı yaparsak, barışın gerçekleşmesi gecikebilir. Barış şartları, ateşkes sırasında saptanacak ve kurucu meclis tarafından onanacaktır. Bu kanlı savaştan sonra halklara, olanaklar elverdiğince uzun bir dinlenme ve temsilcilerini seçme zamanı vermek amacıyla, ateşkes için üç aylık bir süre belirledik. Emper-

yalist hükümetler barış önerimize karşı çıkacaklardır –bu konuda kendimizi aldatmak niyetinde değiliz."

Sözlerini bitirirken, "6-7 Kasım devrimi," dedi, "toplumsal devrimler çağını açmıştır... Barış ve sosyalist devrim adına yürütülen işçi hareketi zafere erişecek ve kendi alınyazısını gerçekleştirecektir."

Bütün bu söylenenlerde, sakin ama güçlü bir hal vardı; insanların ruhunu sarsıyordu. Lenin konuştuğu zaman, niçin herkesin ona inandığını anlamak zor değildi.

Çoğunluğun oyuyla, yalnızca siyasi fraksiyon temsilcilerinin konuşmasına izin verilmesi ve bu konuşmaların on beş dakikayla sınırlandırılması kararlaştırıldı.

Önce Karenin kürsüye gelip Sol Sosyalist Devrimciler adına söz aldı: "Bizim hizbimizin bildiri metninde değişiklik önermesi olanaksızdır. Bu, Bolşeviklerin imzasını taşıyan özel bir belgedir. Ancak, bildirgeye kabul oyu vereceğimizi, çünkü özünde aynı görüşte olduğumuzu bildireyim..."

Uzun boylu, kambur ve miyop bir adam olan Kramazov, Sosyal Demokrat Enternasyonalciler adına konuştu. Bu adam, sonraları muhalefetin soytarısı adıyla ünlü olacaktı. Kramazov şunları söyledi: "Yalnızca, sosyalist partilerden oluşan bir hükümet, böyle önemli bir harekete girişme yetkisine sahip olabilir. Sosyalist bir koalisyon kurulsaydı partimiz, bütün bu programı destekleyecekti. Bu olmadığına göre, ancak bir kısmını onaylayabiliriz. Bildirgeye gelince, Enternasyonalciler temel noktalarda, Bolşeviklerle tam anlamıyla fikir birliği içindedir..."

Artan tezahürat arasında, konuşmacılar ardı ardına kürsüye geldi. Ukraynalı Sosyal Demokratlar destek oyu vereceklerini açıkladılar; aynı şekilde, Halkçı Sosyalistler, Polonyalı Sosyal Demokratlar, Polonyalı Sosyalistler bildiriyi desteklediler –Polonya Sosyalistleri, sosyalist bir koalisyonu tercih ettiklerini açıkladılar- Letonyalı sosyal Demok-

ratlar da bildiriyi destekledi. Bir konuşmacı, "Dünya devriminin öncülüğünden", bir başkası "Bütün dünya halkları ailesinin yeni kardeşlik çağından" söz etti. Bir üye kendi adına söz istedi ve kürsüye geldi. "Bir çelişki var," dedi. "Önce, ilhaksız ve tazminatsız bir barış öneriyorsunuz. Sonra da tüm barış önerilerini inceleyeceğiz, diyorsunuz. İncelemek, kabul etmeye yanaşmak anlamına gelmez mi?"

Lenin ayağa kalktı: "Adilane bir barış istiyoruz, ama devrimci bir savaştan da korkumuz yok... Emperyalist hükümetler çağrımıza cevap vermeyebilirler – ama ültimatom vermekten yana değiliz, çünkü bir ültimatom kolayca reddedilir... Eğer Alman proletaryası, bizim her türlü barış önerisine açık olduğumuzu anlarsa, bu belki de bardağı taşıran damla olur ve Almanya'da devrim patlak verebilir...

Barış koşullarını incelemeye razıyız, ama bu ileri sürülecek bütün barış koşullarını kabul edeceğimiz anlamına gelmez... Kimi şartlarımız için sonuna kadar savaşacağız, ama ötekiler için, belki de kimi şartlarımız nedeniyle, savaşa devam etmek olanaksızlaşacak... Her şeyden önemlisi, bu savaşın bitmesini istiyoruz..."

Birden ortak bir itkiyle, hepimiz ayağa kalkıp hep bir ağızdan Enternasyonali söylemeye başladık. Ak saçlı bir asker çocuk gibi hıçkıra hıçkıra ağlıyordu. Sesimiz salonu dolaştı, pencere ve kapıları sarstı, sonra sakin göğe doğru yükseldi. Yanımdaki genç işçi, "Savaş bitti! Savaş bitti!" diyor, yüzü sevinçten ışıldıyordu. Gürültü kesilince, bir tür tuhaf sessizlik içinde beklerken, arka sıralardan bir ses: "Yoldaşlar! Özgürlük uğruna canlarını verenleri unutmayalım!" diye bağırdı. Ağıtı söylemeye başladık, ağır tempolu, hüzünlü ama yine de zafer havasında, Ruslara özgü ve çok dokunaklı bir ezgiydi.

Mars Alanındaki Kardeşlik Mezarlığında yatan Mart eylemleri şehitleri bugün için ölmüştü, binlerce, binlerce insan hapishanelerde, sürgünde, Sibirya maden ocaklarında

bugün için ölmüştü. Beklenen gün, onların yada aydınların beklediği şekilde gelmemişti, ama gelmişti – sertti, güçlüydü, formüllere bürünmeye sabredemiyor, duygusallığa yer vermiyordu; *gerçekti*...

MOSKOVA

16 Kasım akşamı, iki bin Kızıl Muhafızın Zagorodni Prospekt bulvarından aşağı yürüyüşlerini izledim. Önlerinde bir bando gidiyor, *Marseillaise*'i çalıyordu. Günün anlamına ne kadar uygundu bu marş. İşçi saflarının üstünde kan kırmızısı bayraklar dalgalanıyordu. "Kızıl Petrograd"ı savunmuş olan kardeşlerini karşılamaya gidiyorlardı. Akşam karanlığında, erkek ve kadınlar ayaklarını yere vura vara yürüyor, uzun süngüleri havada sallanıyordu. Kortej yarı aydınlık, kaygan bir çamurla kaplı caddelerin iki yanına birikmiş, sessiz burjuva kalabalığının arasından geçti. Burjuvalar dudak büküyor, ama bir yandan da korkuyorlardı.

Herkes Bolşeviklere karşıydı – işadamları, spekülatörler, yatırımcılar, toprak sahipleri, subaylar, siyasetçiler, öğretmenler, öğrenciler, serbest çalışanlar, dükkancılar, memurlar. Öteki sosyalist partiler Bolşeviklerden nefret eder, büyük bir kin beslerdi. Sovyetlerden yana, işçiler, denizciler, bütün morali bozulan askerler, topraksız köylüler ve pek az aydın saf tutuyordu.

Umutsuz sokak savaşlarının sürüp gittiği Rusya'nın en uzak köşelerinden Kerenski'nin yenilgi haberi geldi, zafere ulaşan proletaryanın kükreyişi dalga dalga yankılandı. Kazan, Saratov, Novgorod ve Vinnitza'da sokaklardan kan selleri akmıştı. Moskova'da ise Bolşevikler, toplarını burjuvazinin son kalesine, Kremlin'e çevirmişlerdi.

"Kremlin bombalanıyor!" Petrograd sokaklarında bu haber ağızdan ağıza dolaşırken, duyanları korkuyla titretti. "Beyaz ve parlak" Moskova'dan gelen yolcular, korkunç

hikayeler anlatıyorlardı. Binlerce insan öldürülmüş, Tverskaya ve Kuznetski Most yanıyormuş, Vasili Blajenni kilisesi, artık üzerinden duman tüten bir harabeymiş, Uspenski Katedrali çöküyormuş, Kremlin'in Spaskaya kapısı yıkılmak üzereymiş, Duma yerle bir edilmiş...

O günden sonra iki gün boyunca, kent Bolşeviklerin yönetiminde kalmış, mahzenlerde saklanan kent sakinleri ölülerini aramak için korkarak dışarı çıkıyor, sokaklarda kurulan barikatlar kaldırılıyormuş. Yine de, Moskova'nın yakılıp yıkılmasına ilişkin daha da korkunç haberler gelmeye devam ediyordu. Biz de, anlatılan bu korkunç hikayelerin etkisiyle, oraya gitmeye karar verdik.

Petrograd Askeri Devrimci komitesi, geçen hafta, demiryolu işçilerinin yardımıyla, Nikolay Demiryolunun kontrolünü ele geçirmiş, trenlere doluşan denizci ve Kızıl Muhafızları güneybatıya göndermişti... Smolni'den geçiş kağıdı çıkardık, bu izin kağıtları olmadan kimse başkentin dışına çıkamıyordu... Tren istasyona çekildiğinde, içi yiyecek dolu, kocaman sırt çantalarıyla üstü başı perişan bir yığın asker, kapılara saldırdı, camları kırdı, kompartımanlara, koridorlara doluştu, hatta vagonların üstüne tırmandılar. Üçümüz, güç bela bir kompartımana sığışmayı başarmıştık, ama oraya da yirmi kadar asker doldu... Yalnız dört kişilik oturma yeri vardı; tartışma çıktı, kondüktör de bizden yana tavır aldı. Askerler gülüştüler, birkaç *burjuy* (burjuva) yüzünden rahatlarını feda mı edeceklerdi? Ama, Smolni'den aldığımız kağıtları gösterdiğimizde, bize karşı tutumları değişti...

Akşam saat yediye doğru, istasyondan yola çıktık. Upuzun treni, odunla çalışan küçük, güçsüz bir lokomotif çekiyordu. Ağır ağır, dura kalka gidiyordu tren, vagonların üzerindeki askerler topuklarıyla tempo tutarak, acıklı köy türküleri söylüyordu. Koridor tıkış tıkıştı, aradan geçmek olanaksızdı. Heyecanlı, siyasi tartışmalar bütün gece devam etti. Kondüktör, arada sırada alışkanlıkla bilet soruyordu;

oysa bizden başka kimsede bilet yoktu. Yarım saat boşu boşuna uğraştı kondüktör, sonra umutsuzca ellerini iki yana açarak çıktı gitti, bir daha da görünmedi. Kompartıman havasızdı, duman ve pis kokulardan nefes alınmıyordu. Eğer camlar kırık olmasaydı, o gece havasızlıktan boğulacaktık.

Sabah uyandığımızda, her taraf bembeyaz olmuştu. Keskin bir soğuk vardı. Öğleye doğru, bir köylü kadın kolunda ekmek dolu bir sepet ve elinde ılık, kahveye benzer bir içecek dolu büyük teneke kapla trene bindi. Sonra, hava kararana kadar, tıklım tıklım dolu trenin ikide bir durarak yine aniden hızlanması, istasyonlara vardığında aç kalabalığın aşağı atlayıp zaten az yiyecek bulunan büfelerde ne varsa silip süpürmesi dışında bir şey olmadı...

Moskova istasyonu ıssızdı. Görünürde araba da yoktu. Caddenin birkaç blok aşağısında, küçük bir kızakta uyuyan *izvosçik*'i (arabacı) uyandırdık. "Bizi şehrin merkezine kaça götürürsün?"

Kafasını kaldırdı, "Beyefendiler, otellerde yer bulamazlar ki..." dedi, "ama size yüz rubleye etrafı gezdiririm." Devrimden önce bu iki rubleydi, itiraz ettik ama o omuz silkmekle yetindi. "Bu zamanda her babayiğit kızak süremez sokaklarda," dedi. Pazarlıkla, elli rubleye razı olduk... Sessiz, karlı, yarı aydınlık caddelerden geçerken, kızak sürücüsü bize altı gün süren çarpışmalar sırasında neler yaşadığını anlattı. "Köşe başında müşteri beklerken, ya da bir yere giderken, birden Güm! Bir top mermisi yanı başımda patlar, takır-takır-takır makineli tüfek sesleri gelir. Ben atımı dört nala sürerim, ama herifler dört bir yandan ateş ederler. Güzel, sessiz bir sokakta durur, azıcık kestirmek isterim... Güm! Bir top mermisi daha patlar, sonra yeniden takır-takır-takır!.. Şeytan alasıcalar, namussuzlar! Bırrr!"

Kent merkezinde, karlı caddelerde, ağır bir hastalıktan iyileşme havası esiyor. Her şey durgun ve sessiz. Yalnızca birkaç sokak lambası yanıyor, birkaç yaya kaldırımlarda

koşarcasına yürüyor. Geniş stepten gelen buz gibi bir rüzgar, insanın iliğine işliyor. İlk karşımıza çıkan otele girdik. Büronun üzerinde iki mum yanıyor.

"Evet çok rahat odalarımız var, ama bütün pencere camları kırık. Eğer beyefendi, biraz temiz havadan şikayet etmezse..."

Tverskaya'dan aşağı, bulvar boyunca bütün dükkanların camları kırılmıştı, cadde mermi çukurlarıyla doluydu, sökülmüş kaldırım taşları yığın yığındı. Hangi otele gitsek, ya yer bulamıyorduk, ya da otel sahibi korkudan, "Hayır, hayır, boş odamız yok, hiç boş odamız yok..." diye kekeliyordu. Büyük bankaların ve ticarethanelerin bulunduğu ana caddelerde Bolşevik topçuları hiç aman dinlemeden, her yeri delik deşik etmiş. Bir Sovyet memuru bana şöyle demişti: "*Yunkerleri* ve Beyaz muhafızları bulamayınca onların yardımcılarını topa tuttuk."

Sonunda, Hotel National bizi kabul etti, çünkü biz yabancıydık ve Askeri Devrimci Komite yabancıların kaldığı yerleri korumayı vaat etmişti... En üst kata çıktığımızda, otel müdürü bize şarapnellerin camları bin parça ettiği pencereleri gösterdi. Hayali bir Bolşevik askerine doğru yumruğunu sallayarak: "Hayvanlar!" dedi. "Durun hele! Onların da sırası gelecek, gülünç hükümetleri birkaç gün içinde düşecek! O zaman, göstereceğiz onlara günlerini!"

Vejetaryenler lokantasında yemek yedik. Lokantanın adı "Etyemez" idi ve duvarlarda Tolstoy'un büyük portreleri asılıydı. Sonra, yine sokağa çıktık.

Moskova Sovyet'inin karargahı, eski Genel Valilik Sarayıydı. Skobelyev Meydanına bakan büyük, beyaz bir binaydı bu. Kapıda, Kızıl Muhafızlar nöbet bekliyordu. Geniş bir merdivenden çıktık, duvarlara komite toplantılarının ilanları ve siyasi partilerin duyuruları yapıştırılmış. Yüksek tavanlı koridorlarda ise, kırmızı kurdelelere sarılmış, altın çerçeveli resimler asılıydı. Görkemli kristal avizeli ve altın yaldız kor-

nişli büyük toplantı salonuna girdik. Konuşanların mırıltısı, salondaki dikiş makinelerinin çıkardığı gürültüye karışıyordu. Kırmızı ve siyah kumaş topları açılıp yayılmış, parkenin ve masaların üzerine uzatılmıştı. Yüz kadar kadın, devrimde ölenlerin cenazelerinde kullanılacak kurdele ve bayrakları dikiyordu. Kadınların yüzleri sert ve korku dolu bir ifadeye bürünmüş, hayatlarının zor anlarından birini yaşıyorlar. Çok ciddi çalışıyorlardı, birçoğunun gözleri kıpkırmızıydı. Kızıl Muhafızlar, ağır kayıplar vermişti.

Bir köşede duran masanın başında Rozov oturuyordu. Gözlüklü, sakallı, zeki bir adamdı. Siyah bir işçi gömleği giymişti. Bizi ertesi sabah yapılacak olan cenaze törenine, Merkez yürütme Komitesiyle birlikte katılmaya davet etti.

Gece geç vakit, boş caddelerden ve İberya Kapısının altından geçerek Kremlin'in önündeki Kızıl Meydan'a geldik. Vasili Blojenni Kilisesi bir hayal gibi, parlak, kıvrımlı, süslü kubbeleriyle karanlıkta belli belirsiz yükseliyor. Ortalıkta en küçük bir yıkıntı eseri yok. Meydanın karşısında Kremlin'in karanlık kuleleri ve duvarları... Yüksek surların üstünde gizli alevlerin kırmızı ışıkları titreşiyor, kulağımıza bir takım konuşmalar geliyor, kazma kürek sesleri duyuyoruz.

Meydanı boydan boya geçtik. Duvarların dibinde taş ve toprak yığılıydı. Bu yığınların tepesine tırmandık. Aşağıya baktığımızda, yüzlerce işçi ve askerin yanan büyük ateşlerin ışığında beş metre derinlikte, elli metre uzunlukta, derin bir çukur kazdıklarını gördük.

Genç bir asker bize Almanca, "Kardeşlik Mezarlığı," dedi. "Yarın buraya devrim için canını veren beş yüz proleteri gömeceğiz."

Bizi çukura indirdi. Kazmalar ve kürekler hızla inip kalktıkça, toprak dağ gibi yükseliyordu. Kimse konuşmuyordu. Başımızın üstündeki gökyüzü yıldızlarla doluydu. Eski imparatorluğun Kremlin sarayı, yanı başımızda kale gibi yükseliyordu.

Oradan ayrıldığımız sırada, çukurda çalışan işçiler yorulmuştu, hava soğuk olmasına rağmen hepsi terliydi. Yorgun argın çukurdan dışarı çıkıyorlardı. Kızıl meydandan, birçok karanlık insan biçimleri çıkıp hızla geldi. Çukurlara daldılar, araçları ellerine alıp kazmaya başladılar, tek kelime söylenmemişti.

Böylece, bütün gece halktan gönüllüler hiç durmadan çukur kazdılar ve sabahın soğuk ışığı meydanı aydınlattığında, karlı meydan ile Kardeşlik Mezarlığının artık kazılmış olan karanlık çukurları ortaya çıktı.

Gün doğmadan kalktık. Skobelyev Meydanına çıkan caddelerden hızlı hızlı yürüdük. Koskoca şehirde bir tek insan görünmüyordu. Ama uzaklarda, hafif bir kımıldanış hissediliyordu. Sabahın soluk ışığında, kadınlı erkekli küçük bir grup, Sovyet karargahının önünde toplanmıştı. Ellerinde kızıl bayraklar tutuyorlardı ve bayrakların üzerinde "Moskova Sovyetleri Merkez Yürütme Komitesi" yazılıydı. Hava aydınlandı. Uzaktan gelen sesler derinleşti ve yükseldi, sürekli bir uğultu halini aldı. Kent uyanıyordu. Tverskaya'ya doğru yola çıktık. Başımızın üstünde bayraklar dalgalanıyordu, yolumuzun üstünde rastladığımız kiliseler kapalı ve karanlıktı. İberyan Virjin kilisesi de kapalıydı. Tahta yeni geçen çarlar, Kremlin'de taç giymeden önce bu kilisede dua ederlerdi. Gece gündüz, her zaman açık dururdu ve ziyaretçisi hiç eksik olmazdı. Altın, gümüş, mücevher kakmalı ikonaları her zaman pırıl pırıldı. Şimdiyse, Napolyon'un Moskova'ya girişinden beri ilk kez olarak, mumlar sönmüştü.

Dükkanlar kapalıydı, zenginler evlerinden dışarı çıkmamışlardı ama bunun sebebi başkaydı. Bu halkın günüydü, bugünün er geç geleceği, kayalara çarpan dalgalardan belliydi.

İberya Kapısının altından bir insan seli akmaya başladı. Geniş Kızıl Meydan'a binlerce insan geldi. Eskiden İberya Kilisesi önünden geçerken herkes haç çıkardığı halde bugün, aynı yerden geçenler kiliseye bakmıyordu bile.

Kremlin duvarı boyunca toplanan, kalabalık insan topluluğu arasından kendimize güçlükle yol açarak toprak yığınlarından birinin üzerine çıktık. Oraya bizden önce tırmanmış birkaç kişi daha vardı.

Kızıl Meydana çıkan bütün caddelerden insanlar sel gibi akıyordu. Bunlar, yoksul emekçi halkı temsil ediyordu. Askeri Bando Enternasyonali çalarak geliyordu. Sonra halk kitlesi de marşa katıldı, deniz dalgalarının ilerlemesi gibi, marş ağır ağır kalabalığın arasında yayıldı. Kremlin'in duvarlarından yerlere kadar büyük bayraklar sarkıtılmıştı.

Alanda, sert bir rüzgar esti, bayrakları dalgalandırdı. Şimdi kentin uzak mahallelerinden, başka başka fabrikaların işçileri ölülerini getirmeye başlamışlardı. Kapının altından ellerinde bayraklar ve kan kızılı tabutlarla geçtikleri görülüyordu. Rendelenmiş tahtadan yapılma tabutları, başlarını öne eğmiş, ağlayarak yürüyen insanlar taşıyordu. Arkalarından gelen kadınlar bağrışıyor, hıçkırıyor, içlerini çekiyor yada ölü gibi bembeyaz yüzleriyle kaskatı kesilmiş yürüyorlar. Tabutların bazılarının üstü açık, kapaklarını arkadan gelenler taşıyor. Bazılarının üzerinde sırma yada sim işlemeli kumaşlar örtülü, bazılarının üstündeyse asker kasketi çivilenmiş. Yapma çiçekten çelenkler de var.

Cenazeler, yol veren sonra yine kapanan insan kalabalığı arasından bize doğru yaklaştı. Sonra, kapıdan sonsuz bir bayrak seli akmaya başladı. Üzerlerinde her tonda kırmızı, gümüş rengi, yaldızlı yazılar. Bayrakların tepelerinden kurdeleler sarkıyor – arada bir, anarşistlerin siyah üzerine beyazla yazılmış bayrakları görünüyordu. Bando devrimcilerin cenaze marşını çalıyor, herkes başını açmış ve ayakta, marşa hep bir ağızdan katılıyorlar. Cenaze alayındakiler de, ağlamaktan kısılmış sesleriyle, hıçkırıklarını boğmaya çalışarak marşı söylüyor...

Fabrika işçilerinin arasında, asker birlikleri de vardı. Onlar da kendi tabutlarını taşıyordu. Selam vererek geçen süvari taburları, topçu müfrezeleri. Bir top arabası, silah ve

beyaz bayraklara sarılı, sanki ebediyen böyle kalacakmış gibi görünüyor.

Yürüyenler tabutlarıyla birlikte yavaş yavaş mezarın başına geldiler. Tabutları taşıyanlar toprak yığınlarının üstüne çıktılar, sonra kazılmış olan çukura indiler. Cenaze alayındakilerin çoğu kadındı, bitkin genç kadınlar yada çığlık atan, buruşuk yüzlü yaşlı kadınlar. Oğullarını yada kocalarını Kardeşlik Mezarlığına getirmişlerdi. Arkadaşlarının onları desteklemeye, ayakta tutmaya çalışıyor, onlarsa ıstıraplarını haykırıyorlardı. Yoksullar birbirlerini işte böyle severler!

Cenaze töreni bütün gün sürdü. Cenaze alayları, İberya kapısından giriyor, Nikolskaya yolundan çıkıp gidiyordu. Bayrak sellerinin akışı devam ediyordu, Bayraklar elli bin kişinin başları üzerinde dalgalanıyordu, üzerlerinde kardeşlik ve umutlu bir gelecekle ilgili anlamlı sözler yazılıydı.

Beş yüz tabut, birer birer mezara indirildi. Hava karamış, ama dalgalanan bayrakların geçişi bitmemişti. Bando cenaze marşını çalıyor, halk kitlesi marşı söylemeye devam ediyordu. Mezarın üzerindeki ağaçların yapraksız dallarından, çelenkler garip, rengarenk çiçek demetleri gibi sarkıyordu. İki yüz kişi, toprak atmaya, mezarları kapatmaya başladı. Marşın sözleri arasında, kürek kürek atılan toprağın tıpırtısı işitiliyordu.

Işıklar söndü. Son bayraklar da geçip gitti; en gerideki ağlayan kadınlar, dönüp gözlerini ayırmak istemeden arkaya bakıyorlardı. Proleter denizi, Kızıl Meydandan yavaşça çekildi...

Birdenbire, dindar Rus halkının, ahret yolculuğunda artık papazlara ihtiyaç duymadığını anladım. Yeryüzünde, hiçbir cennetin vaat edemeyeceği kadar parlak bir dünya kuruyorlardı ve bu dünya uğruna canını vermek bir onurdu...

1919

Manhattan Şarkısı

Genç bir Timotheus* lirini alsın gelsin,
New York'un şarkısını söylesin.
Bakın! Bütün burçlar, sivri kuleler,
Ve tutuşturdukları ölümsüz ateşler,
İri ve kaba kolu bacağı yüzünden
Horladığın bu kent, dünyanın harikası,
Yedi kat göğe yükseliyor, sanki bir Titan.
Avrupa mı? İşte, Avrupalı her şey burada,
Bilinçsiz güzelliğiyle ve hatta zarafetiyle.
Roma mı? Romalı olan olmayan her şey vardı,
Unutulan Babil de buradaydı,
Gurur ve günahla sarhoş, altın Bizans da,
Bizim parladığımız yerde sönen Kartaca da.
Londra mı? Shakespeare çağının çamur yığını;
Yüzyılların mezar toprağı örter, on Truva atını.
Var mı Atina'nın en parlak çağını yaşamayan,
Roma'nın görkemli surlarının inşasına katılmayan?
Bak, kör adam! Duvarlar burada da çevreni sarıyor.
İşitmeyen kaldı mı, okyanus yeniden kükrüyor:

[*. Timotheus, İsa peygamberin havarisi Paul'un çömezi ve arkadaşıydı. Havarinin, Yeni İncil'in iki mezamirini ona yazdırttığına inanılır.]

"Selam imparator! Yaşasın imparator!"
Bir ordu, Augustus'unu neyle selamlar?
Dinle! Sokaklarda gümbürdeyen bir ordu var.
Biriken toz toprak, yontulmamış binalar,
Onun vahşi, dizginlenemez gençliğidir.
Gökdelenlere, ufak tefek dünyevi şeylere gelince,
Ah! Bunlar, kentin şarkısını söyleme biçimidir.
Güneşte parlayan vizyona bir bak,
Dünyanın eski galip boyları birleşiyor,
Yeni bir dünya başlıyor – çok şey var yapılacak!

1913

Öğle Zamanı

Yorgun gözlerin girdabı,
Öğleüstünün soluksuz sokağında;
Demir tekerleklerin tıngırtısı
Gün ortasının sıcağında.

Öğle paydosunun tiz ıslığı,
Umutsuzluktan gözü kararan
Çatlak, küstah bir ses gibi
Dingin havaya saplanıyor.

Bak! Göz kamaştıran göğe karşı,
Çelik nalların ta yukarısında,
Renk tutamları kımıl kımıl
Fabrika damlarında.

Kollarını sallayıp saçlarını savuran
Elele tutuşup neşeyle sıçrayan
Tatlıcı güzelleri, başları havada,
Halay çekiyor.

Ne bir ritmik tapırtı,
Ne de ezginin bir sedası,
Dalgalandığı yüksekliklerden
Kanat çırpıp bana kadar iniyor.

Kent sokaklarının toz burgacı,
Yükseklerden umursamazca gülüyor;
Güneşe karşı toz zerreleri
Gökyüzünde dans ediyor.

1913

NİSAN

Nisan!
Ani yağmurda kuş cıvıltıları,
Çınlatarak gümüş borazanlarını
Bahar yeniden silah kuşanıyor-
Dinle, yeryüzünün kızışan ve şakıyan kanı
Çiçekli kırlarda usul usul akıyor!

Nisan!
Burada, bütün otlar sarı ve kuru,
Bütün çiçekler donuk ve soluk-
Kentler baharı nerden bilecek?
Bak, sevdalanan delikanlıyla kız titreyerek
Birbirinin gözlerinin içine bakıyor!

DENİZCİ ŞARKISI

Altım yalpalanan güverte
Üstüm sallanan gök,
Serenlerle yelkenleri kamçılar,
Uçuşan ak bir köpük.

Geminin seren direği
Yıldızlı semaya bakar,
Tanrı, yoluna şafağın kızıl
Ve geniş kapılarını açar.

Sür gemiyi Rio'ya,
Yalpa vursun rotada;
Çinli Joe ev işletiyor
Orda Dokuz Numarada.

Derin deniz diplerinde,
Ölü denizciler yatar-
Her ölen denizci için
Bir denizci daha doğar.

Dalgaların vurduğu mendirekte,
Kadınlarımız, sırılsıklam yağmurda,
Bıkıp usanmadan aradılar
Bizi kıskanç denizin ufkunda.

Ah, eve döneceğim, sevgilim-
Evet, bir gün geleceğim eve,
Yığın yığın İspanyol altınıyla
Ve işlenmiş köpüğün opaliyle.

Sür gemiyi Frisco'ya
Kır dümeni Hong-Kong'a
Rıhtım açıklarında çalkalanarak
Yedi yüz kuvvetinde ine çıka.

Derin deniz diplerinde,
Ölü denizciler yatar-
Her ölen denizci için
Bir denizci daha doğar.

Uzun, baygın, ışıklı palmiyeler,
Akıl almaz çiçekler arasında,
Deniz tanrıları serpintilerle oynar
Güneşte yıkanan mercan adasında.

Ey alacakaranlıkta kayan yıldız,
Ey, pupa yelken kateden ummanı
Bilinmeyen denizlerde izlerim
Dünyayı baştanbaşa dolaşmanı.

Sür gemiyi Sidney'e,
Singapur'dan aş da gel;
Limanda, yol gözlüyor
Hollandalı Marie'yle İzobel.

Derin deniz diplerinde,
Ölü denizciler yatar-
Her ölen denizci için
Bir denizci daha doğar.

1913

Kış Gecesi

Yüksekte asılı boşluklar, cennetin çınlayan kalkanı
Yıldızlarla kabartmalı. İnce hava çelik gibi keskin,
İspanyol kaması gibi yalın ve esnek.
Kaskatı gölün gizemli buzu, ısırıklar koparırken,
Çıplak ağaçların kuru, sert ve ince dalları
Hissedilmeyen rüzgarda, madeni seslerle çıtırdar.
Silik kakmalarla bezeli solgun ay sanki
Havada tüy gibi asılı Demokles'in kılıcı. Uyuşup
Büzüşüyor soğuğun pençesinde acı çeken dünya.
Dur, dinle! Çevik, örste çınlayan demir nallar

Kuzey yıldızları arasındaki uzayda tıpırdıyor.
Mavi Şövalye at sürüyor, beygirini mahmuzluyor,
Donuk ayın karanlık yüzünden çıkıyor-
Zümrüt kınlı derin yarıklardan da zalim gözleri,
Kutup denizlerinin buzlu sisini andırır solukları,
Göğsünde ve baldırlarında buzdan zırhlar,
Miğfer yerine buzul kaplı bir doruk, tuğ yerine,
Ardı sıra yüzen, millerce uzunlukta Kuzey Işıkları,
Dalga üstüne dalga işli, prizmatik bezeklerle,
Şanı göklere yükseliyor.

Mavi Şövalye at sürüyor,
Ay ışığında şavkıyan, ucu yıldızlı mızrağıyla
Dünyaya yöneliyor -Çatır! Kırılgan yerküresi,
Kristal küre misali tuzla buz- titriyor, düşüyor,
Ürperip tüyleri diken diken, çıngırtılar, sarsıntılarla
Boşluğa tekerlenirken sönüp giden tıngırtısıyla
Ebediyen dipsiz boşluktan aşağı yuvarlanıyor.

1914

Pigmalion*

Pigmalion, Pigmalion, Pigmalion-
Bir dağ çayırı Pigmalion'a aşıktı.
Büyük parlak kayanın, toprağa düşmüş kalkan gibi,
Yüksek otlar arasında uzanıp yattığı yerde,
O, bir zamanlar dinlenmişti.
Kaya, vücudunun sıcaklığını uzun süre sakladı.

[*. Bir Yunan efsanesine göre, Kıbrıslı heykeltıraş Pigmalion, kendi yaptığı kadın heykeline aşık olmuştu. Galatea diye adlandırdığı heykele can vermesi için aşk tanrıçası Afrodit'e dua etti. Duası kabul edilince canlanan heykeliyle aşk yaşadı.

Ona gölge veren elma ağacının da aklından çıkmamıştı;
Yeni biten otlar, ayağının dibinde titreşir-
Yaşlı otlarsa, tabanının altında tekrar yeşillenirdi-
Tepelerin ötesine, geniş, ağır akışlı nehre uzanan,
Acıdan sonraki uyku misali serilen geniş manzara,
Onun için opal ve altın takar, ince sislere bürünürdü.

Güneşin gölgesi, iki aydınlık arasında dururken
O geldi, bir azıcık kaldı ve gitti. Asla, asla,
Dünyanın eski mutlu günlerinde, ondan önce,
Bu yerlerden hiç kimse geçmiş değildi,
Yine de yalnızlık duydu kaya, ağaç ve otlar.
Giden sevgiliye, susamış yürekleri hasret çekiyordu,
Her şey yine aynıydı ama, nasıl da ıssızlaşmıştı!

Beyaz bedeni, vadinin kuru otlarını ezerek uzaklaştı,
Neşeli şarkısı, ırak yollar boyunca söndü gitti,
Ama aşk onu izledi –uykusunda balkıdı,
Yürüyüşüne vakar kattı, avucuna güç üfledi,
Huzurlu düşüncesine tatlı bir telaş ekledi-
Hayatla yetinirken, daha fazlasını gereksinene dek;
Ve böylece sonunda, tepelere geri döndü.

Pigmalyon, Pigmalyon, Pigmalyon-
Dedi gururla, "Sen vahşisin ama cansızsın!"
Toprağın durağanlığını dağıtan sıcağı hissetmezsin,
Tepelerin yavaş ve müthiş kalp atışlarını duymazsın.

Pigmalyon, Pigmalyon, Pigmalyon-
Parlak kayayı çayırın bağrından kopardı,
Bu kayadan, dünya kadınına duyduğu aşkın
Güzel, handiyse soluk alacak hayalini yonttu.
Beyaz ve inceydi kadın, tuhaf, kaprisli;
Güneşte keskin çizgili, bulut gölgesinde pürüzsüz,

Şafakta solgun, günbatımında pespembe.
Bakarken, birden sabırsız, şiddetli dürtüsünü hisseti
Otların, kayanın ve çiçekli ağacın isteğinin.
Onsuz kendini zayıf ve eksik hissediyordu-
Kötü kaderini sinesinde taşıdığını biliyordu o-
Kıpırtısız, dokunuşuna soğuk bir taşın esiriydi,
Taşçasına katıydı sevgisi, severdi de asla coşmazdı.

Cırcırböceklerinin deldiği boğucu yaz sessizliğinde,
Yine bin parça eden çekiç iniyor ve yetişkin otların
Neşeli, ağız dolusu şarkısı yükseliyordu...
Elma yüklü ağacın dalları yere kadar sarktı...
Dağların üzerinden bayıltıcı bir rüzgar esti,
Faun kılları fışkırdı vücudundan – kamçılayan arzu
Ve bir kuş ötüşü "A-a-aşk-tan bi-bi-bit-tik!"*

Yörüngelerde boncuk gibi dizili gezegenler arasında;
Kocaman güneş ufka eğilirken, öylece durdu;
Dünyaya haz verecek, yepyeni, parlak bir gösteriyle
Durmadan çizgi, biçim ve renk değiştiren,
Bezenmiş tepelerin ardında ışıldayan nehre kadar,
Aşktan sonraki uyku gibi yayılan manzaraya kördü.

Parlayan böğürlerde, istekli, nemli ve sıcak eller,
Soğuk kalçalarda, buzdan göğüslerde dolaşan eller-
Kıvrak, ışıltılı karından, kabarık taşa uzanan-
"Galatea!" -fısıltılı nefesi yanar ateş boğazında-
"Galatea! Galatea!" –erimiş alevler damarlarında-
"Galatea! Galatea! Galatea!" -dudak dudağa...

[*. **Faun**: İlkçağda, keçi postuna bürünmüş bir insan olarak temsil edilen Doğa ve Tarım Tanrısı]

Yaz gölünün üstünü sıyıran bulutların hafif gölgesi-
Durgun havuzların yüzeyini kırıştırıp geçen rüzgar-
Yağmuru içmek için uzanan mutlu, genç otlar-
Böylece Galetea, onun öpüşü altında kımıldadı,
Dudaklarında, kelebek kadar hafif bir nefes tutuştu,
Fırtınalı gökler yarılır gibi mavi gözler aralandı,
Damarları yavaşça, uğuldayan, taze kanla doldu,
Dilsiz ve körce elleri, göğsü, ağzı onunkileri aradı.

Pigmalion, Pigmalion, Pigmalion-
Kadın yine bir kaya parçası, kalbi tepenin kalbi,
Onun yanındaki her şeyle dolu -rüzgar ve arılarla
Ve millerce, millerce yükseklikten inen havayla.
İçini umutsuzluk ve acı kemiriyor, biliyordu ki,
Arzudan ve tepedeki kayadan doğan sır, ulaşılmazdı-
Tam denizde ileri atılacakken tersine dönüp kalan
Bembeyaz yelkenli bir gemi gibi parlak ve uzaktı.

1917

Hastane Notları*

Eter baygınlığından ayılış

Acı tekerleğinin parmakları ıslık çalarak şavkıyor,
Haykıran çerçevenin baş döndürücü koşusu başlıyor.
Ağır dönüşlü uykunun serin karanlığından aşağı,
Kızgın zincirlere vurulu ağırlığımla sarkıyorum,
Acı tekerinin parmaklarının ıslık sesinin
Ve bedenimin kızıl hareketsizliğinin üstünde.

[*. Bu şiirleri Reed, iltihaplanan böbreğini aldırmak için yattığı Johns Hopkins Hastanesinde yazmıştır.]

Klinik

Beyaz kare hücreler sıralı, çerçeveli camlar,
Acının kutsamasını gözü gibi saklar lastik borular,
Aletler, araç-gerek;
Sarı-kara lekeli duvarlar...

Kıllı ve donuk insan eti yığınından uzanan
İncecik, parlak çelikler ve soluk, koyu, ağır damlalar
Uzaktaki bir sis düdüğü gibi düzenli iniltiler...

Genç asistanlar, büyük cerrahı
Ana tavuğun ardındaki civcivler gibi izler,
Toplaşırlar, o çeker, büker, emir yağdırırken,
Ürperen ruhlara sağır,
[bir hayal mekanizmasının esrikliğinde,
[telaşla sağa sola seğirtirler.

1917

Sis

Bilirim, ölüm böyle gelir,
Yumuşak ve soğuk, kar gibidir;
Elle tutulmaz sis tabakaları ışığı içer yavaşça,
Gürültüleri yutar ağır ağır, boğuklaştırır.

Rüzgarsız kalmış yelken gibi sarkık,
Tükenen dünya uzayda çırpınır-
Gece bozarır güne döner ve kadim güneş
Kör bir gökte ağır ve solgun yükselir.

Bütün hallerin dışına
Yığıyorum yada yığdığımı sanıyorum,
Peçenin ardında, yapışkan bir buhar aleminde
Diz çökmüş filler gibi dizili büyük ağaçları.

Eskiden şefkatliydi sesin, gümüş gibi berrak,
Bak, nasıl da derinden geliyor ve nasıl uzak.
Işıklı yüzün kararıyor, basıyor hüzün,
El ele tutuşuyoruz ama, yalnızım, tek başıma.

Şimdi Aşk ve bütün sıcak
Debdebesi canlılığın
Fırtınalı tepelerdeki bir gök gürültüsünün
Unutulmuş düşü gibi huzurumu bozuyor.

Bir zamanlar pek çok tanrının
Ayaklarını öperdim;
Artık boş kalan bu yerde tanrı yok
Tek ben varım, çıplak bencil var.

Nasıl da gürültülü, nasıl müthiş
Patlıyor sesler, parlıyor ışıklar!
Yine de biliyorum, sisin ardındaki boşlukta
Yalnızca kurşuni ummana yayılan çan sesleri var...

Louise'e Mektup*

Yağmurlu sazlıkta kuş cıvıltısı
Elma çiçeğinin kokusu
İnce çanların su şıkırtısı
Gümüş köprüde rüzgarın pası
Salkım söğütlerin sihirli değneği
Gezinen taze ot çimenliği
Şarkı sözlerimde dokunmuş
Meşe ağacındaki mavi kuş

Sevgilim beyaz ve ince
Gölgede huş ağacınca
Korkusuz gözleri dağ gölleri
Masum, hazırcevap halleri
Bahara köreldiğim yerde
İçime mutlu bir heyecan dolunca
Hem ürker hem de gülerim
Onu yanımda bulunca

Harcadığım güçsüz çabalar
Dizinin dibinde serili yatar
Denizi aşan gece kelebeği gibi
Yorgun özlemim dinlensin
Çiçek yaprağı göğsünde
Kızıl şafak özgür kılasıya
Tatlımla birlikte kalmaya
Her zaman, sonsuza dek...

1919

[*. Louise Bryant, John Reed'in eşi.]

Reed'in gazeteci, savaş muhabiri, deneme, tiyatro, öykü yazarı ve şair olarak edebi değerini ortaya koymaktadır. Gazeteci olarak, Meksika'da Pancho Villa ile birlikteydi, Amerika Birleşik Devletleri'nde grev yapan işçilerleydi, Birinci Dünya Savaşı'nda, Avrupa'da ateş hattında ve devrim sırasında Rusya'daydı. Ayrı bir grup halinde sunulan şiirlerinin dışındaki yazılar kronolojik bir sıra izlemektedir. Dünyayı Sarsan On Gün bir çok kez yayınlanmış ve tekrar tekrar yayınlanmakta olduğundan, Reed'in bu en tanınmış eserinden kısa bir alıntıyla yetindik.

John Stuart tarafından, Reed'in ideolojik gelişimi ve hayatının anlamı üzerine yazılan önsözün, kitapta derlenen yazıları izlemekte yararlı bir kaynak oluşturacağına inanıyoruz.

Yayınevimiz şimdiye kadar Viva Meksika, Balkanlarda Savaş ve elinizde olan John Reed'in Eğitimi kitaplarının dışında Bohem Yaşam ve Biyografisini de yayınlayacaktır.

ISBN 978-605404917-2